

tarikh evresi

İki Aylık Tarih ve Kùltür Dergisi

Mart - Nisan 2020

Sahibi

MT PROMOSYON MATBAA

Yazı İşleri Müdürü

Ogün Nuri Taş

Yayın Yönetmeni

Nesim ŞEKER

Yayın Kurulu

Ömer KOÇ - Koç Holding - Prof . Dr. İlber ORTAYLI,
Doç. Dr. Nesim ŞEKER, Doç. Dr. Nurten KILIÇ,
Doç. Dr. Birsen BULMUŞ, Doç. Dr. Mehmet ÖZ,
Doç. Dr. Umut ÖZGÜR.

İrtibat

Tel: (0312) 256 74 92 - 0505 677 22 35

tarihdergisi@gmail.com

Bu dergi Hacettepe, Boğaziçi, Bilkent, ODTÜ Üniversitelerinde bulunan Doktorlar,
Doçentler ve Master Öğrencileri tarafından iki ayda bir yayımlanır.
Dergiye gönderilen yazılar basılmaz ise istenmesi halinde iade edilir.
Dergide yayınlanan yazıların içeriğinden yazı sahipleri sorumludur.

MT PROMOSYON MATBAA

Tel: 0312 384 76 15

İçindekiler

Hırvatistan Kaynaklarına Göre Mustafa Kemal Atatürk ve Kurtuluş Savaşı Anelko VLAŠIĆ	4
Atatürk Devrimlerinde Yöntem A- Ortam ve Lider Cengiz AKSEKİ	22
ATATÜRK'ÜN Okuduğu Kitaplar ve Kitaplığı	53
Büyük Taarruzdan Önce Yusuf Kemal Bey'in Padişahla Görüşmesi ve Avrupa Seyahati	62
Atatürkçü Çağdaşlaşmanın Türk Toplumundaki Sonuçları	83
Türkiye'de Çok Partili Düzene Geçiş Sürecinde İkinci Durak: Serbest Cumhuriyet Fırkası Olayı ve Dönem Basını Yrd. Doç. Dr. Necdet Ekinci	91
Mustafa Kemal'in Askeri Dehası ve Muharebelerdeki Uygulamaları Levent ÜNAL	103

Dergiden...

Tarihi araştırmaların, neticesine dair söylenebilecek Őeyler tarihteki hayatların, bugün yaşanabilirliklerin prrojeksiyonuna dairdir.

Hırvatistan Kaynaklarına Göre Mustafa Kemal Atatürk ve Kurtuluş Savaşı adlı makaleyle Anelko VLAŐIC, Atatürk Devrimlerinde Yöntem A- Ortam ve Lider adlı makaleyle Cengiz AKSEKI, ATATÜRK'N Okuduğu Kitaplar ve Kitaplığı adlı makale, Büyük Taarruzdan nce Yusuf Kemal Bey'in Padişahla Görüşmesi ve Avrupa Seyahati adlı makale Atatrki Çağdaşlaşmanın Türk Toplumundaki Sonuçları adlı makale, Türkiye'de çok Partili Düzene Geçiş Sürecinde İkinci Durak: Serbest Cumhuriyet Fırkası Olayı ve Dönem Basını adlı makaleyle Yrd. Doç. Dr. Necdet Ekinci, Mustafa Kemal'in Askeri Dehası ve Muharebelerdeki Uygulamaları Levent ÜNAL adlı makalelerimiz sizlerin beğenisine sunduk.

Umarın tarihin tozlu sayfaları arasında yapacağınız yolculuktan keyif alacağınızı tahmin ediyoruz...

Tarih Dergisi

Hırvatistan Kaynaklarına Göre Mustafa Kemal Atatürk ve Kurtuluş Savaşı

*Anelko VLAŠIĆ***

GİRİŞ

Mustafa Kemal'in Samsun'a çıkışı Türkiye Cumhuriyeti tarihi açısından adeta bir "milat" olarak kabul edilir ve yeni kurulan devletin temellerinin "bu çıkış noktası" ile atıldığına inanılır. Manidardır ki bu tarihe dikkatlerimizi çe-ken de yine bağımsızlık harekâtının mimarı olan Mustafa Kemal'dir. Nutuk adlı eserinde Mustafa Kemal, Türkiye Cumhuriyeti'nin nasıl ve ne şartlarda kurul-duğunu anlatmaya Samsun'a ayak basması ile başlar ve burada ülkenin içinde bulunduğu durumu tasvir eder.¹

Bilindiği gibi Birinci Dünya Savaşı sonrasında Mondros Ateşkes Antlaşma-sı imzalanmış ve bu antlaşmanın yedinci maddesine dayanarak galip devletler, İngiltere, Fransa ve İtalya Anadolu'nun kritik merkezlerini işgale başlamıştı. Ay-rıca Yunanlılar da 15 Mayıs

1919'da İzmir'e asker çıkarmışlardı. Aynı tarihlerde Mustafa Kemal Samsun'da Rum çeteleri ve Türk halkı arasında meydana gelen çatışmaların sonlandırılması için Osmanlı Hükûmeti tarafından görevlendiril-miş ve kendisine Dokuzuncu Ordu Kıtaatı Müfettişliği verilmiştir. Savaşmadan ülkeyi kurtarma politikası izleyen İstanbul Hükûmetine karşılık Mustafa Kemal, Anadolu'da işgalci devletlerin tutumlarına yönelik gelişen direniş hareketlerinin gerekliliğine inanmış ve tercihini işgalci devletlere karşı "fili mücadele yönün-de" belirlemiştir.² Bu karar hem işgalci devletlere hem de İstanbul Hükûmetine meydan okumaydı. İşgallere karşı direnme kararı alanlar aynı zamanda İstanbul Hükûmetinin de karşısında yer almış oluyorlardı. İşgalci

**Arş. Gör. Dr., Hırvat Tarih Enstitüsü – Slavonya, Sirem ile Baranya Tarihi Şubesi,

Slavonski Brod, Hırvatistan, andelko.vlasic@gmail.com

kuvvetlere karşı girişi-len bu hareket “Kurtuluş Savaşı” ve bu dönem “Millî Mücadele Dönemi” olarak adlandırıldı.

Mustafa Kemal Çanakkale’deki başarıları nedeniyle halkın gözünde bir kahraman imajına sahipti ancak onun Anadolu hareketinin lideri olarak sivril-mesi 19 Mayıs ile birlikte oldu. Bu nedenle 19 Mayıs, Mustafa Kemal’in kaderi ile Türkiye Cumhuriyeti’nin kaderinin birleştiği tarihtir. Sonradan bu birleşme tarihinin “yeni bir devlet” ve “yeni lider” oluşumunun tarihini sembolize edecek olması önemlidir.

Anadolu’da bu kadar önemsenen bu tarihi olgu dışarında nasıl algılanmak-taydı? Bu konuda bazı çalışmalar olsa da³ Hırvatistan basınında Türk Millî Mücadelesi ve Atatürk konusunun yeterince araştırılan bir konu olduğu söylenemez. Bu açıdan burada bu boşluğun doldurulmasına kısmen katkıda bulunulmaya çalışılacaktır. Çalışmamız, Hırvat basın ve yayınında Kurtuluş Savaşı sonrasın-daki gelişmelerin yansımalarının incelemesi üzerine olacaktır. Hırvat kamuoyu ve basınının, yani Hırvat gazeteleri, dergileri, kitapları ve ansiklopedilerinin 1919 Anadolu’su ve sonrasında ne kadar haberdar olduğu, bu gelişmelere karşı izlenilen tutum aktarılmaya çalışılacaktır. Aşağıda yalnızca Hırvatistan gazete-leri ve yayınlarından değil ayrıca Hırvatistan’a komşu olan ve Hırvat toplumuna da ulaşan diğer ölkelerin yayınlarındaki makaleler ve pasajlara yer vereceğiz. Çalışmamız gazeteler, dergiler, kitaplar ve ansiklopediler olarak dört bölüm halinde tasniflenerek ele alınmıştır.

Atatürk’ün Samsun’a çıkışı ve Türk Millî

Mücadelesiyle ilgili arşiv belge-leri ve dokümanlar 1918 ile 1929 yılları arasında Hırvatistan’ın, Sırp, Hırvat ve Sloven Krallığı’nın bir parçası olması dolayısıyla bu krallığın başkenti olan Belg-rad’daki Yugoslavya Arřivi’nde bulunmaktadır.⁴ Bu nedenle o dönemin resmi kaynakları Zagreb’deki Hırvat Devlet Arřivi’nde (Hırvatça: Hrvatski Državni Arhiv) bulunmamaktadır. Ayrıca o zamanki Sırp, Hırvat ve Sloven Krallığı’nın Hırvat çıkarlarını temsil etmemesinden dolayı⁵ Belgrad’daki bu konu ile alakalı arşiv belgelerinin Sırp tarihinin parçası olduğu görüşündeyiz.

Hırvat kamuoyunun Osmanlı İmparatorluğu’nun son yılları ve Kurtuluş Savaşı’nın başlangıç dönemi için Türklerle alakalı fikirleri nasıldı? Osmanlı İmparatorluğu ile alakalı geçmiş dönemlerden kalan olumsuz algının yukarıda bahsettiğimiz dönemler için hala varlığını sürdürdüğünü söyleyebiliriz. Bu algı Güney Slavlarının 500 yıl boyunca Osmanlı boyunduruğu altında kalmalarından dolayı meydana gelen olumsuz fikirlerle donanmıştı. 19. yüzyılın son on ile 20. yüzyılın ilk on yıllarında Güney Slavları arasındaki Osmanlı algısı “zalim ve Asyalı bir millet olan Osmanlıların, Balkan topraklarına damla damla geri kalmışlık ve yolsuzluk akıttığı” idi. Bu dönemde okullarda Hırvat çocuklarına Osmanlı işgalinin bölgedeki travmatik etkileri öğretilmekte ve Osmanlı karşıtlığı bu yolla pekiştirilmekteydi.

Hırvat Gazetelerde Millî Mücadele’nin Yansıması

Çalışmamızı yaparken ilk olarak üzerinde çalışmaya başladığımız kaynaklar Hırvat

gazeteleriydi; çünkü Kurtuluş Savaşı ve Atatürk'ten ilk bahseden Hırvat yayınları bu gazetelerdir. Gazeteler Anadolu'da meydana gelen gelişmeleri hemen ve direkt olarak okuyucularına aktarıyordu. Bu gazete analizleri, Türklerin kurtuluş mücadeleleri ve buna karşı tepkilerin Hırvat kamuoyunda ne çeşit bir yansıma meydana getirdiğini göstermeye yardımcı olacaktır.

1919 yılında Zagreb'de yayınlanmış ve dönemin en önemli üç gazetesi olan Novosti, Obzor ve Jutarnji List gazetelerinin Mayıs, Haziran, Temmuz ve Ağustos nüshalarında Türkiye üzerine olan haberlerin içerikleri genel olarak şöyle özetlenebilir. Bu gazetelere göre, Atatürk'ün Samsun'a çıktığı günlerde Osmanlı İmparatorluğu'ndaki en önemli olaylardan biri, Yunanlıların 15 Mayıs 1919'da İzmir'i işgal etmeleriydi. Sözü geçen her üç gazete de bu hadiseyi okuyucuları ile paylaşmıştır.⁶ Osmanlı İmparatorluğu ve Türklerin bu olay karşısındaki durumları, Hırvat gazetelerindeki makalelerde oldukça kederli bir konu olarak ele alınmıştır. İlgili haberler "Ayyıldız, İstanbul ile Küçük Asya'dan sonsuza kadar sürüldü" başlıklarıyla servis edildi.⁷ Bahsi geçen gazeteler, daha sonraki gelişmelerle alakalı Türk halkının İzmir'de direniş içinde olduğunu ve Yunan ordusuna karşı çetelerin silahlı mücadeleye başladığını ve İzmir'deki Yunan ordusunun bu çetelere karşı zorlandığını yazdı.⁸ Bu haberlerle birlikte Hırvat basını, 20-27 Mayıs tarihleri arasında Osmanlı İmparatorluğu'nun sona erdiğini ve Türk topraklarının, İtalya, Yunanistan, Fransa ve başka devletler tarafından paylaşıldığını duyurdu.⁹ Buna göre, sultanın

kontrolü altında yalnız İstanbul ile Anadolu'nun bir parçası kalmıştı.¹⁰ Haberlere göre Yunan ordusu, 1919 yılının Haziran ayının ilk haftasında Anadolu'ya doğru ilerlediğinde bir direniş ile karşılaşmadı.¹¹ Novosti gazetesi İzmir'in Yunanlılarca işgalini haksız olarak görüyordu ve Türklerin işgal karşısındaki tepkilerine hak veriyordu. Bu gazeteye göre İzmir'in işgali "geçici bir şey değil, nihai bir şeydi".¹² Osmanlı İmparatorluğu'nun son yıllarında bile Hırvatistan'a gelmeye başlayan haberler karşısında Hırvat gazeteleri Türk bağımsızlık mücadelesi yanında yer alan bir tavır sergilemiş, Türklerin yabancı işgalcilere karşı giriştikleri mücadelede haklı olduklarını savunmuştur. İlerleyen dönemlerle birlikte haberlerdeki "Osmanlı" ismi gittikçe seyreterek yerini "Türk"e bırakmıştır.

Mustafa Kemal Atatürk'ün Samsun'a gidişi ve Millî Mücadele'nin başlangıcı ile ilgili haberler, Hırvat basınına oldukça geç yansımıştır. Bu konuyla ilgili yazılar 1919 yılının Ağustos ayı boyunca birtakım dergi ve gazetelerde bulunabilmektedir. Ancak Atatürk ve faaliyetleri hakkındaki haberler, Mayıs, Haziran ile Temmuz aylarında gazetelerde yer bulmaya başlamıştır.

23 Haziran 1919'da Osmanlı ordusunun silahsızlanması sona ermişti¹³ ve Paris'teki barış konferansında Fransız başbakanı olan Georges Clemenceau, 28 Haziran 1919'da Osmanlı İmparatorluğu'na sert eleştiriler getiriyordu.¹⁴ Osmanlı İmparatorluğu'nun barış konferansındaki delegasyonu ve Türkiye'nin geleceği zor durumdaydı.¹⁵ Fakat 14 Temmuz 1919'da Hırvat basınındaki haberlere göre

şartlar artık değişmiş ve yeni bir oyuncu sahneye çıkmıştı: “Türk düzenli ve düzensiz çeteleri”, yani Kuvâ-yi Milliye. O tarihlerde Obzor gazetesi, Türk milli hareketinden bahsetmeye başladı ve Yunanlıların Küçük Asya’daki durumunun düzenli ve düzensiz çeteler nedeniyle zorlaştığını yazdı.¹⁶

21 Temmuz 1919 tarihli Novosti gazetesinde, Yunanlılar ile İtalyanların Küçük Asya’daki toprak paylaşmalarını kararlaştırdıkları günden¹⁷ başka bir makalede ise düzensiz Türk çetelerinden bahsedilmektedir. Bu habere göre yaklaşık olarak 70.000 kişi İç Anadolu’da Yunan ile İtalyan ordularını zor duruma düşürmüştü.¹⁸ Her üç gazetenin de Osmanlı İmparatorluğu’nda cereyan etmiş olayları tarafsızca ele aldığını söyleyebiliriz.¹⁹ Aslında, Türk milli hareketinin ilk ortaya çıktığı günlerde sözü geçen gazeteler bu harekete eleştirel yaklaşıyor, “Bu çetelerin, oradaki toprakları tehlikeye attığını”²⁰ yazıyorlardı; fakat bu eleştirileri kısa bir süre sonra son buldu.

Hırvat basını, sonraki dönemlerde de Anadolu’daki gelişmeleri okuyucularına aktardı. Sözü geçen “düzensiz Türk çeteleri”nin karakteri ve istekleri Ağustos ayında belli oldu. Obzor gazetesine göre 15 Ağustos 1919’da Türklerin Yunanlılara karşı yeni saldırısının “yaygın bir kurtuluş için saldırgan” nitelikte olduğu, amaçlarının “Türkiye’nin düşman ordularından arındırılması” olduğunu bildirdi. Gazete artık bütün Türkiye’de “birlikçi bir hareket” fark edilmekte ve bu hareketin başında “Mustafa Kemal Paşa ile Rauf Bey’in” olduğunu yazmaktaydı.²¹ Jutarnji list gazetesinde 16 Ağustos 1919’da çıkan haber, sözü geçen Türk

hareketinin “tehlikeli” olduğunu ve bu milliyetçi hareketin, Paris’teki Barış Konferansında “müthiş bir huzursuzluğa sebep olduğunu” söylüyordu. Jutarnji list tarafından tehlikeli görünen bu hareket, “Küçük Asya’da anlamlı bir biçimde yayıldı”.²²

Novosti gazetesi 16 Ağustos 1919 yılında, Mustafa Kemal Paşa’nın “büyük saygınlık ve popülerliği” konusuna değindi. “Anadolu’daki tüm ordunun Mustafa Kemal’in hareketine sadık kaldığı gözüküyor” yorumunu ile O’nu tutuklamanın çok zor olduğunu bildirdi.²³ Yine Novosti’nin 19 Ağustos 1919’da çıkan sayısı, Küçük Asya’daki milliyetçi hareketi, Mustafa Kemal’e attetti ve “Türklerin istedikleri imparatorluk, Küçük Asya, Ege adaları ile Ermenistan’dan ibaret” rivayetlerine yer verdi.²⁴ Obzor gazetesi ise “Anadolu’da Mustafa Kemal’in “sözde” önderliğinde ortaya çıkan güçlü milliyetçi hareketin gerçek liderinin, “Enver Paşa” olduğu görüşünde idi. Obzor gazetesi bu yeni kurulan Türk devletinin sınırları, “Ege’den Ağrı Dağı’na kadar uzanıyor” diye yazmıştı ayrıca oldukça abartılı başka bir haberde “Kemal Paşa’nın 200.000 askeri” olduğunu duyuruyordu.²⁵ Bu söylentilerden anlaşılmaktadır ki Anadolu’dan gelen haberler her zaman en iyi şekilde araştırılmıyordu. Ancak Hırvat basını yine de onları basmayı tercih etmişti çünkü Türk halkı için yaşanan olayların önemini farkındalardı.

Yukarıda aktarılan haberlerden sonra Mustafa Kemal ve Türklerin Anadolu’daki faaliyetleri hakkında 1920 yılına kadar herhangi bir haber çıkmadı. Hırvat gazetelerinin bu tavrının sebebini ne yazık ki bilemiyoruz. Bu

dönemi içerisinde Hırvat basını sadece barış konferanstaki gelişmelerinden bahsetmekle yetindi. 1920 yılındaki yazılarda ise “Atatürk ve Millî Mücadele” hakkında sadece olumlu yorumlarda bulundular. Bu haberler yorumlandığında Hırvat basınının Türk Millî Mücadelesi’ne sempati ile yaklaştığı fikrine varabiliriz. 17 Ekim 1923’te Slobodni dom gazetesindeki “Kemal Paşa, vatanını dış düşmanlardan kurtardı...” ifadesi buna güzel bir örnektir.²⁶ Bundan sonraki yıllarda da Hırvatistan basınının bu yaklaşımı değişiklik göstermedi 1938 yılında Hrvatski dnevnik gazetesinde çıkan bir makalede Atatürk hakkında şu yorum yapıyordu: “1919 yılında İstanbul, Müttefiklerin egemenliği altındaydı. [...] Yaşlı ve zayıf sultan, sadece kuklaydı ve sadrazam Enver Paşa ile hükümeti Müttefiklerin ellerinde daha büyük kuklalardı. Enver Paşa onu [Mustafa Kemal’i] önceden sevmedi ve bu yüzden uzağa, Küçük Asya’ya askeri müfettiş olarak onu gönderdi. 1919 Mayıs’ında o [Atatürk] Erzurum ile Sivas civarında Türklerin Müttefiklere karşı direnişini organize etmeye başladı...”²⁷ Bu haberde bir bilgi hatası vardı; Enver Paşa o dönemde Kafkasya’da olup hükümette değildi. Ayrıca Vrhbosna gazetesi de Atatürk ve Millî Mücadele hakkında şu haberi okuyucularına aktarıyordu: “Giritli Venizelos’un iknasıyla (iki dünya savaşı arasında Yunan başbakanı olmuş Eleftherios) Versay efendileri, bu generale (yani Atatürk’e) karşı Yunan ordusunu gönderdiler; fakat O Yunanlıları tamamen yenip Türklere nadiren verilen bir unvan olan ‘Gazi’yi aldı...”²⁸ Ayrıca Pravda gazetesinin 1922 yılındaki haberinde Mustafa

Kemal’in “Ankara’da kurduğu Meclis örgütüne benzeyen bir yapı dünyanın hiçbir yerinde bulunamaz. Bu sistemin dayandığı temel ilke bütün hâkimiyetin kayıtsız şartsız millete verilmesi ve buna göre milletin kaderinin sorumlusu yine kendisidir.”²⁹ Bu alıntı göstermektedir ki Türk rejiminin temel ilkeleri, gazeteler yoluyla kendisini hızlıca Yugoslav halkına ulaştırabilmişti. Yugoslav tavrı da Türklerin Küçük Asya’da ulus devletlerini kurmasını ve bu haklarını savunmasını desteklemekteydi.

Ünlü Hırvat siyasetçi ve Hırvat tarihinin en büyük siyasi partisinin kurucusu ve başkanı olan Stjepan Radić, 1924 yılında Slobodni dom gazetesinde Türkiye’nin Millî Mücadelesi hakkında şunları yazmaktaydı: “Türkiye sadece Avrupa’daki topraklarını değil Küçük Asya’nın en değerli kısımlarını da kaybetti... Fakat böyle haksız barışa karşı Türk milleti, öyle müttefik, öyle özverili, öyle korkusuzca karşı çıktı ki, hem silahla hem diplomasiyle İngiltere’yi Kafkaslar, İstanbul ve Çanakkale Boğazı’ndan, İtalya’yı ve Fransa’yı güney Küçük Asya’dan çıkardı ve Yunan ordusunu mağlup ederek neredeyse denize sıkıştırdı... Türklerin Lozan Antlaşması’ndaki en büyük başarısı Batı kuvvetlerini Türk Devleti’nin iç ve dış egemenliğini kabul etmeye mecbur bırakmalarıdır.”³⁰

Günümüzde Bosna-Hersek’in başkenti olan Saraybosna’da basılan ve Bosna’da yaşayan Hırvatlar tarafından da okunan Oslobodenje gazetesinin 1982 yılında çıkmış iki makalesinde Atatürk’ün Samsun’a çıkışı ile ilgili detaylı bilgiler verilmiştir: “Mütarekenin

imzalanmasından hemen sonra İmparatorluğun Doğu vilayetlerinde, Bâb-ı Âli ile Müttefiklerin endişelenmelerine neden olan karışıklıklar meydana geldi. Sultan ve Müttefiklerin güvenini kazanmış ve otoritesiyle bu karışıklıkları düzenleyecek bir adam bulunması gerekiyordu. Bu görev için VI. Mehmet ile sadrazamının tercihi, Mustafa Kemal oldu. Müttefikler Mustafa Kemal'e güvenmemelerine ve onun gizli faaliyetler yürüttüğü hakkında bilgilerinin olmasına rağmen bu ismi kabul ettiler. Bu seçimden memnun olan kişi bilhassa Mustafa Kemal Paşa'ydı. Bu görev sayesinde Mustafa Kemal, Bâb-ı Âli ve Müttefiklerin kontrolünden uzağa, Türkiye'nin kalbi olan Anadolu'ya gitmek için bir çıkış yolu, halkın örgütlenmesi ve mücadeleyi yönlendirmesi için büyük bir şans yakaladı. Sonraki olaylar, Türk Milletinin kendini kurtaracağına olan inancında haklı olduğunu ortaya koydu. Mustafa Kemal Paşa, kuzey bölgeleri başmüfettişi ve doğu vilayetleri genel valisi olarak ilan edildi. O'nun Bandırma vapuruna bindiği sıralarda Paris Barış Konferansı'ndan, Müttefiklerin Yunanistan'ın İzmir'i işgal etmesine izin verdikleri haber geldi. [...] Sadrazam Britanya'nın üst vekiline Sultan'ın fikrini değiştirdiği ve Kemal Paşa'nın tayininin iptal edildiği haberini verdiğinde, Kemal Paşa'nın vapuru Karadeniz'e açılmış bulunuyordu [...] ve artık çok geçti. Mustafa Kemal tarihi misyonunun yolundaydı. Karadeniz limanı olan Samsun'a 19 Mayıs 1919 yılında vardı. Mustafa Kemal'in gözaltına alınması emri kısa süre sonra unutuldu. İstanbul'daki yönetimde tamamen düzensizlik hâkimdi."³¹

Yukarıda bahsedilen makalenin devamı olan

ve Oslobödenje gazetesinin bir sonraki sayısında basılan makalede şu bilgiler yer alıyordu: "Kemal Paşa Anadolu'ya gelir gelmez işe koyuldu. Maneviyatı oldukça bozulmuş olan ordu hakkında haberler topladı [...] Mustafa Kemal, komutanların hangilerine ne kadar güvenebileceği konusunda araştırmalar yaptıktan sonra güvendiği komutanların birkaçı ile Amasya'daki karargâhta gizli olarak görüştü. Onlar da Mustafa Kemal gibi teşekküllü direnişten başka bir çözüm olmadığına inanıyorlardı. Yunan işgalinin geri püskürtülmesini gerilla çetelerine bıraktılar ve kendilerini daha düzenli yeni bir ordunun biçimlendirilmesine adanmışlar. Kemal Paşa, onlara geçici bir hükûmetin kurulmasını teklif etse de komutanların çoğu hala Padişaha sadık olduklarından bu teklifi kabul etmediler. Bu toplantıdan sonra Kemal Paşa, ülkenin iç kısımlarını teftiş edip propaganda yapmaya başladı. Türk köylüsünün trajik, adeta umutsuz durumu savaşmanın gerekliliği konusundaki niyetinde bir değişiklik meydana getirmede. Yolculukları boyunca her köyde görevli askeri bir kurulun oluşturulmasından sorumlu delegelerden oluşan yerel bir heyet oluşturdu. Ateşli sözleriyle, umutsuzluğa düşen insanların öfkesinin son kıvılcımlarını başarıyla ateşledi. Subaylar birbiri ardına Kemal Paşa'ya katıldılar."³² Bu alıntı göstermektedir ki Türk bağımsızlığına karşı Yugoslav kamuoyunda çok büyük bir ilgi vardı ve bu konu oldukça detaylı bir şekilde yayınlara yansıyor.

1921 yılının Nisan-Mayıs ve Ekim sayılarındaki oldukça kapsamlı iki yazıda Millî Mücadele boyunca cereyan eden çatışmalar çok

ayrıntılı bir şekilde ele alınmıştır. Ayrıca bu yazılara titizlikle hazırlanmış iki savaş haritası bile eklenmişti.³³

1930'lu yıllarda yayınlanan Hırvat dergilerinde Türk Millî Mücadelesi ile ilgili başka yazılarda kendine yer bulmuştur. 1933 yılına ait Kultura dergisinde Millî Mücadele hakkında şu bilgiler yer alıyordu: "Türkiye'deki devrim hareketi savaştan hemen sonra, yani Sevr Antlaşması'nın neticelenmesinin öncesinde başladı. Mütarekenin şartları, Müttefiklerin, Türk İmparatorluğu'nun bağımsızlığının sona erdirilmesini düşündüklerini açıkça ortaya koydu.

[...] Anadolu'da düzenlenen kongrelerde, en tartışmalı konular Türkiye'nin bağımsızlığı yönünde ve sınırlar üzerine idi. [...] Asker enerjik bir şekilde yeniden örgütlendi ve silahlı mücadele başladı... Bu dönemde, millî hareketinin ve silahlı mücadelenin örgütleyicisi olarak Mustafa Kemal Paşa öne çıktı. [...] Son Türk-Yunan Savaşı'nda Mustafa Kemal Paşa, Türk ordusunun başkomutanıydı. Bu savaşta Türk millî ordusu gerçek kahramanlığını gösterdi... Açıkça olmasa da İngiltere'nin desteğini alan ve taze kuvvetlere sahip Yunan ordusun karşısında Türkler, 1919 yılından beri dört yıldır durmadan savaşmalarına rağmen ellerindeki yorgun kuvvetlerle bağımsızlığı için elinde silahlı ülkesini savundu. Türk halkının mertliğine hayranlık duymamak mümkün değil..."³⁴

1930 yıllarında çıkmış başka makalelerde Millî Mücadele'deki Atatürk'ün rolü hakkında sıklıkla bahsedildi. Örneğin Riječ dergisinde: "Yunanistan, 1919 yılının Mayıs ayında İzmir'i

işgal etti. Yunanlılar tarafından İzmir'in ve

Anadolu'nun bir kısmının işgali, işgale karşı olanların tepkisinin artmasına neden oldu. Bu süreçte oluşan hareketin başına Mustafa Kemal Paşa geçti..."³⁵ Ayrıca Katolička riječ dergisinde şu görüşe yer verildi: "Türkiye'nin [yani Osmanlı İmparatorluğu'nun] kapitülasyonundan sonra, Mustafa Kemal Paşa, 1919 yılında, o [yani Atatürk] hem Sultan'a hem de İngilizlere karşı çeşitli faaliyetler yürüttü. 23 Nisan 1920 yılında, ordunun başında Küçük Asya'da iktidarı ele geçirdi. Büyük Millet Meclisi'ni Ankara'da toplanmaya çağırdı ve Meclis başkanı olarak seçildi. Böylece İstanbul'daki hükûmete açıkça karşı çıkıldı. Ardından Yunanlılara karşı Küçük Asya'da savaş başladı. Mustafa Kemal her iki cephede de kazandı ve Yunanlıları Küçük Asya'dan sürdü..."³⁶

Gazeteci Muhamed Mujagić 1929 yılında Novi Behar dergisinde çıkan makalesinde Atatürk'ün Anadolu'ya gitmek niyeti hakkında şu görüşü yazıyordu: "Türkiye'den hem bağımsızlığını hem de Avrupa'daki toprakların son parçasını alan Sevr Antlaşması'nı 1919 yılında³⁷ zorla kabul ettirdikleri zaman Türkler, gerçekten Avrupa'nın köleleri oldular. O zaman Türklerin düşmanları kafalarını daha da kaldırdı. Barış antlaşmasından hemen sonra, Antant'ın izniyle, Yunanlılar İzmir'i işgal edip kan dökerek cinayetler işledi. Böyle kötü bir anda Mustafa Kemal Paşa ortaya çıktı. [Kemal'in Sultan VI. Mehmet'e] ziyareti boyunca Sultan Vahdeddin, Mustafa Kemal Paşa'ya şunu sordu: 'Şimdi yapacak şey nedir? Tamamen mahvolup imha edilmişiz.' Bu sözleri Kemal Paşa şöyle

yanıtladı: ‘Padişahım, Anadolu’ya tam yetkili, enerjik, askeri ve sivil bir komutan tayin edilirse bir şey yapabilir. Bu kişi, millete göre düzenlenen ve sapasağlam bir örgütlenmeyi meydana getirebilir.’ [...] Bu görüşmeden sonra Sultan Vahdeddin’in, Kemal Paşa’ya Anadolu’ya tam yetkili kişi olarak gitmesi için yetki verdiği söylenmektedir...”³⁸

Yukarıdaki alıntılardan da anlaşılabilir gibi geç 1920 ve erken 1930 Yugoslavya’sında kamuoyu Türk Kurtuluş Savaşı ve Atatürk’ün politik faaliyetlerine karşı neredeyse tamamıyla olumlu bir tavır takınmış gözükmektedir. Bu olumlu tavır aynı zamanda Bosna Hersek’in Müslüman gazetecileri arasında olduğu kadar Hırvatistan’ın Katolik gazetecileri arasında da göze çarpmaktaydı. Aslında bu dönemde Türkiye Cumhuriyeti Yugoslav kamuoyunda oldukça popüler bir temaydı; çünkü Osmanlı İmparatorluğu’nun Balkanlardan kademeli olarak çekilip nihaî olarak yıkılmasının ardından Balkan Devletleri ve Balkan halkları bu ölmüş imparatorluğun takipçisi hakkında olabildiğince fazla bilgi sahibi olmayı arzuluyorlardı. Yugoslavya esasında Balkan siyasetine derinlemesine müdahil olmuş bir devlet olarak kendini Türkiye’nin kuruluş yıllarındaki politikalarıyla da ilgilenmek zorunda hissediyordu. Yugoslav kamuoyundaki yükselen Türkiye ilgisi kısa zaman içinde 1923’de ilan edilen Türkiye Cumhuriyeti’nin ilanına yoğunlaştı. Bu ilgiye rağmen ne yazık ki Yugoslavya-Türkiye arasındaki ilişkiler tam olarak anlaşılmamış politik sebeplerden dolayı 1926 yılına kadar istenilen seviyeye ulaşamamıştı. Kademeli olarak birbirine

yaklaşan iki ülke arasında kısa zamanda oldukça verimli bir ilişki gelişmiş ve 1932, 1933 ve 1934 yıllarında karşılıklı antlaşmalar imzalanmıştı. İlişkilerin bu derece hızlı ilerlemesinin en önemli nedenlerinden biri hiç şüphesiz Mustafa Kemal Atatürk ve SHS Kralı I. Alexander arasındaki oldukça samimi ilişkiydi.³⁹

Savremene Evrope adı ile çevrilen kitabında şu bilgiler yer alıyordu: “Bâb-ı Âli, Mustafa Kemal’i İstanbul’dan uzaklaştırırsa her tehlikeyi ortadan kaldıracığına inanıyordu bu yüzden O’na Asya’da kumandanlık görevini verdi. [...] Ancak Bâb-ı Âli, Kemal’in Küçük Asya’da daha da tehlikeli olabileceğini düşünememişti. Kemal, İzmir’in işgal edildiği haberini aldığı anda Samsun yakınlarındaydı. Halkı toplayıp ateşli konuşmalarla direnişe teşvik etti. İnsanlar, bu söylevin şimdiye kadarki en heyecanlı nutuklardan biri olduğunu söylüyorlardı. Samsun’u denetleyen İngiliz subay, İstanbul’a telgraf göndererek tehlikeli komutanın derhal geri çağırmasını talep etti. [...] Kemal, devletin genel durumunu konuşmak üzere İstanbul’a çağrıldı; ancak Kemal’in arkadaşları hatta Bâb-ı Âli’nin bazı üyeleri, ona bu çağrının geleceğini önceden bildirmişlerdi. Böylece, bulunduğu yerden ayrılmaya henüz karar vermemiş olan Kemal’in, Erzurum’a doğru yönelen ve teftiş olarak zannedilen yolculuğa hemen çıkması gerekti. Bu yolculuk sayesinde Sultan’ın emrine uymaktan kurtuldu çünkü bu emrin resmi metni, Kemal’in Samsun’dan çıkmasından sonra Samsun’a ulaştı.”⁴⁰

Hırvat etnograf, toplumbilimci ve yayımcı Mirko Kus-Nikolajev de Atatürk hakkında yazarlar arasındaydı; Kamal Atatürk başlıklı

kitabında Kus-Nikolajev, Atatürk'ün 1919 yılın Mayısında Anadolu'daki Üçüncü Ordu Kıtaatı Müfettişi olduğunu yazıyordu.⁴¹ Kus-Nikolajev'e göre Atatürk'ün Anadolu'ya gidişi Türk Millî Mücadelesi'nin başlangıcıydı.⁴²

Sırp siyasetçi Milan Stojadinović, Ni rat, ni pakt. Jugoslavija izmeğu dva rata kitabında, “[Atatürk] Türk millî tarihinin en zor günleri ve her şeyin yitirildiğinin düşünüldüğü bir zamanda düşmanla hem içeride hem de dışarıda savaşmak pahasına da olsa sert bir karşı saldırı gerçekleştirdi... İngilizler ve Fransızlara karşı mücadeleyi başarıyla yürüttü [...] Sayıca daha güçlü olan Yunanları yendi (1921 yılında)...”⁴³ diye yazmıştı.

90'lı yıllarda Hırvatistan cumhurbaşkanlığı görevini yürüten ve aynı zamanda tarihçi ve yayımcı olan Franjo Tuđman, birkaç kitabında Atatürk'e genişçe yer verdi ve hakkında olumlu yazılar kaleme aldı. Tuđman, Hırvatistan Cumhuriyeti'nin kurulması için laik Türk Cumhuriyeti'ni örnek almıştı.⁴⁴ Aynı yazar, Bespuća povijesne zbiljnosti adlı kitabında Türkiye Millî Mücadelesi hakkında şu yorumları yapıyordu: “Zayıflayan Türkiye, başlangıçta (1919 yılında) Fransa'nın yardımından yararlanmış olan Yunanistan'ın saldırısına gerektiği gibi karşı koyamadı... Fakat parçalanma tehlikesi, Türk millî direnişinin ruhunu oluşturdu. Mustafa Kemal Paşa'nın önderliğindeki devrimci-demokrat inkılâp hareketi sultanın gevşek rejimini ortadan kaldırarak Yunan ordusunu yenip onu Küçük Asya'dan dışarı attı...”⁴⁵ Başka bir kitabında ise Tuđman şunu yazmıştı: “Türkiye, o kadar zayıftı ki Yunanistan'ın Küçük Asya'daki topraklarına

nüfuz etmesine karşı çıkmadı. Yunanistan, Fransa'nın da yardımıyla Türkiye'yi Anadolu'da parçalamaya çalışıyordu. Oysa bu, Mustafa Kemal Paşa'nın liderliği altındaki Türk millî direnişine ve devrimci-demokratik Türk inkılâbına sebep oldu. Atatürk, Sultan'ın düzensiz rejimini ortadan kaldırıp, 1921 ile 1922 yılları arasında Yunan ordusunu yenerek onu Küçük Asya'dan dışarı attı.”⁴⁶

Tuğman'ın Atatürk'ün politik görüşlerinden ve uyguladığı politikalarından etkilendiğini söyleyebiliriz; çünkü Tuğman başka bir ülkenin komşusu tarafından işgal edilmesi konusunda oldukça deneyim sahibiydi. Yeni kurulan bağımsız Hırvatistan Cumhuriyeti'nin başkanlığı görevini üstlenen Tuğman, 1991-1995 yılları arasında Sosyalist Federal Yugoslavya Cumhuriyeti'ne ait olan ancak Sırp kontrolünde hareket eden Yugoslav Halk Ordusu ve yerel Sırp milislerine karşı yürütülen savaşta ülkesine liderlik etti.

25 Temmuz 1991 yılında bağımsızlığını ilan eden Hırvatistan'a karşı Yugoslav Halk Ordusu bütün ülkeyi işgal ederek onu birliğin içinde tutmaya zorlamak istedi. Ancak bu plana Tuğman önderliğinde karşı koyan Hırvat kuvvetleri Sırları ülkeden atmayı başararak Sırp kuvvetlerini yenilgiye uğrattı. 1995 yılında yürütülen “Yıldırım” ve “Fırtına” operasyonlarının ardından Sırlara karşı kesin olarak zafer kazanan Hırvatistan savaşın başında ilan ettiği “bağımsızlık ve sınırların korunması” hedeflerini Tuğman önderliğinde elde etmişti. Bu savaş ve kazanılan zaferin Atatürk ve onun yürüttüğü Türk Millî Mücadelesi'nden ilham almış olması neden bu hadisenin Hırvatistan

tarihi açısından da önemli olduğunun kanıtı olarak görülebilir.

Hırvat tarihçisi Dino Mujadžević, 2011 yılında Britanyalı tarihçi Andrew Mango'nun Atatürk. The Biography of the Founder of Modern Turkey kitabını İngilizceden Hırvatçaya çevirip kitaba bir de sonsöz eklemiştir. Bu çeviri sayesinde sözü geçen kitapta, Atatürk'ün Samsun'a çıkışı ve sonrasındaki olaylar, Hırvat halkına sunulmuştur. Sonsözde Mujadžević, Atatürk'ün Hırvatistan için öneminden bahsederek üst paragrafta sözü geçen görüşte tam karşı bir görüş sunmuştur. Mujadžević'e göre 1919 yılından günümüze kadar Atatürk'ün siyasal etkinliğinin Hırvatistan'daki yankısı oldukça azdır.⁴⁷ Ona göre bu durum, Hırvatistan'ın Batıya dayanan, Türkiye ve Orta Doğu ile yeterli bağlantı kurmayan bir devlet olmasından kaynaklanmaktadır. Mujadžević ayrıca Franjo Tuđman üzerinde Atatürk etkisi ve onun politik ideallerinin yansıması olduğu fikrini reddetmiştir.

Hırvat Ansiklopedilerinde Atatürk ile Millî Mücadele

Hırvatistan ve Yugoslavya ansiklopedilerindeki Millî Mücadele ve Samsun ile ilgili bilgi oldukça muayyen ve sade fakat bahsettiğimiz her ansiklopedide Türkiye'de 1919 yılında cereyan etmiş olaylardan bahsedilmektedir. Böylelikle 1936'de basılmış Leksikon Minerva ansiklopedisinde Atatürk hakkında "1919'da

Yunanlılara karşı yöneltilen Küçük Asya hareketinin başına geçti. İstanbul'daki hükûmete karşı kendi millet meclisini kurdu. 1920'de Ankara'da Meclis başkanı ve hükûmet başkanı

olarak seçildi"⁴⁸ yazıyor ve Türkiye hakkında "İtilaf Devletleri'nin Türkiye'yi bölme planlarına karşı Mustafa Kemal direndi. Türkiye, Sevr Antlaşması'nı kabul etmedi. Küçük Asya'da Yunanlılara karşı zafer (1921)'de kazanıldı. VI. Mehmet'in tahttan indirilmesinden sonra 1923'de cumhuriyet ilan edildi."⁴⁹ 1936'da Hırvatistan'daki ilk ansiklopediyi hazırlayanlar arasında ve onların hazırladıkları ansiklopedi maddesindeki bilgiler ve Atatürk imajı oldukça nesnel ve genelde Türklerin lehine bir üslup kullanılmıştı.

Ayrıca 1999'de basılmış Hrvatska enciklopedija ansiklopedisinde Atatürk hakkında "Yunanlılar, Mayıs 1919'de İzmir'i fethettilerinde Atatürk, Türkiye'nin bağımsızlığı için milli hareketin başına geçti. Önderliğinde Türkiye, tarihinin yeni dönemine girdi"⁵⁰ yazıyordu. Aynı ansiklopedide "Türkiye" başlıklı yazıda şu yorum görülüyordu: "Türkiye'nin milli egemenliğinin inkâr edilmesi Türklerin büyük hincına sebep oldu ve Kemal Paşa yönetimindeki milli devrimin ortaya çıkmasına yol açtı. Atatürk'ün ordusu 1920'de Kars şehrinin yakınlarını fethetti [...] 1921'de Fransız ve İtalyan ordularını geri çekilmeye zorladı ve 1922'de Yunan ordusunu mahvedip Küçük Asya'dan geri çekilmesine sebep oldu..."⁵¹

1977'de basılmış Opća enciklopedija Jugoslavenskog leksikografskog zavoda ansiklopedisinde, "1919 Mayıs'ında Yunanlıların İzmir'i işgal etmelerinden sonra Atatürk, Kuzeydoğu Anadolu'daki Türk ordusunun kumandanı olarak Türkiye'nin bağımsızlığı için milli hareketinin başına

geçti.”⁵² diye yazıyordu. Bu ansiklopedinin devamı niteliğindeki 1978’de basılmış Mala enciklopedija Prosveta ansiklopedisinde ise Atatürk hakkında şu bilgiler yer alıyordu: “[Atatürk], 1919 yılında Yunan işgaline karşı yönetilen milli hareketin başına geçti. Türkiye Büyük Millet Meclisi, O’nu 2 Mayıs 1920’de başbakan olarak seçti. Yunanlılar ile savaşta 1919-22 yılları arasında Türk ordusunun komutanı olarak Yunanlıları Küçük Asya’dan dışarı attı. Böylece ağır şartlara sahip Sevr Antlaşması’nın gerçekleşmesini önledi...”⁵³

Bundan başka 1971’de basılmış Enciklopedija Jugoslavije’ da Yugoslavya ile Türkiye ilişkileri hakkında şu olumlu görüşe yer verildi: “Yugoslav Hükûmeti, 1919-1920 yıllarında İngiltere’nin, Türkiye’nin kalıntılarının üstünde bir ‘Yakın Doğu etki alanını’ oluşturmak istediğini anlamıştı ve [...] Yugoslavya, 1920 Ağustos’unda Sevr’de İtilaf Devletleri ile Türkiye arasında kabul edilen antlaşmayı imzalamadı...”⁵⁴ Bu ansiklopediler içerisinde en ayrıntılı olan ve 1970’de basılan Vojna enciklopedija ansiklopedisinde de Atatürk hakkında şu bilgi verilmektedir: “[Atatürk], 15 Mayıs 1919 yılında Doğu Anadolu genel valisi ve Üçüncü Ordu Kıtaatı Müfettişi olarak tayin edildi.”⁵⁵ “Bağımsızlık taraftarı milli unsurları toplamayı başarıp, Müttefiklerin ve özellikle Yunanlıların Küçük

Asya’daki Türk topraklarının işgaline karşı Türk direnişini kumanda etti [...] Bu savaşta Atatürk, Türk milli kurtuluş ve inkılâp hareketinin merkezi, siyasi ve askeri yüzüdür. Angora’daki (Ankara) Büyük Millet Meclisi, 2

Mayıs 1920 yılında O’nu başbakan olarak tayin etti. 5 Ağustos 1921 yılında başkomutan oldu. Sakarya Savaşı’ndaki başarısı için Gazi unvanıyla mareşal rütbesine terfi etti.”⁵⁶

1936’dan bu güne uzanan süreçte bütün Hırvat ansiklopedi yazarları genel olarak Türkiye Cumhuriyeti ve Atatürk’e karşı nesnel tavır takınmışlardır. Bu nedenle Türkiye ve Atatürk üstüne bilgi sahibi olmak isteyen Hırvat okurlar adı geçen olaylar ve kişiler için eksiksiz ve tarafsız bilgi almak istediklerinde ansiklopedilere rahatça müracaat edebilmektedirler.

SONUÇ

Türk Millî Mücadelesi ve özellikle Atatürk’ün Samsun’a çıkışı ilk dönemlerde Hırvatistan basınında pek yer bulamamıştır. 19 Mayıs 1919 tarihi Hırvatistan’da sonradan ilgi görmeye başlayan bir hadisedir. Bu nedenle 19 Mayıs’ın zaman ilerledikçe bir kurtuluş mücadelesi şeklinde kendine yer bulması olağan karşılanmalıdır. 1930’dan sonraki dönemde ise Hırvatistan’da basılan kitap, dergi ve ansiklopedilerde sözü geçen konular hakkında pek çok bilgi göze çarpmaya başlamıştır; çünkü bu tarihten sonra bahsi geçen olaylar bağımsızlık harekâtı olarak görülüp desteklenmiştir. 1930’dan sonraki dönemde basılmış Hırvatistan basınında, neredeyse tek bir ses olarak kendini gösteren ve baskın bir söylem ile ifade edilen 19 Mayısın Türk halkı için gerçekçi olmasından daha çok sembolik önemine vurgu yapılmaktadır.

DİPNOTLAR

- 1 Mustafa Kemal Atatürk, Söylev ‘Nutuk’, Kurtuluş Yayınları, Ankara, 1997, s.1.
- 2 Mustafa Kemal Atatürk, a.g.e., s.12.
- 3 Ramazan Çalık, Alman Basınında Milli Mücadele ve Mustafa Kemal Paşa, Başbakanlık Yayınları, Ankara 2004; Ergün Aybars, “Milli Mücadelede İngiliz Basını
- 4 Belgrad, günümüzdeki Sırbistan’ın da başkentidir. Tonka Župančić, “Poslanstvo Kraljevine Jugoslavije u Turskoj – Carigrad, Ankara 1919-1945. (1890-1945), Istorijat stvaraoća i značaj arhivske građe fonda” (Türkiye’de Yugoslavya Krallığı Elçiliği – İstanbul, Ankara 1919-1945 (1890-1945), Kurucunun tarihi ile fondun arşiv maddelerinin önemi), Arhiv, 5 (2004), S 2, s.10-12.
- 5 Ayrıntılı bilgi için: Hrvoje Matković, Povijest Jugoslavije (1918-1991-2003), Naklada Pavičić, Zagreb, 2003, s.132-136.
- 6 “Zaposjednuće Smirne po antanti“, Novosti, C 13, S.134, Zagreb 1919, s.1. “Saveznici dijele Tursku“, Obzor, 18 Mayıs 1919, 60, S.112, Zagreb 1919, s.1. “Rasulo turskoga carstva“, Jutarnji list, C 8, S.2683, Zagreb 1919, s.1.
- 7 “Razdioba turskoga carstva“, Novosti, 19 Mayıs 1919, S 135, Zagreb 1919, s.1.
- 8 “Navala Turaka na grčku vojsku u Smirni“, Novosti, 19 Mayıs 1919, S.135, Zagreb 1919, s.1.
- 9 “Dioba Turskoga carstva“, Novosti, 20 Mayıs 1919, S 136, Zagreb 1919,
- 10 “Sudbina Turske“, Novosti, 25 Mayıs 1919, S 140, Zagreb 1919, s.1.; “Raspad turskog Carstva“, Obzor, 22 Mayıs 1919, S 115, Zagreb 1919, s.1.
- 11 “Grci napreduju preko Smirne“, Obzor, 1 Haziran 1919, S 125, Zagreb 1919, s.1; “Pitanje Turske i Carigrada“, Obzor, 8 Haziran 1919, S 132, Zagreb 1919, s.2.
- 12 “O razdiobi turskoga carstva“, Novosti, 26 Mayıs 1919, S 141, Zagreb 1919, s.1.
- 13 “Razoružanje Turske dovršeno“, Novosti, 24 Haziran 1919, S 168, Zagreb 1919, s.3.
- 14 “Odlučni ton antante protiv Turske“, Novosti, 29 Haziran 1919, S 173, Zagreb 1919, s.3.
- 15 “Uslovi mira Turskoj“, Jutarnji list, 18 Haziran 1919, S 2711, Zagreb 1919, s.3; “Turska delegacija pred Vijećem desetorice“, Obzor, 21 Haziran 1919, S 144, Zagreb 1919, s.1
- 16 “Talijani i Grci u Maloj Aziji“, Obzor, 15 Temmuz 1919, S 165, Zagreb 1919, s.1.
- 17 “Sporazum Grčke i Italije“, Novosti, 22 Temmuz 1919, S 194, Zagreb 1919, s.2.
- 18 “Nesiguran položaj u Maloj Aziji“, Novosti, 22 Temmuz 1919, S 194, Zagreb 1919, s.2.
- 19 “Sudbina Turaka. Talijani i Grci u Maloj Aziji“, Obzor, 24 Haziran 1919, S “147, Zagreb 1919, s.1. “Mirovni pregovori s Turskom“, Jutarnji list, 27 Haziran 1919, S 2720, Zagreb 1919, s.2. “Rasap Turske zaključen“, Novosti, 24 Temmuz 1919, S 196, Zagreb 1919, s.1.
- 20 “Sporazum Grčke i Italije“, Novosti, 22 Temmuz 1919, S 194, Zagreb 1919, s.2.
- 21 “Turci protiv okupacije Anatolije“, Obzor, 15 Ağustos 1919, S 192, Zagreb 1919, s.1.
- 22 “Opasan pokret Turaka“, Jutarnji list, 16

- Ağustos 1919, S 2768, Zagreb 1919, s.1.
- 23 “Turski pokret u Maloj Aziji”, *Novosti*, 16 Ağustos 1919, S 219, Zagreb 1919, s.1.
- 24 “Pokret Turaka”, *Novosti*, 19 Ağustos 1919, S 222, Zagreb 1919, s.2.
- 25 “Antanta i sudbina Turske”, *Obzor*, 21 Ağustos 1919, S 196, Zagreb 1919, s.1.
- 26 Edhem Miralem, “Turska republika”, *Slobodni dom*, S 43, Zagreb 1923, s.3.
- 27 “Godine 1919. Carigrad je bio potpuno u vlasti saveznika. [...] Stario oronuli sultan bio je lutka, a veliki vezir Enverpaša i njegova vlada bili su još većom lutkom u rukama saveznika.
- 28 Anto Livajušić, “Mustafa Kemal Atatürk”, *Vrhbosna*, S 12, Saraybosna 1938, s.268-269.
- 29 “Slična organizacija ovoj koju zamišlja angorska skupština, ne egzistira nigdje sada u cijelom svijetu. Glavna misao ovog sistema jest: davanje potpunog suvereniteta narodu bez rezerve
- [...] bazira se na principu, da narod lično i uistinu upravlja svojom sudbinom.” “Organski statut nove Turske”, *Pravda*. Glasilo Jugoslavenske Muslimanske Organizacije, S 255, Sa-raybosna 1922, s.1.
- 30 “Turska [je] ne samo izgubila sve, što je imala u Europi [...] nego i najvrednije dijelove Male
- 31 “Prvih meseci 1919... U istočnim vilajetima carstva, naime, odmah po potpisivanju primirja došlo je do nereda koji su kod Porte i saveznika izazvali opravdanu bojazan. Trebalo je naći čovjeka koji bi svojim autoritetom i povjerenjem sultana i saveznika zaveo red u ovim kraje-vima.
- Izbor Muhameda VI i velikog vezira zadržao se na Mustafi Kemal, a prihvatili su ga i saveznici, iako su imali informacija o tome da on nešto potajno radi. Izborom je pre svih, bio zadovoljan Mustafa Kemal-paša. Odlazak u Anadoliju, u srce Turske, daleko od kontrole Porte i saveznika, značio je veliku šansu da se narod organizuje i povede u borbu. Događaji supokazali da je njegova vera u sposobnost turskog naroda da se sam spase bila opravdana. Samo nekoliko godina kasnije, na razvalinama Otomanske imperije izgrađena je moderna Turska Republika. Kemal-paša postavljen je za glavnog inspektora severnih oblasti i ta glavnog gu-vernera istočnih vilajeta. Upravo u času kada se ukrcavao na brod stigla je vest iz Pariza: sa-veznici su na konferenciji mira odlučili da Grčkoj dodele mandat da svojim trupama posedne Smirnu. [...] Brod je već plovio uz obalu Crnog mora kada je veliki vezir obavestio britanskog visokog komesara da se sultan oredomislio i poništio imenovanje Kemal-paše. [...] Sve je bilo prekasno. Mustafa Kemal već je bio na putu za svoju istorijsku misiju. U crnomorsku luku Samsun stigao je 19. maja 1919. godine. Naredba da se Mustafa Kemal zadrži, uskoro je bila zaboravljena. Rasulo je bilo potpuno.” Danica Jakšić, “Mustafa Kemal Ataturk – tvorac mo-derne Turske (5)”, yil 39, S 12307, Oslobođenje, Saraybosna 1982, s.6.
- 32 Danica Jakšić, “Mustafa Kemal Ataturk – tvorac moderne Turske (6)“, yil 39, S 12308, Oslobođenje, Saraybosna 1982, s.10.
- 33 “Ratne operacije u Maloj Aziji 1920-1921. godine”, *Ratnik*, C 4-5, Belgrad 1921, s.191-194; “Ratne operacije u Maloj Aziji u junu i julu ove godine”, *Ratnik*, C 10,

- Belgrad 1921, s.78-85.
- 34 “Revolucionarni pokret u Turskoj počeo je neposredno poslije rata, još prije zaključenja Sevr-skog ugovora. Uslovi primirja su jasno govorili o rješenju saveznika da svrše sa samostalnošću turskog carstva. [...] U provinciji biva sazivan niz nacionalnih kongresa, čija se najglasnija rješenja svode na zahtjev neprikosnovenosti Turske s obzirom na njene etnografske granice. [...] U provinciji se [...] energično radi na reorganizaciji vojske i počinje otvorena oružana borba... Naročito se u tome periodu izdigao Mustafa Kemal-paša kao organizator nacional-nog pokreta i oružane borbe. [...] Na koncu je Kemal-paša rukovodio turskom vojskom u grčko-turskom ratu. U tom ratu turska nacionalna armija pokazuje pravi heroizam [...] Ako se uzme u obzir, da su Turci ratovali gotovo bez prestanka od 1911. godine i da je za leđima svježe grčke armije stajala Engleska, koja ju je otvoreno pomagala, treba se diviti muževnosti kojom je tokom četiri godine (1919-1922.) s oružjem u ruci turski narod branio svoju neza-visnost.” M. Godec, “Nacionalna gibanja na Istoku”, Kultura, S 5, Zagreb 1933, s.385-386.
- 35 “Grčka [je] iskrcala svoje čete u Anatoliji i okupirala Smirnu. To je bilo u maju 1919. godine. Okupacija Smirne i dijela Anatolije od strane Grka, uzбудila je još jače i onako uzbuđene duhove. Na čelu jednog pokreta, koji je uslijed toga nastao, metnuo se Mustafa Kemal...” Grga Novak, “Deset godina Velike turske Narodne skupštine”, Riječ, S 15, Zagreb 1930, s.15.
- 36 “Nakon kapitulacije Turske, god. 1919, on poduzima razne akcije protiv sultana, a i protiv Engleza. God. 1920, na 23. travnja, preuzima na čelu vojske vlast u Maloj Aziji, saziva veliku narodnu skupštinu u Ankari i daje se birati za predsjednika. Tada započe otvorena borba protiv Carigrada, a kasnije rat protiv Grka u Maloj Aziji. Kemal pobjeđuje u obim slučajevima. Grke protjera iz Male Azije...” “Mustafa Kemal Atatürk”, Katolička riječ, S 46, Split 1938, s.2.
- 37 Aslında Sevr Antlaşması'nın imzalandığı tarih 10 Ağustos 1920'dir.
- 38 “A kad u godini 1919. naturiše Turcima mirovni ugovor u Sevresu, kojim se Turskoj oduzima samostalnost kao i zadnji komadić zemlje u Evropi, onda Turci postadoše u pravom smislu riječi europsko roblje. Tada još više dignuše glave neprijatelji Turaka. Neposredno iza ugovora o miru, na mig antante, Grci zaposjedoše Smirnu i počinuše silna krvološtva i zločinstva. U tako žalosnim časovima izbija na površinu Mustafa Kemal-paša. [...] Prilikom te posjete [Mustafe Kemala sultanu Mehmedu VI] pitao je sultan Vehidudin Mustafa-Kemal pašu: ‘Šta se može sad da učini? Totalno smo zgaženi i uništeni.’ Na to mu se Kemal paša odgovorio: ‘Veličanstvo, moglo bi se nešto učiniti, ako b ise postavio jedan energičan vojnički i civilni komandant, koji bi sa potpunim punomoćima otišao u Anadol, koji bi proveo valjanu or-ganizaciju na principu narodnosti. [...] Vele, da je tom prilikom sultan Vehidudin ovlastio Kemal pašu, da ode u Anadol, davši mu potpune punomoći...’ Muhamed Mujagić, “S puta po Anadol”, Novi Behar, S 8, Saraybosna 1929, s.127.
- 39 Tonka Župančić, “Poslanstvo Kraljevine Jugoslavije u Turskoj – Carigrad, Ankara

- 1919-1945. (1890-1945), Istorijat stvaraoaca i značaj arhivske grağe fonda” [Türkiye’de Yugoslavya Krallığı Elçiliği – Istanbul, Ankara 1919-1945 (1890-1945), Kurucunun tarihi ile fondun arşiv maddelerinin önemi], Arhiv, 5 (2004), S 2, s.11-14.
- 40 “Visoka porta je verovala da će otkloniti svaku opasnost ako Mustafu Kemala udalji iz Carigrada. Stoga mu je poverila komandovanje u Aziji. [...] Oni nisu shvatili da je Kemal u Aziji mogao da postane samo još opasniji. Kemal se zatekao nedaleko od Samsuna kada mu je stigla vest o okupaciji Smirne. On je sazvao narod i razjario ga vatrenim govorom, za koji su mu pričali da je bio jedan od najuzbudljivijih što ih je ikada izrekao ovaj rođeni govornik. Jedan engleski oficir koji je vodio nadzor nad tim vilajetom uputio je depešu u Carigrad i zatražio da se opasni general odmah opozove. [...] Kemal je bio samo pozvan da dođe u Stambol na razgovore o opštem položaju zemlje. [...] Kemalovi prijatelji i oni koji su hteli da to postanu, čak iz same Visoke porte, obavestili su ga da će dobiti taj poziv, tako da je Kemal, koji još nije bio odlučio da prekine sa prestonicom, morao da krene odmah na tobožnje inspekciono putovanje u pravcu Erzuruma, i da tako izbegne da se pokori naređenju Sultanovu, jer je službeni tekst toga naređenja stigao u Samsun tek po njegovu odlasku.” Carlo Sforza, Neimari savremene Evrope, Zaklada tiskare Narodnih novina, Zagreb 1932, s.147.
- 41 Daha önce belirtildiği gibi, Mustafa Kemal Dokuzuncu Ordu Kıtaatı Müfettişi oldu.
- 42 Mirko Kus-Nikolajev, Kamal Atatürk, Orbis, Zagreb 1939, s.29.
- 43 Milan M. Stojadinović, Ni rat, ni pakt. Jugoslavija između dva rata, Otokar Keršovani, Rijeka 1970, s.395.
- 44 Andrew Mango, Atatürk. Biografija utemeljitelja moderne Turske, Golden Marketing – Tehnička knjiga, Zagreb 2011, s.529.
- 45 Franjo Tuđman, Bespuća povijesne zbiljnosti. Rasprava o povijesti i filozofiji zlosilja, Nakladni zavod Matice hrvatske, Zagreb 1989, s.147.
- 46 “Turska je bila toliko oslabljena, da se nije mogla suprotstaviti prodoru Grčke na njezino maloazijsko područje (1919.), koja uz pomoć Francuske teži komadanju Turske i u Anatoliji. To, međutim, izaziva turski nacionalni otpor i revolucionarno-demokratski prevrat pod vodstvom Mustafe Kemal-paše (Atatürk) koji zbacuje rastrojen sultanov režim, u ratu (1921.-1922.) tuče grčku vojsku, izbacujući je iz Male Azije.” Franjo Tuđman, Nacionalno pitanje u suvremenoj Europi, Nakladni zavod Matice hrvatske, Zagreb 1996, s.20.
- 47 Andrew Mango, Atatürk. Biografija utemeljitelja moderne Turske, Golden Marketing – Tehnička knjiga, Zagreb, 2011, s.529-530.
- 48 “1919. stao na čelo maloazijskog pokreta protiv Grka. Osnovao vlastitu narodnu skupštinu protiv carigradske vlade. 1920. u Ankari izabran za predsjednika skupštine i egzekutive, 1922. osvojio Smirnu i Brusu.” “Mustafa Kemal Atatürk”, Leksikon Minerva. Praktični priručnik za modernog čovjeka, Minerva nakladna knjižara, Zagreb 1936, s.936.
- 49 “Protiv Antantinih planova diobe Turske otpor Mustafe Kemala. Turska nije priznala

- mirovni ugovor u Sèvresu. Iza pobjede nad Grcima u Maloj Aziji (1921) i svrgnuća Muhameda VI proglašena republikom 1923.” “Turska”, Leksikon Minerva. Praktični priručnik za modernog čovjeka, Minerva nakladna knjižara, Zagreb 1936, s.1095.
- 50 “Kada su u svibnju 1919. Grci zaposjeli Izmir, Atatürk je stao na čelo nacionalnog pokreta za neovisnost Turske. Pod njegovim vodstvom Turska je stupila u novo razdoblje svoje povijesti.” “Mustafa Kemal Atatürk”, Hrvatska enciklopedija, C 1, Leksikografski zavod Miroslav Krleža, Zagreb 1999, s.427; “Mustafa Kemal Atatürk”, Leksikon Jugoslavenskog leksikografskog zavoda, Jugoslavenski leksikografski zavod, Zagreb 1974, s.354.
- 51 “Negiranje nacionalnog suvereniteta Turske izazvalo je veliko ogorčenje grčke postrojbe te ih prisilile na povlačenje iz Male Azije...”, “Turska”, Hrvatska enciklopedija, C 6, Leksikografski zavod Miroslav Krleža, Zagreb 1999, s.334.
- 52 “U maju 1919. pošto su Grci okupirali Izmir (Smirnu), Atatürk se, dobivši zapovjedništvo nad turskom vojskom u sjeveroistočnoj Anadoliji, stavio na čelo nacionalnog pokreta za nezavisnost Turske.” “Mustafa Kemal Atatürk”, Opća enciklopedija Jugoslavenskog leksikografskog zavoda, C 1, Mladinska knjiga, Zagreb 1977, s.286.
- 53 “Mustafa Kemal Ataturk”, Mala enciklopedija Prosveta. Opšta enciklopedija, C 2, Prosveta, Belgrad 1978, s.225-226.
- 54 “Jugoslavenska vlada je 1919-20. smatrala da Engleska pokušava da na razvalinama Turske stvori jednu ‘bliskoistočnu sferu uticaja’ [...] Mirovni ugovor Antante sa Turskom, sklopljen u Sèvresu avgusta 1920, Jugoslavija nije potpisala...” „Tursko-jugoslavenski odnosi”, Enciklopedija Jugoslavije, C 8, Jugoslavenski leksikografski zavod, Zagreb 1971, s.219.
- 55 Daha önce belirtildiği gibi, Mustafa Kemal Dokuzuncu Ordu Kıtıatı Müfettişi oldu.
- 56 “Mustafa Kemal Atatürk”, Vojna enciklopedija, Vojnoizdavački zavod, C 1, Belgrad 1970, s.285.

KAYNAKÇA

1. GAZETELER

Hrvatski dnevnik, Zagreb 1938.

Jutarnji list, Zagreb 1919.

Katolička riječ, Split 1938.

Novi Behar, Saraybosna 1929.

Novosti, Zagreb 1919.

Obzor, Zagreb 1919.

Osloboğenje, Saraybosna 1982.

Pravda. Glasilo Jugoslavenske Muslimanske Organizacije, Saraybosna 1922.

Ratnik, Beograd 1921.

Slobodni dom, Zagreb 1923.

Vrhbosna, Saraybosna 1938.

2. ANSİKLOPEDİLER

Enciklopedija Jugoslavije, C 8, Jugoslavenski leksikografski zavod, Zagreb 1971.

Hrvatska enciklopedija, C 6, Leksikografski zavod Miroslav Krleža, Zagreb 1999.

Leksikon Jugoslavenskog leksikografskog zavoda, Jugoslavenski leksikografski zavod, Zagreb 1974.

Leksikon Minerva. Praktični priručnik za modernog čovjeka, Minerva nakladna knjižara, Zagreb 1936.

Mala enciklopedija Prosveta. Opšta enciklopedija, C 2, Prosveta, Beograd 1978.

Opća enciklopedija Jugoslavenskog leksikografskog zavoda, C 1, Mladinska knjiga, Zagreb 1977.

Vojna enciklopedija, Vojnoizdavački zavod, C 1, Beograd 1970.

KİTAPLAR ve MAKALELER

Godec, M, “Nacionalna gibanja na Istoku“, Kultura, S 5, Zagreb 1933, s.379-390.

Jakšić, Danica, “Mustafa Kemal Atatürk – tvorac moderne Turske (5)“, yıl 39, S 12307, Oslobođenje, Saraybosna 1982, s.6.

Jakšić, Danica, “Mustafa Kemal Atatürk – tvorac moderne Turske (6)“, yıl 39, S 12308, Oslobođenje, Saraybosna 1982, s.10.

Kus-Nikolajev, Mirko, Kamal Atatürk, Orbis, Zagreb 1939.

Livajušić, Anto, “Mustafa Kemal Atatürk“, Vrhbosna, S 12, Saraybosna 1938, s.268-269.

Mango, Andrew, Atatürk. Biografija utemeljitelje moderne Turske, Golden Marketing – Tehnička knjiga, Zagreb 2011.

Miralem, Edhem, “Turska republika“, Slobodni dom, S 43, Zagreb 1923.

Mujadžević, Dino, “The Image of Ottomans in Croatian Historiography: Changing Narratives in Elementary School Textbooks in Croatia – 1980s to 2000s“, Journal of Muslim Minority Affairs, 34 (2014), S 3, s.293-302.

Mustafa Kemal Atatürk, Söylev ‘Nutuk’, Kurtuluş Yayınları, Ankara, 1997.

Novak, Grga, “Deset godina Velike turske Narodne skupštine“, Riječ, S 15, Zagreb 1930, s.13-16.

Sforza, Carlo, Neimari savremene Evrope, Zaklada tiskare Narodnih novina, Zagreb 1932.

Stojadinović, Milan M., Ni rat, ni pakt. Jugoslavija između dva rata, Otokar Keršovani, Rijeka 1970.

Tuđman, Franjo, Bespuća povijesne zbiljnosti. Rasprava o povijesti i filozofiji zlozilja, Nakladni zavod Matice hrvatske, Zagreb 1989.

Tuğman, Franjo, Nacionalno pitanje u suvremenoj Europi, Nakladni zavod Matice hrvatske, Zagreb 1996.

Župančić, Tonka, "Poslanstvo Kraljevine

Jugoslavije u Turskoj – Carigrad, Ankara 1919-1945. (1890-1945), Istorijat stvaraoća i značaj arhivske građe fonda" (Türkiye’de Yugoslavya Krallığı Elçiliği – Istanbul, Ankara 1919-1945 (1890-1945), Kurucunun tarihi ile fondun arşiv maddelerinin önemi), Arhiv, 5 (2004), S 2, s.9-25.

Atatürk Devrimlerinde Yöntem

A- Ortam ve Lider

*Cengiz AKSEKİ ***

1. Yeni Sosyete, Yeni Devlet

Modernleşme ve toplumlar üzerinde yarattığı sarsıcı değişim, sosyal bilimlerin en ilginç bulduğu konulardandır. Modernleşme, Batı toplumlarında üretim araçlarının ve şeklinin gelişmesinin doğal bir sonucu olarak kentleşme, okur yazar oranının ve siyasal katılımın artması ... gibi alanlarda yaşanan değişimin, zamanla Batılı olmayan toplumlarda izlenmeye çalışılmasıdır. Batıda uzunca bir sürede yaşanan bu toplumsal değişim, diğer toplumlarda, daha kısa sürede, hızlandırılarak, kontrollü ve yönetenlerin güdümünde gerçekleşmiştir. Değişimin ivme kazandığı modernleşme dönemlerinde statükonun bozulması, yönetenlerin süreci hızlandırmak için bazen zor kullanması, formel değerlerin tahribi ve belki inançların sürece dahil görülmesi toplumsal

çalkantılar yaratmış, toplum kendisini hazır olmadığı yeni koşulların içinde bulmuştur. Bu nedenle toplumun hazır olmadığı değişim ile yeni değerleri ve konumunu kolaylıkla kabullenmesi için ikna edilmesi gerekmiştir.

“Uçurum kenarında yıkık bir ülke... Türlü düşmanlarla kanlı boğuşmalar... Yıllarca süren savaş... Ondan sonra, içeride ve dışarıda saygı ile tanınan yeni vatan, yeni sosyete, yeni devlet (...) ve bunları başarmak için aralıksız devrimler... İşte Türk genel devriminin bir kısa diyemi...” Atatürk 1935’teki bu sözleriyle hem Türk devrimini, hem de “yeni sosyete, yeni devlet” vurgusu ile devrimin en temel karakterini özetleyiveriyordu. Şüphesiz Türkiye’nin iki yüz yılı aşan modernleşme tarihinin en önemli dönüm noktası cumhuriyet

*Bu makale daha önce Pamukkale Üniversitesi Belgi Dergisi’nde yayınlanmıştır.

**Öğr. Gör., Pamukkale Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi, Denizli, (<https://orcid.org/0000-0003-2851-804X>) cakseki@pau.edu.tr

ve dönemin devrimleridir. Atatürk'ün Osmanlı döneminde başlayan yenileşme çabalarını devam ettirdiğini kabul edenler az değildir. Ancak Atatürk'ün Osmanlı ıslahatçılarında görülmeyen radikalliği ve devrimciliği, modernleşme tarihimiz içinde cumhuriyeti bir kırılma noktasına dönüştürmüştür.

Osmanlı Devleti'nde ıslahat hareketleri askerî alanda başlamış, zamanla yönetim, hukuk ve eğitimde de ıslahatlar yapmak zarureti anlaşılmıştır. Devlet kurumlarındaki düzenlemeler sosyal hayatı da etkilemiştir. Bilindiği gibi bu değişim, üretim biçiminin, sanayileşmenin, şehirleşmenin, okur-yazar oranının artmasının... yarattığı doğal bir gelişme değildir. Tamamen merkezî idarenin başlattığı, sınırlarını çizdiği ve yönlendirdiği bir değişimdir. Temelindeki aslı dinamik iki büyük devrimin, sanayi devrimi ve Fransız devriminin yarattığı yıkıcı dalgalardan devleti koruma kaygısıdır. Hangi sebeplerle başlarsa başlasın bu ıslahat hareketleri başlangıçta Osmanlı Devleti içindeki geleneksel seçkinlerin, ulema ve Yeniçeri ocağının muhalefetiyle karşılaşmıştır. Öyle ki tepkiler aynı zamanda halife sayılan Osmanlı padişahı, II. Mahmut'a "gavur padişah" demeye kadar varmıştır. II. Mahmut döneminde oldukça kanlı bir şekilde Yeniçeri ocağının kaldırılmış olmasından dolayı, sonraki dönemlerde böyle sert tepkiler görülmemiştir. II. Meşrutiyet döneminin irtica hareketi olarak anılan 31 Mart ayaklanmasının ise İttihat ve Terakki'nin bazı yeniliklerine karşı görünen ama aynı zamanda siyasal bir muhalefet olduğu da unutulmamalıdır.

Cumhuriyet kadroları Osmanlı ıslahatlarının tarihî seyrini bilerek ve meşrutiyetin birikiminden yararlanarak kendi projelerini hayata geçirmeye çalışmışlardır. Garpcılık ve Türkçülük akımlarını geliştiren aydınların savunduğu tezlerin büyük çoğu cumhuriyet döneminde hayata geçmiştir. Ancak özellikle Mustafa Kemal Atatürk, meşrutiyet aydınlarının hedefleriyle yetinmemiştir. O Garpcıların savundukları ama hayata geçiremedikleri Latin harflerine geçişi, Batıdan yurttaşlık yasası alınmasını, medreselerin ve tekkelerin kapatılmasını... savunmayı oldukça aşan, radikal bir devrimci olmuştur. Bilindiği gibi Mustafa Kemal Meşrutiyet dönemi modernistlerinin önerilerine cumhuriyeti, hilafetin kaldırılmasını, laiklik ve kadınlara siyasal haklar tanınmasını eklemiş ve hayata geçirmiştir. Bu devrimler 1920'ler Türkiye'sinde talep edilmeyen, dönemin ekonomik ve sosyal gerçeklerinin ilerisinde devrimlerdi.

1920'ler Türkiye'sinde bu devrimlerin hayata geçirilmesi nasıl mümkün olmuştur? Okuryazar oranının (1927 nüfus sayımında) %10,6 olduğu, sanayisi, burjuvazisi, sendikası, sivil toplum örgütü, ulaşımı, basını... olmayan (veya çok sınırlı olan) bir ülkede, halife-sultanların dahi yapmakta zorluk yaşadıkları, çoğunluğu Batı kaynaklı, dönemin geleneklerinin reddettiği, binlerce yıllık alışkanlıkları değiştirmeyi hedefleyen, inançsızlıkla eş tutulabilen, hukuku, eğitimi, kadın haklarını, aileyi, siyasal düşüncüyü, yurttaşı, yeniden yaratan bu devrimler nasıl başarılabilir? Türk devriminin bir yöntemi ve ya

yol haritası var mıdır? Yoksa bu devrimleri yalnızca Takrir-i Sükûn Kanunu'nun gölgesinde yapılmış saymak yeterli midir?

Devrimlerin önünde birden çok engel vardır; dönemin ekonomik koşulları, devrimi başlatan ve itici gücü olan bir toplumsal sınıf veya tabakanın yokluğu ilk akla gelenlerdir. Ancak engeller yalnızca maddî değildir. Türkiye'de pek çok yenilik XIX. yüzyıldan beri İslam karşıtlığıyla ilişkilendirilmektedir. Üstelik Mustafa Kemal'in yakın çevresindeki bazı arkadaşları da devrimlerin bir kısmına şüpheyle bakmaktadır veya tamamen karşıdır.

Böyle bir siyasal yapıda devrimler nasıl yapılacaktır? Atatürk'ün Cumhurbaşkanı olmasından beş yıl önce söylediği “Benim elime büyük salâhiyet ve kudret geçerse, ben hayat-ı içtimaiyemizde arzu edilen inkılâbı bir anda, bir coup [darbe] ile tatbik edeceğimi zannedirim” sözleri onun radikal devrimci yönünü göstermektedir. Ancak 1923 sonrasında baktığımızda Atatürk'ün belirleyici rolüne ve yapılışındaki hıza rağmen, devrimlerde “bir anda, bir coup [darbe] ile” yöntemi, bu sözcüklerin çağrıştırdığı şiddette uygulanmamıştır. Üstelik Yakup Kadri'nin “Mustafa Kemal hiçbir zaman emir ve cebir adamı...” olmamıştır tespitine rağmen, dönemin Kemalist aydınları farklı bir beklenti içinde olmuşlar, neredeyse Mustafa Kemal'in 1918'deki düşüncelerinin uygulanmasını istemişlerdir. F.R.Atay “Biz Mustafa Kemal'in kesip atmasını ve yeni düzeni, sağlam teminat elde edinceye kadar, sıkı bir disiplin altında

korumasını istiyorduk... Bir milletin medeniyet meselesinin oy toplayarak halledildiği görülmemiştir... Bize göre millî irade hür değildir. Millî irade, bâtil fikirler ve bâtil inançlarla paslanmış ve büyük ölçüde ortaçağ müesseseleri kadrosunun köleliği altında idi. Her şeyden önce bu irade, müspet ilme dayanan ilk eğitim terbiyesi ile, kara inançlardan temizlenerek saf kılınmalı ve hürriyetine kavuşturulmalı idi... Böyle topluluklarda alttan yalnız “karşı-ihtilâller”, yani irtica gelir.” sözleri, Mustafa Kemal “emir ve cebir adamı” olsa bile buna itiraz etmeyeceklerin var olduğunu göstermektedir. Ayrıca Mustafa Kemal'in de 1934'te söylediği “inkılâplar için aydınlığın ve aydının yoluna gideceğiz; hedef ve hünerimiz, cahil kütleyi de aydınlatarak yolumuzda yürütmek ve onu aydınlığa çıkarmaktır. Cumhuriyetimizi, çağdaş medeniyet seviyesine ulaşmak isteğimizi köstekleyecek herhangi bir referanduma gitmek, yalnız cehalet değil, hıyanet olur. Yüzde seksenine okuma yazma öğretilmemiş bir memlekette inkılâplar plebisitle olmaz!...” sözleri Falih Rıfkı'nınkilere içerik itibarıyla çok benzemektedir.

Millî Mücadele'den sonra Mustafa Kemal'in iktidarının yalnızca ordu değil, halkın tamamı, aydınlar ve ulema tarafından da meşru görüldüğü kesindir. Onun devlet başkanı olmasını tartışmalı bulan kimse yoktur. Ancak laik ve Batı kökenli devrimler söz konusu olduğunda aynı şey söylenemez. Batı kökenli ve laik devrimleri meşru görülen, yüksek bir karizması olan, “memleketi kafirin çizmesinden kurtarmış...” bir devlet adamı bile yapsa,

yaptıklarını halka anlatmak, desteklemesini sağlamak, bunun için de ikna etmek zorunluluğunu hissetmiştir. Çünkü unutulmamalıdır ki Osmanlı ıslahatlarından farklı olarak “Atatürk devrimi, Türk-Müslüman toplumunun hayatını temelinden değiştirmiştir. Türkiye’de laikleşme, 250 yıl önce Batı’da olduğundan daha derin sarsıntılar ve şiddetli mukavemetler doğurmuştur: Değişme ani ve sert olduğundan yabancı medeniyete karşı direnmenin bütün birikmiş kuvvetleri harekete geçmiştir.” Bu direnme toplumun hangi kesiminden gelirse gelsin, şiddeti ne olursa olsun, devrimi yapanlar, siyasetin insanları rızalarıyla yönetme sanatı olduğunu ve meşru olmanın iktidarlara sağladığı gücü şüphesiz biliyorlardı.

Meşruiyet kuramlarının tamamı, her siyasal “...iktidarın haklılığına olan inancın beslenmesi, siyasal iktidarın toplumun bütününün ve çıkarlarının temsilcisi olduğuna inancın güçlendirilmesi... var olan durumu haklılaştırma, statükonun kabulünü yaygınlaştırma ve kurulu düzeni güvence altına alma arayışı... kendisinin haklılığının ölçütlerini ve rasyonel gerekçelerini...” ortaya koyma fonksiyonlarına vurgu yaparlar. Bu açıdan bakıldığında her fırsatta “millet egemenliği” kavramını öne çıkaran Atatürk için devrimlerin rasyonel gerekçelerini izah etmek ve kalıcılığını sağlamak şüphesiz önemsiz olmamıştır.

Türk devrimi yeni rejime ne kadar yumuşak bir geçiş sağlasa da, Cumhuriyetin devrimci kadrosu halkın reflekslerini izlemeye

çalışıyorlardı. 1933’ten sonra üniversitelerde Türk devrimini anlatmakla görevlendirilen M. Esat Bozkurt 1924’te “Türk İhtilali’nin Düsturları adlı seri yazılarını şöyle bitirmektedir: “Türk ihtilali siyasi düsturlarını, siyasi ve ictimai müessesatını ikmal etmiş olmakla beraber, bunları halkın malı yapabilecek teminatı vücuda getirmiş değildir...” Bozkurt’a göre inkılabın eksikliklerini tamamlamak için “bir zihniyet”, “umumi bir fikir” ve “iman” gerekiyordu. Bu tarihte henüz altı ilkenin netleşmediğini ve Bozkurt’un eksiklik olarak gördüğü “umumi bir fikir” olmak üzere birkaç yıl içinde ortaya çıkacağını unutmamalıyız. Bozkurt’tan iki yıl sonra 1926’da Türk Ocakları’nda bir konuşmacı: “Arkadaşlar, kendimizi avutmuyoruz, yaptığımız ihtilal henüz daha gerçek olarak halka yönelmemiştir. Heyhat! Halk cehalete terk edilmiştir. Sür’atli bir şekilde peşpeşe gelen devrimler karşısında başı dönüyor, şaşkıncıdır, farkına varmadan kendini gerici hareketlerin içine atmaktadır. Ona şapka giymesi söylenir, kabul eder, şapka giyer. Düşünebiliyor musunuz, bunu belki de iyi niyetle yapıyor. İyi ama arkadaşlar! Halk bugün şapka giymenin aleyhindedir...” diyordu. Atatürk ise kendi karizmasının yaptırım gücünü bildiği kadar, sınırlarını da bilmenin gerçekçiliğindedir ve bunu ifade etmekten çekinmemiştir. “Paşam, siz öyle sevilmişsinizdir ki, hangi köylünün göğsü yarılrsa yüreği üstünde “Mustafa Kemal” yazılıdır” sözlerine Atatürk: “Bilirim onu... Ama ben iki saat ötedeki hocanın o cahil köylü göğsünü yarıp Mustafa Kemal ismini silerek dilediği adı yazdıracağını da bilirim” cevabını verir. Atay, Atatürk’ün bu olay karşısındaki tavrı

için “cehalete hiç güveni olmayan bir realisti” biçiminde yorumlamaktadır.

Özellikle 1930’a gelindiğinde Atatürk ve kadrosu Serbest Fırka’nın kurulmasıyla başlayan gelişmelere gözlerini kapatmamışlardır. Serbest Fırka liderleri Atatürk’e ve devrimlerine bağlıydılar. Ama daha sonra yaşanan olaylar “... inkılapların toplumca benimsenip yerleşmesi için gerekli zamanın henüz geçmemiş...” olduğunu göstermiştir. Türkiye’nin Batıya ilk açılan bölgelerinden İzmir’e yakın Menemen’de Serbest Fırka’nın kapanmasından çok kısa bir süre sonra yaşanan vahşet, büyük bir tepki ve bir o kadar da şaşkınlık yaratmıştı. Yakup Kadri, öfkesini saklamadan “sanki bu ülkede yıllarca hiçbir şey olmadı, sanki... Radikal reformlarımızla ilgili bir düşünce bu ülkede herhangi bir şeyi değiştirmedir.” sözleriyle Halk Fırkası içinde çoğunluğun da paylaştığı tepkiyi ve şaşkınlığı dile getiriyordu. Menemen olayı “...reformların kendiliklerinden toplumda kök salamayacağına işaretini verdi. Bunlar ancak halka izah edilerek, halkın onayı ve desteği sağlandığı sürece köklü hale gelebilirlerdi... Kemalistler, Menemen olayı sonrası vatanseverliğin dinin yerine geçmesini sağlayacak bir ideolojiye ihtiyaç olduğunu düşündüler. Kemalizm bu düşüncenin ürünüydü.” Yine 1930’ların başlarından itibaren Atatürk’ün tarih ve dil çalışmalarına hız vermesinin gerekçelerinden biri de bu olmalıdır. Anlaşılmıştı ki vakit geçmeden Cumhuriyet kendi yurttaşını yaratmalı ve bu siyasal aktör kendisini geleneklere, dine, cemaatlere, aşirete... olduğundan daha çok rejime bağlı

hissetmelidir.

Cumhuriyet tarihimizin ilk dönemini ve devrimleri çeşitli yönlerden eleştirenler sıklıkla bu dönemde rejime karşı bir muhalefet doğduğundan bahsederler. Tarihin her döneminde, her rejimin muhaliflerinin olması kaçınılmazdır. Ancak Türkiye’de cumhuriyetin ilk dönemindeki muhalefetin hangi oranda devrim karşıtlığından ve ne kadarının ekonomik sorunların çözülememesinden kaynaklandığı belli değildir. Kemal Karpat’ın “Türkiye’de 1922-1930 yıllarında ve sonraları yapılan devrimler tahmin edileceği üzere hükümete karşı bir direnme yaratmıştır. Sanayileşme siyaseti, alkollü içkilerin, sigara, şeker ve tuzun, deniz nakliyatının devlet tekeline alınması bu hoşnutsuzluğu daha da arttırdı.” tespitinde iki nokta dikkat çekmektedir. Birincisi tepkinin hükümete karşı olduğu ifadesiyle rejimin ayrı tutulması. İkincisi ise ekonomide arzu edilen canlanmanın bir türlü sağlanamamasının halkta yarattığı hoşnutsuzluktur. Dönemi anlamaya çalışırken devrimlere gösterilen bazı tepkilerin, imparatorluktan kalan uzun vadeli sorunların çözülememiş olması, bürokrasinin keyfi tavrı ve önlenemeyen suiistimallerden kaynaklandığı unutulmamalıdır. Bu ayırımın yapılması ve yeterince tetkik edilmesi dönemin anlaşılmasını engelleyecek genellemelerden bizi koruyacaktır.

Yine de Türk devriminin büyük siyasal çatışmalar, sosyal karışıklıklar yarattığı ve travmatik sonuçlar ortaya çıkardığı söylenemez. Fransız ve Rus devrimlerinde yaşanan sınıfsal-ideolojik çatışmalar, Türkiye’de tarihî nedenlerle

elbette görülmedi. Sürecin diğer ülkelere benzememesi biraz da Atatürk'ün Fransız ve Rus devrimlerinin başlangıcındaki aşırı ihtilâlcî ve yıkıcı tavırlardan uzak durmasıyla ilgidir. Millî Mücadele ortamında dahi meşruiyetçi yöntemlerden uzaklaşmayan, İstanbul Hükûmeti'ne karşı çıkarken bile bir devlet adamı titizliği gösteren Mustafa Kemal Paşa, 1925'te Ankara Hukuk Mektebi'nin açılış konuşmasında inkılâbın ihtilâlden daha başka, daha geniş bir değişme olduğunu vurgulama ihtiyacı hissetmiştir. Halk Fırkası içinde Recep Peker gibi devrimlerin ancak baskı ve zor altında yapılabileceğini savunanlar da olmakla birlikte, ihtilâlcilikten uzak duran Mustafa Kemal tedricî bir değişme metoduyla “adım adım istenilen gayeye doğru yürümek” tercihinde olmuştur. Şevket Süreyya Aydemir, Gazi “...ihtilâlcî olmaktan ziyade inkılâpçıdır. Yani uzun süreli, toplumun yapısında, temel değişimleri keyfiyet değişikliklerini hedef tutan bir hareketin öncüsüdür” derken, Taha Parla Atatürk'ün “yöntemi ihtilâlcî (devrimci)değil inkılâpçıdır (dönüşümcü); yaptığı işlere de ihtilâl demez, inkılâp der” ve Atatürk'ün yöntemi “tedricî ve kısmîdir, toplumsal çalkantı ve katılıma meydan vermez” diyerek bu yorumu desteklemektedir. Denilebilir ki Atatürk, 1918'de düşündüğü “bir anda, bir coup [darbe] ile” anlayışını, iktidarda olduğu sonraki yıllarda oldukça yumuşatarak, sosyolojik gerçeklerle uyumlu yapıcı bir inkılâpçılığa dönüştürmüştür.

Türkiye'de monarşiye son verilmesi hiçbir ülkede görülmediği kadar sancısız, kansız gerçekleşmiştir. Yalnızca halkın karşı çıkması

için hiçbir akılcı gerekçesi olmayan siyasal devrimler değil, bunun dışında “...insanın dünya, yazgı, aile, meslek, hükümet ve tanrı anlayışında köklü değişikliklerin meydana gelmesi [de] Türkiye'de ciddi sarsıntılar olmaksızın cereyan ...” etmiştir. Anlaşılabilir nedenlerle, özellikle “1925 yılından sonra Türkiye'de yenileşme ve laiklik hareketi halkı fazla tedirgin etmeksizin, ama eski kuşaklar arasında derin akisler yaratarak...” yürümüştür. Şapka giyilmesi ve Türkçe ezan dışındaki, laiklikle ilgili devrimlere “...tepkiler sınırlı bir çerçevede kaldı. Kentli nüfus ve kamuoyu genelde rejimi ve bu atılımları candan destekliyordu. Büyük kırsal çoğunluk ise sessizdi” yorumu anlamlı bir analizdir.

Bu başarının sebebi Mikusch'a göre “... Mustafa Kemal'in yurt içinde duruma egemen olması ve kendisinin halk yığınlarından tam destek görmesiydi.” Bülent Tanör ise devrimlerin yerleşmesindeki başarıyı: “halkın genel uysallığı ve pragmatizmi, halk (Anadolu) İslamının yumuşaklığı, Alevilerin özel desteği, dinin devlet dışında örgütlenme geleneğinin zayıflığı, DİB'in[Diyanet İşleri Başkanlığı] yönlendirici rolü, siyasal iktidarın saygınlığı, rejimin baskıcı niteliği vb.” olarak açıklamaktadır. Türk devrimini kendine özgü bir anlayışla yorumlayan, en verimli çağında kaybettiğimiz Tanör'ün bu çok yerinde tespitlerine, Mustafa Kemal'in güçlü karizmasını, ilk dönemlerde, devrimlerin “İslam'a uygun olduğu” yorumunun eklenmesini ve 1920'li-1930'lu yıllar Türkiye'sinde halkı sürükleyebilecek CHF,

ordu, Halkevleri, basın, eğitim gibi kurumların devrimin hizmetinde kullanılmasını ekleyebiliriz ki ayrıntıları ayrıca değerlendirilecektir.

Atatürk devrimlerine gösterilen tepkinin neredeyse tamamının seçkinlerden kaynaklandığı söylenebilir. Halkın kısmî tepkisini de eğitilmiş seçkinlerin yönlendirdiği görülmektedir. Belki en çok tepki beklenen halifeliğin kaldırılmasına açıkça ciddi bir tepki gösterilmemiş, yalnızca Silifke’de “halkı dinsiz hükümete karşı” kıskırtan bir hoca idam edilmiştir. Daha belirgin tepkiler gösterilen şapkaya karşı “eylemlerde başı çeken “Yüksek İslam” dediğimiz gruplardı. Çünkü bu gruplar alınan kararlardan en fazla rahatsız olan kesimdi. “Halk İslam” diye nitelediğimiz yığınlar ise namaz, oruç vb. İslamın kurallarına uysa bile kararlardan fazla etkilenmemişti. Örneğin kırsal alan ve kasabalardaki insanların fes giymedikleri de (büyük çoğunlukla) biliniyordu.” Cumhuriyet döneminde “...çıkarları önemli ölçüde zedelenen “yüksek İslam”... “Halk İslamı” yanına çekmek ve ayaklandırmak için her fırsattan yararlanmıştı” devrimlere “... karşı direniş sadece üst tabakadan gelmiştir.” Atatürk’ün değerlendirmesi de bu yöndedir ki devrimler içerisinde İstiklal Mahkemeleri’nin görevlendirilmesini gerektiren tek yenilik olan şapka inkılabına doğrudan ve dolaylı tepkiler için “halk tarafından yapılmayan olaylar” yorumunu yapmıştır.

2.Engeller ve Destekler

1920’ler Türkiye’sinin iktisadî koşulları devrimlerin önündeki ilk önemli engeldir.

Bilindiği gibi yeni Türk devleti yarı sömürge bir devletin iktisadî yapısını devralmıştı. Bu iktisadî yapının cumhuriyetçilerin hareket sahasını oldukça sınırladığını söyleyebiliriz. İmkânları son derece kısıtlı bir devlet, şimdi imparatorluktan miras sorunları ve uzun seneler sürmüş savaşların yarattığı tahribatı gidermekle yükümlüydü. Özellikle ulaşım alanındaki yetersizlik Anadolu’yu başta iktisadî alanda olmak üzere dışa kapalı hale getirmiştir. Cumhuriyet devrimleri Türkiye’nin ihtiyacı olan modernleşmeyi eğitim, yönetim, hukuk ve iktisadî alanda yasal düzenlemelerle çözmeye çalıştı. Ulusal bir ekonominin önündeki engelleri kaldırmayı başardı. Ancak katmerli iktisadî sorunlarda aynı seviyede bir rahatlık sağlamak uzun yıllar mümkün olmadı. Bu nedenle iktisadî sorunların oldukça ağır bastığı bir dönemde cumhuriyet devrimleri “refah getirileri” olmayan “üst yapı” devrimleri olarak görülmüş, toplumsal refahın sağlanmadığı, bu nedenle de dönüşümlerin köksüz kaldığı savunulmuştur.

1930, Türkiye’de yeni rejim için bir dönüm noktası gibidir. Mustafa Kemal, 1929 iktisadî bunalımının da sarstığı Türkiye’deki yüzlerce yılın birikmiş sorunlarına çözüm arayışı içindedir. 1930 Martında (SCF kurulmadan dört ay önce) her zamanki gerçekçiliği ile durumu ve hissettiklerini gözler önüne serer: “...her gittiğimiz yerde mütemadiyen dert, şikâyet dinliyoruz... Her taraf derin bir yokluk, maddî, manevî bir perişanlık içinde... Ferahlatıcı pek az şeye rastlıyoruz; maatteessüf memleketin hakikî durumu bu işte!.. Bunda bizim günahımız yoktur; uzun yıllar hattâ asırlarca dünyanın

gidişinden gafil, bir takım şuursuz idarecilerin elinde kalan bu cennet memleket; düşe düşe şu acınacak hale düşmüş. Memurlarımız henüz istenilen seviye ve kalitede değil; çoğu görgüsüz, kifayetsiz ve şaşkın... Büyük istidatlara mâlik olan zavallı halkımız ise, kendisine mukaddes akideler şeklinde telkin edilen bir sürü batıl görüş ve inanışların tesiri altında uyuşmuş kalmış..." Görüldüğü gibi lider Türkiye'nin gerçeklerinden uzak ve kayıtsız değildir. Ama ekonomik yetersizlikler zaman zaman onda da bir çaresizlik duygusu yaratmıştır. Mustafa Kemal ülkedeki birikmiş siyasî ve iktisadî gerilimin boşalması için 1930 Ağustosunda liberal politikalarından yana Serbest Fırka'nın kurulmasını sağlayacaktır. Ancak demokrasi anlayışını ve kurumlarını besleyecek piyasa ekonomisinin ve sanayiye dayanan bir iktisadî yapının olmayışı veya zayıf olmasının doğrudan veya dolaylı sonuçları SCF'nin yaşamasını imkânsız hale getirmiştir. Başarısız SCF tecrübesi rejimin zafiyetlerinin yönetim katında fark edilmesini sağlamıştır. Mustafa Kemal sonraki yıllarında rejim ve devrimlerin kökleşmesini de sağlayacak çalışmalara ağırlık verecektir.

Türk devriminin önündeki ikinci önemli engel ise kadrosuzluktur. Liderin kararlılığına sahip, ya da en azından devrimlerin gerekliliğine inanmış bir kadro sıkıntısı hep hissedilmiştir. Türkiye'nin uzun süren savaşlarla genç ve okur yazar nüfusunu kaybettiği bilinmektedir. Son dönem yenileşme hareketleriyle açılan okulların gençleri Balkan harbi ve çok cephe Cihan harbi sırasında Kafkas cephesine, Çanakkale

cephesine gönüllü katılmışlar, hücum borusunda siperden ilk çıkan ve çoğunlukla hayatını kaybedenler yine bu eğitilmiş kuşak olmuştur. Ankara'da yeni devlet kurulduğunda devlet yönetiminin her kademesi için ihtiyaç duyulan nitelikli sivil bürokrasi yoktur. [Elbette kadronun askerî kanadı için bu söylemez.] Bu nedenle zaferden sonra, zamanında Millî Mücadele'ye karşı çıkanlar bile Ankara'da görev bulabilmişlerdir. Kadrosuzluk Türk devrimini değerlendirenlerin tamamının gözünden kaçmamış, bazıları bu noksanlığa doktrin bulunmamasını da eklemiştir.

Şevket Süreyya Aydemir Türk devriminde kadro ve doktrin bulunmayışını, cevabını belirsiz bıraktığı bir soruyla değerlendirmiştir: siyasal devrimleri başarıyla yapan Gazi, laik devlete yönelmişti. "İşte asıl bu hareket, devletin yapısında bir keyfiyet (nitelik) değişikliği, yani bir inkılap olacaktı. Gazi bu inkılapa doğru kısmen de olsa yönelirken, onun itici kuvveti acaba neydi? Gazi'nin inançları ve mantığı, önceden işlenmiş, benimsenmiş bir doktrin sistemine mi dayanıyordu? Gazi'nin etrafında Laisizmin ilkelerini ve laik bir devletin hukuk dayanaklarını kavramış, hazmetmiş ve bu inkılâba hem bilinç, hem de bilinçli bir heyecan, yahut antuzyazm'la [(Fr.) enthousiasme=coşku] bağlı mücahit bir inanmışlar kadrosu var mıydı? Bu soruların kesin cevaplarını vermek zordur." Yakup Kadri ise Türk devriminin kadrosunun ve hareket planının olmadığına, bu nedenle çelişkiler ve tutarsızlıklar yaşadığına inanmaktadır. Bu sorunu devrimin mimarı da bilmektedir. Bu nedenle aşağıda da tartışılacağı

gibi Cumhuriyet çok geçmeden kendi devrimci kadrolarını, aydınlarını ve 1930'larda kendi öğretisini yaratma çabası içine girecektir.

Kadrosuzluğu ciddi bir engele dönüştüren özellik ise Millî Mücadele kadrosunun da bazı devrimlere mesafeli tavrıdır. Karabekir, Cebesoy ve Orbay Atatürk'ü daha çok siyasal gerekçelerle eleştirdiler. Millî Mücadele komutanlarının modernleşme yanlısı olmadıkları söylenemez ise de bazı devrimlere eleştirel baktıkları kesindir. Ya da daha yavaş bir değişimden yana, evrimci oldukları kabul edilir. Karabekir Paşa gibi dönemin entelektüel bir generalinin, harf inkılabıyla “memleketin her ü merce” gireceği, kütüphanelerimizi dolduran mukaddes kitaplarımızın okunmayacağı... konusundaki endişeleri sonraki yıllarda tekrarlanıp durmuştur. Ölümünden bir yıl önceye kadar Atatürk'ün başbakanı olan İsmet Paşa'nın da hemen aynı gerekçelerle, harf inkılâbını gerekli görmediği ve “...bütün devlet hayatını felce uğratacak bir inkılâp...” saydığı, kütüphaneler dolusu eski eserin okunamayacağına inandığı bilinmektedir. Yine Mareşal Çakmak gibi dönemin büyük ordu erkânının Şapka Kanununa karşı olduğu, “...gericiliği ezmekle görevli İstiklâl Mahkemesi Reisi Ali Çetinkaya”nın Atatürk'ün Kastamonu Nutku'ndan bir gün evvel mahkemeye şapka ile gelen bir gazeteciye hakaretlerle jandarmalara dışarı attırdığı söylenmektedir. Ancak söz konusu üst düzey komutanlar ve bürokrasi, karşı oldukları devrimler konusunda yüksek perdeden ve aleni çıkışlar yapmamışlar veya bir muhalefet hareketi örgütleme çalışmamışlardır.

Bu dönemde yurttaşların devletle bütünleşmesinde sorun yaratan, dolayısıyla devrimlerin kökleşmesinde önemli bir engel de Cumhuriyetin Osmanlıdan miras aldığı bürokrasinin bir türlü kırılmayacak şekilde devleti sahiplenme tavrıdır. Osmanlı Devleti'nin yıkılışına tanıklık etmiş kuşaklarda orduda olduğu kadar, sivil bürokraside de bekası için devleti koruma kaygısı, yönetici zümreyi daha da güçlendirmiştir. Güçlü devlet geleneğinin yarattığı, güçlü bürokrasi kültürü, okuma yazma oranı düşük bir toplumda, memurları kolayca, keyfi yetkiler kullanan ayrıcalıklı bir zümreye dönüştürmüştür. Hatırlanacağı gibi SCF'nin kuruluşu sonrasında, Ali Fethi Bey'in İzmir'e gelişi hükümet ve CHF aleyhine bir gösteriye dönüşmüş, İzmir emniyeti ve valiliğinin SCF'ye karşı engelleyici tavrı Mustafa Kemal'in devreye girmesi ile aşılabılmıştır. Yine SCF kapandıktan sonra Atatürk SCF'nin belediye başkanlığını kazandığı Samsun'a gelir. Atatürk'ün de silah arkadaşı olan vali [Kazım İnanç] olağanüstü güvenlik önlemleri almıştır. Her gittiği yerde halkla kaynaşan Atatürk, süngülü muhafızlardan başka kimseyi görmez. Üstelik akşam yemeğine Samsun belediye başkanı da davet edilmemiştir. Mustafa Kemal'in çalışmak zorunda bulunduğu ufku dar memur kadrosunun ve onun sekter zihniyetinin yeni rejim bakımından ne kadar sıkıntılar yarattığı ortadadır.

Devrimler için engel diyebileceğimiz son nokta önceki satırlarda kısaca sözü edilen modernleşme algısıdır. Batılılaşmayı Hıristiyan ve kâfir olmakla aynı sayan bu algının kitlelerde ne düzeyde bir direnç yarattığı tartışmalıdır.

Batıyı tamamen reddedenler açısından bir zihniyet bulanıklığı yoktur. Ama Batıdan yararlanmak gerektiğini düşünenlerde nerede durulacağına bilinememesinin yarattığı bir endişe vardır. “Daha sonra muhafazakâr cumhuriyetçiliğin de dünya görüşü haline gelecek satırlarda İskilipli Mehmet Âtîf Efendi şöyle yazmaktadır: “Şu halde Avrupa’nın sefahet şaibesinden ve milliyet renginden arınmış ve bütün insanlığın maddî tekamüllerine hizmetkâr olan ilimlerin, fenlerin, sanatların ve sanayin, araç gereçlerin hepsini almak, kabul etmek ve bu hususlarda onları taklit etmek meşrudur ve rağbet edilen bir şeydir. Fakat meyhane, ... dans, bar, tiyatro ve diğer süfli müesseseler ve sefihane telakkiler gibi dinî hüviyetin ve İslâmın faziletli ahlâkının mahv ve izalesine sebep olan bâtil olan inançlar, kötü huylar, rezil alışkanlıklar, kötülenmiş fiil ve amellerini almak, kabul etmek ve bu hususlarda onları taklit etmek gayrimeşrudur ve bu nefret edilen bir şeydir.” Doğu dünyasının tamamını “barbar” sayan Avrupa, Anadolu’nun gözünde “kâfir”dir. Yalnızca ulemada değil, edebiyat dünyasında da benzer yaklaşımlar vardır. Dönemin etkili kalemlerinden ve Ömer Seyfettin’in Koleksiyon, Primo Türk Çocuğu, Beşeriyet ve Köpek gibi hikâyelerinde de “medenî” denilen batının “ahlâksızlıkları”ndan örnekler bulmak mümkündür.

Diğer taraftan Türk devriminin desteklerinden de söz etmek mümkündür. Öncelikle yeni bir devlet: Kurtuluş savaşı ile bağımsız, milli egemenliğe dayanan bir devletin kurulmuş olması destek sayılabilecek

dinamiklerin başında gelir. Osmanlı döneminde ıslahat çabalarını büyük devletlerin nasıl baltaladığı, devletin egemenlik ölçütünün zayıfladığı bilinmektedir. Lozan Antlaşması sonrasında Türkiye’de yönetim bu engellerden kurtulmuş olarak rahat hareket etme şansına sahiptir. Cumhuriyetle birlikte ulusal bir ekonomi kurma çabaları da zamanla başarıya ulaşmıştır. Bağımsız bir siyasal iktidar ve millî bir ekonominin yarattığı toplumsal yapı devrimlerin yerleşmesi için elverişli bir ortam yaratmıştır.

Ayrıca bu süreçte TBMM ve ordunun Mustafa Kemal’e koşulsuz inancı devrimlerin en önemli desteklerinden biridir. Aşağıda tekrar açıklanacağı üzere Mustafa Kemal bütün devrimlerini yasama gücünü harekete geçirerek yapmıştır. Özellikle 1923 seçimlerinden sonra Mustafa Kemal’in Meclislerde daha sınırlı ve uysal bir muhalefet bulduğu ve bu Meclislerden devrimlere tam destek geldiği görülmektedir. Cumhuriyet döneminin resmi ve gayri resmi kurumlarının pek çoğu da devrimlere destek olma işleviyle örgütlenmiştir. CHF, Türk Ocakları ve Halkevleri, basın, eğitim, TTK ve TDK devrimlerin kitlelere taşınmasında ve kökleşmesinde, doğrudan veya dolaylı etkili olmuşlardır. Yine B.Tanör’ün önceki satırlarda ifade edilen analizini de devrimlere destek listesi olarak tekrar hatırlayabiliriz.

Türk devrimine Anadolu halkının devlet anlayışının da bir destek yarattığı söylenebilir. Yüzlerce yıl siyaset yapmayı “devletlü”lere bırakan ve yönetenlerin her yaptığını onaylayan

geleneksel siyasal kültür, şimdi Mustafa Kemal'in hizmetindedir, onun eylemlerini onaylamaya hazırdır. Ahmet İnel'in, "Kemalizme topluma derinlemesine müdahale etme meşruiyetini veren etmenlerden biri de... patrimonyal devlet anlayışı geleneğidir" yargısı bu bağlamda değerlendirilebilir. Mustafa Kemal'in patrimonyal devlet anlayışına ne kadar yaslandığı tartışılabilirse de Anadolu'nun, Mustafa Kemal'in patrimonyal otoritesine bir itirazı olduğu söylenemez. Yine dönemin nitelikli memur kadrosu sayıca yeterli değil ise de geri kalanlar, devlet kültürü açısından Bab-ı Âli'de pişmiş olup, vatansever, yumuşak başlı ve yeniliklere inanmış bir kuşaktan geliyordu.

Osmanlıdan beri süren yenileşme hareketleri içerisinde modernleşme algısının yarattığı olumsuz etkiden söz edildi. Ancak aynı süreçte başta aydınlar olmak üzere Batılılaşma ekseninde yapılan Atatürk devrimlerinden bazılarının uzun süre tartışılmış olması da bir destek sayılabilir. Cumhuriyet ilan edildiğinde Tanzimatın üzerinden 84 yıl geçmiş olup o dönemden itibaren her kuşak yenileşmeyi siyasal, toplumsal vb. yönleriyle yeniden değerlendirmişlerdir. Avrupa'da okumuş, Batı dillerini bilen, çeşitli çeviriler yapan eğitilmiş seçkinler yanında, pozitif bilimlerle eğitim yapan XIX. yüzyıl okullarının kuşakları da Cumhuriyet devrimlerine fikrî bir katkı yapmışlardır.

3.Liderin Üç Sırrı

Atatürk on beş yıllık cumhurbaşkanlığı döneminde Türkiye'de büyük bir siyasal ve toplumsal değişim sağladı. Bu değişim

Osmanlı'nın son yüzyılındaki ihmal edilemez tarihî birikime rağmen Mustafa Kemal'in eseridir. Önceki satırlarda kısaca açıklanan dönemin engellerini aşmış, kalıcı ve başarılı olabilmeyi sağlayan Atatürk'ün, devrimciliğini belirleyen ve başarıya götüren üç temel özellik görmekteyiz.

a.Gerçekçi Olmak

Biyografisini yazanlar Atatürk'ün ileri görüşlü olmak, doğru kişilerle işbirliği yapmak, çalışkan olmak... gibi özelliklerini öne çıkarırlar. Liderin özellikleri içerisinde belki en çok öne çıkarılması gereken gerçekçiliğidir. Bu özellik her dönemin siyasetçilerinde aranır da uluslar arası ilişkilerin yoğun ve can alıcı, toplumsal değişimin hızlı olduğu ve bir imparatorluğun tasfiyesinin yaşandığı tarihî bir dönemde çok daha önemli olmalıdır. Mustafa Kemal Paşa o zamana kadar yalnızca bir komutan iken 1919'da ülkenin kaderine el koyan bir siyasetçiye dönüşebildiyse gerçekçiliği nedeniyledir. Devrimler döneminde de Mustafa Kemal bu yönüyle Türkiye'yi aşırılıklardan uzak tutmuş, çevresindekilerin gerçekleşmesi mümkün olmayan önerilerine itibar etmemiş ve İdeolojik kaygılar taşımamıştır. Bütün önceliği ve hareket noktası Türkiye'nin yenileşme ihtiyacı olmuştur.

Bu nedenle bazen "inkılâpçılığı sınırlı" sayılmıştır. "...Bu sınır, çağının akımlarına gözü kapalı kendini kaptırmadan bir taraftan ülkesinin ve milletinin imkânları, diğer taraftan mantığın ve bir üstün kurmay hesabının çerçeveleri ile çevrilmiştir. O soyut bir fikir ve cezbe çabasına

kaymadan, hareketleri, icrası kabil olan fikirlerin mantığına dayanan bir inkılâpçı, yahut ıslahatçı, reformcu bir aksiyon adamı olarak...” kalmıştır. Gücünü ve sınırlarını bilen bir devrimci olması kalıcılığını, saygınlığını ve meşruluğunu artırmıştır.

Atatürk’ün millî olma yönü bilinir. Ancak milli olmak hiçbir zaman Atatürk gerçekçiliğinin önüne geçmemiştir. Özellikle harf ve devrimi ve kıyafet değişikliğinde liderin gerçekçiliği oldukça öne çıkar. Millî sayılan, ama kimsenin kullanmadığı Göktürk alfabesi yerine, “medeni dünyanın kullandığı” Latin kökenli alfabeyi almak gerçekçiliği önemlidir. 1925’te İnebolu Türk Ocağında giyim ve şapka hakkında yaptığı uzun konuşmada “Arkadaşlar, Turan kıyafetini araştırıp diriltmeye yer yoktur” diyecektir.

Atatürk kadın kıyafeti konusunda daha da gerçekçidir. Türk kadınının hayatında büyük değişiklikler amaçlayan Atatürk, Falih Rıfkı’ya göre köyde bu yönde bir zorlamaya gitmemiş, kadının kurtuluşunu ekonomi ve eğitimin gelişmesine bırakmıştır. (Burada da “bir anda, bir coup [darbe] ile” yöntemi değil tedrici bir gelişimden yana olmak iradesi görülüyor.) Atatürk’ün evrimci olduğu tek konu budur. Atay bu tavrını değerlendirirken Atatürk için “büyük bir realisti” diyor. Mete Tunçay giyim kuşam devrimleriyle ilgili olarak iki gözlemlerde bulunuyor: İlki büyük tepkiler yaratmamak için kadınların peçe ve çarşafını yasaklayan resmi bir karar alınmaması, ikincisi ise bu konuda yasalar çıkarılmadan önce uygun havayı yaratmak için aydınların giyim alışkanlıklarında bazı

değişiklikler yapmaktır. İlginç olan ise Şeyh Sait isyanından sonra basın “hükümeti kadın kıyafeti konusunda da bir kanun çıkarmaya teşvik...” etmiş, “Kadın kıyafetinde zorlama yapılmasının şart olduğunu hatta bu konuda geç bile kalındığını... erkek kıyafetinde nasıl fes rejim için tehlike teşkil eden bir zihniyetin sembolü olarak değerlendirilerek karşı çıkmışsa, kadın kıyafetinde de çarşaf ve peçenin hedef alınması gerektiği...” fikrini işlemiştir. 1926’da bazı yerel idari birimler çarşafı yasaklayan kararlar almışlar, 1935 CHP kurultayında bile bu yönde bir teklif yapılmıştır. Ancak Mustafa Kemal Atatürk bu konuda zorlayıcı olmayı değil teşvik etmeyi tercih etmiştir. Çarşaf ve peçe konusunda Feroz Ahmad ve Bernard Lewis ‘cesaret’ sözcüğüne vurgu yapmaktadırlar. B.Lewis “Tahriri Sükûn Kanununun desteğine dayanan büyük reformcu bile, çarşafa karşı kanun çıkarmaya cesaret edemedi” derken, Feroz Ahmad ise, Mustafa Kemal “...fesi ortadan kaldırdığı gibi peçeyi de kaldırmaya cesaret...” edemediğini söylemektedir. Ayrıca “Atatürk kadınlarla ilgili değerlerini asla ülkeye zorla kabul ettirme girişiminde bulunmadı” değerlendirmesini eklemektedir. Hasan Rıza Soyak’a göre ise Atatürk kadın kıyafetinde zorlamanın iyi sonuçlar yaratmayacağına inanmaktadır. Hatırlanacağı gibi Afgan kralı Amanullah Han Atatürk’ün kadınlar için yaptığı düzenlemeleri kendi ülkesinde yapmaya çalışmış, ancak ülkesinin sosyal gerçeklerini (tabii ki kabileler arasındaki dengeleri de) gözetmemesi nedeniyle başarılı olamamış ve ülkeyi terk etmek zorunda kalmıştır. Atatürk’ün bunu öğrendiğinde “ona

bu konuyla uğraşmamasını söylemişim” dediği rivayet edilmektedir.

1928’de aralarında Köprülü, Baltacıoğlu, Yaltkaya, Halil Nimetullah ve M.Şekip (Tunç) gibi tanınmış isimlerin de bulunduğu bir aydınlar grubu, dinde bazı düzeltimler yapılmasını hedefleyen bir layiha hazırlar. Mete Tunçay bu layihanın “mevsimsiz” bulunarak uygulanmadığını söylüyor. İbadette Türkçe kullanılması (ayrıca secde etmek yerine camilere oturacak sıralar konulması, müzikli ayinler yapılması vb.) gibi öneriler “yaygın bir hoşnutsuzluk yaratınca, zamanın ve zeminin uygun olmadığı gerekçesiyle İslâm Reformasyonu düşüncesi rafa...” kaldırılmıştır. Atatürk, aydınların desteğine rağmen, bir taraftan aslî amacı dinde reform değil, hurafeleri ayıklamak olduğu için, diğer taraftan uygulanabilir görmediğinden bu “islah” programını zorlamaya çalışmamıştır.

1930’lu yıllarda Avrupa’da totaliter ve otoriter yönetimlerin yükselişte olduğu bir dönemde ve Türkiye’de bu rejimlere sempatiyle bakanlar hiç te az değil iken, Atatürk’ün tavrı çok önemlidir. Bu yıllarda Selim Sırrı Tarcan, İtalya’da faşistlerin başarılarını, Nusret Kemal Köymen Sovyetlerdeki ders dışı faaliyetleri “üstü kapalı da olsa Türk gençliğine örnek göstermektedir.” CHF’nin önemli ismi Recep Peker, Mayıs 1935’teki CHF’nin 4. kurultayından önce Avrupa’da, özellikle İtalya ve Almanya’da uzun bir inceleme gezisine çıkmıştır. Bu gezide “...Faşizmin İtalya’da, Nazizmin de Almanya’da kitleleri harekete geçirmede sağladığı başarı ve ...endüstriyel

üretimde kaydettiği aşamalar... Peker’i büyülemişti.” Ancak bu etkilenme hayranlık düzeyinde kalmamış, Recep Peker Türkiye’ye dönünce İtalya’daki gibi üniformalı, paramiliter gençlik örgütleri kurmak istemiştir. Atatürk’ün buna nasıl kızdığı bilinmektedir. Burada dikkat edilmesi gereken nokta henüz faşizmin ve Nazizmin yaratacağı sonuçların ortaya çıkmadığı bir tarihte bile, Atatürk’ün demokrasiyle bağdaşmayan otoriter yollardan Türkiye’yi uzak tutmaya çalışmasıdır. Atatürk’ün 1930’ların otoriterlik ruhuna uygun bir lider olmadığı görülmektedir. Mustafa Kemal’in 1933’te ‘barbar, yağmacı Türk’ anlayışına tepki olarak söylediği “Ne mutlu Türk’üm diyene” sözü, “...Almanya ve İtalya’nın faşist rejimlerinde revaçta olan doğum, kan veya etniklik fikrine tersti... Toplumunu ise hiçbir zaman örneğin General Franco’nun 1936 sonrasında İspanya’da yaptığı gibi geleneksel toplumsal kanaatler ve sembollerle yönetmedi. 20. yüzyılın gerekleriyle örtüşen yeni bir ideoloji ve sembol yaratmayı seçti” yorumu, onun sosyolojik gerçeklere ve demokratik ideallere inancını yansıtmaktadır.

b.Doğru Zamanda Harekete Geçmek

1919 Temmuzunda Mustafa Kemal Paşa’nın M. Müfit Kansu’ya zaferden sonra yapacağı devrimleri not ettirmesi çok bilinen bir olaydır. Ancak cumhuriyetin ilanı ve şapka giyilmesi gibi, Kansu’yu da hayrete düşüren bu devrimlerin ne zaman yapılacağı belli değildir. Muhtemelen Millî Mücadele günlerinde Mustafa Kemal Paşa’nın bunları programlayacak zamanı da önceliği de yoktur. Ancak vatanın

kurtarılması anlamına gelen büyük zafer Mustafa Kemal'e düşlediği devrimleri yapma fırsatını vermiştir. Bununla birlikte devrimlerin yapılmasında liderin en büyük maharetinin doğru zamanda harekete geçmek olduğu görülmektedir. Dönemin önemli gözlemcilerinden Falih Rıfkı'nın tespitine katılmayan yoktur: "Atatürk, büyük zekâlı bir adam olduğundan, şartlar olgunlaşmadıkça fikirlerini ortaya atmaz, vakitsiz ortaya atılmazdı. Böyle olmasa çoktan harcanıp gideceğine şüphe yoktu. Sabretmesini, gününü beklemeyi bilmiştir... Vakti ve fırsatı gelinceye kadar yapacaklarını bir sır olarak saklardı. Fakat karar verip harekete geçtikten sonra, ölüm karşısına çıksa, onu gülerek karşılardı." Mustafa Kemal 1919 Temmuzunda düşündüklerini de M. Müfit Kansu'ya kimseye gösterilmemek üzere yazdırmıştır.

Atatürk'ün Nutuk'ta Millî Mücadele'nin ilk günleri için kullandığı zamanlama ölçütü belki de hayatının her döneminde geçerlidir. Kendi cümleleriyle (değiştirmeden ve yalnızca numaralandırarak) Mustafa Kemal'in harekete geçme yöntemi şudur:

- i. Uygulamayı birtakım safhalara ayırmak,
 - ii. Olaylardan ve olayların akışından yararlanarak milletin duygu ve düşüncelerini hazırlamak,
 - iii. Basamak basamak ilerleyerek hedefe ulaşmaya çalışmak,
 - iv. Her safhayı vakti geldikçe uygulamak.
- Bunlar bir kurmayın çalışma prensipleridir. Atatürk'ün Millî Mücadele'nin başında düşündüğü bu yöntemi Nutuk'ta farklı olayları

açıklarken tekrar ettiğini görmekteyiz. 1920'de BMM'nin açılışından hemen sonra, Ankara'da padişahsız bir hükümet kurulmasını istemektedir: "Gerçek, Osmanlı saltanatının ve hilâfetin yıkılmış ve ortadan kalkmış olduğunu düşünerek yeni temellere dayanan, yeni bir devlet kurmaktan ibaretti. Fakat durumu olduğu gibi dile getirmek, amacın büsbütün kaybedilmesine yol açabilirdi." Ancak bunun henüz zamanı gelmediğine inanmaktadır.

Doğru zamanı bekleme anlayışı zaferden sonra da devam etmiştir.

Atatürk, 1923 Nisanında yayınladığı Dokuz Umde içerisine Cumhuriyet'in ilânı, Şer'iyet Vekâleti'nin, medrese ve tekkelerin kaldırılması, şapka giyilmesi gibi... bazı esaslı konuları almadığını söylemekte ve gerekçesini de açıklamaktadır: "Bu konuları programa alarak, cahil ve gericilerin, bütün milleti vaktinden önce zehirlemeye fırsat bulmalarını uygun görmedim. Çünkü, bunların zamanı gelince çözüme bağlanacağından... kesinlikle emindim."

16-17 Ocak 1923 'te İzmit'te gazetecilerle yaptığı toplantıda Kılıçzade Hakkı Bey "Paşa Hazretleri yeni hükümetin dini olacak mı?" sorusunu yöneltir. Mustafa Kemal, Nutuk'ta bu sıkıntılı durumu açıklamaktadır: "İtiraf edeyim ki, böyle bir soru ile karşılaşmayı hiç de istemiyordum... Efendiler, karşımdaki gazetecinin sorusuna "hükümetin dini olamaz!" diyemedim. Aksini söyledim. "Vardır Efendim, İslâm dinidir", dedim. Fakat, hemen arkasından "İslâm dininde düşünce özgürlüğü vardır" cümlesiyle cevabımı açıklamak ve yorumlamak gereğini duydum." Bilindiği gibi anayasadan devletin dini ibaresinin çıkarılması i 1928'de

mümkün olabilmiştir.

Mustafa Kemal Paşa 12 Eylül 1922'de İzmir'de İstanbul gazetecileriyle yaptığı bir toplantıda Hüseyin Cahit'in (Yalçın) "Niçin Latin yazısını almıyoruz" sorusuna, "Zamanı daha gelmemiştir" cevabını verecektir.

En uygun zamanı bulmaya çalışan, zamanı gelmediyse bunu millî bir sır gibi saklayan ve uygulamayı safhalara ayıran Atatürk, Falih Rıfkı'nın anlattığı örnekte görüldüğü gibi kendisini en güçlü hissettiği anda kararını vermektedir. "Cumhuriyetin ilanından bir gün önce... Mustafa Kemal Cumhuriyetten bahsedince Yunus Nadi: -Bunu en kuvvetli zamanımızda yapmalıyız, dedi. Mustafa Kemal yumruğunu masaya vurarak:-En kuvvetli zamanımız bugündür, diye cevap verdi. Zafer henüz tütüyordu. Dumlupınar'ın ateşi üstünde idi. Mustafa Kemal rakipsizdi." Zamanı gelinceye kadar beklemek gerekiyorsa, zamanı geldiyse de vakit kaybetmemek gerekiyordu.

Mustafa Kemal'in zamanı doğru kullanırken galiba en büyük mahareti krizlerden inkılap çıkarmakta görülüyor: Saltanatın kaldırılmasını bir kriz tetikliyor: Lozan'da Türkiye'yi hangi hükûmet temsil edecek? Cumhuriyetin ilanı, mecliste bakan seçmekte yaşanan krizden çıkıyor. Halifeliğin kaldırılması ise bir krizler yığınının. Halifeliğin kaldırılmasından sonraki inkılâplar için Mustafa Kemal'in krizlere ihtiyacı olmadığı söylenebilir. Tanör halifeliğin kaldırılmasıyla tutuculuğun son karargahının düştüğünü ve radikallerin önünün açılarak, sürecin muhafazakâr, liberal ve İttihatçıların tasfiyesine döndüğünü söylemekte, saltanatla beraber halifeliğin kaldırılmamasını da

"Mustafa Kemal "maksimalist" (azami'ci) davranmadı, adım adım ilerleme taktiğini yeğledi" biçiminde yorumlamaktadır. Hatta adım adım ilerleyen önder "iki adım ileri bir adım geri" denilebilecek bir taktik ve strateji izlemektedir. Saltanat kaldırılırken hilafet korunmuş, Cumhuriyet ilan edilirken "Türkiye devletinin dini, dini-İslamdır" hükmü anayasaya eklenmiş, hilafet kaldırılırken "Hilafet, Hükümet ve Cumhuriyetin mana ve mefhumunda esasen esasen mündemiçtir" denilerek, muhaliflerin itirazları zayıflatılmaya çalışılmıştır.

c. İkna Etmeye Çalışmak

Dankwart A. Rustow'a göre Mustafa Kemal, Anadolu'ya geçtiği andan itibaren sonraki yıllarda da siyasi amaçlarının başlıca aracı haline gelecek olan bir kabiliyet geliştirmiştir: ikna edici konuşmalarıyla, eşrafın, kongrelerin, meclisin, halk yığınlarının gönlünü fethetmek. Özellikle I. Meclisi ikna etmek için herkesin dilini kullandığını söyleyebiliriz. "Teshir, ikna, ilzam, tehdit, ikaz, ifşa, teşhir... hazım" . Konuşmalarında bazen İslam tarihinden, bazen Fransız düşünürlerinden örnekler vermiş, bazen oturuma ara vererek özel görüşmeler yapmış ama her durumda meclisi ikna etmeyi başarmıştır.

Mustafa Kemal Nutuk'ta "inkılâbı yapanlar, inanmak istemeyen inatçı hasımlarını inandırmaya [iknaya] mecbur mudur?... Elbette Cumhuriyet taraftarları muktedir iseler, ülkülerini, herhangi bir yolla, ihtilâlle, inkılâpla veya milletçe benimsenen daha başka yollara başvurarak gerçekleştirirler. Bu, ülkücü

inkılâpçılara düşen bir görevdir.” diyerek iknaya mecbur olunmayabileceğini ifade ediyor. Hemen belirtmeli ki bu sözler Rauf Bey’le Cumhuriyetin ilanı sürecinde başlayan ayrılıklar nedeniyle ve onu eleştirmek için söylenmiştir. Atatürk’ün anlaşılabilmesi biraz da sözlerinin hangi dönemde ve neden söylendiğinin bilinmesiyle mümkündür.

Millî Mücadele’nin zaferle sonuçlanmasından sonra Mustafa Kemal Paşa’yı batı Anadolu’dan başlayan yurt gezilerinde görmekteyiz. 1923 yılından itibaren yurt gezileri Mustafa Kemal için kesinlikle siyasal amaçlar taşımaktadır. Her devrim hareketi öncesinde kamuoyu yaratmak, sonrasında devrimin gerekliliğine kitleleri ikna etmek, devrimi anlatmak aslî amaçtır. Hükümet konağında ve belediyelerde, Türk Ocağında, tren istasyonlarında, CHP’de, okullarda, devlet memurlarına, esnafa, çiftçilere, öğretmenlere, gençlere, kadınlara, partililere, gazetecilere ve ordu mensuplarına irticalen ama hedefleri olan konuşmalar yapıyor. 1923 başından 1938 Martına kadar çeşitli tarihlerde bazılarında pek çok kez konuşmalar yaptığı yerler şunlardır: Eskişehir, Arifiye, İzmit, Bursa, Alaşehir, Salihli, Kasaba, Manisa, İzmir, Akhisar, Balıkesir, Adana, Mersin, Tarsus, Konya, Afyon Karahisar, Kütahya, Trabzon, Giresun, Ordu, Samsun, Havza, Amasya, Erzurum, Kayseri, Kastamonu, İnebolu, Daday, Kemalpaşa, Diyarbakır, Aydın, Malatya, Bozüyük. Bu yerlerde doğrudan halkın karşısına çıkıyor ve özellikle 1923 yılı başlarında “...benden neler öğrenmek istiyorsanız serbest olarak sormanızı rica

ederim.” , “...Bugünkü ahvâl ve şeraite göre kalbinizden, fikrinizden neler geçiyor? Neleri öğrenmek istiyorsunuz? Hangi tereddütünüz vardır? Hâl ve âtiye ait düşünceleriniz ve soracağınız nelerdir? Siz bana istediğiniz şeyleri soracaksınız ve ben de size bildiğimi söyleyeceğim...” , “Hepinizin düşündüklerinizi anlamak istiyorum... Bundan dolayı benden ne öğrenmek, ne sormak istiyorsanız serbestçe sormanızı rica ederim.” sözleriyle dinleyenleri teşvik ediyor. İzmir’de 31 Ocak 1923’te üçü kadın olmak üzere on dokuz kişi tarafından otuzdan fazla soru sorulmuştur. İşbu sorular yeni Türkiye devletinin şimdiki esasları, kadınların sosyal hayatımızdaki yerinin ne olmak gerekeceğini ve barış konferansındaki tartışmaları ziraat ve ticaret ve sanayi gelişmesini, Halk Fırkası’nın izleyeceği ilkeler ile diğer meseleleri içeriyordu.

Mustafa Kemal Paşa bu konuşmalarda kendisinin bir “arkadaş” ve “kardeş” olduğunu sık sık vurgulayarak dinleyenleri soru sormak için cesaretlendiriyor, yüz yüze olduğu insanlarla bütünleşiyor. Anadolu halkı hiç alışık olmadığı bir şekilde devlet başkanını kendi arasında görmekte, soru sormakta ve Gazi Mustafa Kemal Paşa bunlara tek tek cevap vermektedir.

Atatürk’ün ikna etmek için pek farklı argümanlar kullandığı görülmektedir. Halka her devrimin iktisadî, hukukî, millî, pragmatik, kalkınmacı vs gerekçelerini ayrıntılarıyla izah etmeye çalışmaktadır. Konuşmalarında bazen dine uygunluk, bazen yararlı olma kriteri, bazen

medeni olma özelliği, bazen tarihe uygunluk ve millî olmak, bazen Türk'e yakışmak ve ya yakışmamak... gibi gerekçeler her zaman kullanılmaktadır. Ancak lider konuşmalarında hiçbir zaman “ben böyle istiyorum” dememekte veya “ideolojimiz gereği...” gibi açıklamalar yapmamaktadır.

Atatürk ikna etmenin önemini ve gerekliliğinin farkındadır. “Bizim halkımız çok temiz kalpli, çok asil ruhlu, ilerlemeye çok yetenekli bir halktır. Bu halk, eğer bir defa karşısındakilerin içtenlikle kendilerine yardımcı olduklarına inanırsa her türlü hareketi derhal kabule hazırdır... Bunun için ülkümüzü açıklıkla ifade etmeliyiz. Onu imanla duymalı ve onu hiç yılmadan takip etmeliyiz.” Kendisinin yapmaya çalıştığı da esasen budur. İki yıl sonra, pek bilinen sözlerini söylediği dokuz günlük Kastamonu ve İnebolu gezilerinde “Gerçek inkılâpçılar onlardır ki, yükselme ve yenilenme inkılâbına yöneltmek istedikleri insanların ruh ve vicdanlarındaki gerçek eğilime ulaşmasını bilirler” diyecektir. O zamana kadar Cumhuriyet ilan edilmiş, halifelik kaldırılmış, şapka yasası da Ankara'ya dönüşünde çıkarılacaktır. H. Rıza Soyak kadın kıyafeti konusunu anlatırken, Atatürk'ün “...her fırsatta ikna edici ve mantikî telkinlerde bulunmak...” gerektiğine inandığını, küçük bir azınlığa karşı bile zor kullanmaktan yana olmadığını söylemektedir.

Cumhuriyetin ilk yıllarında halkı devrimlere inandırmak için yalnızca Atatürk'ün yüz yüze konuşmasının yeterli bulunmamış, basın, edebiyat, tiyatro gibi araçların da telkin maksadıyla kullanılmıştır.

Mustafa Kemal Paşa kitleleri olduğu kadar, devrimlere şartsız destek vermesi beklenen yakın çevresindekileri de ikna etmeye uğraşmıştır. Güneş Dil teorisiyle uğraştığı günlerde Yusuf Hikmet Bayur'u ikna için bütün bir gece boyunca saatlerce zaman harcamıştır. Kendisine “Paşam niçin bu kadar yorulduunuz? Hikmet Bey yabancı mı? Size bağlı bir arkadaşımız! “Böyle olacaktır!” demeniz yeterli değil mi? Sabahlara kadar onu inandırmak için kendinizi niçin üzüyorsunuz?” önerisi geldiğinde “...bu çok yanlış bir düşünce... O bir kere inandı mı işi benimser” diyerek kendi yöntemini açıklamıştır. İnanmamış kişilerden başarılı bir kadro çıkmayacağı görülmüştür.

Kitleleri ve çevresini ikna etmeye çalışan Atatürk'ün, doğrudan veya dolaylı olarak şiddet içeren sözleri de vardır:

“...belki de bazı kafalar kesilecektir.”

“Kan ile yapılan inkılâplar daha sağlam olur, kansız inkılâp sonsuzlaştırılmaz.”

“İnkılâbın kanunu mevcut kavâninin fevkindedir . Bizi öldürmedikçe ve bizim kafalarımızdaki cereyanı boğmadıkça, başladığımız inkılâb-ı teceddüt-kârane biran bile durmayacaktır.”

“Fetva ile veyahut şu, bu gibi etkilemelerle milleti eskiye göndermek isteyenlerin yeri zindan olacaktır.

Kesinlikle ve çekinmeden söylerim ki, milli hâkimiyetimizin her zerresini şu veya bu şekilde kısıtlamak isteyenler en koyu gericidir. Öylelere karşı milletin yapacağı şey onları parçalamaktır.”

“kanunlar olmasa, bunu sağlayacak meclis olmasa, öyle olumsuz adım atanlar karşısında herkes çekilse ve ben kendi başıma yalnız

kalsam, yine tepeler ve yine öldürürüm.”

“En ileri demokrasilerde bile rejimi korumak için, sert tedbirlere müracaat edilmiştir. Bize gelince, inkılâbı koruyacak tedbirlere daha çok muhtacız.”

“...bizi geriye götürecek olanların izleyecekleri yola asla sapsayız. Kanunlarımız uygun değilse o kanunları değiştiririz, yeni kanun yaparız. En sonunda gerek ve zorunluluk görürsek bu yolda her şeyin üstüne çıkarak amacımıza yürümekte kesinlikle tereddütlü davranmayız.”

Bu sözlerine bakarak Atatürk’ün “inkılâplar”da şiddeti bir yöntem olarak tercih ettiği sonucu çıkarılabilir. Bülent Tanör saltanatın kaldırılması sırasında Mustafa Kemal’in “...kafalar kesilecektir” sözünü “gözdağı” olarak kabul etmektedir. Bununla birlikte I.TBMM’nin bir “ihtilâl Meclisi” olduğunu ve kaldırılan kurumun “...zaten demokratik bir kurum...” olmadığını söyleyerek, bu “gözdağı”nı yerinde bulmaktadır. Ayrıca, başka ülkelerde de “...monarşilerin kanla ve ateşle yıkıldığı hesaba katılırsa, Türkiye’de izlenen yol ve yöntemlerin temelde barışçıl usluhta olduğu kabul edilebilir” diyerek karşılaştırmalı bir izah yapmaktadır.

Atatürk’ün 1935’te verilen son sözü dışındakilerin tamamı 1923’ün ilk aylarında sarf edilmiş olup, bu tarihte 1922 Kasımının koşullarında saltanatın kaldırılması dışında henüz hiçbir inkılâp yapılmamıştır. Atatürk’ün sözlerinin tamamı okunduğunda görülecektir ki burada kullanılan “inkılâp” kelimesi çoğunlukla

sonraki yılların yenileşme hareketleri için değil, Milli Mücadele ve başarıyla sonuçlanması için kullanılmıştır. 1935’te ise Atatürk devrimleri tamamlanmış olup, “...gerek ve zorunluluk görürsek bu yolda her şeyin üstüne çıkarak amacımıza yürümekte kesinlikle tereddütlü davranmayız” sözlerini devrimleri korumadaki kararlılığı olarak görebiliriz. Atatürk meşru olmayanın kalıcı olamayacağını fark etmiş bir siyasetçidir. 1929’da ifade ettiği “korku üzerine egemenlik kurulamaz. Toplara dayanan egemenlik sürekli olmaz.” anlayışı onun yöntemine daha uygun düşmektedir.

Türk devriminde ikna kadar şiddet kullanıldığını kabul edenler de bulunmaktadır. B. Lewis’e göre kuvvet ve baskı, devrimci değişiklikleri sağlamak, Cumhuriyeti yerleştirmek ve korumak için kullanılmış, ama daha sonra kullanılmamıştır. Mete Tuncay’ın 20 Mart 1923’te Atatürk’ün Konya’da yaptığı konuşmasında geçen iki kelimeyi kullanarak yazdığı “İkna (İnandırma) Yerine Tecebbür (Zorlama)” başlıklı makalede, Kemalistlerin tecebbüre başvurdukları doğrudan söylenmez. Ancak “...erken Cumhuriyet’in yönetici seçkinleri, kendi doğrularından çok emindiler... kamusal alanda doğru’nun, iyi’nin, yararlı’nın ne olduğunu, (dini yada ideolojisi yoluyla) bilen bir kimsenin, halkla uzlaşmaya, onlara danışmaya ihtiyacı yoktur. Hatta doğruyu bilenin, onu topluma zorlamasının ahlakî bir ödev olduğu bile söylenebilir” sözleriyle ve Atatürk devrimleri için kullandığı “jakoben çağdaşlaşmacılık” tanımıyla, Kemalistlerin zora başvurduklarını ifade etmektedir. Bununla

beraber Tunçay'ın "...erken Cumhuriyet'in yönetici seçkinleri, kendi doğrularından çok emindiler. Bunları topluma kabul ettirmek için, geleneklerle uzlaşmayı düşünmüyorlar, halk yığınlarını laik eğitim yoluyla "irşad" ve "ikna" etmeyi amaçlıyorlardı" tespiti dikkat çekicidir. Şevket Süreyya Aydemir ise "Atatürk inkılâbının; kütlelere müdahaleler, cebir ve zorlarla gelişen, çoğunluğunun iradesini azınlığın iradesine bağlayan baş döndürücü akışı elbette bitmiştir. Şimdi tekâmülcü bir gelişmenin içindeyiz." sözleriyle inkılâbın bir döneminde "cebir ve zor" kullanıldığına inanmaktadır. Tanör, daha yumuşak bir üslupla laikleştirme sürecinde "ikna ve zorlama" yöntemlerinin iç içe kullanıldığı söylemekte, ayrıca şiddet değilse bile "zorlayıcı ve bastırıcı" yöntemler içinde saydığı bir liste vermektedir. Ancak bu liste yalnızca ve tamamen TBMM'nin kabul ettiği yasalar listesidir. Metin Heper'e göre Atatürk muhaliflerini eğitmeyi başaramazsa, başka çaresi kalmadıysa geçici bir önlem olarak zora ve tehdide başvurmaktan çekinmemiştir. Andrew Mango'ya göre ise Atatürk "... mümkünse ikna ederek, değilse zor kullanarak bir kültür devrimi gerçekleştirmeye kararlı..." olmuştur.

Atatürk'ün çevresindekilerden zor kullanmayı devrimlerin doğasında sayanlar da vardır. Atatürk'ün çok yerinde bir soyadı verdiği Recep Peker, "İnkılap Dersleri"nde; inkılaplarda zor kullanmak gerektiğine olan inancını "mukavemet ve irtica unsurları, yerine göre elinde silahla veya cebinde kitapla, kafasında eskiye alışmış... gelip karşınıza dikilirler.

Bunları vurup devirmedikçe inkılâbı yapmanın ve hattâ uzun devirler korumanın imkânı yoktur" gerekçesiyle açıklamaktadır. Falih Rıfkı da hemen aynı gerekçelerle Peker'e katılmaktadır: Atatürk'ün "Neler yapacağını sakladığı da yoktu. Modern bir garplı devlet kuruluşu ile uyuşmasına ihtimal olmıyan bütün müesseseleri yıkacaktı. Medreseleri kaldıracaktı... Fakat bütün halk şeriatçılık devri müesseselerinin ve geleneklerinin nüfuzu altında bulunduğu için, bu radikal tasfiyeciliği demokrasi hürriyetleri içinde de başarması ihtimali yoktu."

Türk devriminde Atatürk'ün ikna etmeyi önemseydiği, en azından bu süreçte diktatörce davranmadığı kesindir. Karar verirken bilenlere danışan, muhalifleri ve halkı iknaya çalışan sivil zihniyetli bir siyasetçidir Atatürk. Alexandre Jevakhoff'a göre Atatürk, "şeklen bir diktatör", Armstrong'a göre "... Türkiye'de bir daha kesinlikle bir diktatör ortaya çıkmasın diye diktatör...",dür. Baltacıoğlu Atatürk'ün yönetimini "inandırma kuvvetinden doğma diktatörlük" saymaktadır. 1922'de Türkiye'ye gelerek beş yıl kalan Temps gazetesi muhabiri Paul Gentizon ise "...diktatörlük burada varlığını koruyorsa gerekli olduğundan koruduğu da kabul edilmelidir. Öyleki Mustafa Kemal bunu istememiş olsa bile, ülkedeki durum ona zorla kabul ettirirdi" diyerek bu durumun kaçınılmaz olduğunu vurgulamaktadır. İlginç olan olaylara çok farklı siyasal açılarından bakanların Atatürk'ün mutlaka Hitler, Mussolini ve Stalin'e hiç benzemediğini çok yerinde olarak vurgulama gereğini hissetmiş olmalarıdır. Atatürk'ün 1930'ların diktatörlerine

benzememesi biraz da halkı devimlerini kabule ikna etmeye çalışmasıyla ilgilidir. Bilindiği gibi diktatörlerin en belirgin yönü karar alma süreçlerinde kimseye danışmamalarıdır. Dönemin diktatörlerinin sahip olduğu yetkilere sahip olmayan Atatürk ise tam tersine toplumun her kesimiyle teması ve danışmayı ilke edinmiş düşündüklerini “...buyrukla değil, inandırma yolu ile yaptırmaya dikkat...” etmiş bir siyasetçidir. Baltacıoğlu’na göre Atatürk’ün en büyük özelliklerinden birisi “...kendisinin inanmadığına öbürlerini de inandırmamaktaki başarısı...”dır.

Bir çelişki gibi görünse de Cumhuriyetçi kadronun sahip olduğu birikim bu türden bir yönetime ihtiyaç bırakmamıştır. Osmanlı bürokrasisinin yüzlerce yıllık rafine yönetim kültürünü Cumhuriyetçi kadrolar halkın içinden çıkarak (ama halka rağmen) yeniden yorumlamışlardır. Atatürk “...ve arkadaşları, yeni fikirlerle dolu olmakla beraber, statü ve tabiat itibarıyla, yüzyıllarca askerlik ve imparatorluk tecrübesine sahip eski Osmanlı idareci elit’inin adamları idiler. İmparatorluğun yıkılmasından ve hanedanın sürülmesinden sonra bile, ne halka dalkavukluk etmeye ne de onu boyun eğmeğe zorlamaya ihtiyaç duymaksızın, yine de itaat istemek-ve görmek-güven ve otoritesine sahip idiler. Böylece de, Avrupa diktatörlüklerinde ve onların başka yerlerdeki taklitlerinde rastlanan müthiş demagoji cihazına başvurulmaksızın, bir çeşit pedersahî rehberlikle Devrimlerini tamamlamağa muktedir...” olmuşlardır. İkna etmeyi önemseyen Atatürk’ün kendisinin de ikna edilmeye açık olduğunu ve İsmet Paşa başta

olmak üzere, çevresi tarafından zaman zaman fikirlerinin değiştirildiği görmekteyiz.

Diktatörlerden nefret eden Atatürk ise “Ben diktatör değilim. Benim kuvvetim olduğu doğrudur. Benim isteyip de yapamayacağım hiçbir şey yoktur. Çünkü ben zoraki ve insafsızca davranmayı bilmem. Bence diktatör başkasını iradesine boyun eğdirenindir. Ben kalpleri kırarak değil, kalpleri kazanarak hükmetmek isterim” diyerek kendi cephesini açıklamıştır.

4.“tanrının nurudur, yüzünde yanan”
Devrimin İtici Gücü: Karizmatik Lider

Çanakkale muharebelerine kadar Mustafa Kemal ismi çok bilinmez. 1923’e gelindiğinde ise Mustafa Kemal, Anadolu için çok saygın “Gazi” unvanı yanında mareşal rütbesi taşımaktadır, ordunun başkomutanı ve TBMM başkanıdır. Bir mucizenin lideridir. Kazandığı zaferlerle yalnızca ordunun değil, meclisin, halkın, aydınların ve ulemanın gözünde bir kahraman olmuştur. Kurtarıcı anlamına gelen “halaskar” veya “müncî”, “müncî-i azam” gibi gayri resmî unvanlarla anılır. Bu hiç te şaşırtıcı değildir. Atatürk sadece milli mücadeleyi kazandığı için değil, birkaç yüz yıldır hep mağlup olan ve başarıya aç bir toplumun muzaffer kumandanıdır.

Meşrutiyet sonrası toprak kayıplarını, Balkan savaşlarının yarattığı felaketleri, imparatorluğun dağılışını, Mondros’u, başkent İstanbul’un işgalini yaşamış, Yunan bayrağının İzmir’de dalgalandığını görmüş son dönem

aydınları nicedir bir kurtarıcı olarak “gökten inecek Mesih’i” beklemektedir. İzmir’de yayınlanan ‘Halka Doğru’ dergisinde 1918 Martında, “Bir İnkılâp Lazım” başlığıyla çıkan yazıda, inkılâbı “...yapan demir el, Türk istiklalinin rabbı olacaktır” denilmektedir. Halkta ümidin kalmadığı, seçkinlerin kurtuluşu İngiltere veya Amerika’dan beklediği bu kriz döneminde lider, toplumuna “milletin istiklalini yine milletin azim ve kararı kurtaracaktır” diyerek güven vermekte, toplumun kendi gücünü hatırlatmaktadır. Mustafa Kemal böyle bir “...toplumda gömülü kalmış özlemleri güçlü ve açık seçik bir biçimde ifade edebilme yeteneği...”ne sahip olduğu için bu kuşağın beklediği “Mesih” ve “sabah yıldızı” olmuştur. 1888 doğumlu “Ahmet Emin, Cumhuriyet Devrimi için “gerçekleşen rüya” demekte haklıdır.” Yalnızca aydınlar değil, halk da ona meftundur. Ancak aydınlardan farklı olarak, halk kitleleri nazarında Mustafa Kemal’in karizması “dini, bayrağı ve milletin namusunu” “...ve şerefimizi kâfire karşı kurtarması” inancından kaynaklanmaktadır.

1922 sonunda Türkiye haklı olarak zafere ulaşmanın coşkusunu yaşamaktadır. Türkiye bu zaferi müjdeleyen ve gerçekleştiren kurtarıcısının gözünün içine bakmaktadır. Halk kendi içinden çıkan bir kahramanla ilk kez bu kadar açık ve güçlü duygularla özdeşleşmiştir. Gazi Kastamonu konağında balkona çıkar, başı açıktır. “Halk da başlarını açar. Sanki ondan dağılan; söz, işaret istemeyen bir iradeye sessizce teslim olmuşlar gibidirler. Belli ki bu insan, ne derse o olacaktır.” Aydemir’in karizma

sözcüğünü hiç kullanmadan anlattığı bu olay, liderin tam da karizmatik yanındır. O kendisinin ölümlü bir fâni olduğunu zaman zaman vurgulasa da toplumun bir çok kesiminde, bazen “Gök-Tanrı” imgesiyle beliren, “tanrısal bir insan” gibi kabul edilmiştir. Atatürk’e gösterilen güven ve inanç şiirlerde zirveye ulaşmıştır. “Tanrının nurudur yüzünde yanan” [F.N. Çamlıbel], “ışık saçlı, gök gözlü, Tanrı sözlü” [B.K.Çağlar], “kutlu bir Tanrı oldun güzel Anadolu’da” [F.H.Dağlarca], “insanlar ölür, Türklüğe Allah olan ölmez” [E.Ayel] dizeleriyle İslamiyet öncesi Türk mitolojisinden esintilerle kendisine olan inanç ifade edilir. Komünist şair N.Hikmet “sarışın bir kurda benziyordu, mavi gözleri çakmak çakmak” dizeleriyle milliyetçi şairlere katılır. “Ayrıca bu yüceltmeler temelsiz de değildir. Mustafa Kemal’in inisiyatifiyle, etkisiyle veya katkısıyla başarılı işler art arda eklendiğinde, hangi metafizik ve tarih kuramı açısından bakılırsa bakılsın, Mustafa Kemal sıradan olmayan büyük bir özne olarak belirir.”

Şimdi başarıların yarattığı bu güçlü karizma Mustafa Kemal’in o zamana kadar bir kısmı konuşulan ama kimsenin yapmaya cesaret edemediği, bir kısmı da hiç konuşulmayan, devrimlerine meşruiyet sağlamaktadır. Devrimlere gelebilecek tepkiler Mustafa Kemal’in güçlü karizması karşısında sessizdir. Görülmektedir ki iktidarın meşruiyet gücünün yüksekliği devrimlerin yapılmasını kolaylaştırmaktadır. Bu yargı konu üzerinde çalışanların çoğunun ortak fikridir:

Mustafa Kemal’in “kuruculuk (bânilik) ve kurtarıcılık (halaskârlık)” özellikleri karizmatik

liderliğinin “...meşruiyet kaynaklarıdır.”

“Başarı Atatürk’ün liderliğini sürekli besleyen bir ögedir. Hatta bir anlamda toplumsal liderliğini başarılarına borçludur, diyebiliriz. Arkasında tüm cephelerde kazanılmış zaferlerin Anafartalar’da simgelenmiş kahramanlığı ile Kurtuluş Savaşı’na girmiştir. Bağımsızlık Savaşı’nda elde ettiği başarıdır ki, O’na altı yüzyıllık bir imparatorluğu ve geleneksel toplumsal düzeni tarih sahnesinden silmek olanağını vermiştir.”

“Bu karizmatik kişilik belli bir değerler sistemini örgütleme ve meşrulaştırma için kullanılmıştır.”

“Syzliowicz, Atatürk’ün güçlü karizmasının yeni rejime yasallık sağladığını ve modern bir toplum yaratma çabalarına güç kazandırdığını ileri sürmektedir.”

Atatürk karizmasının farkındadır ancak bunu şahsi otoritesini tesis için kullandığını söyleyemeyiz. Kişisel bir yönetimden kaçınmıştır. Lider karizmasını yalnızca kafasındaki modernleşme projesini hayata geçirmek için kullanmıştır. Mustafa Kemal kendisi için yapılan övgüleri silip yerine

“Mustafa Kemal bizlerden biridir” yazmayı tercih ederek halk adamı olmayı önemseydiğini göstermiştir. Kendisi için yazılan şiirlerle, övgülerle yüceltilen lider zaman zaman bu türden methiyeleri sustursa da genellikle engel olmamıştır. Çünkü bunun ideallerini gerçekleştirmeye yardımcı olacağına inanmaktadır. Bununla birlikte “...kişiliğinin ulaştırılmasını teşvik...” etmemiştir. Türk devrimini ve lideri değerlendiren pek çok Türk toplumbilimciden biri olan Kongar da liderin kendi karizmasını yarattığına inanmaktadır. Mango (‘Nutuk’ için) haklı olarak “nasıl heykellerinin yapılmasını destekleyerek kendi kültürünü yaratmışsa, anlattıklarıyla da efsanesini kendi oluşturdu.” diyecektir. Bu övgülerin devlet ya da lider zorlaması veya teşviki ile yazıldığı söylenemez. Halk kadar dönemin aydınları da bu tür bir zorlamaya (veya maddi bir karşılıkla teşvike) gerek olmadan, imparatorluğun sancılı parçalanışını yaşayan Meşrutiyet kuşağı, büyük bir samimiyet ve “minnet duygusuyla”, ona bağlanmayı ahlakî bir görev saymışlardır. Mustafa Kemal Atatürk bu gücüne dayanarak bir taraftan yeni bir siyasal ve toplumsal yapı inşa ederken diğer taraftan da bu sürece öncülük yapmayı başarmıştır.

DİPONATLAR

Emre Kongar, Toplumsal Değişme Kuramları ve Türkiye Gerçeği, Remzi Kitabevi, İstanbul 1978, s.217 vd.

Levent Köker, Modernleşme, Kemalizm ve Demokrasi, İletişim Yay., İstanbul 1990, s.28

Atatürk'ün Söylev Demeçleri, (Bugünkü dille yay. haz.: A.Sevim, M.A.Tural, İ.Öztoprak) "Cumhuriyet Halk Partisi Dördüncü Büyük Kurultayını Açarken", 9 Mayıs 1935, (<http://atam.gov.tr/?p=3192>)

Uluğ İğdemir, Atatürk'ün Yaşamı (1881-1918), C.I, TTK Basımevi, Ankara 1988, s.124

Yakup Kadri Karaosmanoğlu, Atatürk, İletişim Yayınları, İstanbul 2005, s.123

Falih Rıfki Atay, Çankaya, Pozitif Yayınları, İstanbul 2004, s.422

Utkan Kocatürk, Atatürk'ün Fikir ve Düşünceleri, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 1999, s.94

Halil İnalçık, Atatürk ve Demokratik Türkiye, Kırmızı Yay. İstanbul 2007, s.117

Halis Çetin, "Siyasetin Evrensel Sorunu: İktidarın Meşruiyeti, Meşruiyetin İktidarı", Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, C.58, S.3, s.61-88

Hakkı Uyar, "Sol Milliyetçi" Bir Türk Aydını Mahmut Esat Bozkurt, Büke Yayınları İstanbul 2000, s.100-101

Hakkı Uyar, "Sol Milliyetçi" Bir Türk Aydını Mahmut Esat Bozkurt, Büke Yayınları İstanbul 2000, s.113

Alexandre Jevakhoff, Kemal Atatürk Batı'nın Yolu, (Çev. Zeki Çelikkol), İnkılap Yayınevi, İstanbul 1998, s.263 Bu konuşmacının adı kaynak gösterilmeden,

Doktor Enver olarak verilmektedir.

Falih Rıfki Atay, Atatürk Ne İdi?, Pozitif Yayınları, İstanbul 2010, s.93-94

Ergun Özbudun, "Atatürk ve Demokrasi", Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, Sayı 6, Cilt: II, Temmuz 1986

Feroz Ahmad, Modern Türkiye'nin Oluşumu, (Çev. Yavuz Alogan), Kaynak Yayınları, İstanbul 2009, s.78

Feroz Ahmad, Bir Kimlik Peşinde Türkiye, (Çev. Sedat Cem Karadeli), İstanbul Bilgi Üniversitesi yay., İstanbul 2007, s.108-109

Kemal H. Karpat, Türk Demokrasi Tarihi, Afa yayıncılık, İstanbul 1996, s.72

M. Kemal Paşa Millî Mücadele günlerinde bile, muhtemelen Rusya'daki 1917 sonrasının kargaşa ve kanlı olaylarını çağrıştırdığı için, ama kesinlikle bir kanun, nizam ve devlet adamı olduğu için ihtilal kelimesini kullanmamaktadır.

ASD, Ankara Hukuk Fakültesi'nin Açılışında, 5 Kasım 1925, (<http://atam.gov.tr/?p=3099>)

Kemal H. Karpat, Türk Demokrasi Tarihi, Afa yayıncılık, İstanbul 1996, s.78

Şevket Süreyya Aydemir, Tek Adam, Remzi Kitabevi 1999,C.III, s.179

Taha Parla, Türkiye'de Siyasal Kültürün Resmi Kaynakları Atatürk'ün Nutku, C.1, İletişim Yayınları, İstanbul 1994, s.35-37

D.V. Mikusch, Gazi Mustafa Kemal Avrupa ile Asya Arasındaki Adam, (Çev. Esat Nermi Erendor) Remzi Kitabevi, İst. 1981, s.368

Kemal H. Karpat, Türk Demokrasi Tarihi, Afa yayıncılık, İstanbul 1996, s.68

Bülent Tanör, Kurtuluş Kuruluş, Çağdaş Yayınları, İstanbul 1998, 2.bası, s.265

D.V. Mikusch, Gazi Mustafa Kemal Avrupa ile Asya Arasındaki Adam, (Çev. Esat Nermi Erendor) Remzi Kitabevi, İst. 1981, s.368

Bülent Tanör, Kurtuluş Kuruluş, Çağdaş Yayınları, İstanbul 1998, 2.bası, s.265

Andrew Mango, Atatürk, (Türkçesi: Füsün Doruker), Sabah Kitapları, İstanbul 1999, s.394

Tevfik Çavdar, Türkiye'nin Demokrasi Tarihi, C. I, İmge Kitabevi, İstanbul 2004, s.324-337

D.V. Mikusch, Gazi Mustafa Kemal Avrupa ile Asya Arasındaki Adam, (Çev. Esat Nermi Erendor) Remzi Kitabevi, İst. 1981, s.368

Ergün Aybars, İstiklal Mahkemeleri, Milliyet Yayınları, İstanbul 1998, s.352

Tevfik Çavdar, Türkiye'nin Demokrasi Tarihi, C. I, İmge Kitabevi, İstanbul 2004, s.341

Hasan Rıza Soyak, Atatürk'ten Hatıralar, Yapı ve Kredi A.Ş, C.II, İstanbul 1973, s.405

Şevket Süreyya Aydemir, Tek Adam, Remzi Kitabevi 1999, C.III, s.167

Yakup Kadri Karaosmanoğlu, Atatürk, iletişim Yayınları, İstanbul 2005, s.173

Alexandre Jevakhoff, Kemal Atatürk Batı'nın Yolu, (çev. Zeki Çelikkol), İnkılap Yayınevi, İstanbul 1998, s.249, Ayrıca Karabekir'in kızı (Hayat) kıyafeti örnek vererek "devrimlerin yapılış şekli"ne itiraz ettiğini, "devrimlerin ilelebet kalabilmesi için tepeden inme değil, zorla değil, halkı eğiterek yapılmasını" istediğini söylemektedir. Ayrıntılar için Uğur Mumcu, Kazım Karabekir Anlatıyor, um:ag vakfı Yayınları, Ankara 2002, s.154 vd.

Orhan Koçak, "1920'lerden 1970'lere Kültür Politikaları", Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce C.2, Kemalizm, İst. 2009, İletişim

Yay.,s.388

Şevket Süreyya Aydemir, Tek Adam, Remzi Kitabevi 1999, C.III, s.303-304

Yakup Kadri Karaosmanoğlu, Atatürk, iletişim Yayınları, İstanbul 2005, s.173

1913'te (1324) geçici olarak çıkarılan "Memurun Muhakematı Hakkında Kanunu Muvakkat"ın 1999 sonunda kaldırıldığını u n u t m a y a l ı m .
http://www.mevzuat.adalet.gov.tr/html/15009.html

Şevket Süreyya Aydemir, Tek Adam, Remzi Kitabevi 1999, C.III, s.380

Yasa, hukuk tanımayan, bürokrasinin keyfî uygulamalarının yarattığı hak ihlallerinin hâlâ Türkiye Cumhuriyeti'ni uluslararası mahkemelerde mahkûm ettirmekle sonuçlandığı, ilköğretimden itibaren Vatandaşlık Bilgisi gibi derslerin programlara konulmasına rağmen, hükümetlerin baş ağrısı olmaya devam ettiği göz önüne alınırsa, sorunu çözenin ne kadar zor olduğu anlaşılır.

Ahmet Çiğdem "Türk Batılılaşması"nm Açıklayıcı Bir Kavram: Türk Başkalığı Batılılaşma, Modernite ve Modernizasyon", Modernleşme ve Batıcılık, İletişim yay. 4.Baskı İstanbul 2007, s.79

Ahmet İnel, "Giriş", Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce, C.2, Kemalizm, İletişim Yay.,İst. 2009, s.21

Şevket Süreyya Aydemir, Tek Adam, Remzi Kitabevi 1999, C.III, s.501

Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri I-III, "İnebolu'da Bir Konuşma 28 Ağustos 1925", TTK Basımevi 1997, C.II,s.220

Falih Rıfkı Atay, Çankaya, Pozitif Yayınları,

İstanbul 2004, s.449

Mete Tunçay, Türkiye Cumhuriyeti'nde Tek Parti Yönetimi'nin Kurulması (1923-1931), Yurt Yayıncılık, Ankara 1981, s.150-151 vd

Sadık Sarısan, "Cumhuriyetin İlk Yıllarında Kadın Kıyafeti Meselesi", Atatürk Yolu Dergisi., A.Ü. TİTE yay, VI/21 (1998), s. 97-106

Bernard Lewis, Modern Türkiye'nin Doğuşu, (Çev. Metin Kıratlı), TTK Basımevi, Ankara 1984, s.270

Feroz Ahmad, Modern Türkiye'nin Oluşumu, (Çev. Yavuz Alogan), Kaynak Yayınları, İstanbul 2009, s.108

Hasan Rıza Soyak, Atatürk'ten Hatıralar, Yapı ve Kredi A.Ş, C.I, İstanbul 1973, s.278 vd

Mete Tunçay, Türkiye Cumhuriyeti'nde Tek Parti Yönetimi'nin Kurulması (1923-1931), Yurt Yayıncılık, Ankara 1981, s.220-221 (dipnot 19)

Mete Tunçay, "İkna (İnandırma) Yerine Tecebbür (Zorlama)", Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce, C.2, Kemalizm, İletişim Yay.,İst. 2009, s.95

1928'deki bu beyannamenin tamamı için bakınız: Şerafettin Turan, Türk Devrim Tarihi, 3.Kitap (ikinci bölüm), Bilgi Yayınevi, İstanbul 1996, s.231

M.Bülent Varlık, "Ülkü: Halkevleri Mecmuası", Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce, C.2, Kemalizm, İletişim Yay., İst. 2009, s.270

Ahmet Yıldız, "Recep Peker", Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce, c.2, Kemalizm, İletişim Yay.,İst. 2009, s. 58,

Okunmaya değer bu ilginç anı için bkz. Hasan Rıza Soyak, Atatürk'ten Hatıralar, Yapı ve Kredi A.Ş, C.I, İstanbul 1973, s.57 vd

Feroz Ahmad, Bir Kimlik Peşinde Türkiye, (Çev. Sedat Cem Karadeli), İstanbul Bilgi Üniversitesi yay., İstanbul 2007, s.109 ve112-113

Falih Rıfkı Atay, Babanız Atatürk, Ayyıldız Matbaası, İstanbul 1980, s.111 ve 1120

Cemil Koçak bir konuşmasında M. Kemal'in profesyonelce olmadığı için bu şekilde, düşündüklerini açıkça yazdırmasının mümkün olmadığını söylemişti.

Atatürk'ün kendi cümleleri şu şekildedir: "Türk ata yurduna ve Türk'ün istiklâline saldıranlar kimler olursa olsun, onlara bütün milletçe silâhla karşı koymak ve onlarla çarpışmak gerekiyordu. Bu önemli kararın bütün gerek ve zaruretlerini daha ilk gününde açığa vurup ifade etmek, elbette isabetli olamazdı. Uygulamayı birtakım safhalara ayırmak, olaylardan ve olayların akışından yararlanarak milletin duygu ve düşüncelerini hazırlamak ve basamak basamak ilerleyerek hedefe ulaşmaya çalışmak gerekiyordu. Nitekim öyle olmuştur... Başarı için pratik ve güvenilir yol, her safhayı vakti geldikçe uygulamaktı. Milletin gelişmesini ve yükselmesini sağlayacak doğru yol buydu." Kemal Atatürk, Nutuk, (Bugünkü dil: Zeynep Korkmaz), Ankara 2004, s.10-11

Kemal Atatürk, Nutuk, (Bugünkü dil: Zeynep Korkmaz), Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 2004, s.299

Kemal Atatürk, Nutuk, (Bugünkü dil: Zeynep Korkmaz), Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 2004, s.486

Arı İnan, Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün 1923 Eskişehir-İzmit Konuşmaları, TTK Basımevi, Ankara 1982, s.67

Kemal Atatürk, Nutuk, (Bugünkü dil: Zeynep

Korkmaz), Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 2004, s.484

Selami Kılıç, “Türkiye’de Latin Harfleri Meselesi (1908-1928)”, Atatürk Yolu Dergisi, C.II, sayı 27, 1991

Unutulmamalıdır ki bu olaydan kısa süre sonra Şubat 1923’te yapılan İzmir İktisat Kongresi’nde kongre başkanı Karabekir, Latin harflerine geçme önerisini “yeri değildir” diye işleme koymamıştır. Karabekir Paşa, 5 Mart 1923’te Vakıf gazetesine verdiği beyanatta ise harfleri değiştirmenin yaratacağı karışıklıktan ve “İslam harfleri’nin kullanışlı olması”ndan söz edecektir.

Falih Rıfki Atay, Atatürkçülük Nedir?, (tarihsiz), s.23

Bülent Tanör, Kurtuluş Kuruluş, Çağdaş Yayınları, İstanbul 1998, 2.bası, s.174-197

Bülent Tanör, Kurtuluş Kuruluş, Çağdaş Yayınları, İstanbul 1998, 2.bası, s.195

Hikmet Özdemir, Atatürk’ü Yeniden Düşünmek, Remzi Kitabevi, İstanbul 2008, s.30

Emre Kongar, Devrim Tarihi ve Toplum Bilim Açısından Atatürk, Remzi Kitabevi, İstanbul 1999, s.148 Niyazi Ahmet Banoğlu, Nükte, Fıkra ve Çizgilerle Atatürk, III, Yergök Matbaası, İstanbul 1955, s.63’ü kaynak gösteriyor.

Atatürk, Kemal, Nutuk, (Bugünkü dil: Zeynep Korkmaz), Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 2004, s.559 aradaki sözler “Cumhuriyet’i ilân ettiklerini, ona karşı olanlara anlatsalar, kendi düşünce ve görüşleriyle, yapılan işlerin doğru olduğunu onlara ispat etmek isteseler bile, onları bu kasıtlı direnmelerinden vazgeçirecekleri, kabul edilebilir mi?”

ASD II.cilt Atatürk’ün yurt gezilerindeki konuşmalarına ayrılmış olup, istatistik buradan alınmıştır.

ASD, “İzmir’de Halk ile Konuşma”, 31 Ocak 1923 (<http://atam.gov.tr/?p=3005>)

Arı İnan, Gazi Mustafa Kemal Atatürk’ün 1923 Eskişehir-İzmit Konuşmaları, TTK Basımevi, Ankara 1982,

19 Ocak 1923 İzmit sinemasında halka hitap ediyor, s.90-91

ASD, “Balıkesir’de Halkla Konuşma” 7 Şubat 1923 (<http://atam.gov.tr/?p=3011>)

ASD, “İzmir’de Halk ile Konuşma”, 31 Ocak 1923 (<http://atam.gov.tr/?p=3005>)

ASD, “Tarsus’ta Çifçilerle Konuşma” 18 Mart 1923 (<http://atam.gov.tr/?p=3019>), “Konya Esnaf ve Tüccarlarıyla Konuşma” 20 Mart 1923 (<http://atam.gov.tr/?p=3021>), “İzmir’de Halk ile Konuşma” 31 Ocak 1923 (<http://atam.gov.tr/?p=3005>)

ASD, “Konya Gençleriyle Konuşma” 20 Mart 1923 (<http://atam.gov.tr/?p=3022>)

ASD, “Kastamonu’da İkinci Konuşma” 30 Ağustos 1925 (<http://atam.gov.tr/?p=3074>)

Hasan Rıza Soyak, Atatürk’ten Hatıralar, Yapı ve Kredi A.Ş., c.I, İstanbul 1973, C.I, s.278

Emre Kongar, Devrim Tarihi ve Toplum Bilim Açısından Atatürk, Remzi Kitabevi, İstanbul 1999, s.193-194

Kemal Atatürk, Nutuk, (Bugünkü dil: Zeynep Korkmaz), Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 2004, s.468 1922 Kasımında saltanatın kaldırılması Şer’iye komisyonunda görüşülürken hoca efendilerin işi uzatmaları üzerine yapılan konuşmanın sonunda söylenmiştir.

ASD, Bursa’da Şark Sinemasında Halkla

- Konuşma 22 Ocak 1923
(<http://atam.gov.tr/?p=2996>)
- İnan 1982, 16-17 Ocak 1923 İzmir’te gazetecilerle konuşuyor., s.83
- ASD, İzmir’de Halk ile Konuşma 31 Ocak 1923
(<http://atam.gov.tr/?p=3005>)
- ASD, Konya Gençleriyle Konuşma 20 Mart 1923
(<http://atam.gov.tr/?p=3022>)
- Utkan Kocatürk, Atatürk’ün Fikir ve Düşünceleri, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 1999, s.96
- ASD, İzmir’de Parti Kongresinde Konuşma, 27 Ocak 1931 (<http://atam.gov.tr/?p=3157>)
- Atatürk’ün “inkılâp” kelimesini Millî Mücadele’nin başarılması anlamında kullandığını gösteren başka örnekler bulmak mümkündür. “Kan ile yapılan inkılâplar daha sağlam olur, kansız inkılâp sonsuzlaştırılmaz.” cümlesi şu bağlamda değerlendirilmelidir. “Milletimiz, üç buçuk senelik bir zamana sıkıştırılmayacak çok büyük bir inkılâbı yapmıştır... Kan ile yapılan inkılâplar daha sağlam olur, kansız inkılâp sonsuzlaştırılmaz. Fakat biz, bu inkılâba ulaşmak için gereği kadar kan döktük. Bu kanlarımız, yalnız savaş meydanlarında değil, aynı zamanda memleketin içinde de döküldü. Biliyorsunuz ki Hendek’te, Bolu’da, Konya’da, Yozgat’ta ve diğer memleketlerimizde birçok isyanlar meydana geldi.”
- * ASD, “Konya’da Bir Konuşma”sında, 11 Ocak 1925’te (<http://atam.gov.tr/?p=3067>),
- “...Türk inkılâbını yapan bugünkü Türk ordusu... ” cümlesinde görüldüğü gibi inkılaptan burada da kastedilen istiklal harbidir.
- *“İzmir’de Gazetecilerle Konuşma”, 5 Şubat 1924,

ASD, c.II, TTK Basımevi, 1997, s.170

- “Büyük, mühim bir inkılâp oldu. Bu inkılâp milletin selameti namına, hak namına yapıldı. Milletimiz demokratik bir hükümet tesis etmek sayesinde düşman ordularını imha etti. Vatani istilâdan kurtardı.”
- *ASD, Amasyalılarla Konuşma 24 Eylül 1924
(<http://atam.gov.tr/?p=3060>)
- “Benim için, memleket için, inkılâp için çok önemli günler geçirdiğim bir şehirde bulunuyorum.”
- *ASD, “Konya’da Bir Konuşma” 11 Ocak 1925
(<http://atam.gov.tr/?p=3067>)
- “Birinci İnönü Meydan Savaşı, inkılâp tarihimizin çok önemli, çok verimli bir sayfasıdır. Geleceğimiz ve bütün dünya bu sayfayı düşündükçe ve araştırdıkça Türk inkılâbını yapan bugünkü Türk ordusunu ve bu orduyu bağrından çıkararak bugünkü Türk Milletini, elbette saygıyla anacak ve takdir edecektir.”
- ASD, “Atatürk ve İnklâp” 30 Kasım 1929
(<http://atam.gov.tr/?p=3141>)
- Bernard Lewis, Modern Türkiye’nin Doğuşu, (Çev. Metin Kıratlı), TTK Basımevi, Ankara 1984, s.289
- Mete Tunçay, “İkna (İnandırma) Yerine Tecebbür (Zorlama)”, Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce, C.2, Kemalizm, İletişim Yay.,İst. 2009, s.92
- Şevket Süreyya Aydemir, Tek Adam, Remzi Kitabevi 1999,C.III, s.504
- Bülent Tanör, Kurtuluş Kuruluş, Çağdaş Yayınları, İstanbul 1998, 2.bası, s.259 ve 260
- Metin Hepar, “Atatürkçülük: Karizmanın Emredici ‘Siyasal Çerçeve’ye Dönüşümü” Bülent Nuri Esen’e Armağan, AÜ Hukuk

- Fakültesi Yayınları, Ankara 1977, s.181-204
- Andrew Mango, Atatürk, (Türkçesi: Fusun Doruker), Sabah Kitapları, İstanbul 1999, s.359
- Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce, C.2, Kemalizm, İletişim Yay., İst. 2009, s.652
- Falih Rıfki Atay, “Atatürk ve Cumhuriyet”, Nişin Kurtulmamak, Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce, C.2, Kemalizm, İst. 2009, İletişim Yay.,s.659
- Alexandre Jevakhoff, Kemal Atatürk Batı’nın Yolu, (çev. Zeki Çelikkol), İnkılap Yayınevi, İstanbul 1998, s.303
- H.C. Armstrong, Bozkurt, (Çev. Gül Çağalı Güven), Arba Yayınları, İstanbul 1998, s.239 .Kitabın son cümlesi.
- İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu, Atatürk”, Atatürk Üniversitesi Basımevi, Erzurum 1973, s.79
- Paul Gentizon, Mustafa Kemal ve Uyanan Doğu, (Çev.Fethi Ülkü), Kültür ve Turizm Bak.Yay., Ankara 1983, s.262
- Şüphesiz çok daha geniş bir liste çıkarmak mümkünse de benim kullandığım kaynaklar içerisinde diktatör deyip te farkı açıklayan, Jevakhoff (1998), s.303, Yalnızca farkı açıklayanlar, Atay (2004) s.437, Atay (2010) s.8, Mango, (1999), s.485, Murat Belge, “Atatürk Döneminde Ordu”, Taraf Gazetesi 2 Mart 2010, Maurice Duverger, Siyasi Partiler, (Türkçesi Ergun Özbudun), Bilgi Yayınevi, İstanbul 1993 s.360,
- Feroz Ahmad, Bir Kimlik Peşinde Türkiye, (Çev. Sedat Cem Karadeli), İstanbul Bilgi Üniversitesi yay., İstanbul 2007, s.112
- İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu, Atatürk”, Atatürk Üniversitesi Basımevi, Erzurum 1973, s.79
- Bernard Lewis, Modern Türkiye’nin Doğuşu, (Çev. Metin Kıratlı), TTK Basımevi, Ankara 1984, s.289-290
- Falih Rıfki Atay, Atatürk Ne İdi?, Pozitif Yayınları, İstanbul 2010, s.35
- Hasan Ünder, “Atatürk İmgesinin Siyasal Yaşamdaki Rolü”, Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce, c.2, Kemalizm, İst. 2009, İletişim Yay., s.141
- İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu, Atatürk”, Atatürk Üniversitesi Basımevi, Erzurum 1973, s.48
- Metin Heper, “Atatürkçülük: Karizmanın Emredici ‘Siyasal Çerçeve’ye Dönüşümü” Bülent Nuri Esen’e Armağan, AÜ Hukuk Fakültesi Yayınları, Ankara 1977, s.181-204 Heper bu cümle için Friedland, “For a Sociological Conception of Charisma”yı kaynak gösteriyor.
- Yakup Kadri Karaosmanoğlu, Atatürk, iletişim Yayınları, İstanbul 2005, s.15-21
- Nuray Mert, “Cumhuriyet Türkiye’inde Laiklik ve Karşı Laikliğin Düşünsel Boyutu”, Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce, C.2, Kemalizm, İst. 2009, İletişim Yay.,s.197
- Metin Heper, “Atatürkçülük: Karizmanın Emredici ‘Siyasal Çerçeve’ye Dönüşümü” Bülent Nuri Esen’e Armağan, AÜ Hukuk Fakültesi Yayınları, Ankara 1977, s.181-204 Metin Heper, Özer Ozankaya’nın Köyde Toplumsal Yapı ve Siyasal Kültür (Ankara 1971), çalışmasını kaynak gösteriyor. Cümlelerin tamamı “Ozankaya, köylülerin, Atatürk’ü lâikliği, latin alfabesini, medeni kanunu getirdiği yahut giyim kuşamda devrim yaptığı için değil, fakat “dini, bayrağı ve milletin namusunu” düşmandan kurtardığı için beğendiklerini bulmuştur.”
- Halil İnalçık, Atatürk ve Demokratik Türkiye, Kırmızı Yay. İstanbul 2007, s.63, İnalçık’ın

- cümlesi de Heper'deki gibi “dinimizi, bayrağımızı” diye başlıyor.
- Şevket Süreyya Aydemir, Tek Adam, Remzi Kitabevi 1999, C.III, s.227
- Talât S.Halman, “Şiirde Tanrı Atatürk”, Suna Kili'ye Armağan, Boğaziçi Ü. Yay., 1998, s.185-189
- Hasan Ünder, “Atatürk İmgesinin Siyasal Yaşamdaki Rolü”, Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce, C.2, Kemalizm, İst. 2009, İletişim Yay.,s.152
- Taha Parla, Türkiye’de Siyasal Kültürün Resmi Kaynakları Atatürk’ün Nutku, C.1, İletişim Yayınları, İstanbul 1994 ,s.71
- Emre Kongar, Devrim Tarihi ve Toplum Bilim Açısından Atatürk, Remzi Kitabevi, İstanbul 1999, s.198
- Halil İnalçık, Atatürk ve Demokratik Türkiye, Kırmızı Yay. İstanbul 2007, s.63
- Metin Heper, “Atatürkçülük: Karizmanın Emredici ‘Siyasal Çerçeve’ye Dönüşümü”
- Bülent Nuri Esen’e Armağan, AÜ Hukuk Fakültesi Yayınları, Ankara 1977, s.181-204 kaynak olarak: Joseph S. Syzliowicz, «Elite Modernization in Turkey,» Frank Tachau, der., Political Elites and Political Development in the Middle East New York, 1975)‘in içinde, s. 29.
- Metin Heper, Türkiye’de Devlet Geleneği, Doğu-Batı Yay., 2006, s.115
- Metin Heper, Türkiye’de Devlet Geleneği, Doğu-Batı Yay., 2006, s.116
- Emre Kongar, Devrim Tarihi ve Toplum Bilim Açısından Atatürk, Remzi Kitabevi, İstanbul 1999, özellikle s.133 vd, 159 vd
- Andrew Mango, Atatürk, (Türkçesi: Fusun Doruker), Sabah Kitapları, İstanbul 1999, s.446
- Hasan Ünder, “Atatürk İmgesinin Siyasal Yaşamdaki Rolü”, Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce, c.2, Kemalizm, İst. 2009, İletişim Yay.,s.152

KAYNAKÇA

- Ahmad, Feroz , Bir Kimlik Peşinde Türkiye, (çev. Sedat Cem Karadeli), İstanbul Bilgi Üniversitesi yay., İstanbul 2007,
- Ahmad, Feroz, Modern Türkiye'nin Oluşumu, (çev. Yavuz Alogan), Kaynak Yayınları, İstanbul 2009
- Armstrong, H.C., Bozkurt, (Çev. Gül Çağalı Güven), Arba Yayınları, İstanbul 1998
- Atatürk, Kemal, Nutuk, (Bugünkü dil: Zeynep Korkmaz), Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 2004
- Atatürk'ün Söylev Demeçleri, (Bugünkü dille yay. haz.: A.Sevim, M.A.Tural, İ.Öztoprak) <http://atam.gov.tr>
- Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri I-III, TTK Basımevi, Annkara 1997
- Falih Rıfki Atay, Atatürk Ne İdi?, Pozitif Yayınları, İstanbul 2010
- Atay, Falih Rıfki ,“Atatürk ve Cumhuriyet”, Niçin Kurtulmamak, Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce, c.2,
- Atay, Falih Rıfki, Babanız Atatürk, Ayyıldız Matbaası, İstanbul 1980
- Atay, Falih Rıfki, Atatürkçülük Nedir?, (tarihsiz)
- Atay, Falih Rıfki, Çankaya, Pozitif Yayınları, İstanbul 2004
- Aydemir, Şevket Süreyya ,Tek Adam, Remzi Kitabevi 1999,C.III
- Ismayıl Hakkı Baltacıoğlu, Atatürk”, Atatürk Üniversitesi Basımevi, Erzurum 1973
- Belge, Murat , “Atatürk Döneminde Ordu”, Taraf Gazetesi, 2 Mart 2010
- Çavdar, Tevfik , Türkiye'nin Demokrasi Tarihi, C.I, İmge Kitabevi, İstanbul 2004

- Çetin, Halis, “Siyasetin Evrensel Sorunu: İktidarın Meşruiyeti, Meşruiyetin İktidarı”, Ankara Üniversitesi SBF Dergisi , C.58, S.3, s.61-88
- Çiğdem, Ahmet, “Türk Batılılaşması”nı Açıklayıcı Bir Kavram: Türk Başkaldığı Batılılaşma, Modernite ve Modernizasyon”, Modernleşme ve Batıcılık, İletişim yay. 4.Baskı İstanbul 2007
- D.V. Mikusch, Gazi Mustafa Kemal Avrupa ile Asya Arasındaki Adam, (Çev. Esat Nermi Erendor) Remzi Kitabevi, İstanbul 1981
- Duverger, Maurice ,Siyasi Partiler,(Türkçesi, Ergun Özbudun), Bilgi Yayınevi, İstanbul 1993
- Ergün Aybars, İstiklal Mahkemeleri, Milliyet Yayınları, İstanbul 1998
- Gentizon, Paul, Mustafa Kemal ve Uyanan Doğu, (Çev.Fethi Ülkü), Kültür ve Turizm Bak.Yay., Ankara 1983
- Halman, Talât S. ,“Şiirde Tanrı Atatürk”, Suna Kili’ye Armağan, Boğaziçi Ü. Yay., İstanbul 1998
- Heper, Metin, Türkiye’de Devlet Geleneği, Doğu-Batı Yay., 2006
- Heper, Metin , “Atatürkçülük: Karizmanın Emredici ‘Siyasal Çerçeve’ye Dönüşümü” Bülent Nuri Esen’e Armağan, AÜ Hukuk Fakültesi Yayınları, Ankara 1977
- İğdemir, Uluğ, Atatürk'ün Yaşamı (1881-1918), c.I, TTK Basımevi, Ankara 1988),
- İnalçık, Halil, Atatürk Ve Demokratik Türkiye, Kırmızı Yay., İstanbul 2007
- İnan, Arı, Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün 1923 Eskişehir-İzmit Konuşmaları, TTK Basımevi, Ankara 1982
- İnsel, Ahmet, “Giriş”, Modern Türkiye’de Siyasi

- Düşünce, C.2, Kemalizm, İletişim Yay., İstanbul 2009
- Jevakhoff, Alexandre, Kemal Atatürk Batı'nın Yolu, (çev. Zeki Çelikkol), İnkılap Yayınevi, İstanbul 1998
- Karaosmanoğlu, Yakup Kadri, Atatürk, iletişim Yayınları, İstanbul 2005
- Karpat, Kemal H., Türk Demokrasi Tarihi, Afa yayıncılık, İstanbul 1996
- Kılıç, Selami, "Türkiye'de Latin Harfleri Meselesi (1908-1928)", Atatürk Yolu Dergisi, C.II, sayı 27
- Kocatürk, Utkan, Atatürk'ün Fikir ve Düşünceleri, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 1999
- Koçak, Orhan, "1920'lerden 1970'lere Kültür Politikaları", Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce C.2, Kemalizm, İstanbul 2009
- Kongar, Emre, Toplumsal Değişme Kuramları ve Türkiye Gerçeği, Remzi Kitabevi, İstanbul 1978
- Kongar, Emre, Devrim Tarihi ve Toplum Bilim Açısından Atatürk, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1999
- Köker, Levent, Modernleşme, Kemalizm ve Demokrasi, İletişim Yay., İstanbul 1990
- Lewis, Bernard, Modern Türkiye'nin Doğuşu, (Çev. Metin Kıratlı), TTK Basımevi, Ankara 1984
- Mango, Andrew, Atatürk, (Türkçesi: Füsun Doruker), Sabah Kitapları, İstanbul 1999
- Mert, Nuray, "Cumhuriyet Türkiye'sinde Laiklik ve Karşı Laikliğin Düşünsel Boyutu", Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce, C.2, Kemalizm, İstanbul 2009
- Mumcu, Uğur, Kazım Karabekir Anlatıyor, um:ag vakfi Yayınları, Ankara 2002
- Özbudun, Ergun, "Atatürk ve Demokrasi", Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, Sayı 6, Cilt: II, Temmuz 1986
- Özdemir, Hikmet, Atatürk'ü Yeniden Düşünmek, Remzi Kitabevi, İstanbul 2008
- Parla, Taha, Türkiye'de Siyasal Kültürün Resmi Kaynakları Atatürk'ün Nutku, C. 1, İletişim Yayınları, İstanbul 1994
- Sarısaman, Sadık, "Cumhuriyetin İlk Yıllarında Kadın Kıyafeti Meselesi", Atatürk Yolu Dergisi., A.Ü. TİTE yay, VI/21 (1998) 97-106
- Soyak, Hasan Rıza, Atatürk'ten Hatıralar, Yapı ve Kredi A.Ş, C.II, İstanbul 1973
- Tanör, Bülent, Kurtuluş Kuruluş, Çağdaş Yayınları, İstanbul 1998, 2.bası
- Tunçay, Mete, Türkiye Cumhuriyeti'nde Tek Parti Yönetimi'nin Kurulması (1923-1931), Yurt Yayıncılık, Ankara 1981
- Tunçay, Mete, "İkna (İnandırma) Yerine Tecebbür (Zorlama)", Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce, C.2, Kemalizm, İstanbul 2009
- Turan, Şerafettin, Türk Devrim Tarihi, 3.Kitap (ikinci bölüm), Bilgi Yayınevi, İstanbul 1996
- Uyar, Hakkı, "Sol Milliyetçi" Bir Türk Aydını Mahmut Esat Bozkurt, Büke Yayınları İstanbul 2000
- Ünder, Hasan, "Atatürk İngesinin Siyasal Yaşamdaki Rolü", Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce, C.2, Kemalizm, İstanbul 2009
- Varlık, M. Bülent, "Ülkü: Halkevleri Mecmuası", Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce, C.2, Kemalizm, İletişim Yay., İstanbul 2009
- Yıldız, Ahmet, "Recep Peker", Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce, C.2, Kemalizm, İletişim

ATATÜRK'ÜN Okuduğu Kitaplar ve Kitaplığı

Atatürk'ün boş vakitlerini okuyarak değerlendirdiğini çevresindekilerin beyanlarından ve anılarından biliyoruz. Söylev ve demeçlerinde ve Meclis tutanaklarında değindiği konulardan O'nun birçok bilimsel yayınları incelediği de anlaşılmaktadır.

ATATÜRK VE JEAN-JACQUES ROUSSEAU

Atatürk özellikle, Kurtuluş Savaşı'na atıldıktan sonra Meclis ve Devlet Başkanlığındaki siyasal görevleri nedeniyle doktrinler üzerine de eğilmiştir. Bir örnek verelim:

Kurtuluş Savaşı dönemi... Tarih i Aralık 1921... Bakanlar Kurulu'nun görev ve yetkisini belirten kanun teklifi münasebetiyle Mustafa Kemal kürsüdedir. Siyasal yaşantısının belki de

en uzun söylevini verecektir. Elinde Kanunu esasi de vardır. Söylevinin bir yerinde elindeki kitabı milletvekillerine doğru uzatarak:

- “Efendiler, der; Sultan Hamit bu kitaba istinaden ve bu kitapta bahsolunan hukuka dayanarak ve bu kitaba bakarak aldanan milletvekillerini dağıttı. Ve 33 yıl bu milleti kölesi gibi kullandı...”

Mustafa Kemal şimdi de Jean-Jacques Rousseau'nun “İçtimaî Mukavele” sine değinecektir. İzleyelim:

- “... Efendiler, meşrutî nazariyeyi bulan en eski filozofların bu nazariyeleri kurabilmek için çalıştıkları esasları tetkik ettim; bunlara nüfuz ettim.

“... Jean-Jacques Rousseau'yı baştan nihayete kadar okuyunuz. Ben okudum”1.

Mustafa Kemal, 3 bin kelimeyi aşan bu konuşmasında hatipliğin en parlak örneklerinden birini de vermiştir.

Atatürk'ün başkanı bulunduğu Birinci Türkiye Büyük Millet Meclisi, dünya parlâmento tarihinde bir benzerine rastlanmayan ve kendine özgü özellikleri olan bir meclistir. Teşriî (kanun yapma) ve icraî (yürütme) yetkiye sahiptir. Hükümeti de Meclis seçer. Bundan ötürü de adı "Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti"dir. Kuvvetini ulustan alır. "Egemenlik kayıtsız şartsız ulusundur" ilkesini baş tacı yapmıştır. Fakat bu Meclis'te partiler yoktur. Çünkü ulus bir tek amaç etrafında toplanmıştır: Egemenlik.

Her türlü fikir ve inanç düzeyindeki delegelerle dolu bu Meclis'in başkanı da Osmanlı ve Türk tarihini, din tarihini, sosyoloji tarihini bilmeli ki bu tartışmaları radikal yolda kanalize edebilsin. Mustafa Kemal de bu nedenle dinsel ve tarihsel konular üzerinde birçok yapıt okumuştur. Özellikle Celâl Nuri (İleri)'nin Tarih-i Tedenniyat-ı Osmaniye'si üzerine dikkatle eğilmiş, birçok bölümleri işaretlemiştir. (Bu özel işaretlerin anlamını ileride açıklayacağız).

Satırlarının altı renkli kalemlerle çizili, sayfa kenarları notlu bu kitaplardan birçoğu Anıtkabir Müzesi'nde teşhirdedir.

Mustafa Kemal'in İstanbul'daki askerî öğrenim döneminde Fransız İhtilâl Beyanamesi'ni de gizlice okuduğu, Ali Fuat Cebesoy'un "Sınıf Arkadaşım Atatürk" yapıtında (sayfa 33) belirtilmektedir.

Millî Kahramanımızın ebedî yapıtlar

dışında hangilerini okuduğu konusuna kısaca değinmede yarar gördüğümüz için bu konuya biraz daha devam ediyoruz.

Atatürk, Cumhuriyet döneminde sosyal ve ekonomik konulara daha çok eğilmek gereğini duymuştur. Sayın Profesör Afet İnan, "Atatürk ayrıca sosyoloji ve ekonomi konularına da ilgi göstermiş ve kitaplar okumuştur" 2 diyor.

ATATÜRK'ÜN BİLİNMEYEN BİR KİTABI

Burada Atatürk'ün ancak küçük bir azınlık tarafından bilinen bir yapıtına da değinelim: Bu kitap geometri konusunu kapsar. Adı, Geometri Öğretmenlerine Kılavuz'dur. Kitabı 1936-37 yılında Dolmabahçe Sarayı'nda yazmıştır. Bu kitap 1937 yılında Millî Eğitim Bakanlığı tarafından Devlet Matbaası'nda bastırılmıştır. Kitapta yazar adı gösterilmemiştir.

TÜRK DİLİ VE GRAMERİ ÜZERİNE OKUDUKLARI:

Tam istiklâl denildiği zaman bittabi siyasî, malî, iktisadî, adlî, harsî ve ihl... her hususta tam istiklâl, tam serbestlik demektir. Bu saydıklarımın herhangi birinde istiklâlden mahrumiyet, millet ve memleketin hakikî mânasıyla bütün istiklâlden mahrumiyet demektir (Nutuk, Ekim 1919).

ATATÜRK

Atatürk'ün yukarıya aldığımız bu temel ilkesindeki "ilh..." sözcüğü dil bağımsızlığı da içine almaktadır. Atatürk için bunların birinden yoksun olmak nasıl ki "millet ve memleketin hakikî mânasıyla bütün istiklâlden mahrumiyet" demekse, dilin Arap, Fars ve Garp dilleri boyunduruğu altında bulunması da aynı

anlama eşittir.

Mustafa Kemal, Nutuk'unun bir yerinde de bağımsızlığı şöyle tanımlamaktadır:

“Türk'ün haysiyet ve izzeti nefis ve kabiliyeti çok yüksek ve büyüktür. Böyle bir millet esir yaşamaktansa mahvolsun evlâdır”³.

Yabancı kelime salgınına uğramış ve içinde yüzde on türkçe bulunmayan Türk dilinin hali de Atatürk için “haysiyet ve izzeti nefis” meselesiydi.

Ömer Seyfettin'in öncülüğünü yaptığı Genç Kalemler'le başlamış olan özleşme ve sadeleşme akımı kısa ömürlü olmuş, Servetifünun ve Fecriâ-ti'nin kuş tüyü yastıklarında Türkçe yine doğu uykusuna yatmıştı.

Emperyalizmin sömürü kaynağı olan, rejimlerle kan damarları emile emile “Hasta Adam” durumuna düşürülen Türkiye, ülkenin ve soyunun adını ve şerefini teşkil eden Türk kelimesini bile başından atmış, Osmanlıya sımsıkı sarılmıştı.

Atatürk'ün “millî” kavramına büyük önem verişinin akılcı nedeni de budur. Mustafa Kemal için, yurt gibi dil de bağımsız olmalıdır. Fakat Atatürk “eğitim görerek yetişmiş bir dilci” değildi. Bilimsel ve metodik yoldan hem kendisine karşıt olanları karşılaması hem de bu akımın önderliğini yapabilmesi için bu konuda okuması, derinleşmesi gerekiyordu. Öyle yaptı. Okudu, çok okudu. Neler okudu? Bu konuda sözü sayın A. Dilaçar'a bırakalım:

“... Türk ulusunun eskiliğini doğrulayan ve Atatürk'ün üzerinde derin bir etki bırakan ilk kitaplardan biri Necip Asım'ın Türk Tarihi'nden

(1900), Meşrutiyet yıllarında Türk Yurdu'nda yayımlanan bazı makalelerden, B. Carra de Vaux'nun 1911'deki Etrüsk Dili'nden, Ruşen Eşrefin 1930'da Atatürk'ün buyruğu ile Leon Cahun'den çevirdiği Fransa'da Ari Dillere Tekaddüm Eden Lehçenin Turanî Menşei ve Sadri Maksudi'nin 1931'deki Türk Dili İçin adlı eserinden sonra, İngiliz arkeologlarından Leonard Wolley'nin İngilizce aslı 1927'de, Fransızca çevirisi de 1930 haziranında çıkan Sümerliler adlı eseridir.

“... Birçok eserlere de Atatürk'ün dikkati çekilmiştir: Meselâ, F. Le-normant: Kaidenin İlkel Dili ve Turanlı Lehçeler (1875), H. Winkler: Ural-Altay Dilleri ve Gruplamalar (1885), A.H. Sayce: Hititler Veya Unutulmuş Bir Topluluğun Hikâyesi (1888), A.C. Haddon: Ulusun Göçü (1911), A.V. Edlinger: Türk Dillerinin Hint-Avrupa Dilleriyle Olan Eski Bağlantıları (1912), F. Hommel: 200 Sümer-Türk Kelimesinin Karşılaştırılması (1915) vb.”⁴.

OKUDUĞU SÖZLÜKLER

Atatürk'ün ayrıntılı biyografisini yazacaklar için değerli belgeler niteliğinde olan Türk dili üzerine okuduklarının görebildiğimiz kadarını bu bölümde vermeye çalışıyoruz. Sayın A. Dilaçar'ın değerli bir inceleme ürünü olan “Atatürk ve Türkçe” yazısından bu konuya ilişkin bölümü de olduğu gibi aktarıyoruz:

“... Atatürk sözlüklere çok önem verirdi. Bunlar arasında V.V. Rad-lov'un 4 ciltlik Türk Lehçeleri Sözlüğü (1888-1911) ile E. Pekarskiy'nin yine 4 ciltlik Yakut Sözlüğü'ne sık sık bakar ve baktırır, bu lehçedeki kelimeleri eskiliklerinden dolayı esas sayardı. Çuvaşça üzerinde pek durmazdı. Dilcilik alanında çok

merak ettiği şeylerden biri yabancı kelimelerin etimolojisi olduğu için etimoloji sözlüklerinden çoğu sofrasına ve çalışma masasına kadar götürülürdü... Bu sözlüklerin başlıcalarını sayıyorum: A. Walde - J. Pokomy'nin Hint-Avrupa Dillerinin Etimoloji Sözlüğü (3. cilt, 1. bab. 1930-1932), E. Boisaca'nın Yunan Dilin Etimoloji Sözlüğü (2. bas. 1923), A. Ernout-A. Meillet'nin Lâtin Dili Etimoloji Sözlüğü (1. bas. 1932), O Bloch'un Fransız Dili Etimoloji Sözlüğü (1. bas. 1932) ve F. Kluge'nin Alman Dili Etimoloji Sözlüğü (1. bas. 1934). Başvurulan yabancı sözlükler arasında A. Bailly'nin Yunanca-Fransızca Sözlüğü (II. bas. 1925) ile L. Quicherat-A. Daveluy'nün Lâtince-Fransızca Sözlüğü (55. bas. 1929). Gerektiği zaman Dil Kurumu Kitaplığı'nda bulunan Sümerce, Ak-kadca, Eski Mısırca, İbranca; Süryanca; arapça; Farsça; Sanskritçe; Çince, Japonca, Fince, Macarca vb. sözlüklere de bakılırdı”5.

Bu kadarla yetiniyoruz. Çünkü Atatürk'ün Türk dili üzerine okuduklarının tümünü kapsayacak bir inceleme ve bu doğrultudaki eylemlerinin öyküsü büyük hacimli bir yapıt olur.

ATATÜRK VE EDEBİ ESERLER

Atatürk hangi edebî eserleri okumuştur? Bunların tümünü saptamak olanak dışı. Biz, anekdotlar ve anılar arasına serpiştirilmiş cümlelerden yararlanmaya çalışacağız.

Atatürk'ün okul dönemi edebî roman olarak pek kısır bir dönemdir. Tanzimat'la Batı'ya aralanan kapıdan bize sızanlar, daha çok biçime ilişkin olanlardır. Öz eskiye bağlıdır, konu Kan Kalesi ve Ferhatla Şirin'in

düzeyindedir. Bu dönemin dev romancısı Ahmet Mithat'ın Hasan Mellah (1875), Hüseyin Fellah'ları da “sanat değeri zayıf, dağınık ve masalımsı”. Kuvvetli tekniği ve insanların içine bakan etkili kalemiyle bugün de ayakta duran Uşaklıgil, Atatürk'ü ne derece ilgilendirmiştir? Halit Ziya Uşaklıgil'in ilk romanları Nemide ve Bir Ölünün Defteri yayımlandığı vakit Mustafa Kemal 9 yaşındadır. Ferdi ve Şürekâsı'nın yayıma çıktığı tarihte 14, Mai ve Siyah'ta 17, Aşk-ı Memnu'da 20 yaşındadır. Uşaklıgil'in Aşk-ı Memnu'u yayımlandığı tarihte Mustafa Kemal, Harp Okulu'nun birinci sınıfından ikinci sınıfına geçmiştir.

Biz, gerek Manastır İdadisi, gerek Harp Okulu dönemlerinde bu romanları okuduğunu sanmıyoruz. Manastır Askerî İdadisi'nde Mustafa Kemal'in dünyası matematik ve askerlik dersleridir. Şiirle ilgisi de Ömer Naci'nin aracılığı ile bu dönemde filizlenmiştir.

FRANSIZCA BİRKAÇ ROMAN

Atatürk'ün okuduğu romanlara ilişkin ilk bilgiye, Ruşen Eşref (Ünaydın)'in 1918 yılında Yeni Mecmua'nın Çanakkale Fevkalâde sayısında yayımlanan “Anafartalar Kumandanı Mustafa Kemal'le Mülakat” röportajında rastlıyoruz. Ünaydın, Mustafa Kemal'in Şişli'deki evinde yaptığı röportajda çalışma odasını ve bu odada gördüğü kitapları şöyle anlatıyor:

“... Yalnız kaldığım müddetçe odayı seyrettim. Duvarlarda hep asker resimleri, Balkan Muharebesi'nin, Trablus Muharebesinin, Hareket Ordusu yürüyüşünün Mekteb-i Harbiye talebeliğinin hatıraları asılı idi. Bir kelebek şeklinde açılmış şal örtüsünün altında Paşa'nın

genç Kazak zabitlerini hatırlatan kalpaklı ve haşın bakışlı bir agrandismanı vardı. Yazıhanesi üzerinde bir çerkes kamasının yanı başında Balzak (Balzac)'ın Kolonel Şaber (Colonel Charbet)'i, Mopasan (Maupassant)'ın Bul dö Süif (Boule de suif)'i, Lavedan'ın Servir'i duruyordu. Şüphe yok ki Paşa, sükûnetli dakikalarının boşluğunu edebiyatla dolduruyor”6.

ATATÜRK VE ÇALIKUŞU:

Atatürk, okuduğu bu Fransızca romanlar dışında hiç kuşkusuz edebiyat tarihimizin ünlü romanlarını da okumuştur. Bir anektoddan Nur Baba'yı okuduğunu biliyoruz. Siirt Milletvekili Mahmut Bey'in günlük notlarından da Çalığışu'nu okuduğunu öğreniyoruz. Bir tarih dergisinde yayımlanan bu notlarda şöyle denilmektedir:

“21 Ağustos 1922, Akşehir - Düşmanda bir hassasiyet var. Bizim tarafta fevkalâde bir hareket, birşey olduğunu hissetmiş gibi... Temenni edelim ki asıl hedefi keşfetmemiş olsun. İki gündür Paşa, Çalığışu'nu okuyor. Öyle beğendi ve sevdi ki... Büyük hareketlerin arifesinde böyle bir şey okumak da çok dinlendirici.

“22 Ağustos 1922 - Bugün de Akşehir'deyiz. Paşa, daireden çıkmadı. Akşama kadar Çalığışu'nu okudu. Çok memnun oldu, takdir etti”7.

BİR ŞİİR KİTABI: ÇANAKKALE İZLERİ

Mustafa Kemal, 19 Ağustos 1918 tarihinde yurdun tanınmış sanatçıları ve kişilerinin de katıldığı bir kalabalık halinde

Fikret'in Aşyanını ziyaret ediyor8. 20 Ağustos 1918 salı tarihli Vakit gazetesi bu ziyarete ait şu bilgiyi vermektedir:

“Dün öğleden evvel birçok zevat şair Tefvik Fikret merhumun Eyüb'teki tabrini ziyaret etmiştir.

Öğleden sonra da birçok davetliler şair-i mağfurun Rumelihisarı tepesinde kâin Aşyanı'na gitmişler. Orada ailesi namına Rıza Tefvik Bey tarafından istikbal edilmişlerdir.

“... Ziyaretçiler meyanında Halide Edip Hanım, Mustafa Kemal Paşa, Dr. Adnan Bey, Sâtı Bey, Süleyman Nazif Bey, Faik Âli Bey ve memleketimizin mehafil-i âliyyesine mensup birçok zevat...”

Bu ziyaretçiler arasında İbrahim Alâeddin Gövsa da vardır. Şair, o güne ait anılarında şunları yazmaktadır:

“... (Mustafa Kemal) Oradaki ilk gördüğü simaları, bilhassa gençleri birer birer sorup öğrenmiş olduğunda tereddüt etmem. Bir aralık biri yanıma geldi:

- Mustafa Kemal Paşa sizinle görüşmek istiyor, dedi.

Adına ve şimdi gördüğüm şahsiyetine zaten hayran olduğum büyük askerin bu alâkası beni heyecana düşürmüştü. Derhal yanına şitap ederek ismimi söyledim. O, ince ve uzun parmaklı zarif ve kavi adaleli güzel elini uzattı. Beni Çanakkale'ye ait şiirlerimle tanıdığını ve çoktan görmek istediğini söyleyerek pek asil bir tevazu ile taltif etti:

- Paşa Hazretleri, dedim; siz, cepheden cepheye koşan bir kumandan, nasıl oluyor da

benim gibi ehemmiyetsiz bir gencin değersiz yazılarını okumaya vakit buluyor ve onları tahattur edebiliyorsunuz?

Şu cevabı vermişti:

- Ben edebiyatı ve şiiri severim. Bilhassa askerî mahiyetteki her eseri dikkatle okurum. Sizin Çanakkale'ye ait şiirlerinizin hepsini okudum ve sevdim.

“Çanakkale İzleri” o zaman henüz bir kitap halinde çıkmamış, ancak Tanin gazetesinde parça parça neşredilmişti. Büyük Kumanda'nın bu alâka ve iltifatı bana manzumeleri sevdirdiği için hepsini bir küçük kitap halinde topladım ve Anafartalar'ın Müebbet Kahramanı'na ithaf ederek neşrettim”9.

ATATÜRK VE FARUK NAFİZ

Atatürk'ün Faruk Nafiz Çamlıbel'in şiirlerini de okuduğunu sayın Prof. Dr. Afet İnan'ın anılarından öğreniyoruz. İzleyelim:

“... Atatürk'ün yeşile hayranlığı, Faruk Nafiz'in şu şiir parçasını tekrarladığı zamanlarda ne kadar belli olurdu:

Yeşil hem de

Ben bu rengi taşırdım can köşemde.

Yeşilde ne arar da bulmaz insan oğlu?

Yeşil bu... Varlık dolu, gök dolu, umman dolu.

Bir ucu gözlerimde, bir ucu engindedir.

Bir çini rengindedir bahar, deniz, kır, orman.

Bana Tanrımı gözükür yeşil dediğim

zaman.

Mustafa Kemal bu şiiri okuduğu zamanlarda pür sıhhat bir varlıktı, fakat kendisi yeşile hasret çektiği zaman ise, fâni varlığının erimekte olduğunu hissediyordu.

Böylece o, bu son arzusu ile çam ağaçları ve yeşillikler arasında olmak istemiştir”10.

Atatürk'ün, İsmail Habip Sevük'ün “Türk Teceddüt Edebiyatı Tarihi”ni birçok kez okuduğu bilinmektedir11. Çağdaş Türk şairlerinden birçoğunu da okumuştur. Servet-i Fünun koleksiyonunu da dikkatle okuduğunu yakınlarından dinledik. Bu ciltlerden birine kırmızı kalemle şu kanısını belirttiği de yine yakınları tarafından saptanmıştır:

“Servet-i Fünun edebiyatının en lirik şairi Hüseyin Siret (Özsever)'dir”.

ATATÜRK'ÜN KİTAPLIĞI

Atatürk'ün kitaplığında hangi yapıtlar vardı, bunlardan nasıl yararlanıyordu, okuma metodu neydi?

Bütün bu soruların karşılığını verebilecek tek yetkili kişi, kuşku yok ki sayın Profesör Dr. Afet İnan'dır12. Bu konu ile ilgili bilgileri de yine oradan aktarıyoruz:

Hususî kütüphaneler, şahısların ilgi duydukları ve değer verdikleri kitaplar koleksiyonudur. Bunlara hediye edilenlerin muhafazası da eklenebilir. Atatürk'ün kütüphanesi Çankaya'daki eski köşkünde kahverengi ve bir kısmı camlı dolaplı köşe odada idi. Güzel ciltli bu kitaplar askerlik, hukuk, tarih ve edebiyat konularına ait idi. 1929-30 yılından

sonra büyük miktarda ve bilhassa Fransızca neşredilmiş tarihe ait kitapların getirilmesi ile bu odadaki yerler kâfi gelmemiş ve ona bitişik kule odası denilen yere siyah-beyaz çizgili meşeden bir ikinci kütüphane ve çalışma masası ilâve edilmişti. Yeni pembe köşk yapılacağı zaman Atatürk'ün mimardan istediği bilhassa şu olmuştur: Çok geniş bir kütüphane ve üzerinde haritaların açılıp tetkikler yapılabilmesi mümkün masanın bulunacağı ferah bir yer ve çok miktarda kitap koyma yerleri. Bugünkü Çankaya'daki Cumhurbaşkanlığı Köşkü'nün üst katında, Ankara'ya doğru bakıldığı zaman köşkün sağ ucunu teşkil eden "L" biçimindeki kütüphanedir. Burası Atatürk'ün zevkine ve isteğine uygun olarak yapılmış ve tavana kadar rafları olan kitaplık kısmı çalışma yerinden kadife perdelerle ayrılmıştır.

Atatürk, buraya eski köşkten, daha ziyade yeni kitapları naklettirmişti. Kütüphaneye girilen sofadaki kısma ise albümleri ve geniş mecmua koleksiyonlarının konulacağı raflar yapılmıştı. Diğer eski kitapların bir kısmı eski köşkte bırakılmıştı. Atatürk'ün bu kitaplığında, hediye edilen çeşitli neşriyattan gayri kendi satın aldırıldığı tarih, sosyoloji, ekonomi ve bilhassa dil konularıyla ilgili olanlar çoğunluğu teşkil ediyordu.

Bu izah ettiklerim dış görünüşe göre Atatürk'ün son on senesindeki şahsî kütüphanesinin durumudur. Bunu ayrıca kütüphane kayıt defterinden incelemek ve ona göre bir netice çıkarmak mümkündür.

Burada hususî kütüphaneden söz açılmakla üzerinde durmak istediğim konu "Atatürk ve Kitap"tır.

Meselâ yukarıda izah ettiklerime göre sadece Atatürk'ün hususî kütüphanesinde bulunan kitapların kataloguna göre bu inceleme kâfi değildir. Çünkü zaman zaman, Atatürk diğer resmî ve hususî kütüphanelerden kitaplar getirtmiş ve onları okuduktan sonra iade etmiştir.

Atatürk'ün bildiğine göre bir entellektüel hayatı daima mevcut olmuştur. Zevk için okumuş, bilgi edinmek için okumuş ve yazılarına kaynak olması için okumuştur. Meselâ bazen gece toplantılarında eski şairlerden okuttuğu gibi şairlerimizin eserlerini kendi seslerinden dinlemiş, güzel yazılmış nesirleri okumaktan haz duymuştur. Bizzat kendisi de bazı şairleri ezbere okumasını pek severdi.

Hukuk konularını Atatürk bir meseleyi incelemek ve Batı memleketlerindeki yeni nazariyeleri takip etmek için okumuştur. Meselâ demokratik memleketlerin hukukî meseleleri daima kendisini ilgilendirmiş, bu konuda pekçok kitap okumuştur.

Atatürk asıl tarih üzerinde çok ve çeşitli kitaplar okumuştur. Kendi zamanında çıkan ecnebi dillerdeki yeni kitapları, etrafındaki fikir adamlarına tercüme ettirmiş, hülâsalarını çıkarttırmıştır ve bunlar üzerinde tartışmalı konuşmalar yapmıştır. Bu arada bilhassa İslâm tarihi ile pekçok meşgul olmuş, İslâm medeniyetinde Türklerin hizmet ve değerlerinin bilinmesini, esaslı tetkiklerle meydana çıkarılmasını istemiştir.

NASIL OKUR VE ÇALIŞIRDI

"... Atatürk kitapları mutlaka masa başında okumuş, elinde kırmızı, mavi uçlu kalemle bazen kitap üzerine çizgi ve işaretler

yapmış, bazen da kurşun kalemle kâğıtlara notlar almıştır. Yeni köşk'e kütüphanesindeki yazı masasında oturduğu pek nadirdir. Daha ziyade orta yerdeki uzun ve geniş masanın üzerine çeşitli kitap ve lûgatları dizdirir karşısında saat, yanında sigara kutusu bulundururdu. Sık sık içtiği kahve, uzun çalışmalarına biraz fasıla verdirebilirdi. Çalıştığı yerdeki kitaplarının yeri değişmemeliydi.

Bu çalışmalar yanında meselâ hükümetin iktisadî meseleleri üzerinde titizlikle durduğu, onları okuyarak ilgililerden izahat aldığı ve yazılar üzerinde işaretler yaparak mütalâasını söylediği olmuştur.

Kitap, lûgat ve broşürlerin hemen her gece taşındığı bir yer daha vardır: Köşkün yemek salonu. Yemek salonunun demirbaş eşyalarından biri, bilhassa 1935'ten sonra elektrikli döner geniş bir kara tahtadır. Bu gece toplantılarında konuşulan mevzuun mahiyetine göre kütüphaneden kitaplar gelir, pasajlar okunurdu.

Velhasıl kitap hangi konuda olursa olsun Atatürk'ün fikir hayatı için değerli bir varlık mahiyetindeydi. Atatürk'ün hayatında iyi ve öğretici kitabın yeri daima büyük olmuştur”13 .

KİTAPLARA KOYDUĞU ÖZEL İŞARETLER

Atatürk'ün okuduğu kitaplarda dikkatini çeken cümleler altına özel işaretler koyduğunu belirtmiştik. Şimdi bu işaretlerin anlamını açıklayalım:

“xx”: Önemli.

“xxx”: Çok önemli.

“müh.”: Mühim.

“ç. müh.”: Çok mühim.

“D.”: Dikkat.

“?”: Belirtilen fikri kabul etmiyor, ya da şüpheli görüyor.

Cümlelerin altını bazen kırmızı, bazen da mavi kalemle çizmiştir. Kırmızı kalemle çizdikleri fikri kuvvetli bulduğu ve kendisinin de katıldığı mavi kalemle çizdikleri ise o fikri beğenmediği anlamına gelir.

SON OKUDUĞU KİTAP

Sayın Profesör Dr. Afet İnan'ın verdiği bilgiye göre Atatürk'ün okuduğu kitapla ilgili olay şudur:

Tarih 15 Ekim 1938... Günlerden cumartesi... Atatürk o gün kendisini iyi hissetmektedir. Profesör Afet İnan'ı çağırıp Tarih Kurumu çalışmaları hakkında bilgi istiyor. Kendisine sunulan bilgileri dinledikten sonra Tarih Kurumunca çıkarılmakta olan “Belleten”i görmeyi arzu ediyor.

İşte Atatürk'ün en son gördüğü ve okuduğu yapıt Belleten'in 5/6 sayılı nüshasıdır.

1 Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri I, s. 182-214.

2 Afet İnan, Atatürk Hakkında Hatıralar ve Belgeler, Ankara 1959, s. 292.

3 Nutuk, cilt I, Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü yayını, İstanbul 1981, s. 13

4 Atatürk ve Türk Dili, Ankara 1963, s. 45.

5 Atatürk ve Türk Dili, Ankara 1963, s.

42.

6 Ruşen Eşref Onaydın, Anafartalar Kumandanı Mustafa Kemal'le Mülakat, Varlık Yayınları, 3. baskı, s. 17.

7 Hayat Tarih Mecmuası, sayı 7/1966, s. 14.

8 İbrahim Alâeddin Gövsa "Acılar" ında bir hafıza yanılığısı olarak bu tarihin hem gününü, hem de tarihini 18 Ağustos 1917 olarak yanlış yazmıştır.

9 İbrahim Alâeddin Gövsa, Acılar, 1940, s. 8-9.

10 Afet İnan, Atatürk'ten Hâtıralar, 1950, s. 187.

11 İsmail Habip Sevük, Atatürk İçin, Cumhuriyet Matbaası, 1939, s. 84-90.

12 Bütün bu soruların karşılığını verebilecek en yetkili kişi, uzun süre O'nun yanında bulunmuş olan sayın Prof. Dr. Afet İnan'dır. Burada şu gerçeği özellikle belirtmek isterim: Sayın Afet İnan'ın Atatürk'ün yanında ve yakınında bulunmuş olmasını, Türk ulusu için bir mutluluk sayarım. Çünkü Millî Kahramanımızın birçok yönlerini onun kaleminden ve Türk ulusuna sunduğu çok değerli belgelerden öğrenmiş bulunuyoruz.

13 Afet İnan, Atatürk Hakkında Hatıralar ve Belgeler, Ankara 1959, s. 290-293.

Sadi Borak

Kaynak: ATATÜRK ARAŞTIRMA MERKEZİ DERGİSİ, Sayı 25, Cilt: IX, Kasım 1992

Büyük Taarruzdan Önce Yusuf Kemal Bey'in Padişahla Görüşmesi ve Avrupa Seyahati

Milli mücadele, Türk Milletinin yediden yetmişe her ferdinin bütün imkanlarını seferber ettiği bir mücadeledir. Bu mücadelede önemli hizmetler üstlenmiş gerek siyasi gerekse askeri şahısları tanımak, millet olarak her ferдин görevi olmalıdır. Milleti için hayatını ortaya koymuş şahsiyetler, o milletin mimarlarıdır ve onlara saygı duymak, onların hatıralarını yad etmek bizim en önemli görevlerimiz arasındadır. Bir milletin şahsiyeti, onun tarihiyle bütünleştiği oranda güçlenir ve değer kazanır. Bu toprakları bizlere canı ve kanı pahasına bırakan şahsiyetlere minnet duymak her Türk için öncelikli bir görev olmalıdır. Tarihi şahsiyetlerin unutulduğu toplumlarda idealist bir gençliğin zemin bulması mümkün değildir. İdealist ve mefkure sahibi olmak için öncelikle mazi ile sağlıklı bir şekilde bütünleşmek esastır. Mazi ile

yani tarihle bütünleşemeyen toplumlarda geleceğe güvenle bakmak mümkün değildir. Zira “gelecek” denilen kavram “mazi” ile güç bulur. Tarihimize sorumlu tarih anlayışı çerçevesinde bütünleşmek mecburiyetindeyiz. Sorumlu tarih anlayışı, “dün”e saplanıp kalmak değil, aksine “dün”den “ibret” alarak hataların tekrarını önlemek ve geçmişimizi öğrenerek şahsiyet kazanmaktır. Zira “dün” olmadan “bugün” olamaz.

Yusuf Kemal Bey'de (Tengirşenk) (1876-1969) yakın tarihimizin siyasi şahsiyetlerindendir. Milli mücadele, bilindiği gibi sadece silahla yapılmamıştır. Belki son sözü silah söylemiştir ancak bütün olumsuz şartlara rağmen başta M. Kemal Paşa olmak üzere Milli mücadelenin önderleri daima siyasi yönden de diplomatik teşebbüslerde bulunma yolunu tercih

etmişlerdir. Yusuf Kemal Bey, ilk İktisat Vekilimiz olarak Birinci Büyük Millet Meclisinde görev almıştır. 1921 yılında bu görev uhdesinde olduğu halde Bolşevik Rusya ile Moskova Muahedesi imzalamıştır. Doğu sınırlarımızın bu antlaşma ile güven altına alınmasından sonra Yusuf Kemal Bey, Moskova'dan vatana dönerken kendisini gıyabında TBMM'i Hariciye Vekilliğine seçmiştir. Bu görevde Büyük Taarruzun yapıp düşmanın yurdumuzdan temizlenmesine kadar kalmıştır.

Yusuf Kemal Bey, sadece Milli mücadelede önemli görevler üstlenmiş değildir. 1908 yılında İkinci Meşrutiyetin ilanı ile birlikte oluşturulan Meclis-i Mebusan'da mebus olarak bulunmuştur. Bu mütevazı ve aynı zamanda ilim adamı olan milli şahsiyetimiz, Cumhuriyetin ilk dönemlerinde 1925 yılında açılan Ankara Hukuk Fakültesi'nde İnkılâp Tarihi dersleri vermiştir. Demokrat Partinin ilk kurucuları olan dört kişiden sonra gelen beşinci kişidir. 1947 yılında kurulan Millet Partisi'nin ilk kurucuları arasındadır. 1961 yılındaki Kurucu Mecliste en yaşlı üye sıfatıyla başkanlık yapmıştır. Bu makalede Yusuf Kemal Beyin Milli mücadele döneminde Hariciye Vekilliği esnasında diplomatik yolla Avrupa'da ve İstanbul'da yapmış olduğu temaslar açıklanmaya çalışacaktır.

Yusuf Kemal Beyin Avrupa'da Bazı Temaslar Yapmak Üzere Görevlendirilmesi

Sakarya Zaferinden sonra siyasi gelişmeler hızlı bir seyir takip etmeye başlamıştı. Ankara İtilafnamesi'nin imzalanmasıyla İtilaf Devletleri arasında gedik açılmıştı. 1922 yılı

Ocak ve Şubat aylarında İngiltere, yapılacak bir barış antlaşmasının Mustafa Kemâl Paşaya kabul ettirebilmek için baskı yapmaya hazırlamaktaydı. İstanbul'daki İngiliz Yüksek komiseri H. Rumbold, 15 Ocak tarihli şifre yazısında Mustafa Kemâl Paşanın Misak-ı Millinin kabul edilmediği bir barış antlaşmasına yanaşmayacağını bu sebeple yeni barış şartlarının Padişaha teklif edilmesini belirtiyordu. Böylece Padişah, Anadolu'ya çağrıda bulunacak ve Misak-ı Milliden başka şart kabul etmeyen Ankara Hükümeti zor durumda kalacaktı. Ayrıca İngiltere, Yunan ordusunun 30 Aralık 1921'de Anadolu'dan çekilebileceğini Fransa'ya teklif etmişti ama bunu geciktirmeyi düşünüyordu. Müttefikler özellikle İngiltere, Ankara hükümetine karşı oyalama siyaseti uyguluyordu.

İtilaf kanadında bu gelişmeler devam ederken İtalya'dan M. Tuozzi başkanlığında bir heyet Aralık 1921'de Ankara'ya geldi. İtalyan Heyeti ile yapılan görüşmelerde İtalya, Anadolu'daki nüfuz bölgeleri konusunda direnmekteydi. Bunun üzerine Hariciye Vekili Yusuf Kemâl Bey, Roma'daki TBMM Hükümeti temsilcisi Cami Beyle bir görüşme yaptı. Hariciye Vekiline Cami Bey, İtalya anlaşma sağlanamazsa vakit kazanılması konusunda tavsiyede alıyordu. Sonuçta İtalyanlarla anlaşma sağlanamadı ve görüşmeler sona erdi.

Ankara Hükümeti bir yandan askeri hazırlık yaparken diğer yandan da barış için diplomatik girişimlerde bulunuyordu. Bunun için Hariciye Vekili Yusuf Kemâl Beyin Londra ve Paris'e görüşmeler yapmak üzere gönderilmesi düşünülüyordu. Yusuf Kemâl Bey,

bu konuda 2 Şubat 1922 günü Meclisin gizli oturumunda şunları söyledi: "Bu hususta hakikaten biraz geç kalındı. Ama geç de olsa faydalı olacağını zannediyoruz. Avrupa da rüzgardan da istifade edeceğim. Yani orada bulunan bütün Türklerden ve orada bulunan bütün İslamlardan istifade edeceğim. Bu heyet, bir heyet-i mahsus halinde değil yalnız Hariciye Vekili'nin seyahati halinde olması düşünülmektedir" . Aynı oturumda Hafız Mehmet Beyin (Trabzon) "Yusuf Kemâl Beyin, şark siyasetini takip ile muvaffak olduğu kadar garp siyasetinde de muvaffak olacağına şahsı itibariyle itikadı var mı?" sorusuna Yusuf Kemal Bey, şu karşılığı verdi; "Arkadaşlar, bu hususta düşündük taşındık, en muvafık olarak oraya garba şark siyasetini yapan bir adamın gitmesini muvafık bulduk. Şark siyasetini yapan bir adam,(kendisini kastediyor) bu memlekete bir dost yaptı buraya geldi ve bunu meclisiniz de kabul etti ve elhamdülillah memleketi hiç bir yere esir etmedi ve etmeyecektir" .

Bu görüşmelerden sonra Yusuf Kemâl Beyin Avrupa'ya seyahatiyle ilgili konu TBMM'ye arz edildi ve görüşmeler sonunda oy birliğiyle kabul edildi . Avrupa'ya gitmesine karar verilen Hariciye Vekili Yusuf Kemâl Beyle birlikte şöyle bir heyet oluşturuldu:

Yusuf Kemâl Bey: Hariciye Vekili,
Heyet Başkanı

Münir Bey : Hukuk müşaviri

Hikmet Bey : Siyasi işler müdürü

Ferid Bey : Özel kalem müdür
vekili

Kemâl Bey : Siyasi işler katibi

Binbaşı Tevfik : Siyasi işler katibi

Yusuf Kemâl Beyin İstanbul üzerinden Avrupa'ya gitmesi kararlaştırıldı. Aslında bunu Yusuf Kemâl Bey, kendisi istemişti. Bunun sebebini kendisi şöyle açıklamaktadır: "Eğer İstanbul Hükümetini razı edebilirim, 'Ankara Hükümetinin Dışişleri Vekili bizim adımıza konuşmaya da yetkilidir', dedirtebilirim bu büyük bir faydadır. İstanbul üzerinden bunun için gitmek istiyorum" .

Y. Kemâl Bey, gerekçesini bu şekilde açıkladıktan ve Mustafa Kemâl Paşanın da onayını aldı. Daha sonra O'ndan şu talimatları aldı: Hariciye Vekili, yalnız Tevfik Paşa (Sadrazam) ve Padişah ile görüşecek bunların dışında kimseyle görüşmeyecek. Nazırlardan ziyarete gelen olursa iade-i ziyaret yapmayacak. Padişah ile yapacak olan görüşmede, TBMM'nin Hilafet makamını tanıdığını ifade edecek, O'nun da Ankara'daki meclisi tanınmasını teklif edecek.

Nihayet Yusuf Kemâl Bey, 7 Şubat 1922 günü Ankara'dan ayrıldı . Heyet, yoldayken kendilerine halk tarafından iki muhtıra verildi. Bunlardan birisi, 9 Şubat 1922 tarihliydi ve Bahçecik Nahiyesine mensup Hamidiye, İcadiye, Şevketiye, Mururiye, İrşadiye, Ayvazpınar ve Ahmediye "ahalisi" adına verilmekteydi. Söz konusu muhtırada Yunan vahşetinden bahsedilmekte, Avrupaya Misak-ı Milli'nin tanıtılması belirtilerek bu konunun "Düveli Müttefikaya iblağı" rica edilmekteydi . İkinci muhtıra 14 Şubat 1922 tarihliydi ve İzmit Kandıra kazası ahalisi adına verilmişti. Aynı konuları ihtiva ediyordu .

Yusuf Kemâl Bey ve beraberindeki Heyet, 15 Şubat 1922 günü İstanbul'a geldi.

Haydarpaşa Garında kalabalık bir halk tarafından coşkuyla karşılandı . Yusuf Kemâl Bey, kendisini karşılayanlar arasında bulunan Tıbbiyeliler tarafından Tıbbiye Mektebi'ne götürülerek orada kendisine okulla ilgili bir albüm hediye edildi. Çünkü kendisi de eski bir "Tıbbiyeli"ydi . Daha sonra ikamet etmek üzere Dr. Akıl Muhtar Beyin evine geldi ve İstanbul'da kaldığı süre içinde burada kaldı .

Yusuf Kemal Beyin İstanbul'daki Temasları

Yusuf Kemâl Bey, İstanbul'a vardıkdan sonra 16 Şubat günü sabah saatlerinde Hamit Beyle birlikte Tevfik Paşanın konağında bir görüşme yaptı. Yusuf Kemâl Bey, Hariciye Vekaletine gönderdiği raporda görüşme yeri olarak, Hamit Beyin evini belirtmekle beraber gerek kendi hatıralarında(Vatan Hizmetinde) gerekse A. İzzet Paşanın eserinde görüşme mahalli Tevfik Paşanın konağı olarak belirtilmektedir. Görüşmede Hamit Bey, A. İzzet Paşa ve Tevfik Paşa bulunmaktaydı. Yusuf Kemâl Bey, raporunda görüşmeyle ilgili şunları yazmaktadır; "İzzet ve Tevfik Paşa'larda İngiliz korkusu ve İngilizlerle anlaşmak arzusu var. İzzet Paşa, devletlerle olan münasebatında(ilişkilerinde) ismini zikretmeksizin aşağı yukarı Misak-ı Milli esaslarını istemekte ısrar ettiklerini söylüyor. Bir ara Büyük Millet Meclisinin Makam-ı Hilafete merbut (bağlı) olduğuna dair söylediğim söz fevkalade memnuniyetlerini mucib oldu. Sulh için devletlerin karşısına çıktığımızda ezcümle (kısaca) benim seyahatim esnasında Büyük Millet Meclisi Hariciye Vekili olarak serdedeceğim tekliflerin kendilerinin de fikirleri

olduğunu suret-i münasebede (yeri geldikçe) buradaki komiserlere bildirmelerine dair olan teklifimizi prensip olarak muvafık gördüler. Arkadaşlarıyla görüşüp bir cevap verecekler" .

Yusuf Kemâl Beyin raporunda yer vermemekle beraber görüşmelerde bulunan bir kişi olan A. İzzet Paşanın belirttiğine göre söz konusu görüşmede; Yusuf Kemâl Beyin verdiği bilgilere ilaveten, adli kapitülasyonlar ve buradaki görüşmelerin gazetelerde yayınlanması konuları da müzakere edildi. Yusuf Kemâl Bey, adli kapitülasyonların kayıtsız şartsız kaldırılmasına "istekli ve taraftar" olduğunu açıkladıktan sonra siyasi konularda A. İzzet Paşanın görüşlerine katıldığını belirtti. Daha sonra Hariciye Vekili,, şunları söyledi; "Bu derece düşünce birliği meydana geldikten sonra, bunun gazetelerle ilan edilmesini ve kendisinin (Yusuf Kemâl Bey) İstanbul hükümeti adına açıklamalarda ve savunmalarda bulunabileceğinin de eklenmesini istedi. Bunun üzerine A. İzzet Paşanın "Padişah tarafından bir izin belgesi ister misiniz?" şeklinde bir soru sordu. Yusuf Kemâl Bey, buna gerek olmadığını yalnızca gazetelerde bu konuda açıklama yapılmasının yeterli olabileceğini söyledi. Ahmet İzzet Paşa bundan sonra Yusuf Kemâl Beye, Büyük Millet Meclisinin ilk kurulduğu zamanki programa yani Saltanat ve Hilafeti tutsaklıktan kurtarmaya halen sadık olup olmadıkları, barıştan sonra Teşkilat-ı Esasiye Kanununun değiştirilmesi veya düzeltilmesi hakkında güvence verip veremeyeceğini sordu. Yusuf Kemâl Bey, bu soruya "bu meselenin gönlün istediği şekilde bir barışın imzalanmasından sonra söz konusu olabileceği" şeklinde karşılık verdi . Görüşmeler bu şekilde

herhangi bir karara ulaşılmadan tekrar görüşülmek üzere sona erdi. Görüşme, bu şekilde sona erse de A. İzzet Paşa tarafından "bakış açılarında tam bir beraberlik" olduğu konusunda Havas Ajansına bir telgraf gönderildi . A.İzzet Paşa'nın verdiği bilgiye göre Y.Kemal'in istediği doğrultusunda basına bilgi verilmişti. Fakat Y.Kemal Bey, bu konulara temas etmemektedir.

Yusuf Kemâl Bey, aynı gün öğleden sonra İngiliz Komiseri Rumbold ve Fransız Komiseri General Pelle ile ayrı ayrı birer görüşme yaptı. Rumbold ile görüşmesinde seyahatin mahiyeti ve Yusuf Kemâl Beyin karar almaya yetkili olup olmadığı, Yunanlılarla aramızdaki arazi meselesi, kapitülasyonlar, azınlıklar, boğazlar, gibi meseleler görüşüldü. Yusuf Kemâl Bey Rumbold ile olan görüşmeyi şöyle anlatmaktadır; "Rumbold, Yunanlılara Anadolu'nun tahliyesinin teklifi durumunda bilfarz Anadolu'yu tahliye edeceğini kabul etsek bile Trakya'yı tahliye etmesi için bir çare yoktur' dedi. Y.Kemal Bey, 'Anadolu'nun tahliyesinin adem-i kabulü(kabul edilmemesi) halinde ne yapılırsa, Trakya'nın tahliyesinin kabul edilmemesi halinde de aynı şey yapılacaktır' dedi. Bunun üzerine Rumbold, 'Hükümetim bizimle müttefik harp etmiş olan Yunanlılara karşı cebir istimal etmez' dedi. Rumbold'un Trakya ifadesiyle hangi bölgenin kastedildiğini sorması üzerine Yusuf Kemâl Bey, 'mevzu bahis olan Şarki Trakya'dır fakat Misak-ı Milli'miz Garbi Trakya'nın mukadderatını da Şarki Trakya'ninkine raptetmiştir'' dedi. Adli Kapitülasyonlarla ilgili olarak da; 'Hükümetimizin ıslahat-ı adliye ile meşgul olduğunu ve bu hususta icrasını tasavvur

ettiğimiz ıslahatın kendileri için teminat teşkil edebileceğini söyledi. Hariciye Vekili, azınlıklar konusunda Misak-ı Milli hükmünce gerekenin yapılacağını söyledi. Rumbold, Boğazlar meselesinde bu konunun kendileriyle Elcizire ve Irak'tan dolayı önemli olduğunu belirtmesi üzerine Yusuf Kemâl Bey, şu karşılığı verdi: 'Bu konu daha ziyade Karadenize sahilدار olan devletleri alakadar etmektedir. Bizce matlup(istenen) olan bizim hamiyetimizin(koruyuculuğumuz) mahfuziyeti (saklı kalması) ve İstanbul ile Marmara'nın emniyetini temindir". Son olarak Rumbold, İngiltere'nin büyük bir Müslüman devleti olduğunu ve Müslüman âleminin halini nazara alarak kendilerinin de cidden sulhu arzu ettiklerini söyledi".

Bundan sonra Yusuf Kemâl Bey, General Pelle ile bir görüşme yaptı . Bu konuda söz konusu raporda şunları belirtilmektedir: "General Pelle, iki gün evvel Paris'ten gelmiş olduğunu orada Millerand, Poincare, Nareşal Liautey ve General Gouraud ile bizim mesele hakkında görüştüğünü, Poincare'in gelmesiyle Fransa'nın bize karşı siyasetinde herhangi bir değişiklik olmadığını, İslam Fransız tebasını(Fransız'ların sömürgesindeki Müslüman unsurlar) tatmin etmek, bizi tamamiyle Bolşeviklerin eline düşürmemek, Türkiye'yi yenileştirmek hususlarının Fransa'nın yararına bulunduğunu, binaenaleyh Yunanlıları himaye eden İngilizlere karşı Fransa'nın Türkiye avukatlığını yapacağını, adli kapitülasyonlar konusunda geçici bir süre için fedakârlık yapmamız gerekeceğini söyledi. Boğazlar konusunda Türkiye'nin tezini kabul etti. Şark Meselesinin hallinde Fransa ile İngiltere arasında

anlaşmazlık olduğu görülmekte olduğundan şayet bu hususta İngiltere, Fransa'nın fikirlerine meyiletmezse bu durumda ne olacağının sorulması üzerine; Fransa'nın bizim avukatlığımızı son dereceye kadar yapacağını fakat bir cihetten Almanya meselesi diğer taraftan arada bir ittifak bulunmasının Fransa'nın ellerini bağladığını belirtilerek her halde Türkiye aleyhinde bir tazyika (baskı) Fransa'nın iştirak etmeyeceğini söyledi" .

Yusuf Kemâl Bey, General Pelle'den sonra Amiral Bristol ile görüştü. Bu görüşmede gündemin ağırlık noktasını Pontus Rumları teşkil etti. Amiral Bristol ile görüşmesini tamamladıktan sonra kendisiyle görüşmek için gizlice haber gönderen Japon komiseriyle görüşme yaptı. Komiser, Hariciye Vekilimize özetle şunları söyledi; “Adalet ve hakkaniyet sizdedir. Fakat dünyanın meselelere yaklaşımı adalete göre değil menfaate göredir. Onun için ben size iki meselede, yani mali murakabe ve Kapitülasyonlar meselelerinde pek ziyade mukavemete uğrayabilirsiniz. Bu meselelerde uysal davranmazsanız barışı elde edemezsiniz”. Yusuf Kemâl Bey, buna karşılık olarak; mali meselede istiklalimizi tehdit edecek şeylerin kabul edilemeyeceğini fakat imparatorluğa nazaran pek küçük kalmış olan Türkiye'ye hak ve adalet dairesinde isabet edecek düyunumuzun (borçlarımızın) tasviyesi için alacaklarımızı istiklal ve hakimiyetimizle kabil-i Tefvik (uygun bulunabilecek) olacak teminat vermeye hazır bulunulduğu, kapitülasyonlar meselesinde Japonya'nın yabancı imtiyazları tedricen (zamanın akışına bırakarak) ilga etmenin Türkiye açısından bir çok sebepten dolayı model olamayacağını izah etti .

Yusuf Kemâl Bey, bundan sonra İtalyan temsilcisi Marke Garroni ile görüşme yaptı Garroni, İngiltere ile Fransa'nın Şark Meselesinde adeta karşı karşıya geldiklerini ve üçüncü olan İtalya'nın bunların arasını bulmakta büyük bir rolü olduğunu beyandan sonra Birinci Dünya Savaşı'nda müttefiklerin cepleri dolu olarak çıktıkları halde İtalya'nın eli boş olarak çıktığını ve yalnız iktisadi imtiyazat (ayrıcılıklar) elde etmek istediğini söyledi.

Yusuf Kemâl Bey, İtilaf devletlerin temsilcileriyle görüştüktan sonra Sultan Vahdettin ile bir görüşme yaptı. Bu görüşmeye geçmeden önce görüşme talebinin tarihi ve kimden geldiği konusunda bazı açıklamaların yapılması yerinde olacaktır. Yusuf Kemâl Bey, gerek hatıralarında gerekse Naşit Hakkı Uluğ ve Sabahattin Selek'le yapmış olduğu mülakatlarda Sultan'la görüşme meselesinin 17 Şubatta Hamit Beyin evinde Tefvik Paşa tarafından gündeme getirildiğini belirtmektedir . A. İzzet Paşa, aynı görüşmeyle ilgili bilgi verirken Padişahın söz etmekte fakat burada konu, Yusuf Kemâl Beyin Sultan'la görüşmesi değil Avrupa'da kendisinin yapacağı temaslarda görüş birliği olduğunu tasdiki ile ilgiliydi . Yusuf Kemâl Bey ise aynı görüşme ile bilgi verirken Sultan'ın söz konusu olan bu görüş birliğini tasdik etmesi meselesinden söz etmemektedir. Burada Yusuf Kemâl Beyin verdiği bilgiler arasında fark bulunmaktadır. Yusuf Kemâl Bey, hatıralarında ve yaptığı mülakatlarda Sultan'la ilgili görüşme talebini belirtmekte fakat Hariciye Vekâleti'ne göndermiş olduğu ilk iki raporda bundan bahsetmemektedir. Ancak üçüncü bir raporunda Sultan'la görüşme meselesinden bahsetmektedir .

Sultan'la görüşme yapılması için teklif, Ahmet İzzet Paşa tarafından Yusuf Kemâl Bey'e yapıldı . Daha sonra İzzet Paşa ile birlikte saraya gidildi. Tevfik Paşa da orada beklemekteydi. Sultan'nın huzuruna kabul olundular. Yusuf Kemâl Bey, hatıralarında ve diğer iki mülakatında görüşme anını şöyle anlatmaktadır; "Üçümüz birlikte Vahdettin'in bulunduğu odaya girdik. Vahdettin, bir koltukta oturuyordu. İşareti üzerine ben de karşısındaki koltuğa oturdum. Paşalar ayakta duruyorlardı. Padişah'ın gözleri kapalı idi. Bir şey söylemiyordu. Ben 'İcra Vekillerinden aldığım talimata tevfikan(uygun olarak) Büyük Millet Meclisi Hükümeti, taraf-ı şahanelerinden(Sultan Vahdettin) Büyük Millet Meclisi'nin tanınmasını istiyor' dedim. Vahdettin, gözlerini açmadı ve hiçbir cevap vermedi. Biraz bekledikten sonra kalktım müsaade istedim." Y.Kemal Bey, yukarıda söz konusu kaynaklara göre görüşmesini böyle nakletmektedir.

Ancak Mustafa Kemâl Paşanın şahsına gönderdiği 23 Şubat tarihli "gizli ve acele" kayıtlı şifresinde görüşme ile ilgili özetle şu bilgileri vermektedir: "Hünkâr, redingot giymiş, önünü iliklemiş, ayakta duruyordu. Yer gösterdi cümlemiz oturduk. Hünkâr söze başladı. Tevfik Paşanın benim geldiğimi kendisi ile görüşmek istediğimi söylediğini, riyaset(başı, reisi) etmekle müftehir (iftihar ettiği) olduğu milletin efradından (fertlerinden) biri ile görüşmekten haz duyduğunu beyandan ve hâlihazır nazara itibara alarak bu mülakatın gece olmasını tercih ettiğini beyandan sonra ihanet değil içtihat (görüş) hatası olarak harbe girdiğimizi söyledi. Bu arada hemen İzzet Paşa söze karışarak bu mülakatın 'faydalı olacağını' kendisiyle Tevfik

Paşanın düşünmüş olduklarını söyleyerek Padişahın sözlerini tashih ettikten sonra benim (Y.Kemal Bey) Padişaha 'Ankara'nın komünist ve cumhuriyetçi olmadığını' söylemekliğimi benden evvelce suret-i mahsusada rica eylediğini beyan ile 'bunu bey de tekrar ediyor' diyerek sözü bana bıraktı. O zamana kadar gözleri kapalı olarak söz söyleyen Hünkâr, oturduğu yerden biraz ilerledi. Kulağını bana tevcih ederek dikkatle dinlemeye başladı. Ben de şu sözleri söyledim. 'Payitahtın (başkent) işgali Makam-ı Hilafetin maruz olduğu tazyik üzerine milletin işe başladığı Büyük Millet Meclisini nasıl teessür ettiği malum-u Hümayunlarıdır. Büyük Millet Meclisi ne komünisttir, ne de cumhuriyetçidir. Büyük Millet Meclisi Makam-ı Muallay-ı Hilafeti tanır ve Zat-ı Hümayunlarından kendisinin tanınmasını istirham etmektedir'. Bu sözlerimden pek çok memnun göründü. Yine uzun bir nutuk irad ederek, kendisinin hiçbir suizana (kötü düşünceye) düşmediğini milletin Hanedan-ı Osmani'den ayrılmasının her şeye nihayet vermek demek olduğu için bu hususun kimsenin zihninden geçmeyeceğine emin olduğunu, birleşmek meselesine gelince milletle kendi arasına menhus (uğursuz) Yunanlıların girmiş oldukları için bunlar defedilmedikçe bu cihete gitmek muvafık olmadığını zannettiğini belirterek, itidal (soğukkanlılık) ile hareketi tavsiye etti. Ben ikinci defa ve sonuncu olarak söze başlayarak Büyük Millet Meclisi'nin ifratperest (fanatik) olmadığını yalnız milletin en meşru haklarını istemekte olduğunu ve pek mutedil bulunduğunu söyledim" . Yusuf Kemâl Bey, görüşmeyi böylece aktardıktan sonra raporunun sonuna kendi değerlendirmesini şöyle

belirtmektedir; "Hünkar, son derecede milletperver görünmek istedi. Fakat şimdi Büyük Millet Meclisi'ni tanımak hususunda bir şey yapmadı. Mülakattan pek memnun olduğu zahir(açık) idi. Yanılmıyorsam pek çok korkulara, endişelere düşmüş bir adam tavrını gösteriyordu".

Gerek Yusuf Kemâl Beyin Mustafa Kemâl Paşaya gönderdiği son raporda, gerekse diğer kaynaklarda (hatıra ve mülakatlarında) görüşme ile ilgili farklı bilgiler bulunmaktadır. Öncelikle Yusuf Kemâl Beyin raporun dışında verdiği bilgilerde Sultan'ın hiç konuşmadığını belirtilmektedir. Bunun yanında "gözleri yere dikilmiş başını öne doğru sallayıp durdu" gibi ifadeler kullanılmaktadır. Yusuf Kemâl Bey, Mustafa Kemâl Paşanın verdiği talimat gereği Sultan'a TBMM'yi tanınması konusunda teklifte bulunmuş fakat Sultan bu konuda açıkça olumlu veya olumsuz bir cevap vermemişti. Sultan'ın "birleşme meselesine gelince milletle kendi arasına menhus Yunanlıların girmiş oldukları için bunlar defedilmedikçe, bu cihete gitmek muvafık olmadığını" söylemekle zımnen TBMM'yi kabul ettiğini ancak biraz zaman istediği anlamı çıkarılabilir. Ayrıca Yusuf Kemâl Bey, bu görüşmenin fayda sağlamadığına kanaat getirdiği için söz konusu raporunun sonunu şu cümleyle bağlamıştı; "Bizce ifşasına(açıklanmasına) lüzum-u kati(kesinlik) olmadıkça Hünkâr'la benim aramda mülakat vuku bulduğunun mektum (gizli) tutulmasını muvafık görmekteyim".

Yusuf Kemâl Bey, Sultan'la görüşmeyi tamamlandıktan sonra dışarıya çıkar çıkmaz İzzet Paşaya "niçin kendisinin müracaatçı gibi

gösterildiği" konusunda tepkisini ortaya koydu. İzzet Paşa'da Sultan'ın huzurunda söylediklerini tekrar etti. Y.Kemal Bey, bunun üzerine İzzet Paşaya şunları söyledi: "Padişah, bana Büyük Millet Meclisini tanıdığını bildirseydi İcra Vekillerinden aldığım talimata göre İstanbul'un o zamanki Heyet-i Vükelası azalarına şeref ve haysiyetleriyle mütenasip makamlar verecektik. Madamülhayat (hayat boyu) maaşlarını temin edebilir ve icabedenleri mebus yapmaya çalışabilirdik". Anlaşıldığına göre, Y.Kemal Bey, beklediğini bulamamıştı. Hariciye Vekili, bütün bu gelişmelere rağmen hala ümidini kaybetmemişti. A.İzzet Paşaya şunu teklif etti; "İstanbul Hükümeti, Avrupa'ya mümessil göndermek vesaire gibi harekette bulunmamalıdır. Bu cihet kabul edilmezse murahasalarımızın kendilerinin de murahasaları olduğu kabul edilmelidir .

İstanbul'daki Görüşmelere Türkiye Büyük Millet Meclisi'ndeki Tepkiler

Ankara Hükümetinin Hariciye Vekili İstanbul'da bu şekilde görüşmelerde bulunurken TBMM'nde fırtınalar kopmaktaydı. Yusuf Kemâl Beyin Padişah'la yapmış olduğu görüşme, TBMM'de tepkiyle karşılandı. Konu, 6 Mart 1922 tarihli gizli oturumda görüşüldü. "İstanbul Hükümeti" diye bir hükümetin kabul edilmediği, Padişahlık makamı ile bütün bağların kesilmek istendiği bir ortamda Hariciye Vekilinin Meclise haber vermeden üstelik "varlığının bile" kabul edilmediği İstanbul Hükümeti'nin aracılığı ile Padişaha giderek Ankara Büyük Millet Meclisini tanınması dileğinde bulunması, Türkiye Büyük Millet Meclisi üyelerince aklın almayacağı, anlaşılmaz

bir olay gibi görünüyordu.

Konuyu açıklığa kavuşturmak için arka arkaya soru önermeleri verildi Trabzon mebusu Hafız Mehmet Bey, Diyarbakır mebusu Hacı Şükrü Bey ile Aydın mebusu Tahsin Bey ve arkadaşlarının vermiş oldukları soru önermeleri ele alındı. Sorulan sorulara cevap vermek üzere kürsüye Hariciye Vekâletine vekâleten bakan Celal Bey geldi. Konu, Mecliste çoğunluğun olmadığı bir sırada ele alınmıştı. Celal Bey, şunlar söyledi: "İstanbul'dakileri son defa olmak üzere vatan ve vicdan görevine çağırma Heyeti Vekile uygun gördü. Avrupa'ya giden Yusuf Kemâl Bey'e İstanbul üzerinden geçerek gerekli şahıslarla ve isterse Halife ile de görüşme yetkisi verildi. İzzet Paşa, 20 Şubat 1922 günü Padişahın kendisiyle görüşmek istediğini bildirirerek Yusuf Kemâl Beyi saraya götürmüştür. Yusuf Kemâl Bey Halifeye, 'biz sizi tanıyoruz, sizin de bizi tanımanızı isteriz' demişe de ters cevap almıştır".

Gensoru sahiplerinden Aydın mebusu, Tahsin Bey, "Ben önce Heyet-i Vekile'nin bu konuda görevini yapmadığını ispatlayacağım. Altıncı Sultan Mehmet denen şimdiki Padişah Vahdettin, Halifelik bayrağını Yunanlılara teslim eden adamdır. Böyle bir adamla görüşmek ve anlaşmaktan iyi bir sonuç beklenir mi idi? İşte Heyet-i Vekile'nin birinci yanlışı budur. İkinci yanlılık, Ahmet İzzet Paşaya güven duyulması ve onun aracılığı ile Padişahla pazarlığa girişilmesidir. Halbuki Padişah İstanbul'da esirdir. Esirle değil efendisiyle anlaşmak gerekirdi. Efendisi ise Harrington'du. Onun efendisi de L. George'dir. Bütün bu yanlılıklar Heyet-i Vekilenin görevini

bilmemesinden ve bu gibi meselelerde Meclisin düşünce ve kararını almamasındandır. Bundan ötürü Hariciye Vekili'nin geriye çağırılmasını Hükümetin düşmesini teklif ederim". Trabzon mebusu Hafız Mehmet Bey, "Heyet-i Vekile, hiçbir zaman yüksek Meclisin ve Hükümetinin meşruluğunu Padişaha tasdik ettirme ihtiyacı olduğunu karar veremez" derken Mustafa Kemâl Paşa, "Öyle bir şey yoktur, öyle bir karar alamaz" diye karşılık verdi.

Bu sert hücumlar karşısında söz alan Heyet-i Vekile Reisi Fevzi Paşa, "Yusuf Kemâl Bey, Avrupa'ya Milli gayemizi, Milli mücadelemizi anlatmaya giderken Halifeye uğramadan sıvışıp gidemezdi. Birlik ve beraberlik göstermek gerekirdi." şeklinde konuştu. Son sözü Mustafa Kemâl Paşa olarak özetle şunları söyledi: "Meclisimizin, bütün milletle beraber izlemiş olduğu bir esas vardır ki, yüce Hilafet makamına bağlıyız. Çünkü Hilafet ve Sultanlık makamı herhangi bir kimsenin değildir, bizimdir. Onu koruduk, sonuna kadar da koruyacağız. Bundan dolayı bu makamda oturan kimse meclis kararlarına, milletin taleplerine uyacağını bildirirse onunla da görüşebilir diye Heyet-i Vekile karar almıştır. Bu da hükümetin yetkisi içindedir. İstanbul'dakiler bir oyun çevirmişse Yusuf Kemâl Beyin ne sebeple kabahati olur".

Yusuf Kemal Bey'in İstanbul'dan Ayrılması

Ankara'da bu gelişmeler olurken İstanbul Hükümeti, Avrupa'ta temaslarda bulunmak üzere Hariciye Nazırlığı bünyesinde A.İzzet Paşanın başkanlığında bir heyet oluşturmaktaydı. Buna ilaveten Ankara

Hükümetini temsilen gelen Hariciye Vekili Yusuf Kemal Bey'e Avrupa'da yapılacak temaslar esnasında İstanbul Hükümetini temsil konusunda yetki verilmemesi kararını aldı.

Yusuf Kemâl Bey, İzzet Paşa ile ilgili bu kararı kendisine ziyarete gelen General Pelle'den öğrendi. Bu habere oldukça şaşırın Yusuf Kemâl Bey, hemen bu haberin doğruluğunu ve neden buna gerek duyulduğunu öğrenmek için Sadrazam Tevfik Paşa ile görüştü. Tevfik Paşa, "İngiltere ve Fransa komiserleri böyle istediler" şeklinde cevap verdi. Bunun üzerine Y. Kemâl Bey, hemen Fransız temsilcisine giderek General Pelle'ye konuyu aktardı. Gn. Pelle, şunları söyledi; "Ben bunların içinde özü sözüne mutabık bir Tevfik Paşa var diyordum Onun da mı özü sözüne uymuyor. Ben istemedim." Y. Kemâl Bey, Gn. Pelle'den bu sözlerini Tevfik Paşaya aktarabilmesi konusunda müsaade aldıktan sonra Tevfik Paşaya giderek tekrar görüştü. Y. Kemâl Bey, Tevfik Paşaya; "Biz size Londra'da sözü bizim heyete bıraktığınız için hürmet ediyorduk. Bu muamelenize şaşıtm. İlk gün Avrupa'da sözü TBMM Hariciye Vekiline bırakacağınızı söylemiştiniz" şeklinde sitemlerini ilettiler. Y. Kemâl Beyin naklettiğine göre bu sözler karşısında Tevfik Paşanın karşılığı "mahcup" bir şekilde "bir zaruret vardır" karşılığı olmuştur .

Yusuf Kemâl Beyi direkt ilgilendirmesi bakımından İstanbul Hükümetinin gerçekleştirdiği bu görevlendirme konusunda biraz durmakta fayda vardır. Tevfik Paşa, "bir zaruret vardır" derken herhalde Rumbold ile görüşmesini kastediyor olmalı. Çünkü Paşa, onunla görüşmesini Yusuf Kemâl Bey'e aynen

aktarması mümkün değildi. Sonyel'in verdiği bilgiye göre; Tevfik Paşa, Rumbold ile görüşmesinde Curzon'un Türklerin yararına yapmak isteyeceği herhangi bir sınır değişikliğinin, İstanbul yönetiminin yetkisini artırmak için İzzet Paşanın Londra'ya gönderilmesini temenni ediyor aksi durumda Ankara'nın isteklerini artırma ihtimalinin söz konusu olabileceğini söylüyordu.

Öte yandan A. İzzet Paşa, kendisinin bu sayehatle görevlendirilmesini iki sebebe bağlamaktaydı. Bunlardan birisi, İstanbul Hükümeti'nin Londra temsilcisi tarafından kendisine gönderilen bir yazıydı. Buna göre, Yusuf Kemâl Heyeti'nin Saltanat-ı Seniyye ricalince takdim edilmedikçe Londra'daki politikacılar tarafından kabul olunmayacağıydı. A. İzzet Paşa, bu bilginin sonradan pek doğru olmadığını ortaya çıktığını söylemekte ancak kendisinin her ihtimale karşı "millicilere" yardımcı olmaya kararlıydı. Çünkü A.İzzet Paşaya göre, İngilizlerle "milliciler" arasında şiddetli bir ihtilaf çıkması kuvvetle muhtemeldi ve buna belki kendisi engel olabilirdi. A.İzzet Paşa, bu düşünceyle İstanbul Hükümetinin vermiş olduğu görevi kabul etmişti.

İkinci sebep de şuydu: İzzet Paşanın Gn. Pelle'nin tercümanından öğrendiğine göre; o günlerde müttefik devletlerin temsilcileri Paris'te toplanacaklardı. Yunanlılar bu devletleri kendilerine çekmek için yoğun faaliyetlerde bulunmaktaydılar. İstanbul Hükümetinin bu konuda hareketsiz kalması İngilizleri çok fazla ürkütmekteydi. A. İzzet Paşa, bu durumu kendi ifadesiyle "ağzından kaçırmıştı." Vükeladan ileri gelenler ve sadrazam A.İzzet Paşanın "hemen"

Avrupa'ya gitmesi konusunda tavsiyede bulundular. Ayrıca A.İzzet Paşaya göre, artık Yusuf Kemâl Beyle görüş birliğine varma imkanı da kalmamıştı .

Yusuf Kemâl Bey, 1 Mart 1922 günü TBMM'nin kararıyla ve Ali Macit Bey vasıtasıyla A. İzzet Paşaya bir protesto mektubu bırakarak deniz yoluyla Marsilya'ya gitmek üzere İstanbul'dan ayrıldı. Yusuf Kemâl Bey ve heyetini İstanbul'dan kalabalık bir halk topluluğu uğurladı.

Türk Heyeti, vapura girince göndere Türk bayrağı çekildi ve halk bunu büyük bir coşku ile alkışladı. Vapur, Karaköy Rıhtımı'ndan ayrıldıktan sonra Kızkulesi açıklarında İngilizler tarafından denetlenmek üzere durduruldu. Kimlik kontrolü güvertede yapılıyordu. Türk Heyeti ise salonda bulunuyordu. Kontrol için Türk Heyetinin güverteye çıkması istendi. Heyet başkanı Yusuf Kemâl Bey, bu teklifi reddetti ve "O buraya gelsin" şeklinde cevap verdi. Uzun tartışmalardan sonra İngiliz subayı, Türk Heyeti'nin yanına gelmek zorunda kaldı. Bu durum, Türk Heyeti açısından büyük bir prestij meydana getirmişti .

Yusuf Kemal Beyin Avrupa'daki Görüşmeleri

Nihayet Heyet, Fransa'ya ulaştı. Marsilya'ya varıldığında karşılamaya gelenler arasında F. Bouillon bulunmaktaydı . Yusuf Kemâl Bey ve Heyet, burada fazla kalmadan hemen Paris'e geçti. Paris'te bazı görüşmeler yapıldı. Buradaki görüşmelerle ilgili olarak Y.Kemal Bey, Hariciye Vekâleti'ne gönderdiği raporda özetle şöyle belirtmektedir: "Poincare, İtilafname'nin (Ankara İtilafnamesi) harfiyyen

tatbiki lüzümünden bahsetti. Ayıntap'da, (Gazi Antep) Ceyhan'da ve Mersin'de Fransız askerlerinin mezarlarına yapılan tecavüzlerden şikayette bulundu. Poincare, gayet ihtiyatkâr bir zat. Barış meselesi Ankara İtilafnamesi merbutatı dairesinde müttelikleriyle beraber tetkik edecekler. Metalib-i Milliyeyi kendisine geniş olarak izah ettim. İzmir'de Rum ekseriyetinin bulunduğu iddiasına karşı ise İzmir şehrinin Müslüman ekseriyeti olduğunu böyle olmasa bile İzmir'in Türkiye'den ayrılmasının Anadolu'yu boğazlamak demek olacağını söyledim. Fransız mezarlarına yapılan tecavüz gibi şikayetlerle ilgili olarak gereğinin yapılacağını kendisine söyledim"

Daha sonra Yusuf Kemâl Bey, buradan 9 Martta Londra'ya geçti . Londra'ya varır varmaz Dail Telgraph Gazetesi Ankara Hükümetinin Hariciye Vekili ile bir mülakat yaptı. Vakit Gazetesi'nde yayınlanan bu makale şöyledir:

"Hariciye Vekili Londra'ya geldikten beş dakika sonra bir mülakat rica ettim. Yusuf Kemâl Beyin takip ettiği siyasetin dostane bir münekkidi (eleştiricisi) olmadığım halde kendisi beni samimi bir şekilde karşıladı. Bunun için kendisine müteşekkirim. M. Bouillon ile Ankara Muahedesi'ni, M. Çiçerin ile Moskova Muahedesi'ni akdeden Yusuf Kemâl Bey, selefi Bekir Sami Beyden fikren daha yüksek bir şahsiyettir. Yusuf Kemâl Bey, bünyesi itibarıyla küçük bir adamdır Bununla beraber Mustafa Kemâl Paşanın kuvvetli sağ kolu olup azim sahibi bir adamdır. Yusuf Kemâl Bey, Moğol ırkına benziyor. Geniş alnı ince çenesi ve bilhassa nafiz gözleri ve ince dudaklarıyla Ankara Hariciye Vekili tıpkı Lenin'e(!) benziyor.

Yusuf Kemâl Bey, ağır ağır ve büyük bir dikkat ve itina ile görüşür. Kullandığı her kelimeyi tartar muarızının(karşısındaki kimsenin) kendisi için kurduğu tuzağa düşmekten daima şüphelenir. Yusuf Kemâl ile görüşmek M. Franklin Bouillon gibi cerbezeli bir recülü(adamı) hükümeti nasıl atlatıp da Ankara için bu kadar müsait şartlarla bir muahede akdetmeye muvaffak olduğunu anlamaya kâfidir" .

Bu arada İstanbul Hükümetini temsilen temaslarda bulunmak üzere gelen A. İzzet Paşa da 9 Martta Londra'ya ulaşmıştı. Burada L. Curzon'la bir görüşme yaptı . Bu kısa görüşmede Curzon, İzzet Paşaya, Yusuf Kemâl Bey ile mülakat yapıp yapmaması konusunda onun fikrini sordu. Bu soruya, İzzet Paşa olumlu cevap verdi. Daha sonra İzzet Paşa'nın Yusuf Kemâl Beye iletmek istediği bir husus olup olmadığını sorması üzerine İzzet Paşa, "Arzu ettiği takdirde efkar (fikirlerimi) ve metalibimi (isteklerimi) açıklayan bir muhtırayı takdim edebilirim" şeklinde cevap verdi .

A.İzzet Paşa ile L.Curzon arasında bu görüşme olurken Yusuf Kemâl Bey, henüz L. Curzon ile görüşme yapmamıştı ve kendisine ayrılan otelde kalıyordu. Bu sırada kendisine İstanbul Hükümeti'nin temsilcisi Reşit Paşa, bir teklif getirdi. Teklif şöyleydi; İzzet Paşa, 16 Martta Curzon ile bir görüşme yapacaktı. Yusuf Kemâl Beyde aynı gün Curzon ile görüşmek üzere randevu almıştı. Ayrı ayrı saatlerde görüşmektense birlikte görüşme yapmaları birlik ve beraberlik açısından daha iyi olabilir miydi? Yusuf Kemâl Bey, Reşit Paşanın aracılık ettiği bu teklife şöyle cevap verdi; "Benim bu

teklifinize iki cevabım var biri resmi öteki hususi. Resmi cevabım, bu gibi önemli meselelerde biz TBMM'den sarih talimat almadıkça bir harekette bulunamayız. Yarına kadar Meclisten cevap almak da mümkün değil. Hususi cevabım. "A Paşa! İstanbul Hariciye Nazırı ile Büyük Millet Meclisi Hükümeti'nin Hariciye Vekili birleşecek başka yer bulamadılar da İngiltere Hariciye Nezaretini mi buldular?". Bu diplomatik cevaptan anlaşıldığı gibi Ankara Hükümetinin Hariciye Vekili Bey, İstanbul Hükümetinin teklifini kabul etmemişti .

Hariciye Vekili, Yusuf Kemâl Bey, 16 Mart 1922 akşama doğru yanında Nihat Reşat Beyle birlikte İngiltere Hariciye Nazırı, L.Curzon ile bir görüşme yaptı . Bu görüşmede, Curzon Y.Kemal Beye önce TBMM'nin görüşlerini sordu. Yusuf Kemâl Bey, buna şu karşılığı verdi. "Büyük Millet Meclisi ve Hükümetinin nokta-i nazarı Misak-i Milli ile âleme ilan edilmiştir. Türk milleti ile İngiliz milletinin asli menfaatları arasında bir zıtlık bulunmadığını zannediyorum. Büyük Britanya Hükümeti, Misak-ı Milli'yi kabul ederse ortada ihtilaf sebebi kalmayacaktır". Curzon, Moskova Antlaşmasıyla ilgili olarak Sovyetlerin Ankara'ya para ve silah yardımı yaptığını belirterek şöyle bir soru sordu. "Türk milletinin hissiyatı ile Sovyetlerin hissiyatı arasında derin farklılıklar vardır. Siz bir taraftan Türk milleti ile İngiliz milleti arasında hiç bir zıtlık yok diyorsunuz, bir taraftan da Sovyetlerle ittifak yapıyorsunuz. Bu nasıl olur?". Yusuf Kemâl Bey, buna cevap olarak "Sovyetlerle yapılan Antlaşmanın hakiki mahiyetini izah ettim" şeklinde belirtmekte ayrıntılı bilgi vermemektedir. Curzon daha çok Sovyetlerin

Ankara Hükümetine yapmış olduğu silah yardımı ve bu silahların güney cephesinde kullanılmasından şüphelenmekteydi. Şunları söyledi; "Bundan maksat, Musul ve Irak'a doğru askeri hareket yapmakmış. Barış arzu edildiği ve onun iadesine çalışıldığı bir sırada Sovyetlerin yardımı ile çoğalttığımız kuvvetinizle bizim işgal ve mandamız altında olan memleketlere karşı tehditkâr bir vaziyet almak doğru mu?". Yusuf Kemâl Bey, buna cevap olarak, bu silahların sadece savunma amacıyla alındığını ve kimseye saldırmak gibi niyetlerinin olmadığını ifade ederek şunları söyledi: "Bizi öldürmek istiyorlar, biz de kendimizi müdafaa ediyoruz. Buna müdafaa-i nefis, meşru müdafaa derler. Her milletin hukuku müdafaa-ı meşrua halinde bulunanlara her türlü silahı kullanmaya cevaz verir". Daha sonra Yusuf Kemâl Bey, toplanacak konferansta hangi konuların görüşüleceğini sordu. Curzon, bu konunun biraz önce İstanbul Hükümetinin temsilcisi İzzet Paşa ile görüştüğünü ve O'na bu hususta gerekli açıklamalarda bulunduğunu belirterek söz konusu noktaları "vakit kaybetmemek" için yanında bulunan görevliye okuttu. Söz konusu notlar anahatlarıyla şöyledir:

Görüşmekten maksat, Türk Yunan savaşına son vermektir. Şunu da söyleyeyim ki İngilizlerin ne Türk milletine ne Türk Hükümetine ne de İslam dinine husumeti var. Fakat siz aleyhimize savaşa girdiniz. Bu yüzden savaş iki üç sene uzadı. Öyle olduğu halde biz, Türklere haşin davranmak istemiyoruz. Fakat barış şartlarının mağluplar tarafından dikte edilmesini de kabul edemeyiz. Sevr Antlaşmasının imzalanmasından beri şartlar değişti. Şimdi gereken değişikliği yapacağız. Bu

değişiklikler ana hatlarıyla şöyledir; Önce Anadolu da bulunan azınlıklar hakkında garanti isteyeceğiz. Boğazların tarafsızlığı sağlanacaktır. Eğer geçitler(İstanbul ve Çanakkale Boğazları) ile Marmara sahillerinin yine Türklere bırakılacağını zannediyorsanız büyük hata olur. Savaştan önceki borçlar ve savaş dolayısıyla meydana gelen talepler, Kapitülasyonlar meselesi, ileride askerlikte mecburiyet sisteminin kabul edilmesini kabul edemeyiz. İzmir'e sahip olmak hususundaki arzunuzu biliyoruz. Fakat İzmir'e Yunanlıların İtilaf Devletlerinin daveti ile gittiler. Bunun dışında İzmir'de memleketin refahını sağlayan Rumlar vardır. İzmir'de özel bir yönetim kurulmalıdır. Bütün bu şartlar gerçekleşmesi ve benim sözümün dinlenebilmesi için ilk ve esaslı şart muhasamata (düşmanlık) başlanılmamasıdır. İngiltere Hariciye Nazırı L.Curzon bunları söylemekteydi. Yusuf Kemâl Bey, bu konularda herhangi bir değerlendirme yapmadı. Curzon'a Türkiye'deki Rumlarla Yunanistan'daki Müslümanların mübadelesi hakkında görüşlerini sordu. Curzon buna karşılık olarak; bunun tatbikinin çok zor olduğunu belirtti . Görüşme bu şekilde karşılıklı "yoklamalarla" sona erdi.

Yusuf Kemâl Bey, 19 Martta resmi bir akşam yemeğinde İngiliz Hariciye yetkililerinden Forbes Adam'la görüştü. Burada Misak-ı Milli'nin gerçekleştirmek arzusunda olduklarını söyleyerek Türkiye'ye itimada dayanan bir antlaşma yerine "intikam" antlaşması kabul ettirmenin tehlikelerine işaret etti.

Ankara Hükümetinin Hariciye Vekili, bu arada meşhur tarihçi Tonbee tarafından bir

akşam yemeğine davet edildi. Tonbee'nin evinde gerçekleşen bu yemekte, Birinci Dünya Savaşı sırasında Arabistan'daki faaliyetleriyle tanınan Laurens de bulunmaktaydı. Yusuf Kemâl Bey, hatıralarında Tonbee'nin evinde vuku bulan görüşmeleri şöyle anlatmaktadır: "Epeyce görüştüğ, Laurens bana hulaseten sizi yani Türkleri mahvetmek istedim. Muvaffak olamadım. Kürdistan teşkil etmek istedim. Ona da muvaffak olamadım". Burada Y.Kemal Bey, Laurens'in bu sözlerini "Fakat Arabistan'ı teşkilatlandırmayı başardım demek istemektedir" şeklinde yorumlamaktadır. Daha Tonbee'nin evinde olan görüşmeyle ilgili olarak şöyle devam etmektedir; "O günlerde gazeteler Arap birliğinden bahsediyorlardı. Kendisine 'bu birlik olursa Britanya imparatorluğunun adeta bel kemiği olan Şap Denizi'nin(Kızıl Deniz) etrafında bir imparatorluk olacak, buna nasıl razı oluyorsunuz?' diye sordum. 'Biz, değil bütün Arapların iki Arap kabilesinin bile birleşmeyeceğine kanıiyiz. Onun için bu birleşme sözlerine kulak asmıyoruz.' cevabını verdi. Vakit hayli ilerlemişti Y.Kemal Bey, ev sahibinden müsaade istemek üzere şunları söyledi; 'sayenizde bu gece adeta bir Türk köy odasında sohbet ettik'. Daha sonra Y.Kemal, Laurens hakkında şu değerlendirmeyi yapmaktadır; 'M. Laurens, o kadar sözü özüne uygun konuşuyor ki, karşımda saf bir Türk konuşuyor zannettim. Bu sözler bana tatlı geldi. Çünkü açık, mertçe konuşmayı aleyhimizde de olsa takdir etmek bizim âdetimizdir' şeklinde sözlerine açıklama getirdi. Bunun üzerine Laurens şunları söyledi; 'Durun size bir şey daha söyleyeceğim. Ermenileri bir yerden öbür yere naklettiniz diye sizi itham ediyorlar. Ben

etmiyorum. Irak'ta birkaç bin Ermeni vardı. Onlara 'Erivan'a gidin' dedim gittiler. Gitmeselerdi belki ben de sizin gibi harekete mecbur olacaktım. Çünkü bir toprakta yalnız bir millet yaşar"

Ankara Hükümetinin Hariciye Vekili, Londra'daki görüşmelerini tamamladı. Buradaki görüşmelerden olumlu bir sonuç elde edilememişti. Bundan sonra Yusuf Kemâl Bey, Londra'dan ayrılarak 21 Martta Paris'e döndü. Burada yine kendisini karşılayanlar arasında F. Bouillon vardı. Aynı günün akşamı birlikte akşam yemeği yediler. Yemekte Miralay Maujen'de vardı. Burada F. Bouillon, Yusuf Kemâl Beye, iki gün sonra Mareşal Depare'nin kendisini yemeğe davet edeceğini, kendisinin bunu kabul edip etmeyeceğini sordu. Yusuf Kemâl Bey, "Bu davet beni İzzet Paşa ile buluşturmak için mi tertip ediliyor" şeklinde karşılık verdi. F. Bouillon'un Londra'ki gelişmelerden haberi olmadığı anlaşılıyordu. Yusuf Kemâl Bey, Londra'da Reşit Paşanın kendisine yapmış olduğu teklifi ve vermiş olduğu cevabı F. Bouillon'a aktardı ve bu öneriyi de reddetti. Yusuf Kemâl Bey, kendisiyle İstanbul Hükümeti'nin Hariciye Nazırı İzzet Paşanın bir araya getirilmek istenmesini şöyle değerlendirmektedir; "İstanbul Hükümeti Hariciye Nazırı İzzet Paşa ile Ankara Hariciye Vekilini birleştirmek oyunu İstanbul'da hazırlandı. Londra'da oynanmak istendi. Fransa Hariciyesi, oyunda muvaffak olundu zannetti. Fakat Büyük Millet Meclisi'nin manevi kuvveti Hariciye Vekilini korudu. Onun muti(itaatkar) hizmetkârı bu dolaba düşmedi" .

Yusuf Kemâl Bey, Paris'e geldiği günün

ertesini günü (22 Mart 1922) üç müttefik devletin hariciye vekilleri toplanarak barış şartlarını görüştüler ve aynı gün karara bağladılar. Aslında Fransa, Türkiye ile Sevr dışında yeni bir barış antlaşmasının yapılmasına taraftardı. Fakat İngiltere'nin bu konuda bazı endişeleri vardı. Bunlar Türkiye'nin yakın tarihte Yunan ordusuna karşı başarılı bir taarruza girişmesi, Türkiye'nin Irak'a karşı askeri bir hareket yapması ihtimali ve nihayet Türkiye'nin Rusya ile olan dostluğunun nereye kadar gelişeceği gibi hususlardı.

Bu endişelerden dolayı İngiltere, bir barış konferansı toplanmadan önce Türkiye'nin Yunanistan ile arasında mütareke olması gerektiği tezini ileri sürmüştür. Yusuf Kemâl Bey ise, L. Curzon ile yaptığı görüşmelerde; Anadolu'yu Yunanlılar tahliye etmeden barış görüşmelerine geçilmesinin mümkün olmadığını söylemişti. Ankara'nın teklifi kabul görmedi ve İtilaf Devletleri, 22 Mart 1922 tarihinde mütareke şartlarını Türkiye ile Yunanistan'a birer nota ile bildirdiler. Mütareke teklifinin esasları özet olarak şöyledir; Türk ve Yunan kıtaları arasında 10 km eninde boş bir kordon bırakılacaktır. İki taraf da ordularını takviye etmeyeceklerdir. Taraflar ordularının mevzi durumunu değiştirmeyeceklerdir. İtilaf Devletleri mümessilliklerinden oluşan askeri bir heyet, mütareke şartlarının uygulanıp uygulanmadığını kontrol edeceklerdir. Taraflar arasındaki muhasamat 3 ay süre ile tatil edilecek ve barış yapıncaya kadar bu üç aylık süre kendiliğinden üçer ay uzamış olacaktır.

Yusuf Kemâl Bey, bu şartları Paris'te aynı günün akşamına doğru öğrendi. Henüz

kendilerine resmi bir tebligat yapılmamıştı. Heyeti toplayarak Ankara'ya hemen dönülüp dönülmemesi konusunda istişarede bulundu. Ağırlıklı görüş Paris'te kalınmasıydı. Fakat Yusuf Kemâl Bey, bu şartlarda hemen Paris'i terk etmeyi düşünüyordu. Çünkü Hariciye Vekiline göre "Müttefik Devletlerin hariciye nazırları bizim elimizi kolumuzu bağlamak istiyorlar. Büyük Millet Meclisi Hariciye Vekili, artık bir saat bile Paris'te kalamazdı". Yusuf Kemâl Beyin Londra'da yapmış olduğu temaslar sonucunda olumlu bir sonuç elde edilemedi ama Paris'teki görüşmeleri sonucunda silah araç ve gereç temin edilebilmiştir. Yusuf Kemâl Bey, Paris'ten hemen ayrılmak konusunda kesin kararlıydı. Bunun üzerine M. Poincare, Hariciye Vekilini kararından vazgeçirmek istediye de başarılı olamadı.

Sonuç

Yusuf Kemâl Bey, Paris'ten Mart ayının sonlarına doğru ayrılarak 3 Nisan 1922 tarihinde Ankara'ya döndü. Paris ve Londra'da yapılan görüşmeler sonucunda; Fransa'nın ikinci ve üçüncü derece ileri gelenleri Ankara'yı destekler bir eğilim içinde görünüp bir takım vaatlerde bulunurken, üst seviyedeki sorumluların iyi niyet gösteri yanında, müttefikleriyle birlikte hareket etmek zorunda oldukları görüşünü ileri sürmek suretiyle çekingen bir tavır ortaya koyuyorlardı. İngiltere, müttefiklerinin Anadolu'yu boşaltmayı kabul ettiklerini, fakat ısrarla Yunanlılarla mütareke yapılmasını istiyordu. Yusuf Kemâl Bey, Avrupa'da yapmış temasları konusunda Mustafa Kemâl Paşaya göndermiş olduğu raporunda şunları belirtmektedir; Öncelikle Anadolu'da yapılan mücadelenin ve dökülen

Türk kanının heder olmadığını ve sarf edilen mesainin boşa gitmemiş olduğunu belirttiikten sonra raporunda İslam dünyası ve Avrupa kamuoyunun durumuyla ilgili olarak şöyle demektedir; "Afrika ve Hind Müslümanlarının Mustafa Kemâl Paşa hazretlerine ve onun meydana getirdiği muazzam esere karşı olan nazarlarının bizim tasavvur edemediğimiz bir derecede olduğu, Fransa'da ve Londra'da pek bariz bir şekilde görülmektedir. Fransa'da kamuoyu bize dönüktür. İngiltere'de de bu şekildedir. L. George, kabinesinin Yunan dostluğu ve Türk düşmanlığı suretinde takip ettikleri siyasetin yanlış bir yol olduğu teslim olunmaktadır. İngiliz iş çevrelerinin memleketimizde ticaret edememeleri Hindistan'ın lehimizdeki talepleri, bilhassa Türkiye'nin asla mahvedilemeyeceği hakikatinin sabit olması, bu değişikliğin amillerindedir. Lord Derby, kendisinin Türk dostu ve Yunan düşmanı olduğunu ve ihtiyaç halinde kendisine müracaat edebileceğimizi bana mahremane (gizli olarak) söylemiştir. Fransa Başvekili, bizim hukukumuzu müdafaa için İngiltere ile ipi koparacak kadar bir cesaret gösteremiyor ve gösteremeyecektir. Mebusan ve Ayandan, matbuattan ve hariçten birçok dostlarımızın tazyiki, Poincare üzerinde epey tesir yapıyorsa da bu tesir bizim arzu ettiğimiz derecede azami netice meydana getirmemektedir. Lord Curzon, kendi kurduğu binayı elinden geldiği kadar az taviz vermeye ve netice olarak bize mümkün olduğu mertebede az taviz vermek istiyor. İtalya

Hükümetinin bilhassa Hariciye Nazırı Schanzer'den ciddi bir hareket beklenemez" .

Yusuf Kemâl Beyin de raporunda belirttiği gibi Avrupa'da resmi mercilerde değişen herhangi bir şey olmamakla birlikte özellikle Anadolu hareketine en fazla olumsuz tepki gösteren İngiltere'de kamuoyunda, ticaret çevresinde ve sömürgelerinde oluşan Türkiye hakkındaki olumlu akım sevindiriciydi.

24 Ağustosta Başkomutan Mustafa Kemal Paşa ve Batı Cephesi komutanları harp karargahları ile taarruz bölgesinde küçük Şuhut kasabasına gittiler. 26 Ağustos sabahı, genel kurmay başkanı ve cephe komutanı, taarruz alanında Koca tepeye geldiler. Sabahleyin saat 05.30 da Büyük Taarruz başladı. 30 Ağustosta bizzat Başkomutan M. Kemal Paşanın idare ettiği savaşta Yunan ordusu büyük bir kısmı imha edilmişti. 2 Eylülde Ordularımız Uşak'a girdi ve Yunan ordularının başkomutanı General Trikupis, esir alınmıştı Geniş bir cephe ile batıya doğru ilerleyen ordumuz, 9 Eylülde İzmir'e girmişti. M.Kemal Paşa, 10 Eylülde İzmir'e geldi. 18 Eylülde Batı Anadolu Yunan ordularından tamamıyla temizlenmişti.

DİPNOTLAR

Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, C.XIV, Temmuz 1998, S. 41

Selahi R. SONYEL Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika C. II, Ankara-1991, s. 210.

TBMM GCZ, Devre. 1, Cilt. 2, s. 672-673.(Türkiye Büyük Millet Meclisi Gizli Celse Zabıtları)

TBMM GCZ, D 1, C. 2, s. 673.

TBMM ZC, D. 1, C. 15, s. 211(TBMM Zabıt Celsesi);Yusuf Hikmet Bayur, "TBMM Hükümeti Umur-ı Hariciye Vekili Yusuf Kemâl TENGİRŞENK'in 1922 Martında Yaptığı Avrupa Gezisiyle İlgili Anılar" Belleten, C. XL, N. 16, Ekim-1976, s. 625

Bayur, agm, s. 626; Heyetle ilgili harcamalar için bk. İcra Vekilleri Heyeti'ninin 5. 2. 1338 tarih ve 1372 sayılı kararnamesi. Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi; Ayrıca, Düstur, Tertip 3 C.3, s. 218.

Refik Halit. Ago Paşanın Hatıraları, İst-1939. s. 115.

Bayur, agm, s. 624.

M.Kemal Atatürk,Nutuk. c. 2. Ank-1984 s. 437; A. İzzet Paşa, Yusuf Kemâl Bey'e verilen talimat konusunda şunları söylemektedir; "Hükümet dairelerinde, hükümete ait binalara (maksat Hariciye konağı olacak) ayak basmayacak, hükümet ricalinin şahıslarıyla münasebete girişecek fakat mevki ve makamlarını tanımayacak. Bu ilkeleri Hamit Beyle Yusuf Kemâl Bey'mi kararlaştırdı yoksa Ankara'dan mı emrolundu bilmiyorum. " bk A. İzzet Paşa, Feryadım. C. 2, İst- 1995, s. 156.

Yusuf Kemal Tengirşenk.Vatan Hizmetinde İstanbul 1981, s. 241;Bayur, Belleten, agm, s. 626; Kazım Karabekir, İstiklal Harbimiz, İstanbul-1990 , s. 1018; Naşit Uluğ, Cumhuriyet, 27 Ekim-1968.

Sözkonusu muhtıranın tam metni için bk. Atatürk'ün Milli Dış Politikası, (Milli Mücadele Dönemine Ait 100 Belge) 1919 -1923, C. 1, Ank. 1992, s. 388- 389 (Kısaltma; Ata. MDP).

Muhtıranın tam metni için bk. Ata. MDP. s. 391.

Bayur, agm, s. 626; Karşılama gelenler arasında İzzet Paşanın özel kalem müdürü de bulunmaktaydı. bk. Yusuf Kemâl Beyin Ankara Hariciye Vekaleti'ne göndermiş

olduğu 18 Şubat 1922 tarihli şifre telgraf. (Ata. MDP, c, l. c. 397) ; Tengirşenk. age. s. 241; Ahmet İzzet Paşa, Yusuf Kemâl Beyin İstanbul'a gelişi konusunda şunları söylemektedir;" Büyük Millet Meclisi Hükümeti'nin büyük Hariciye Vekili Yusuf Kemâl Beyin İstanbul'a şeref vermesi, özel şartlar altında vukuu güzel bir olay oldu.bk A. İzzet Paşa, Feryadım. C. 2, s. 156.

Y. Kemal Bey, arkadaşlarıyla birlikte bir av partisi esnasında av tüfeğinin patlaması sonucunda parmaklarından yaralanmıştı. Bunun üzerine Askeriye-i Tıbbiye'ye nakli yapılmıştı. Bir süre de burada tahsiline devam eden Y. Kemal, derslerinde üstün bir başarı gösterdiği için o zamanın geleneği gereği "sınıf çavuşu" yapılmıştı. Daha sonra "Gizli Cemiyet" in organize ettiği öğrenci olaylarında direkt ilgisi olmadığı halde Y. Kemal, "sınıf çavuşu" olduğundan sorumlu tutuldu. Bunun üzerine bu okuldan parmaklarının "sakat" olduğunu gerekçe göstererek "ihracını" talep etti ve ayrıldı. Bk. TBMM Arşiv., TKÖ DN. 3 SN, 266 ;Nur, (1992), I, s. 300; Uluğ, agm, Cumhuriyet, 22 Eylül 1968;Y. Kemâl'in Tıbbiye'deki arkadaşı Ethem Ruhi, Y. Kemâl'in siyasi suçlu olarak okuldan ihraç edildiğini belirtmektedir. Bk. İleri Gazetesi, 13 Haziran 1337.

İzzet Paşa, age, s. 256.

Tengirşenk, age. s. 241: Sabahattin, Selek. Anadolu İhtilali; C. II, İstanbul-1987. s. 702; Ayrıca A. İzzet Paşa, " sadaret konağı devletin değil Tefik Paşanın kendi malıydı" ifadesini kullanmaktadır. bk. A. İzzet, age. s. 156.

Yusuf Kemâl Beyin Ankara Hariciye Vekaleti'ne göndermiş olduğu 18 Şubat 1922 tarihli şifre telgraf; Tengirşenk. age. s. 241.

İzzet Paşa, age. s. 157.

İzzet Paşanın göndermiş olduğu açıklamanın tam

metni için bk. A. İzzet Paşa, age. s 410; Bayur, agm, s. 627.

Yusuf Kemâl Beyin Ankara Hariciye Vekaleti'ne göndermiş olduğu 18 Şubat 1922 tarihli şifre telgraf.

Yeni Gün, 20 Şubat 1338.

Yusuf Kemâl Beyin Ankara Hariciye Vekaleti'ne göndermiş olduğu 18 Şubat 1922 tarihli şifre telgraf; Selahi R. Sonyel, Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika C. II, Ankara-1991, s. 205.

Yusuf Kemâl Beyin Ankara Hariciye Vekaleti'ne göndermiş olduğu 23 Şubat 1922 tarihli şifre telgraf.

Aynı tarihli rapor.

Tergirşenk. age. s 242; Selek. age. c. 2. s. 702-703; Yusuf Kemâl Beyle birlikte heyette bulunan Yusuf Hikmet Bayur'da Yusuf Kemâl Beyin ifadelerini tekrar etmektedir. bk. Bayur, agm, s. 627-628; Ulug, Cumhuriyet, 27 Ekim 1968.

İzzet Paşa, age. c. 2 s. 158.

Yusuf Kemâl Beyin Ankara Hariciye Vekaleti'ne göndermiş olduğu 18 Şubat 1922 ve 23 Şubat 1922 tarihli şifreler.

Yusuf Kemâl Beyin Ankara Hariciye Vekaleti'ne, Mustafa Kemâl Paşaya verilmek üzere göndermiş olduğu Gizli ve Acele kayıtlı 23 Şubat 1922 tarihli şifre telgraf.

Yusuf Kemâl Beyin Ankara Hariciye Vekaleti'ne, Mustafa Kemâl Paşaya verilmek üzere göndermiş olduğu Gizli ve Acele kayıtlı 23 Şubat 1922 tarihli şifre telgraf ;Tengirşenk. age. s 241; Bayur'un İngiliz Yüksek Komiserine atfen verdiği bilgiye göre, (bu bilgi de Tefik Paşa tarafından İngiliz komiserine verilmişti) Yusuf Kemâl Bey, A. İzzet Paşa ile birlikte Tefik Paşaya gelerek,

Sultanca kabul edilmesini istedi. Sadrazam herhalde Sultan'ın Yusuf Kemâl Beyi Ankara Hükümeti'nin Hariciye Vekili sıfatıyla kabul edemeyeceği karşılığını verince O, Majeste'nin her hangi bir uyruğu gibi kabul edilmek istendiğini söyledi. bk. Bayur, Belleten, s. 648; Selek, age. C. 2, s. 703; A. İzzet Paşa, Sultan'la görüşülmesi konusunda kendisinin nasıl aracı olduğunu araya başka kimler girdiğini ayrıntılı bir şekilde anlatmaktadır. bk. A. İzzet Paşa, age, C. 2, s. 159-159.

Tergirşenk. age. s. 242; Selek, age. c2. s. 703; Bayur, age, s. 628; Naşit Hakkı Uluğ, agm. Cumhuriyet, 28 Ekim 1968; Karabekir, Paşaların Kavgası, İst-1992, s. 85.

Yusuf Kemâl Beyin Sultan'ın bu şekilde hitap etmesi karşısında hiçbir şekilde cevap vermemesini, Bayur, "Bizi şaşırttı, bizde adeta bir şok etkisi yaptı. Hele Konuşma sırasında ulusun herhangi bir bireyi olarak kabul etmesi ve Yusuf Kemâl Beyin kendisini Hariciye Vekili olduğunu belirtmeden, direnmeden Hilafet konusunu açmış olması büsbütün yersiz ve anlamsızdır "demektedir. bk. Bayur, ,Belleten, s. 629-630.

Yusuf Kemâl Beyin Ankara Hariciye Vekâleti'ne, Mustafa Kemâl Paşaya verilmek üzere göndermiş olduğu Gizli ve Acele kayıtlı 23 Şubat 1922 tarihli şifre telgraf; Ahmet İzzet Paşa da aynı bilgileri özet bir şekilde vermektedir. Yusuf Kemâl Beyden farklı olarak Tefik Paşa nın daha önce huzurda bulunduğunu belirtmektedir. Bk. A. İzzet Paşa, age. c 2. s. 159.

Selek. age. c 2. s. 703; Sultan Vahdettin ile görüşen Yusuf Kemâl Beyin ifadelerinde Sultan'ın Milli mücadele ile ilgili bir küçümseme ifadesine rastlamadık. Fakat Sonyel'in yabancı kaynaklara dayanarak verdiği bilgiye göre; Padişah Kemâlistlerden o kadar nefret ediyordu ki, kendi ajanlarını harekete

geçirerek Yusuf Kemâl'in katibi Kemâl Beyin kayın pederinin evinde bulunan valizini bir mabeyinciyle açtırarak içindeki gizle belgelerin fotoğraflarını çektiriyor ve bir mabeyinciyle acele olarak İngiliz Yüksek Komiseri Sir H. Rumbold'a gönderiyordu. bk. Sonyel. age. c. 2 s. 221.

A. İzzet Paşa bu konuda şunları söylemektedir; "... Ben işin başında Yusuf Kemâl Beyin Padişahın huzuruna çıkmasının, Ankara'nın talimatları doğrultusunda olduğu halde, keyfiyetin bizden saklanmak istendiği kanısındayım. Ancak sonraki olaylardan alışıldığına göre, yukarıda sözü edilen kişiler tarafından samimi bir düşünceyle, kendisi bu mülakata sevk ve ikna edilmiş ve Ankara'dan izin alındıktan sonra, o da muvafakat etmiş olmalı ki, mesele dışarıya sızınca ne yapacağını şaşırarak, Ankara'ya kendisinin Padişah tarafından davet olduğunu söylemiştir. Bk. A. İzzet Paşa, age. c. 2. s. 159; Mustafa Kemâl Paşa, bu konuda şunları söylemektedir; "Yusuf Kemâl Bey, İstanbul'da aldığı talimat çerçevesinde hareket etti. Fakat ne yazık ki İzzet Paşa ve arkadaşları kendisini oyalayıp aldatarak Padişah'a bir müracaatçı gibi götürdüler. bk. Nutuk. C 2, s. 438.

Tengirşenk. age. s. 243.

TBMM GCZ, D. 1, C. 3, s. 14- 19.

Karabekir, age, s, 1032.

Tengirşenk. age. s. 243; Bayur, agm, s. 631; Uluğ, agm. Cumhuriyet, 28 Ekim 1968; Burada bir husus dikkati çekmektedir; Tefik Paşa, İzzet Paşanın Avrupa seyahatiyle ilgili olarak Yusuf Kemâl Bey'e bu konunun İngiltere ve Fransa komiserleri böyle istedi cevabı vermesine rağmen Yusuf Kemâl Beyin bu konuda İngiliz temsilcisi ile görüşmeyip sadece Fransız temsilcisi Pelle ile görüşmesi dikkat çekicidir.

Sonyel, age. c 2 s. 221.

Sonyel'in İngiliz kaynaklarına dayanarak vermiş olduğu bilgiler, A. İzzet Paşanın bu endişesini doğrulamaktadır. ; L. Curzon'dan Sir H. Rumbold'a gelen 31 Ocak 1922 tarihli kapalı telgrafta "Curzon, TBMM'nin aşırı dilekler öne sürmesi durumuna karşı, İstanbul yönetimi kullanılır ümidiyle Sadrazam Tefik Paşa'ya Ankara'nın dışında bir heyet gönderilebileceğini bildiriyordu. bk. Sonyel. age. C 2, s. 220.

İzzet Paşa, age, C. 2, s. 162.

Sözkonusu protesto mektubunda özetle şunlar vardı; TBMM namına sizi rüfekanızı memleket ve millete karşı medyun (borçlu) bulunduğunuz görevleri yapmaya davet ettim. Bizim Avrupa'da bulunacağımız bir zamanda sizin de Avrupa ricalini ziyaret için seyahate kalkışmanız barış ümidini tehir etmekten ve birlik ve beraberliği yok etmekten ibarettir Maatteessüf beyanatınız ve binnetice yapılan tertip beni Padişahla görüşme de müracaatçı durumuna düşürüldüm. Bu hareketiniz gayr-i meşru olan vaziyetinize uygundur." Mektubun tam metni için bk. Tengirşenk. age. s. 244-245; Uluğ, agm. Cumhuriyet 28 Ekim 1968; İzzet Paşa, Yusuf Kemâl Beyden sözkonu mektubun dışında yazılı bir metin daha aldığını belirtmekte ve şunları söylemektedir; "Yusuf Kemâl Beyden aldığım emredici, küçük düşürücü olduğu kadar edepsizce olan bir tezkere aldım" bk. A. İzzet Paşa, age. C. 2 s. 164; Yeni Gün Gazetesi, İzzet Paşanın bu seyahati ile ilgili olarak şunları yazıyordu; "Son davranışıyla kendini o kadar kirletmiştir ki Hindistan'ın tüm lavantaları bile onu temizleyemez". Yeni Gün, 6 Mart 1338.

Tevhid-i Efkâr, 22 Mart 1338.

Basında bu olay şöyle anlatılmaktadır; Vapura kadar olan yollarda binlerce halk dolmuştu. Y. Kemal Beyin başkanı olduğu Heyet, alkışlarla vapura bindi. Toplulukta Trakya heyeti,

Darülfünun talebe heyeti, Edebiyat Fakültesi talebeleri bulunmaktaydılar. Edebiyat Fakültesi talebeleri, Yusuf Kemâl Bey'e bir altın kalem hediye ettiler. Yusuf Kemâl Bey, Trakya heyetine "Trakya'nın anavatana katılacağını" müjdeledi. Gazetecilere de özetle şunları söyledi;"Davamız, Milli Davadır ve bu Misak-ı Millidir. İstanbul'un gösterdiği yakın ilgiden memnunum". Yeni Gün, 3 Mart 1338.

Bayur, Bellete, s. 638.

Yeni Gün, 8 Mart 1338; Yusuf Kemâl Beyle F. Bouillon, daha önce 1921 yılının Haziran ayında tanışmışlar ve birlikte Ankara'ya gelmişlerdi. Ankara İtilafnamesi sırasında samimiyetle iletmişlerdi. Y. Kemâl Bey, 7 Mart 1922 günü Marsilya'ya geldiği zaman kendisiyle F. Bouillon arasındaki konuşmayı şöyle nakletmektedir:"O, siz burada ne geziyorsunuz? sualime karşı "hayret edecek bir şey yok, suç ortağımın Marsilya'ya geldiğini duydum. Onu karşılamaya geldim. "cevabını verdi. Fransa'nın İngiltere'den ayrılıp TBMM ile bir itilaf akdetmesi bir suç imiş Bu suçu ikimiz işlemişiz. Onun için F. Bouillon bana daima (suç ortağım) diye hitap ederdi". bk. Tengirşenk. age. s. 245.

Yusuf Kemâl Beyin Paris'ten Hariciye Vekâleti'ne göndermiş olduğu 2 Mart 1922 tarihli rapor; Sonyel, age. c 2 s. 222.

Gotthard Jaeschke., Türk Kurtuluş Savaşı Kronolojisi-I, Ankara-1971, s. 176.

Vakit, 21 Mart 1922; Tengirşenk, age, s. 246.

Bu görüşme ilgiliz belgeleri arasında bulunmamaktadır. Diğer görüşmelere ait belgelerin bulunup sözkonusu 9 Mart tarihli görüşmeye ait belgelerin bulunmamasını Y.HikmetcBayur şöyle değerlendirmektedir;

Bu buluşmada konuşulanların hiç kimse tarafından bilinmemesini istemiş olabilirler. Daha sonra Bayur, şu sonucu varmaktadır;çıkarmaktadır: "Böyle bir durumda hemen akla gelen, Sevr'den iyi ancak Misak-ı Milliden geri bir barışı, Ankara reddederse ona bu işi zorlamak için Padişah hükümetiyle aralarında sıkı bir dayanışma kurmuş olacak olan büyük devletlerin tutacakları yolun Lord Curzon'la A. İzzet Paşa arasında görüşülmüş olmasıdır. Bk. Bayur, Belleten, agm, s. 658.

İzzet Paşa, age. c 2 s. 170.

Tengirşenk. age, s. 248.

Bayur, Belleten, s. 658.

Tengirşenk. age, s 253- 254;Yusuf Kemâl Beyin ifadelerinde Londra'da Curson ile bir defa görüşülmüş gibi bir intiba verilmektedir.Halbuki, 16-18 Mart günlerinde olmak üzere iki kez görüşme gerçekleşmiştir. Bayur, Belleten, s.658; Sonyel, age. c 2 s. 222-224.

Sonyel, ag. e c 2 s. 224.

Tengirşenk. age, s 255.

Jaeschke, age,,s. 177.

Tengirşenk. age, s 256.

Yusuf Hikmet Bayur, Yeni Türkiye Devletinin Harici Siyaseti, İst-1934, s. 102-106.

Tengirşenk, age, s 257.

Sonyel. age, c. 2, s. 206.

Jaeschke,age,, s. 178.

Yusuf Kemâl Beyin Avrupa'dan Mustafa Kemâl Paşa'ya göndermiş olduğu 10 Nisan 1922 tarihli rapor.

KAYNAKÇA

Arşiv Belgeleri

TBMM Azasının Tercüme-i Hal Kâğıdı
Örneği, Ds. N. 3, S. N. 266.

Sürelî Yayınlar

Belleten

Cumhuriyet

İleri

Tevhid-i efkâr

Vakit

Yeni Gün

Kitap ve Makaleler

(FURGAÇ) AHMET İZZET PAŞA,
Feryadım, C. 2. İstanbul-1993.

ATATÜRK. Mustafa Kemâl, Nutuk, C. II,
1920-1927, Ankara-1984.

Atatürk'ün Milli Dış Politikası, (Milli Mücadele
Dönemine Ait 100 Belge), C. 1, Ankara 1992.

BAYUR, Yusuf Hikmet, Yeni Türkiye
Devletinin Harici Siyaseti, İstanbul 1934.

BAYUR, Yusuf Hikmet. "TBMM Hükümeti Umur-

ı Hariciye Vekili Yusuf Kemal Tengirşenk'in
1923 Martında Yaptığı Avrupa Gezisiyle İlgili
Anılar" Belleten, C. XI, N. 16, Ekim 1976.

Düstur

HALİT, Refik. Ago Paşanın Hatıraları, İstanbul 1939.

JAESCHKE. Gotthard, Türk Kurtuluş Savaşı
Kronolojisi I, Ankara-1971.

KARABEKİR. Kazım, İstiklal Harbimiz,
İstanbul-1990

KARABEKİR, Kazım, Paşaların Kavgası,
İstanbul-1992.

SELEK, Sabahattin Anadolu İhtilali, c. II,
İstanbul-1987.

SONYEL, R. Selahi. Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış
Politika, C. II. Ankara 1991.

SONYEL. Selahi R. Türk Kurtuluş Savaşı ve
Dış Politika C. II, Ankara-1991.

TBMM Gizli Zabıt Ceridesi.

TENGİRŞENK, Yusuf Kemal. Vatan Hizmetinde,
Ankara 1981.

ULUĞ, Naşit. "Vatan Hizmetinde",
Cumhuriyet, 27 Ekim 1968.

Atatürkçü Çağdaşlaşmanın Türk Toplumundaki Sonuçları

Atatürk, Türk milletine, çağdaş uygarlık düzeyine erişmeyi, hatta bu düzeyi aşmayı amaç olarak göstermiştir. Çünkü o, Türk toplumunda çağdaşlaşmayı, her şeyden önce bir “yaşam davası”, bir “var olma mücadelesi” kabul ediyordu. Atatürk, “Büyük davamız en uygar ve en refaha kavuşmuş millet olarak varlığımızı yükseltmektir” diyor ve bu hususu “Türk milletinin dinamik ideali” olarak gösteriyordu. Onun içindir ki Büyük Önder’in, hemen bütün konuşmalarında uygarlık ve çağdaşlaşma üzerinde önemle ve ısrarla durduğu görülür. Çağdaşlaşma -bir genel tanım yapmak gerekirse- her bakımdan içinde bulunduğumuz zamanın gereklerini benimseme, o gereklere uyma, o gerekleri yerine getirme demektir. Bir diğer ifade ile gerek düşünüş biçimi gerekse kurumlar açısından, çağın gerektirdiği yaşam

şekline geçme, geçebilme demektir. İleri ülkeler, gösterdikleri siyasal, sosyal, kültürel ve ekonomik gelişmelerle içinde buldukları çağın uygarlığını temsil etmek üzere belli bir düzey çizerler. İşte bu düzey “çağdaş uygarlık düzeyi”dir. Bir ülkenin, bir milletin çağdaş olup olmadığı, yaşadığı zamanın uygarlık düzeyine yakınlığı, bu uygarlık alanına dahil oluşu ile ölçülür. Atatürk’ün “Memleketler çeşitlidir; fakat uygarlık birdir ve bir milletin ilerlemesi için de bu tek uygarlığa katılması gerekir.”³² sözü, bu anlamda kullanılmıştır. Atatürk, uygarlığı bir milletin devlet yaşamında, fikir yaşamında ve ekonomik yaşamda gösterdiği ilerlemelerin bileşkesi olarak tanımlıyordu. Bu anlamda bir uygarlık anlayışının, “kültür”le eşdeğer olduğunu, ondan ayıramayacağını söylüyordu.³³ “Millî kültürümüzü çağdaş

uygarlık düzeyinin üstüne çıkaracağız.”³⁴ sözünde millî kültür geniş anlamda kullanılıyor, Türk milletinin devlet yaşamında, fikir yaşamında ve ekonomik yaşamda gösterdiği düzey, yani Türk milletinin uygarlığı amaçlanıyordu. Atatürk’e göre, “Dünya’da her milletin varlığı, değeri, özgürlük ve bağımsızlık hakkı, ancak gösterdiği ve göstereceği uygar eserlerle orantılıdır. Uygar eser meydana getirmek yeteneğinden mahrum milletler, özgürlük ve bağımsızlıklarından soyunmaya mahkûmdur.”³⁵ O halde “Uygarlık yolunda ilerlemek ve başarı kazanmak, yaşamın şartıdır.”³⁶ İşte bu gerçekçi düşüncelerin ışığında Kurtuluş Savaşı’ndan sonra Türkiye’yi kalkındırmak, Türk milletini hakkı olan uygar düzeye ulaştırmak, genç Türkiye Cumhuriyeti’nin “var olma savaşı”nda en önemli konuyu oluşturuyordu. Diğer taraftan büyük askerî zaferleri takiben Lozan’da bağımsızlığını onaylatan yeni Türk Devleti’ni bütün dünya, çağdaş nitelikleriyle görmek, çağdaş nitelikleriyle benimsemek istiyordu. Kendi içine kapanmış, çağın yeniliklerinden, uygarlığın gereklerinden uzaklaşmış bir Türkiye, şüphesiz ki çağdaş dünya ölçüleri içinde saygı göremez, önem kazanamazdı. Büyük Önder bu gerçeği gördüğü içindir ki: “Memleketimizi çağdaşlaştırmak istiyoruz. Bütün çabamız Türkiye’de çağdaş, batılı bir hükümet kurmaktır. Uygarlığa girmek arzu edip de batıya yönelmemiş millet hangisidir?”³⁷ sözleriyle, çağdaşlaşma özlemini dile getiriyordu. O halde ne yapılacaktı? Yapılacak iş şu idi: Çağdaş milletler çağdaşlık niteliğini, her türlü dogmatik unsurdan sıyrılarak ancak bilim ve teknoloji kurallarını kendilerine rehber edinerek

kazanmışlardı. O halde, Türk milletine de her alanda yol gösterecek, onu çağdaş uygarlık düzeyine ulaştıracak tek rehber, bilim ve teknik idi. Bilim ve teknik rehber alınmadıkça, onun kuralları ve yöntemleri benimsenmedikçe hiçbir alanda ilerlemekten söz edilemezdi. Bu bakımdan Atatürk’e göre, “İlim ve tekniğin dışında kılavuz aramak, dalgınlıktı, bilgisizlikti, doğru yoldan ayrılmaktı.”³⁸ İşte Atatürk’ün çağdaşlaşma modeli temelde bu esasa dayanır. Büyük Önder bu konuda düşüncelerini şöyle özetlemektedir: “Gözlerimizi kapayıp yalnız yaşadığımızı farz edemeyiz. Memleketimizi bir çember içine alıp dünya ile ilgisiz yaşayamayız. Tam tersine ileri, uygar bir millet olarak uygarlık alanının üzerinde yaşayacağız. Bu yaşam, ancak bilim ve teknikle olur. Bilim ve teknik nerede ise oradan alacağız ve her millet bireyinin kafasına koyacağız. Bilim ve teknik için sınır ve koşul yoktur.”³⁹ İşte Atatürk’ün bize, çağdaşlaşmanın yolunu ve yöntemini gösteren ölmez sözleri... Kurtuluş Savaşı’ndan sonra, toplumumuzu ve sosyal durumumuzu göz önünde canlandıran bir tablo çizmek gerekirse, bunun pek de iç açıcı olmadığı görülür. Ama bütün bu güçlüklerle rağmen, çağdaş bir toplum yaratmakta Atatürk’ün nasıl çalıştığı, nasıl olağanüstü bir çaba harcadığı hepimizin malûmudur. Atatürk çağdaşlaşma hareketini başlattığı, büyük devrimlerine giriştiği zaman, Türk toplumu -yüzyılların ihmali olarak- batıdan çok gerideydi. 1925’lerde yaptığı bir konuşmada bunu, kendisi de söyler: “Birbirimizi aldatmayalım! Uygar dünya çok ilerdedir. Buna yetişmek ve o uygarlık alanına girmek zorundayız”⁴⁰ der. Gerçekten, o yıllarda batı uygarlığı ile aramızdaki mesafe büyüktü.

Memleket, baştan-sona kadar bakımsız ve harabe idi. Ulaşım imkânları, yol ve araç son derece kısıtlı idi. Özellikle ekonomik yaşamımız, çağdaş ölçülerden çok uzaktı. Ölüm kalım savaşından çıkmış, malî kapitülâsyonları yeni üzerinden atmış bir memlekette ekonomi millî bir atılıma gerek gösteriyordu. Hukuk düzenimiz şeriat esaslarına, Mecelle'ye dayanıyordu. Oysaki günün gereklerine uygun lâik bir hukuk düzeni getirmek, bu amaçla yeni yasalar yapmak ve uygulamak gerekiyordu. Yine bu yıllarda eğitimimiz, kültür yaşamımız esaslı bir devrime gerek gösteriyordu. Geniş kitle okuldan, eğitimden nasibini almıştı. Okuma yazma bilenlerimiz yok denecek kadar azdı. Genç kuşakları yüzyılın gereklerine göre yetiştirebilmek için bilimin ve teknolojinin ışığında, lâik ve millî bir eğitim sistemine gerek vardı.

Çağdaş Türk biliminin temellerini atacak olan üniversitemiz -o zamanki ismiyle Darülfünun- batılı anlamda esaslı bir düzenlemeye gerek gösteriyordu. Darülfünunu doğulu renginden kurtararak modernleştirmek, ona millî ve çağdaş üniversite niteliğini kazandırmak, Türk Devrimi yönünden büyük önem taşıyordu. Bir diğer sosyal sorun, Türk kadını yüzyıllar süren bir ihmalin sonucu olarak toplum yaşamının dışında bırakılmıştı. Kadın, siyasal hakları şöyle dursun, sosyal ve hukuksal haklarından da mahrumdu. Oysaki uygarlık yolunda yükselme adımlarının, kadın ve erkek, her iki cins tarafından beraber atılması; beraber yol alınması gerekiyordu. İşte bütün bu eksiklere, bütün bu güçlüklerle rağmen Atatürk görmüş ve sezmiştir ki uygarlık savaşında her şeyden önce esas ve önemli olan, çağdaşlaşmayı önleyici

düzeni ortadan kaldırmak, yerine, insanca yaşamının yollarını açan lâik ve demokratik bir toplum düzeni kurmaktır. Bu ise düşünüş biçiminde değişikliği gerektirir. Bu bakımdan Atatürk döneminde Türk toplumunun çeşitli kurum ve kuruluşlarında yapılan her devrim, temelde, düşüncelerde yapılan devrime dayanmaktadır. Atatürk Devrimi, aslında bir "düşünce devrimi"dir. Diğer bir ifade ile her türlü hurafeden sıyrılarak çağdaş düşünceyi benimseme, akılcı, bilimci ve gerçekçi yoldan yürüme devrimidir. Atatürk ilke ve devrimleri, Türk çağdaşlaşma hareketinin en önemli unsurunu, bu atılımın itici gücünü oluşturmaktadır. Zira Atatürk ilke ve devrimleri, Türkiye'yi çağdaş uygarlık düzeyine en kısa zamanda ulaştırabilmek için aklın ve mantığın çizdiği yolları içermektedir. Atatürk de: "Yaptığımız ve yapmakta olduğumuz devrimlerin amacı, Türkiye Cumhuriyeti halkını her bakımdan çağımıza uygun uygar bir toplum haline getirmektir. Devrimlerimizin temel kuralı budur."⁴¹ diyor. Bu nedenledir ki Atatürk'ün önderliğinde yapılan söz konusu devrimler, yeni Türk Devleti'nin çağdaş şekil almasını, Türk toplumunun her yönüyle uygar nitelik kazanmasını sağlamıştır. Atatürk devrimleri, birbiriyle bağlantılı bir bütünlük gösterir. Bu bütün içinde tüm devrimlerin kökü, bir düşünüş değişikliğine dayanmaktadır. O değişiklik, her türlü dogmadan kurtularak akılcı bir yolu gerektirmektedir. Atatürk devrimlerini, tarihimizde kendisinden önce yapılmış devrim hareketlerinden ayıran en önemli fark, bu devrimlerin lâik bir temel üzerine oturtulmuş olmasıdır. Tanzimattan, hatta daha gerilerden Atatürk dönemine kadar uzanan yenileşme

çabalan teokratik bir devlet ve toplum düzeni içinde düşünülüyor, bu düzenle bağlantılı olarak gerçekleştirilmeye çalışılıyordu. Atatürk devrimleri ise kendisine ortam ve temel olarak, lâik devlet ve lâik toplum düzenini ve bu düzenin gerekliliğini kabul etmekle yakın tarihimiz içinde kendisinden önceki devrim hareketlerinden temelde ayrılır. Atatürk devrimlerini kendisinden önceki devrim hareketlerinden ayıran diğer bir husus da, bu devrimlerin tam bir inançla, kesin kararlılıkla başlatılmış olmasıdır. Bu inanç ve kararlılık, bu yeniliklerin Türk milletinin çağdaşlaşma yolundaki gereksinim ve isteklerine en uygun şekilde cevap vermelerinden kaynaklanmaktadır. Atatürk devrimleri bu nitelikleri nedeniyle ki sosyal yapımızda kısa zamanda tamamen kök salmışlardır. İşte akılcı çizgide birbirini tamamlayıcı ilkeler ve devrimler dizisi olan Atatürkçü çağdaşlaşma, siyasal, sosyal, kültürel ve ekonomik yönleriyle bir bütündür. Ancak bu bütünün en büyük özelliği, çağdaşlaşma sürecinde yenilikleri benimserken, millî niteliğini, yani özbenliğini de korumasıdır. Atatürkçü çağdaşlaşma, bizim için batıyı körü körüne taklit, ona körü körüne bir uyum değildir. Burada önemli olan, gerek düşünüş biçimi gerekse kurumlar açısından batılılaşırken, millî özelliği kaybetmemek, hatta daha yerinde bir ifade ile çağdaş yenilikleri millî yapı içinde eritmektir. Atatürk'ün: "Biz batı uygarlığını bir taklitçilik yapalım, diye almıyoruz. Onda iyi olarak gördüklerimizi, kendi yapımıza uygun bulduğumuz için, dünya uygarlık düzeyi içinde benimsiyoruz."⁴² sözleri, bu anlamda kullanılmıştır. Bu bakımdan Atatürk önderliğinde başlatılan Türk çağdaşlaşma hareketi, batı

uygarlığına, batı teknolojisine dönüş yanında unutulmuş Türklüğe de bir dönüştü. Zira Türk milleti, tarihin çok eski dönemlerinde büyük uygarlıklar kurmasına, insanlığa büyük hizmetler yapmasına karşın, son yüzyıllarda bazı siyasal ve toplumsal etkenler, engeller sebebiyle -kendi suçu olmaksızın- batıdan geride kalmıştı. Oysaki bir zamanlar batı, Türklerden gerideydi. İşte Türk çağdaşlaşma atılımıyla Türk'ün uygar niteliği tekrar harekete getiriliyordu. Nitekim Atatürk, 10. yıl söylevinde "Asla şüphem yoktur ki, Türklüğün unutulmuş büyük uygar niteliği ve büyük uygar yeteneği bundan sonraki gelişmesiyle geleceğin yüksek uygarlık ufkunda yeni bir güneş gibi doğacaktır."⁴³ derken, Türk çağdaşlaşma hareketinin bu millî yönünü bütün açıklığıyla dile getiriyordu. Buradan şu sonuca varıyoruz ki Atatürkçü çağdaşlaşma akıl, mantık ve bilim çizgisinde belki her modelden esinlenmiş, ama asıl cevheri, asıl temeli kendi içinden çıkarmış, asıl amacı kendi gereksinim ve isteklerini göz önüne alarak belirlemiştir. Atatürkçü çağdaşlaşmanın özellikleri arasında bir noktayı daha belirtmekte fayda vardır; o da şudur: Atatürkçü çağdaşlaşmanın temelinde devlet olarak bağımsızlık, millet olarak egemenlik, birey olarak hak ve özgürlükler söz konusudur. Ancak bu nitelikte ve bu ortam içinde bir çağdaşlaşma, insanî açıdan değer ifade eder. Yoksa, bağımsızlıktan ve egemenlikten yoksun mandater çağdaşlaşma, insan hak ve özgürlüklerinden yoksun totaliter çağdaşlaşma, çağdaş bir ilerleme, çağdaş bir yaşam olamaz. Atatürkçü çağdaşlaşmanın en belirgin özelliği, lâik ve demokratik devlet ve toplum düzeni içinde gelişmeye açık yönüdür. Atatürk'ün

çağdaşlaşma yöntemi, “Az zamanda çok ve büyük işler yapmak” esasına dayanır. Atatürkçülük’te zaman ölçüsü Büyük Önder’in ifadesiyle: “Geçmiş yüzyılların uyuşturucu düşünüş biçimine göre değil, yüzyılımızın hız ve hareket kavramına göre” ayarlanmıştır. Bu bakımdan, çağdaşlaşma yolunda, atılan her adımı kısa ve yetersiz görmek, her an daha uzun ve daha esaslı adımlarla ileriye yürümek, Atatürkçü çağdaşlaşmanın esasıdır. Yaşamda en gerçek yol göstericinin bilim olduğunu kabul eden Atatürkçülük, akılcılığa ve bilime verdiği değer sebebiyledir ki çağdaşlaşma yolunda

bugün olduğu gibi yarın da geçerliliğini koruyacaktır. Nitekim Büyük Önder: “Türk milletinin yürümekte olduğu ilerleme ve uygarlık yolunda, elinde ve kafasında tuttuğu meş’ale pozitif bilimdir.”⁴⁴ direktifiyle bize yolumuzu göstermiş bulunmaktadır. Atatürk’ün gösterdiği yolda aşılın ara, gerçekten çok büyüktür. Memleket bir çağdan yeni bir çağa götürülmüştür. Ancak amaca tam ulaşılmamıştır. İdealimiz, Türk milletinin bu aydınlık yolda, Atatürk’ün gösterdiği amaca kesinlikle erişmesidir.

- 1 Utkan KOCATÜRK, Atatürk'ün Fikir ve Düşünceleri, 2005, s.205
- 2 KOCATÜRK, a.g.e., s. 311
- 3 KOCATÜRK, a.g.e., s. 252
- 4 KOCATÜRK, a.g.e., s. 473
- * Âyet ya da hadiste -bir iş hakkında- kanıt olarak gösterilen söz.
- 5 Kemal ATATÜRK, Nutuk II, s.623-624
- 6 KOCATÜRK, a.g.e., s.141-142
- 7 KOCATÜRK, a.g.e., s.142
- 8 KOCATÜRK, a.g.e., s.144
- 9 KOCATÜRK, a.g.e., s.147
- 10 KOCATÜRK, a.g.e., s.186
- 11 KOCATÜRK, a.g.e., s. 455
- 12 KILIÇ Ali, Atatürk'ün Hususiyetleri, 1955, s. 116
- 13 KILIÇ Ali, a.g.e., s. 57
- 14 KOCATÜRK, a.g.e., s. 363
- 15 KOCATÜRK, a.g.e., s. 390-391
- 16 AFETİNAN, Atatürk Hakkında Hatıralar ve Belgeler, Türkiye İş Bankası Yayını, 1959, s. 250
- 17 KOCATÜRK, a.g.e., s.204
- 18 KOCATÜRK, a.g.e., s.445
- 19 Uluğ İĞDEMİR, Yılların İçinden, Türk Tarih Kurumu Yayını, 1976, s.26
- 20 AFETİNAN, a.g.e., s.270
- 21 İĞDEMİR, a.g.e., s.26
- 22 KOCATÜRK, a.g.e., s. 323
- 23 Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri III, Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yayını, 1961, s.41
- 24 KOCATÜRK, a.g.e., s. 270
- 25 Kemal ATATÜRK, Nutuk II, s.437
- 26 Yakup Kadri Karaosmanoğlu, Vatan Yolunda, Selek Yayınları, 1958, s.176
- 27 KOCATÜRK, a.g.e., s. 232
- 28 KOCATÜRK, a.g.e., s. 232
- * Kadere boyun eğme, her şeyi Allah'a bırakma.
- 29 KOCATÜRK, a.g.e., s. 263
- 30 KOCATÜRK, a.g.e., s. 385
- * Osmanlı Devleti'nde herhangi bir devlet gelirini toplama görevi verilen kişi.
- 31 KOCATÜRK, a.g.e., s.382
- 32 KOCATÜRK, a.g.e., s.202
- 33 AFETİNAN, a.g.e., s.267
- 34 KOCATÜRK, a.g.e., s.247
- 35 KOCATÜRK, a.g.e., s.196
- 36 KOCATÜRK, a.g.e., s.196
- 37 KOCATÜRK, a.g.e., s.198
- 38 KOCATÜRK, a.g.e., s.252
- 39 KOCATÜRK, a.g.e., s.235
- 40 KOCATÜRK, a.g.e., s.200
- 41 KOCATÜRK, a.g.e., s. 204
- 42 AFETİNAN, a.g.e., s.176
- 43 KOCATÜRK, a.g.e., s.311
- 44 KOCATÜRK, a.g.e., s.311BU BÖLÜMÜN

HAZIRLANMASINDA YARARLANILAN
KAYNAKLAR

- AFETİNAN: Atatürk Hakkında Hatıralar ve Belgeler, Türkiye İş Bankası Yayını, Ankara 1959 ATATÜRK, Kemal: Nutuk, cilt:I-III, Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yayını, 1961
- ATATÜRK, Kemal: Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri I-V, Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yayını, 1945-1972
- AYSAN, A. Mustafa: Atatürk'ün Ekonomik Görüşü: Devletçilik, Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, Sayı: 6, 1986
- EROĞLU, Hamza: Atatürkçülük, Olgaç Matbaası, 1981
- EROĞLU, Hamza: Türk İnkılâp Tarihi, Millî Eğitim Gençlik ve Spor Bakanlığı Yayını, 1982
- FEYZİOĞLU, Turhan: Atatürk ve Fikir Hayatı, Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi II, Yükseköğretim Kurulu Yayını, No.5, Ankara 1986
- FEYZİOĞLU, Turhan: Akılcı, Bilimci, Gerçekçi Yol: Atatürk Yolu, Atatürk Araştırma Merkezi Yayını, Ankara 1987
- FEYZİOĞLU, Turhan: Atatürk ve Milliyetçilik, Atatürk Araştırma Merkezi Yayını, II. Basım, 1987
- FEYZİOĞLU, Turhan: Türk İnkılâbının Temel Taşı: Lâiklik, Atatürk Yolu, Atatürk Araştırma Merkezi Yayını, 1987
- GENÇ, Reşat: Türkiye'yi Lâikleştiren Yasalar, Atatürk Araştırma Merkezi Yayını, 1998
- GENELKURMAY BAŞKANLIĞI: Atatürkçülük (Atatürkçü Düşünce Sistemi), Üçüncü Kitap, Ankara Gn. Kur. Basımevi, 1983
- GİRİTLİ, İsmet: Kemalist Devrim ve İdeolojisi, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayını, İstanbul 1980

- GİRİTLİ, İsmet: Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Ders Notları, Filiz Kitabevi, 1983 GİRİTLİ, İsmet – BAYKAL, Hülya: Atatürk ve Atatürkçülük, Der Yayınlan, İstanbul 2001 IRMAK, Sadi: Atatürk Devrimleri Tarihi, Yapı ve Kredi Bankası Yayını, 1981 IRMAK, Sadi: Atatürk ve Türkiye'de Çağdaşlaşma Atılanları, Hisarbank Kültür Yayınlan, 1981 İLHAN, Suat: Evrimleşen Türk Devrimi, Atatürk Araştırma Merkezi Yayını, 1998 KARAL, Enver Ziya: Atatürk ve Devrim, T.C. Ziraat Bankası Kültür Yayınlan, 1980
- KAYNAR, Reşat: Atatürk'ün Kültür ve Eğitim Anlayışı, Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, Sayı: 6, 1986
- KAYNAR, Reşat: Atatürkçülük, Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, Sayı: 5, 1986 KILIÇ, Ali: Atatürk'ün Hususiyetleri, Sel Yayınları, İstanbul 1955
- KİLİ, Suna: Atatürk ve Bilimsel Gerçek, Boğaziçi Üniversitesi Uluslararası Atatürk Konferansı Tebliğleri (10-11 Kasım 1980), cilt: II, s.361, İstanbul 1981
- KOCATÜRK, Utkan: Türk Toplumunda Çağdaşlaşma Gereği, Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, Sayı: 2, 1985
- KOCATÜRK, Utkan: Atatürk'ün Tarih Tezi: Bir Uygarlık Beşiği Olarak Orta Asya, Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, Sayı: 9, 1987
- KOCATÜRK, Utkan: Atatürk'ün Fikir ve Düşünceleri, Atatürk Araştırma Merkezi Yayını, 2005 KURAN, Ercümen: Atatürkçülük Üzerine Denemeler, Kültür Bakanlığı Yayını, Ankara 1981
- MUMCU, Ahmet: Tarih Açısından Türk Devriminin Temelleri ve Gelişimi, İnkılâp ve Aka Kitabevleri, 1983
- MUMCU, Ahmet: Atatürkçülük'te Temel İlkeler, İnkılâp ve Aka Kitabevleri Koli. Şti. İstanbul

1981

MUMCU, Ahmet: Atatürk ve Atatürkçülük (Giriş), Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi II, Yükseköğretim Kurulu Yayını, No:5, Ankara 1986

ÖZBUDUN, Ergun: Atatürk ve Devlet Hayatı, Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi II, Yükseköğretim Kurulu Yayını, No.5, Ankara 1986

ÖZERDİM, Sami N. : Atatürkçünün Elkitabı, Türk Dil Kurumu Yayını, 1981 SİNANOĞLU, Suat: Türk Hümanizmi, Türk Tarih Kurumu Yayını, 1980

ÜLKEN, Yüksel: Atatürk ve İktisat (İktisadî Düşüncesi ve İktisat Politikası), Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi II, Yükseköğretim Kurulu Yayını, No.5, 1986

Türkiye'de Çok Partili Düzene Geçiş Sürecinde İkinci Durak: Serbest Cumhuriyet Fırkası Olayı ve Dönem Basını

Yrd. Doç. Dr. Necdet Ekinici

Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra başta İtalya ve Almanya olmak üzere dünyanın birçok ülkesinde totaliter ve otoriter nitelikli rejimler birbiri ardına iktidara gelirken, Türkiye'de CHP tek başına iktidarı elinde tutmaktadır.

Mustafa Kemal Atatürk'ün önderliğindeki CHP otoriter yapısına karşın; hiçbir zaman doktriner bir yapıya özenmemiş, tekelci, resmi yapılanmadan kaçınmış, her şeyden önemlisi; onu sınıfsız bir topluma dönüştürmek ya da parlamentoyu işlevsiz kılmak ve liberal demokrasinin önünü kapatma amacıyla yasal bir nitelik vermeye çalışmamıştır. Aksine sahip olduğu tekelden ötürü rahatsızlıktan öte, utanç duymuştur.

Bu nedenle Mustafa Kemal Atatürk'ün idaresindeki C.H.F (Cumhuriyet Halk Fırkası)

bu noktada, adeta kendini bir suçlu gibi hissetmiş ve kendilerini örnek modeller olarak tüm dünyaya gösteren diğer faşist ve komünist partilerden ayrı tutmak için özen göstermiştir.1

CHP'nin Banisi ve Ebedi şefi kabul edilen Mustafa Kemal Atatürk'ün gözünde tek parti sistemi özel koşulların bir sonucu olmuş ve çok partili düzen hep ideal olarak kalmıştır. Mustafa Kemal Atatürk çeşitli fırsatlarda kendi kurmuş olduğu CHP'nin tekeline son vermeye çalışmıştır.2

Demokrasilerin henüz parlamadığı, Faşizm'in İtalya'da iktidara geldiği bir dönemde, 1924 yılında T.C.F.'nin (Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası) kurulması, Mustafa Kemal Atatürk'ün hiçbir engeli ile karşılaşmadan gerçekleşmiş, ama bilinen olaylar, bu partinin

yaşamalarına izin vermemiştir.

Yine dünyanın yükselen değerleri olarak, Faşizmin ve Nasyonal Sosyalizm'in örnek alınıp, totaliter ve otoriter nitelikli rejimler birçok ülkede rağbet görüp, birer birer iktidara gelirken, hatta 1929 dünya ekonomik bunalımının da etkisiyle, İngiltere ve ABD gibi demokrasinin beşiği kabul edilen ülkeler de bile, devletçi ve kısıtlayıcı önlemlere dönmüşken, Mustafa Kemal Atatürk 1930 yılında Fethi (Okyar) Bey'e C.H.F.'nin tek parti egemenliğine son vermek amacıyla, SCF. (Serbest Cumhuriyet Fırkası) adıyla bir parti kurdurtmuş, kendi kız kardeşi Makbule Hanım başta olmak üzere en güvendiği arkadaşlarının bu partide yer almasını sağlamıştı.

Ancak C.H.F.'nin iktidarı ve onun nimetlerini bırakmak istemeyen geniş ve güçlü teşkilatı, onu destekleyen basın bir takım oyunları sonucunda tutunamayarak, üç buçuk aylık kısa bir dönem sonucunda yine Fethi (Okyar) Bey'in isteği üzerine kapanmıştı.

Görüldüğü gibi Mustafa Kemal Atatürk geçmeyi düşlemiş olduğu çok partili düzeni hiçbir zaman dış etkenlerin zorlamasıyla değil, aksine kendi arzu ve inançları doğrultusunda Türkiye' de uygulamak istemiştir.³

Bu konuda o günlerde Mustafa Kemal Atatürk' ün İzmir'de yayımlanan Serbes Cumhuriyet Gazetesi⁴ ne verdiği demeç aynen şöyleydi:

".Cumhuriyet devrinde yetişen Türkler serbest bir siyasi hayat yaşayacaklardır. Serbest bir siyasi hayatın delili memlekette birden ziyade fırkanın mevcudiyetinden ibarettir. Bir siyasi fırkanın kuvvetlenmesi ve memlekete nafi

olması, halka faydalı hizmetler sunulması için yegane şart, karşısında rakip bir fırkanın mevcudiyetidir; bu şart haricinde tek bir teşekkülün uzun zaman siyasi fırka vasfını muhafaza etmesi müşküldür. İngiltere, Amerika, Fransa'nın bu günkü yüksek refah ve medeniyetleri siyasi fırkalarının çetin mücadelelerinin bir sonucudur."⁵

Kısacası "SCF. Mustafa Kemal Atatürk'ün eseri idi. Partinin kurulmasını isteyen, planlayan, ilkelerini ve amaçlarını belirleyen, parasal destek sağlayan, en yakınlarını ve en çok güvendiği kimseleri partinin yönetiminde görevlendiren bizzat kendisi idi. Ne var ki parti ancak üç buçuk ay yaşayabildi. Yöneticileri partilerini kapatmak zorunda kaldılar. SCF.'nin arkasındaki gerçek neydi? Neden kuruldu? Neden kapatıldı? Genellikle öne sürüldüğü gibi 'irticaa' alet mi oldu, yoksa halkımızın özgürlük ve demokrasi aşkının bayraktarlığını mı yaptı? Daha da ilginç TBMM'de bir de niçin komünistlikle suçlandı? Atatürk devrimleri ve Türk çağdaşlaşması içindeki yeri neydi? Her şeyden önemlisi Atatürk, bir muhalefet partisinin varlığını neden cumhuriyet esaslarından saymıştı? Ama nasıl olmuştu da Atatürk'ün SCF'ye verdiği desteği sürdürmesi durumunda onun "vatana ihanet" ile suçlanacağı yazılabilmişti"⁶

Şimdi demokrasi tarihimiz açısından büyük önem taşıyan bu soruların yanıtlarını, o dönemin koşulları içinde, dönemin basınına bakarak vermeye çalışalım.

SCF'nin kurulduğu günlerde yayımlanan gazetelerden Falih Rıfkı (Atay)'ın Hakimiyet-i Milliye' si başta olmak üzere, Yunus Nadi'nin

Cumhuriyet'i ile, İzmir'de CHF Denizli Milletvekili Haydar Rüştü Bey tarafından yayınlanan Anadolu gazetesi ve yeni fırkanın kuruluşu ile yayınlanmaya başlanan, Ali Naci (Karacan)'ın İnkılab'ı gibi gazeteler, C.H.F.'yi desteklerken, yapmış olduğu sert eleştirisi ve S.C.F yanlısı siyasası sayesinde tirajı 50 bine ulaşmış Oruç Arif'in sola dönük, Yarın gazetesi, Faik Muhittin yönetiminde İzmir'de çıkan Serbest Cumhuriyet gazetesi yanında, yine İzmir'de çıkan Halkın Sesi ve Yeni Asır; Selim Ragıp Emeç, Ekrem Uşaklıgil, Halil Lütfi Dördüncü ve Zekeriya Sertel'in yönetiminde 1930 yılında İstanbul'da yayın hayatına giren Son Posta SCF'nin yanında yer almakta, Vakıf gibi diğer gazeteler de daha liberal bir siyasa izlemeye özen göstermekteydiler.

T.C.F.'nin kapatılmasının ardından II. TBMM 1927 Temmuzunda sona ermiş, T.C.F.'nin etkin üyelerinden hiç kimse yeni meclise girememişti.⁷

Daha sonraki yıllarda belirli aralıklarla, irili ufaklı Kürt hareketlerine ve başkaldırılarına karşın⁸ yeni rejim kendini toplumun her kesimine yavaş da olsa kabul ettirmeye yönelmekteydi. Reisi Cumhuriyet Mustafa Kemal Atatürk, Başvekil ise İsmet (İnönü)'ydü. Türkiye'nin tek partisi C.H.F.'nin genel başkanı o yüce makamda bulunduğu için, partinin liderliğini de İsmet (İnönü) üstlenmiş durumdaydı.

Tüm dünyada olduğu gibi, Türkiye de 1929 dünya büyük ekonomik bunalımının etkilerinin ağırlığı altında ezilmekte, toplumsal ve ekonomik sorunlarla çalkalanmaktaydı.⁹

Ama bu olumsuz koşullar altında Başvekil İsmet (İnönü)nün görüp de

değerlendiremediği bir gerçek vardı; devlet bürokrasisi de C.H.F örgütünde her türlü "ülkü"den uzak, küçük çıkarların peşinde koşan, halktan kopmuş, bir çıkar şirketi haline gelmiş durumdaydı.¹⁰

Diğer yandan ülkenin büyük çoğunluğunu oluşturan köylü kitlesi, sırtına giyecek, ağzına koyacak bir lokma bulamadığı gibi, satmış olduğu ürünü ile ancak tohumluğunu karşılayabilmekteydi. Öte yandan vergilerini, banka faizini, piyasa borçlarını ödemesi için yoğun bir baskı altındaydı.¹¹

Halkın hoşnutsuzluğu her geçen gün artıyordu. Ekonomik buhran kent merkezlerinde de tam bir çaresizlik havası yaratmıştı.¹²

Halkın sıkıntı ve şikayetlerinin yöneticiler tarafından çözümlenememesi karşısında "büyük ıstırap içinde bunalan", "mütemadiyen dert ve şikayet" dinleyen Mustafa Kemal (Atatürk) üzüntü ve çaresizlik içindeydi.¹³

"Sindirilmiş muhalefet" in¹⁴ şu ya da bu biçimde patlamasından korkulmaktaydı. Bu patlamanın denetim altında tutulması, bir başka kanala aktarılması, en azından cumhuriyetin ve onun simgesi haline gelmiş olan devrimlerin bir yerde savunulması gerekiyordu. İşte "güdümlü muhalefet" ¹⁵ ya da "muvazaa" (danışıklı-dövüş)¹⁶ diye de adlandırılan Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın kuruluşu bu koşullarda olmuştu.¹⁷ Bu parti T.C.F gibi TBMM'de ya da toplumsal bir kesimin yapısı gereği, özlem ve istemlerinin ortaya çıkarmış olduğu, siyasal gruplaşmalardan değil, Mustafa Kemal (Atatürk)'ün düşünce ve girişimleri sonucu doğmuştu.¹⁸

II

SCF'nin kuruluş süreci Mustafa Kemal Atatürk, Paris Büyükelçiliği'ne atanmış olan Fethi (Okyar) Bey'e bir muhalif fırka kurmasını teklif etmesiyle başlamıştı. Reisi Cumhur "laik Cumhuriyet" tehlikeye düşmediği sürece her iki fırka arasında tarafsız kalacaktı. Bu sözü yalnız yeni fırkanın kurucusuna vermekle kalmamış basın yoluyla da kamuoyuna duyurmuştur. Yeni kurulan Fırka ile ilgili olarak, SCF'nin kuruluşundan bir gün önce Anadolu Gazetesi muhabirinin "Fethi Bey mecliste serbest münakaşanın temini için Cumhuriyet perver, Laik bir muhalefet fırkası teşkil etmek azminde olduğunu bildirmekte bu niyet ve arzusunun nasıl telakki olunacağı..." yolunda sorduğu bir soruyu Reisi Cumhur şöyle yanıtlamıştır:

".SCF reisleriyle çok mücadele edeceğimizi tahmin ediyorum. Fakat ben Cumhuriyet esaslarının kuvvetlenmesini temin edecek olan bu mücadeleleri memnuniyetle müsaade edeceğim ve şimdiden söyleyebilirim ki, en kavgalı olduğum geceler sizi soframda birleştireceğim ve o zaman tekrar ayrı ayrı her birinize soracağım. Sen ne dedin ve ne için dedin? Senin cevabın ne idi, neye isnat ediyordun? Bu günden itiraf ederim ki, bu benim için yüksek bir zevk olacaktır."19

Başvekil İsmet Paşa'nın yeni fırkanın kurulduğu gün olan 12 Ağustos 1930 günü aynı gazeteye vermiş olduğu demecinde:

".Fethi Bey'in müstakil bir fırka teşkil etmesi siyasi hayatımızda büyük bir tekamül safhasıdır. Anlaşıyor ki, eski arkadaşımızla büyük meseleler üzerinde ciddi münakaşalar yapacağız."20

Ankara'da verdiği bu demeçten sonra aynı gazete muhabiri İsmet (İnönü)'yü Yalova'da ziyaret etmiş ve paşa gazetecileri yine aynı tür bir demeçle savuşturmak istemiş; ".Yeni Fırkayı pek tabii olarak telakki ettim. İnşaallah memleket için hayırlı olacaktır. Fethi Bey'in teşebbüsünü sevinçle karşıladım." demesinin ardından, muhabir bu noktayı açıklığa kavuşturmak için Paşa'ya ".Fethi Bey Cebeli bereket mebusluğuna namzetliğini koyacakmış bu konuda ne düşünüyorsunuz?" sorusunu yöneltince de Paşa bu kez gerçek duygularını ortaya sermişti; ".Biz siyasi hayata dahil olup da vaziyette ayrılık göstererek memlekette daha ziyade menfaat teminini depriş etmek isteyen Fethi Bey'in intihabına hiçbir zaman muarız değiliz."21

Meclis Reisi Kazım (Karabekir) ise yeni kurulacak fırka hakkındaki görüşünü şöyle açıklamıştır:

".Ben C.H.F.'ye dahilim. Meclis Reisi olmaklığım hasebiyle doğal olarak tarafsızım. C.H.F. ile Fethi Bey'in teşkil ettiği SCF arasında fark olmamakla beraber, her iki fırkanın Cumhuriyet umdeleri arasında tam bir uyuşma vardır. Yeni fırkanın doğuşunu memnuniyetle karşıladım."22

SCF'nin programı çok kısıydı. Bu kısıtlığın nedeninin hem programın çok çabuk hazırlanmış olmasından hem de gerçekte C.H.F.'nin uygulamalarına karşı çıkışla yetinilmiş olmasından kaynaklanmaktaydı.23 Fethi (Okyar) Bey'in Kendisi de gazetecilere vermiş olduğu demeçte de bu gerçeği şu şekilde açıklamıştı;

" Program bu gün şiddetle hissolunan

ihtiyaçları tatmin edecek ve mevcut sıkıntılara çare bulacak tedbirleri havi (içeren) bir tatbikat ve icraat programıdır. Binaenaleyh, öyle zannedildiği gibi uzun nazariyelerle dolu değil kısadır."24

Yunus Nadi de köşe yazısında programı eleştirmiş şöyle demişti:

"Yeni fırkanın program tanziminde biraz istical etmiş (acele etmiş) olduğuna hükmet lazım gelir. Yahut buna program dememeli de, ileride.tetkik ve münakaşa olunarak hakiki şekiller alacak umumi hatlar demeli.Program diye ileri sürülen maddeler İsmet Paşa Hükümeti'nin umumi icraatından bazılarını tenkit etmek isteyen fikirlerden ibarettir"25

Fethi (Okyar) Bey neler yapacağını Anadolu gazetesine verdiği uzun demecinde etraflıca anlatmıştır. Fethi Bey özetle;

" Teşkil edeceğim SCF'nin cephesi laik ve tam samimi cumhuriyetçiliktir.

Neşredeceğim program şimdiye kadar emsali çok görülen fakat temeninyet sahasında kalan ve malasef tatbikat sahasına girmeyen uzun vaatler ve nazariyelerle dolu değildir. Bugün milletin çok ızdırap çektiği sıkıntılara çare bulmak fikrimce neye mütakkıf ise onları ihtiva edecektir.

...Herkesin emeli zengin ve güzel memleketimizin yükselmesi ve daha müreffeh olmasıdır. Cumhuriyetin bahşettiği hürriyetten istifade ederek mütalaa beyan etmek ve umumi işlerde görülmüş yolsuzlukları sürmek tabii bir hak ve vazifedir.çalışmak isteyenleri matbuatın yardım edeceğine şüphe etmiyorum."26 demiştir.

III

SCF beklenin çok ötesinde inanılmaz derecede halktan ilgi ve destek görmüştü.27 Halk yığınlar halinde SCF'ye koşuyor, muhalif gazeteleri adeta kapışıyordu. Şimdi C.H.F.'nin karşısında T.C.F değil, SCF'nin ve Fethi (Okyar) öncülüğünde bir halk hareketi vardı.

Yeni fırka başta İstanbul olmak üzere Ankara ve İzmir'de teşkilatlamasına hız verir.28

Şimdi bu halkı yönlendirecek bir basın organı gerekmektedir. Fethi (Okyar). Oruç Arif'in "Yarın" gazetesini SCF'nin yayın organı olmasını ister, ama Ahmet (Ağaoğlu) buna karşı çıkmıştır.29 Oruç Arif C.H.F. karşısında SCF'yi desteklemeyi sürdürür.

Ama bu arada, bir gelişme olmuş, yeni fırkanın kuruluşundan yaklaşık iki ay sonra, SCF'nin en güçlü olduğu kentlerden biri olan İzmir'de " Serbes Cumhuriyet" adında yeni bir gazete yayınlanmıştır.30 Gazetenin 26 Teşrinevvel (Ekim) 1930 tarihli 1. sayısının ilk sayfasında; "Serbest Cumhuriyet ismini gazetemize tesadüfi olarak seçmedik. Maksadımız büyük liderin açtığı ümit dolu yoldan gitmektir. Muhterem İzmir ve Anadolu halkı da aynı yolun yolcusu olduğu içindir ki, gazetemiz her vakit halkın ve hakkın gazetesi olmakla iftihar edecektir" deniliyordu. Şimdi de SCF liderlerinin bilgisi dışında da bir yayın organı çıkıyor, kendisini yeni fırkanın yayın organı sayıyordu.31 Gazetenin ikinci sayfasında yayımlanan yazının başlığı da "Serbest Cumhuriyet tam Cumhuriyet, tam hürriyet halk ve hak yolundan gidecektir"

Fethi (Okyar) 5 Eylül 1930 tarihinde

İzmir teşkilatını oluşturma görevini pek nüfuzu olmayan Avukat Reşat Bey'e vermiş, Reşat Bey 6 Eylül 1930 günü Vilayet Umumi Kongresini gerçekleştirmiş,³² İzmir'de yayımlanan Hizmet gazetesine göre; SCF Vilayet Ocağı İdare Heyeti, ile birlikte de İzmir'de bulunan TBMM Reisi ile İzmir valisi ve Belediye Başkanı'nın yanında, C.H.F.'yi ziyaret etmişlerdir.³³ Ardından bir beyanname yayınlarak, üye kayıtlarına başladıklarını İzmir halkına bildirmişlerdir³⁴

Hizmet gazetesine göre SCF yalnız kent merkezinde değil, tüm İzmir kazalarında hızla teşkilatlanmasını tamamlamaktadır.³⁵

Ahmet (Ağaoğlu) anılarında İzmir'i şu şekilde tanımlıyor:

"...İzmir yeni fırkanın çıkışını her yerden ziyade hararetle karşılayan bir muhitti. Umumiyetle bu muhit nispeten daha münevver, heyecanlı ve hassas bir kesimdir. Bunun sebepleri meydandadır. Bu muhit zengindir ve devlet hazinesine en az göz dikmiş bir yerdir. Kendi zahmetleri ve kendi çalışmaları ile geçinen insanlarda tabiatıyla hürriyet ve serbestlik duygusu gelişmiştir. Sonra bu muhit nispeten daha aydındır. Memleket aydınlarının çoğu oradadır. Daha sonra burası kendini bilen Türkçülüğün en koyu noktalarından birisidir. Türk tipi, Türk seciyesi kendini orada muhafaza etmiştir..."³⁶

İşte bu İzmir Fethi (Okyar) Bey'e telgraf çekiyor, heyetler gönderiyor ve İzmir'e davet ediyor. Fethi (Okyar) Bey bu konuda Gazi'den öneri almaya gidiyor ve Gazi ona yalnız İzmir'e değil, her tarafa gidilmesini, her tarafta seçimlere iştirak olunmasını ve teşkilatlandırılmasını

ısrarla tavsiye ediyor.³⁷

IV

Fethi (Okyar) Bey ve fırka arkadaşları daha İzmir'e gelmeden önce yerel yönetimin tutumu nedeniyle kentte bazı olaylar çıkmıştı. Yeni Asır gazetesine göre; 3 Eylül 1930 günü Vali Kazım Paşa'nın başkanlığında, polis müdürlüğünde yüksek rütbeli polislerin katıldığı bir toplantı yapılarak bazı önlemler alındı. Yine yerel yönetimce bazı kuruluşlara yeni fırka mensuplarını karşılamaya gitmemeleri konusunda tebligat yapılmıştı. Fethi (Okyar) Bey'in İzmir'e geleceği 4 Eylül günü Birinci Kordon'da sıkı polis tertibatı vardı. Adeta adam başına bir polis düşüyordu. Polisler 3 Eylül akşamı aldıkları emirler gereği gelirse belki hakarete uğrar. Gelmemesi muvafıktır düşüncesiyle kentin her kesiminde faaliyete geçti. Halkı korkutmaya, asılan bayrakları indirmeye ve karşı duranları karakola sevk etmeye başladı. Kordon'da ki polislerden bazıları, yeni fırka mensuplarını getirecek vapuru bekleyen halkın geçişini engelleyerek, dağılmaları konusunda uyarıyorlar, karşılamaya gelenlerin elindeki bayrakları topluyorlardı. Fethi (Okyar) Bey'i getiren vapurun İzmir'den telsizle direktif verilerek, gelişini geciktirilmek istendiğini, bu işin Seyrû Sefain İdaresi'nce kasten yapıldığı yolunda söylentiler dolaşıyordu.³⁸

İzmir'e yaklaşan vapurda bulunan yeni fırka mensupları tedirgindiler. Fethi (Okyar) Bey, Ahmet Ağaoğlu'nun kolundan tutarak bir kenara çeker ona şöyle der;

"...Gazi'ye veda etmeye gitmiştim, çıkarken beni tuttu ve gizli olarak dedi ki,

Mahmut Esat Bey'den İzmir'den bir telgraf aldım. Telgrafta deniliyor ki, Fethi Bey'in İzmir'e geleceği söyleniyor, halbuki halk Fethi Bey aleyhine çok heyecanlıdır. Gelirse hakarete uğrar. Gelmemesi muvaffıktır. Anlıyorum ki, senin oraya gitmene engel olmaya çalışıyorlar,fakat sen gideceksin lakin ihtiyatlı davranmanı tavsiye ederim.Vapur şehre yaklaşırken husumet alameti gördüğün taktirde vapurdan inme ve bana telsizle malumat ver..."39

Yeni Asır gazetesi ise Fethi (Okyar) Bey'in İzmir'de karşılanışını şöyle dile getirmektedir:

".Sahil baştan başa on binlerce insan tarafından kaplanmış liman Fethi Bey'i bir an önce karşılamaya, bir an önce görmeye gelen vatandaşlarla dolmuştu. Her taraftan alkışlar yükseliyor,müthiş tezahürat içinde vapur yavaş yavaş rıhtıma yanaşıyordu. Limandaki ecnebi vapurlarında bulunan yüzlerce Türk deniz işçisi işlerini bırakmışlar,lideri sonu gelmez alkışlarla, yaşa sözleriyle karşıyorlardı. Limanda bulunan vapurlar düdüklarini çalarak selamlıyorlardı. Öyle bir manzara ki tarifi imkansız. Bu kalabalık Fethi Bey'i görmek ve onu kucaklamak için adeta birbirini çiğnemişti, yaralananlar vardı. Denize ittirilen, karga tulumba edilip atılan polisler vardı. Fethi Bey'in bindiği araba bile bir ara havalara kaldırılmıştı. 40

Ogün otelde fırka örgütü sorunları tartışılmış, kimi gazetecilerle görüşülmüş. Ancak bu arada İzmir Valisi Kazım (Dirik) Bey, Fethi (Okyar) Bey'e bir yazı göndererek, güvenliği sağlamakta zorluk çektiğini bu nedenle, ertesi günü vermesi gereken söylevinden vazgeçmesi

gerektiğini bildirir. Bunun üzerine Fethi (Okyar) Bey Reisi Cumhur Mustafa Kemal'e(Atatürk) bir telgraf çekerek bu durumu kendisine bildirmek istediğinde ise, postahane telgrafı çekmeyi reddetmiş. Fethi (Okyar) Bey valiye başvurarak, telgrafın çekilmesinde diretince, birtakım yazışmalar sonucunda ancak telgrafını güçlükle çekebilmişti. Reisi Cumhur Mustafa Kemal Atatürk'ün bu telgrafa yine bir telgrafla hemen yanıt vermiş, şöyle demişti:

"İzmir'de Serbest Fırka Reisi Fethi Beyefendi Hazretlerine (Sureti Başvekil'e Dahiliye Vekiline, İzmir Valisine) Anlıyorum ki sana nutkunu söyletmek istemiyorlar.Fakat sen mutlaka nutku söyleyeceksin ve tesadüf edeceğin herhangi bir engeli mutlaka bildireceksin Asayişin temini için Başvekil, Dahiliye vekili ve İzmir Valisi lazım olan tedbirleri almakla mükelleftirler"41

Hakimiyeti Milliye gazetesinin öne sürdüğüne göre; olayları kışkırtan ve tırmandıran, İzmir'de yayınlanan SCF yanlısı gazetelerdi.42 5 Eylül günü İzmir'de kanlı olaylar oldu.Olayları yine Yeni Asır gazetesinin sütunlarından izleyelim: Başlarında Teyyare Cemiyeti Başkanı Mehmet Şevki Bey'in bulunduğu C.H.F. taraftarları "Bizim fırkamız Gazi'nin fırkasıdır" sloganı atarak, bir karşı toplantı düzenlemek istediler. Bunun üzerine C.H.F. İzmir İl Teşkilatı, Bahri Baba Parkı'nda aynı gün bir miting yapılması kararını aldı. Halka da muhtarlar aracılığı ile mitinge katılması için duyurular yapıldı. İstenilen kalabalık sağlanamayınca da bu kez, C.H.F.'liler "Fethi Bey konferans verecek" diye bir söylenti çıkardılar. Bunu duyan bir grup halk da Bahri

Baba Parkı'nı akın akın doldurdu. Konferans kürsüsünde Fethi (Okyar) Bey yerine Mahmut Esat'ın (Bozkurt) çıkması üzerine, halk öfkeyle meydana terk eder.⁴³

Bahri Baba Parkı'ndan dönen aldatılmış kızgın halk topluluğu yollarının üzerinde buluna C.H.F.'nin merkez binasının önünden geçerken, aleyhte bazı tezahüratlarda bulununca bina içinde bulunan Sabri Bey halka "namussuzlar" diye bağırır, bunun üzerine binanın camlarını taşıyan halk, daha da alevlenmiş bir biçimde, Denizli Mebusu Haydar Rüştü Bey'in sahibi olduğu Anadolu gazetesi matbaasına gelerek matbaanın camlarını kırıp, içeriye girmişler, matbaada yalnız bulunan Anadolu gazetesi muhabirlerinden Nuri Bey'e göstericiler hücum etmişlerse de, Nuri Bey göstericilere bundan böyle, SCF ve lideri Fethi (Okyar) Bey karşı hiçbir yazı yazmayacağına dair yemin vererek ellerinden kurtulmuştur. Bunun üzerine polis ve jandarma olay yerine gelmiş, ikinci bir olaya karşı önlem almıştı. Daha ilk olayın üzerinden on dakika geçmeden bir başka grup da "kahrolsun Anadolu muharirleri, yaşasın Fethi Bey" sloganlarıyla binaya taş atmaya başlamıştı. Polis ve jandarma kalabalığı dağıtmak için havaya ateş edince, atılan bu kurşunlardan, 15 yaşında Necati adında bir genç isabet alarak ölmüş, 7 kişi de yaralanmıştı.⁴⁴

Fethi Okyar bu olayı anılarında şöyle anlatmaktadır:

".Babası, oğlunun kanlı naaşını bana getirerek; bu hürriyet yolunda şehittir kurtar bizi dedi. Bu şahsi bir dilekçe değildi. Çok çok ağır iktisadi şartlar ve bu şartlar altında yaşama mücadelesi veren halkın hür, rahat, refahlı hayat

hasretinin trajik ifadesi idi."⁴⁵

V

İzmir'de çıkan bu olaylar üzerine geniş bir soruşturma başlatılmış, bazı SCF'liler tutuklu ya da tutuksuz olarak mahkeme önüne çıkarılmışlardır.

Hakimiyeti Millie gazetesi haberine göre 7 Eylül gününe dek otuz altı kişi tutuklanmıştır.⁴⁶ Ayrıca işçiyi yasa dışı greve kışkırtmak suçundan 14 kişi tutuklanmış⁴⁷ işçi liderleri de tutuklanarak, Cumhuriyet Savcılığı'na verilmiştir.⁴⁸

Tüm bunlardan daha önemlisi, SCF'yi destekleyen İzmir gazetelerinin yazar ve sorumlu yazışları müdürlerinin tutuklanmış olmasıydı.¹⁴ Eylül'de Yeni Asır'ın yazarı Behzat Arif yazışları müdürü avukat Kadızade Bedri Beyler "hükümetin manevi şahsiyetini tahkir" ettikleri savı ile tutuklanmışlar, buna karşılık C.H.F.'yi tutan Anadolu gazetesinin yazışları müdürü İbrahim Bey'e, Fethi (Okyar) Bey için yalan haber yayınlamaktan dava açılmış, tutuksuz yargılanması kararlaştırılarak serbest bırakılmıştır.⁴⁹ İstanbul'da yayımlanan SCF yanlısı Son Posta başyazarı Ragıp Bey de tutuklanmış, hakkında açılmış dava İzmir gazetecilerinin davası ile birleştirilmiştir.⁵⁰

Fethi (Okyar) Bey'in İzmir gezisi C.H.F.'ye Ege'de halkın desteğini ve güvenini tümüyle yitirmiş olduğunu, bir genel seçim sonucunda iktidarı yitirebileceğini göstermişti. Oysa C.H.F. geçen yedi yıl boyunca kendisine bağlı bir yönetici kadrosu oluşturmuş bulunuyordu. Bürokrasi, C.H.F.'den yanaydı. C.H.F.'nin bir seçimle iktidarı yitirmesi demek,

bu bürokratların da sonu demektir.⁵¹

C.H.F. ve ona bağlı bürokratları, bu gerçeği Genel Belediye Seçimlerinde daha iyi gördüler. Tüm devlet imkanlarına⁵² ve engellemelere⁵³ ve yolsuzluklara karşın⁵⁴ 502 seçim bölgesinden 31'inde SCF adayları kazanmış bulunuyordu.^{55, 56}

C.H.F.'nin elitleri İzmir'de patlayan tüm yurda dalga dalga yayılan yeni muhalafet hareketine halk galeyana derhal bir etiket bulmakta gecikmemişlerdi: İrtica.⁵⁷ C.H.F., SCF'nin oluşmasına Mustafa Kemal (Atatürk) tarafından da kurulmuş olsa, ilk günden beri karşı olmuş, içine sindirememiş, İktidarın elinden gideceği korkusuna kapılmış, bu partinin ortadan kalkması için baskı yapmış, olayları körüklemiş, hatta düzenlemişti.⁵⁸ Reisi Cumhur Mustafa Kemal Atatürk'ü etkileyebilmek için var güçlerini seferber etmişlerdi. Falih Rıfki (Atay), Hakimiyeti Milliye'deki politika sütununda SCF taraftarlarını devlet ve otorite düşmanı ilan ederken⁵⁹ Başvekil İsmet (İnönü) de muhalif fırkayı Reisi Cumhur ile karşı karşıya getirebilmek için, Ali Naci (Karacan)'a "İnkılap" adlı bir günlük gazete bile çıkarttırmıştı.⁶⁰

Tüm bunlara ek olarak Yunus Nadi, Cumhuriyet gazetesinde "Reisi Cumhur Gazi Mustafa Kemal Hazretlerine" diye başlayan⁶¹ Süreyya (İlmen) Paşa'nın değerlendirmesiyle; "Ya Halk Partisi'nin reisisin veyahut değilsin.

Reisi isen bizimle beraber olacaksın; değilsen biz kendimize bir reis intihap edeceğiz! Dediler ve bu suretle Gazi'yi tehdit etmeye başladılar"⁶²

Bunun üzerine Reisi Cumhur Mustafa Kemal Atatürk Yunus Nadi'ye hitaben yazmış olduğu mektubunun içeriği ele alınacak olursa Reisi Cumhur'un tarafsızlıktan ayrıldığı, C.H.F.'nin yanında yer aldığı anlamı çıkar, Gazi açıkça; ".Bu teşekküle tarihen bağlıyım. Bu bağ çözmem için hiçbir sebep ve lüzum olamaz. Resmi vazifemin hitamında Cumhuriyet Halk Fırkası başında fiilen çalışacağım. Bu noktada tereddüde mahal yoktur."⁶³

C.H.F. elitlerinin tüm bu uğraş ve çabaları başarıya ulaşmış, Cumhurreisi Mustafa Kemal Atatürk ile karşı karşıya kalan SCF Lideri Fethi (Okyar) bunun üzerine bir "Fesih Beyannamesi" hazırlamış, Reisi Cumhur Mustafa Kemal (Atatürk)'ün de onayını aldıktan sonra bunu 17 Kasım 1930 tarihinde kamuoyuna ilan etmişti.⁶⁴

Çok partili yeni düzen deneyiminin başarısızlıkla sonuçlanmasını ve SCF'nin kendini kapatmak zorunda kalmasının açıkça ortaya çıkardığı; C.H.F.'nin çok partili yaşamı içine sindirememiş olması, otoriter parti yönetimini ne pahasına olursa olsun sürdürmek istemesi⁶⁵ yanında, iktidarı tehlikeye girdiğinde, C.H.F. siyasal ve bürokrat elitlerinin, devrimlere ve büyük kurtarıcı Mustafa Kemal Atatürk'e bile karşı çıkmaktan çekinmeyecekleri gerçeği idi.

DİPNOTLAR

- 1 Maurice Duverger: Siyasi Partiler; Türkçesi, Doç Dr. Ergun Özbudun, Bilgi Yayınları, İkinci Basım, Ankara, 1974, s. 360.
- 2 A.g.k.,
- 3 Türkiye'nin tek parti rejiminden çok partili düzene geçişini bir bakıma ülkenin içinde bulunduğu siyasal ve ekonomik iç gelişmelerle birlikte, Mustafa Kemal Atatürk'ün mimarı olduğu Cumhuriyet'in temeline örülmüş bulunan liberal düşünce hazırlamıştı (Kemal H. Karpat: Türk Demokrasi Tarihi Sosyal Ekonomik, Kültürel Temeller; Afa Yayınları, İstanbul, 1996, s.125). Çünkü Jön Türklere örnek olmuş ve 1908 Anayasası'nda kendini hissettirmiş olan Fransız Devrimi'nin liberal ve bireyci fikirleri, Cumhuriyet rejiminde de özenle muhafaza edilmişti (Bkz. Hüseyin Nail Kübalı: Devlet Ana Hukuku; İstanbul, 1950) 1924 Anayasası kişi hak ve özgürlüklerini en geniş anlamda tanımlamıştı. Ama Güçler Birliği, T.B.M.M.'nde toplanmıştı. Buna karşın Yargı Sistemi günlük görevlerinde bağımsızdı. Cumhuriyet rejimi kuramsal da olsa kişiye tüm hak ve özgürlükleri tanıyordu. Bu nedenle 1923 ile 1938 yılları arasında Türkiye'yi yöneten hükümetlerin gerçek anlamda otoriter nitelik taşıdıkları hala tartışma konusudur. Otoriter rejim amaç değil bir bakıma aydınlanma ve çağdaşlaşma için araç olmuştu.
- 4 Gazetenin orijinal ismi "Serbest Cumhuriyet"tir.
- 5 Serbest Cumhuriyet, 26 Ekim 1930.
- 6 Bkz. Çetin Yetkin: Atatürk'ün Başarısız Bir Demokrasi Devrimi: Serbest Cumhuriyet Fırkası 2. baskı, Toplumsal Dönüşüm Yayınları, İstanbul 1997.
- 7 Şevket Süreyya Aydemir: Tek Adam Mustafa Kemal (1922-1938); Üçüncü kitap, Remzi Kitabevi, 3. Baskı, İstanbul, 1969, s. 304.
- 8 Şeyh Said isyanından sonra ortaya çıkan Kürt başkaldırıları için bkz: Abdülhaluk M. Çay: Her Yönüyle Kürt Dosyası; Turan Yayınları, 2. Baskı, İstanbul, 1994, s. 405-420.
- 9 1929 Dünya Ekonomik Bunalımı için bkz. İlhan Tekeli, Selim İlkin: 1929 Dünya Ekonomik Bunalımında İktisadi Politika Arayışları (Türkiye Belgeseli İktisat Tarihi); O.D.T.Ü.İ.B.F.Y., Ankara, 1977. Ülkede sermaye birikimi olmaması ve Lozan Antlaşması nedeniyle gümrüklere gereği gibi egemen olunamaması, bu bunalımın etkilerinin fazlasıyla duyulmasına yol açtı. 1923-1929 yılları arasında uygulamaya çalışılan liberalist deneme de bu kısır döngü nedeniyle başarısızlığa neden oldu. Necdet Ekinci: Çok Partili Düzene Geçişte Dış Etkiler; Toplumsal Dönüşüm Yayınları, İstanbul, 1997. s. 77.
- 10 Kadri Karaosmanoğlu: Politikada 45 Yıl; Bilgi Yayınları, Ankara, 1968, s. 131.
- 11 İsmail Hüsrev Tökin: Türkiye'de Köy İktisadiyeti; Sunuş Korkut Boratav, İletişim Yayınları, 2. baskı, İstanbul, 1990, s. 140.
- 12 Aydemir, 387.
- 13 Hasan Rıza Soyak: Atatürk'ten Hatıralar; C. II, Yapı Kredi Bankası Yayınları, İstanbul, 1973, s. 405.
- 14 Ahmet Ağaoğlu: Serbest Fırka Hatıraları; Nebioğlu yayınları, İkinci Baskı, İstanbul, 1969, s. 45.
- 15 Timur Taner: Çok Partili Hayata Geçiş; İletişim Yayınları, İstanbul, 1991, 9; Tarık Zafer Tunaya: Türkiye'de Siyasi Partiler (1859-1952); Doğan Kardeş Yayınları, İstanbul 1952, s. 623.
- 16 Aydemir, 388; Tunaya, 624.
- 17 4 Mart 1925 tarihinde Tahrir-i Sükun Kanunu yürürlüğe girdi. Böylece tüm muhalefet

örgütleri ve basını susturulmuştu; tutuklama ve idamlar birbirini izledi. Muhalefet sindirilmişti. Ama 1929 Ekonomik Bunalımı "geliyorum" sinyallerini birkaç yıl önceden vermeye başlamıştı. Bunalımdan en çok etkilenen kesim çalışanlar kesimiydi. Bu nedenle ülkede 1925 Temmuz'undan 1933 yılının başına kadar 35 grev ve direniş eylemi yaşandı. Bunlardan en önemlisi telgrafçıların, Erzurum, Samsun ve Adana'da ücret artışı için başlattıkları grev, 1927 Ocağı'nda üç bin kayıkçının alacakları olan 25 bin lirayı alabilmek için, İstanbul Liman İdaresi'ni basmaları, polisle çatışmaları sonucu on kayıkçının ölmesi, aynı yılın Ağustos ayında, Nusaybin'de 850 demiryolu işçisinin kolluk kuvvetleriyle çatışması sonucu, meydana gelen ölüm ve yaralama olayları Bkz. Kemal Sülker: 100 Soruda Türkiye'de İşçi Hareketleri; İstanbul, 1973. İşte sindirilmiş muhalefetle sokaktaki muhalefetin buluşmasından korkulmaktaydı.

18 Bu nedenle S. C. F. koşulları bakımından yapay ve tamamen köksüz bir kuruluştu. (Aydemir, 388) S. C. F.'nin uzun süredir ülkeyi yöneten Tek Parti iktidarı karşısında, ülkeyi etkisi altına almış bulunan ekonomik bunalımın etkilerini azaltmak için devletçiliğe yöneldiğini, ayrıca dünyada "klasik demokrasilerin" genellikle gözden düşmeye başladığı bir sırada kurulmuş olmasının (Çetin Yetkin: Serbest Cumhuriyet Fırkası Olayı: Karacan Yayınları, İstanbul, 1982, s. 28.) bir başka nedeni daha vardı; devletçi siyasa izlemeye karar vermiş olan C. H. F. ve Hükümet program ve uygulamalarının, T.B.M.M.'de denetleme gereği ve hızla yozlaşmakta olan C.H.F. örgüt ve kadrolarının, bu muhalefet karşısında yeni bir heyecanla kendini toparlama isteği... (Ekinci, (80-81).

19 Anadolu, 11 Ağustos 1930.

20 Anadolu, 12 Ağustos 1930.

21 Anadolu, 12 Ağustos 1930.

22 Anadolu, 14 Ağustos 1930.

23 Yetkin, Atatürk'ün Başarısız Bir., 107.

24 Demeç, Cumhuriyet, 12 Ağustos 1930; Vakit, 12 Ağustos 1930.

25 Yunus Nadi: "Yeni Fırkanın Umumi Telakkisi", Cumhuriyet, 17 Ağustos 1930.

26 Anadolu, 12 Ağustos 1930.

27 Ali Fethi Okyar: Üç devirde Bir Adam; Yayına Hazırlayan; Cemal Kutay, Tercüman yayınları, İstanbul, 1980. s. 443.

28 Cumhuriyet, 14, 17, 19 Ağustos 1930-13 Eylül 1930.

29 Bkz. Ağaoğlu; 19-21.

30 Bu konuda daha geniş bilgi için bkz. Hakkı Uyar: "Serbest Cumhuriyet Gazetesi" Tarih ve Toplum, Cilt 16, Sayı: 95, Kasım 1991, 46-49.

31 Fethi Okyar, Sürayya İlmen, Ahmet Ağaoğlu, Asım Us gibi o dönemin şahitlerinin anılarında bu gazeteden hiç söz edilmemesi ilginçtir.

32 Vakit, 7 Eylül 1930.

33 Hizmet, 9 Eylül 1930.

34 Hizmet, 12 Eylül 1930.

35 Hizmet, 9, 12, 23-28 Eylül 1930.

36 Ağaoğlu. A.g.k., 60-61.

37 Ağaoğlu. A.g.k., 60.

38 Yeni Asır, 4-5 Eylül 1930.

39 Ağaoğlu, A.g.k., 61.

40 Yeni Asır, 5 Eylül 1930.

41 Ağaoğlu, A.g.k., 34-35; Yetkin, A.g.k., 175-176.

42 Hakimiyeti Milliye, 5 Eylül 1930.

- 43 Yeni Asır, 5 Eylül 1930.
- 44 Yeni Asır, 6 Eylül 1930.
- 44 45 Fethi Okyar: Serbest Cumhuriyet Nasıl Doğdu? Nasıl Feshedildi?; Hazırlayan: Nermin Kırdar, İstanbul, 1987.
- 46 Hakimiyeti Milliye, 8 Eylül 1930.
- 47 Cumhuriyet, 10 Eylül 1930.
- 48 Hakimiyeti Milliye, 7 Eylül 1930.
- 49 Hakimiyeti Milliye 15 Eylül 1930.
- 50 Hizmet, 15 Eylül 1930. Yetkin, A.g.k. 179.
- 51 Yetkin, A.g.k., 180.
- 52 Son Posta, 31 Teşrinievvel 1930.
- 53 Anadolu, 7 Ekim 1930; Hizmet 24 Eylül 1930.
- 54 Seçim yolsuzlukları için bkz: Hizmet, 24-25 Eylül 1930; Serbes, Cumhuriyet, 26 Ekim 1930.
- 55 Cumhuriyet, 21 Teşrinievvel 1930.
- 56 İzmir bölgesindeki seçim sonuçları için bkz, Yeni Asır, 20 Ekim 1930; Hizmet 20 Ekim 1930.
- 57 Oysa S. C. F. rejime tümüyle sadık bir partiydi. Gerek Fethi (Okyar) gerek parti ileri gelenleri Gazi'nin en çok güvendiği kişilerdi. Bir Dr. Reşit Galip mi "hilafetçi" ve "şeriatçı" idi, yoksa Mustafa Kemal (atatürk) ün kendi kızkardeşimi? (Ekinci, A.g.k., 81).
- 58 Ekinci, A.g.k., 81; Tunaya, A.g.k., 627; Yetkin, Serbest Cumhuriyet... 236.
- 59 Hakimiyeti Milliye, 11 Eylül-24 Eylül 1930.
- 60 Başvekil İsmet (İnönü) tarafından beslenen bu gazetenin başyazılarını Yakup Kadri (Karaosmanoğlu); Asaf (Belge) yazmışlardı. Ali Naci Karacan İnönü'ye yapmış olduğu bu hizmetlerin karşılığını birkaç yıl sonra uzun süreli ve bol maaşla Bulgaristan A. A. muhabiri, Arjantin'e İş Bankası Mümessili İsviçre'ye Basın Ateşesi olarak gönderilerek görmüştü.
- 61 Cumhuriyet, 9 Eylül 1930.
- 62 Süreyya İlmen: Dört Ay Yaşamış Olan Zavallı Serbest Fırka; Muallim Fuat Gücüyener Yayınları, İstanbul. 1951, s. 76.
- 63 Cumhuriyet, 10 Eylül, 1930.
- 64 Fesih Beyannamesi ve tartışmalar için bkz: Okyar. A.g.k., 79 vd.
- 65 Yetkin, Serbest Cumhuriyet, 231.

Mustafa Kemal'in Askeri Dehası ve Muharebelerdeki Uygulamaları

*Levent ÜNAL***

Sosyal bilimciler, insanlığın ilerleme ve gelişmesinin, sayıca çok az olan büyük adamların katkısıyla mümkün olduğunu söylerler. Gerçekten de tarih; sanat, edebiyat, bilim, siyaset, askerlik gibi yaşamın her sahasında, durgun ve sakin yaşayan büyük ve hareketsiz kitleleri dâhilerin ve büyük adamların bir lokomotif gibi harekete geçirdiklerini belgelemektedir. Normal insanların çok üzerinde niteliklere sahip bu insanlar toplumları derinden etkilemiş, onları arzu ettikleri çizgiye yükseltmeyi başarmışlardır. Atatürk de kuşkusuz çok az sayıdaki dâhi önderlerden biridir.

Dâhi, üstün zekânın bir üst kademesi olup bir meslek grubunda çıkılabilecek en üst sınır kabul edilir. Meydan Laresse Ansiklopidisi dehayı, “herhangi bir alanda yaratıcı güç”, dâhiyi, “hakikat, güzellik veya

yararlılık bakımından çok büyük yenilikler ortaya koymuş insan” olarak tanımlamaktadır.

Ünlü tarihçi Prof. Yusuf Hikmet Bayur, lider ve deha kavramlarının özelliklerini; “olağanüstü işler görmek ve eserler yaratmak kabiliyetine doğuştan sahip olmak, herkesten çok önce görmek, duymak, anlamak ve kavramak, anlaşılması ve anlatılması imkânsız doğuştan büyüklük, insanlığın gelişiminde görebileceği en yüksek zirveleri görmek, göstermek ve topluluğu oraya götürecek olağanüstü yaratılışa olmak ve nihayet sabırlı olmak” şeklinde sıralamıştır.

O halde bir insanı dâhi olarak tanımlayabilmek için öncelikle; üstün bir zekâyâ sahip olması, başka kimsenin yapamayacağı bir eser veya başaramayacağı bir uygulama ortaya

* Bu makale “Çanakkale Araştırmaları Türk Yılığ, Cilt:17, Sayı:26”da yayınlanmıştır.

** Dr. Öğr. Üyesi, Başkent Üniversitesi, Ankara, unallevent11@gmail.com

koyması, eser veya uygulamalarının toplum yararına, kalıcı ve örnek olması gerekir.

Bu özellikler ışığında bir komutan olarak muharebelerdeki uygulamaları ve sonuçlarına bakıldığında Mustafa Kemal'in askeri dehası tartışılmaz bir gerçektir. Üstelik Mustafa Kemal'in dehası sadece askeri alanla sınırlı değildir, aynı zamanda dâhi bir lider ve devlet adamıdır da. Bu nedendir ki tüm dünya kendisini çok yönlü bir dâhi olarak kabul etmektedir.

Amerikalı bilim adamı Richard D. Robinson, O'nun askeri dehasını oluşturan niteliklerin; kişisel cesaret, başkalarının hareketini sezmiş yeteneği, sabır, yani kendi hareketlerinin en etkili olabileceği zamanı kavrayış, askeri harekâtın amacını saklı tutmak, inandırıcı biçimde yanıltma hareketleri yapabilme yeteneği, hasım kuvvetlerin nispi muharebe gücünü, objektif bir görüşle ve doğru olarak değerlendirebilme niteliği, yani "gerçekçilik" olduğunu belirtmiştir.

Atatürk biyografisinin yazarı tarihçi Lord Kinross Atatürk için, "Onun çağımızın yetiştirdiği en büyük devlet adamlarından biri olduğu hakkında en ufak bir kuşku yoktur. Benim ülkemin en büyük adamlarından biri olan Winston Churchill, "Atatürk"ü Birinci Dünya Savaşı ve sonrasında en büyük dört-beş simasından biri" olarak anlatır. Churchill ondan "Türk Milleti'nin önderi, büyük bir asker olarak Savaşçı Prens" diye söz etmiştir. Gerçek de budur. Atatürk her şeyden önce, büyük bir askerdi; fakat zamanla büyük bir devlet adamı oldu. Tarihin bize anlattığı pek çok büyük askerler ve büyük devlet adamlarının yanında,

bu iki özelliği kendinde toplayan pek az kişi vardır ve Atatürk, bu seyrek görülür kişilerdendir. O büyük bir asker-devlet adamıdır. Atatürk, bir taraftan savaş adamı, öte yandan da barış adamıdır. İçindeki büyük askeri deha milletini çökmekten kurtarmış ve yine içindeki devlet adamı özelliği, hayatına ışık saçtığı milletinin yeniden doğuşunu sağlamıştır. Bu büyük başarı, insanlarda az rastlanan yetenek birleşimlerinin eseridir" diye bahsetmektedir. Yine Kinross, "Asker Atatürk, zamanında başka hiç kimsenin başaramayacağı şekilde Avrupa devletlerinin kendisine karşı planlarını altüst edip tarihin yüzünü değiştirmiş, ülkesini kurtarmış, devlet adamı Atatürk, ülkesinin bu devletlerce eşit koşullarla kabul edilmesini ve Yakındoğu gibi sık sık değişikliğe uğrayan bir bölgede bir istikrar unsuru olarak kalmasını sağlamıştı" ifadelerini kullanmıştır.

Büyük adamları büyük milletler yetiştirir. Tarihi büyük adamdan yoksun olan bir millet, fakir bir millettir. Kökünü tarihin derinliklerinden alan yüce Türk Milleti'nin yetiştirmiş olduğu en son büyük adam Atatürk'tür" Gerçekten de ileri görüş, cesaret, azim, kararlılık, yönetim gücü, zamanında doğru ve hızlı karar verme özelliklerinin tümünün aynı liderde toplanması, bu liderin Türk milletinin içinden çıkması Türk ulusunun kaderini değiştirmiştir.

1922 yılında Türk Ordusunun Yunan Kuvvetlerini denize dökmesinin ardından İngiliz Parlamentosunda yapılan toplantıda İşçi Partisi Lideri, Başbakan Lloyd George'a hitaben kürsüden; "Nerde Başbakan Lloyd George? Bize ne söz verdi, netice ne oldu? Hazineden büyük

paralar alıp bizi boş yere masrafa soktu. Hani boğazlar bizim olacak, Anadolu paylaşılacaktı? Hiçbiri olmadı. Bu başarısızlığın hesabını bize versin.” diye seslenir. Bu sözler üzerine Lloyd George kürsüye gelir ve “Asırlar pek nadir olarak dâhi yetiştirir. Şu talihsizliğe bakınız ki o dâhiyi asrımızda Türk Milleti yetiştirdi. Mustafa Kemal’in dehasına karşı elden ne gelir” diyerek kürsüden inip istifasını verir.

O halde, dünyanın en güçlü ordularına geçit vermeyen, İngiltere Başbakanı’nı istifa etmek zorunda bırakan, Rus Çarlığı’nın çöküşünü hızlandıran, muharebe meydanlarında en ümitsiz ortamlar ve çarelerin tükendiği anlarda, verdiği tek bir emirle durumu tersine çevirmeyi başarabilen bu üstün insanın askeri dehası nasıl oluşmuş, hangi süreç ve ortamlarda gelişmiştir?

Mustafa Kemal’in Askeri Dehasının Özellikleri

Mustafa Kemal’in askeri dehası; asker kişiliği çerçevesinde oluşmuş ve mesleki tecrübeleri ışığında gelişmiştir. Asker kişiliği; doğuştan sahip olduğu kişisel nitelikler, yetiştiği ortamın etkisi ve aldığı eğitim sonucu şekillenmiştir.

Doğuştan Sahip Olduğu Kişisel Nitelikler

Kişisel niteliklerine bakıldığında, şüphesiz Mustafa Kemal bir dâhi olarak sayısız üstün niteliklere sahipti. Fakat onu dâhi asker yapan en temel nitelikleri; cesaretli, kararlı, gerçekçi, inisiyatif sahibi, öngörülü, sabırlı ve lider özelliklerine sahip olmasıdır.

-Cesareti; en zor anlarda, en zor kararları verebilmesini, tüm muharebelerde

atılğan bir ruhla hareket etmesini,

-Kararlı olması; muharebelerde asla yenilgiyi kabullenmeden, başarıyı elde edinceye kadar mücadele etmesini,

-Gerçekçi olması; maceraya kapılmadan, içinde bulunduğu şartlarda en akılcı kararları verebilmesini; hesaplı riskleri göze almasını,

-İnisiyatif sahibi olması; en zor şartlarda, en ağır sorumlulukları üzerine almasını, askerliğin gereklerini yapma konusunda emir beklemeden derhal harekete geçmesini,

-Öngörü ve sezgilerinin kuvvetli olması; geleceği herkesten önce görmesini, hep karşı tarafın önünde harekete geçerek hasmı kendi iradesine bağlı hareket etmeye mecbur bırakmasını,

-Sabırlı olması; en uygun zamanda harekete geçmesini,

-Lider özelliklerine sahip olması; öğrencilik yıllarından itibaren girdiği her ortamda çevresini etkileyerek fark edilmesini ve herkes tarafından saygı görmesini sağlamıştır.

Atatürk’ün yakın arkadaşlarından Kılıç Ali, onun liderlik özelliğini, “Atatürk’ün hayatı incelenecek olursa görülür ki gençliğinden, okul hayatından itibaren çok canlı ve hareketli bir yaşayış tarzı vardı. Nerede ve ne rütbede olursa olsun onu daima bir baş olarak görürüz. Nereye gitse, hangi mecliste bulursa, onun derhal bu meclislerin, bu toplantıların reisi olduğu görülür. Hatta genç bir erkân-ı harp (kurmay) subayı olarak emrinde bulunduğu komutanların dahi çok defalar ona boyun eğdiklerine şahit

oluyoruz” ifadeleriyle açıklamıştır. Yine Mustafa Kemal Paşa Büyük Taarruz öncesi 24 Temmuz’da Konya’da, kendisi ile görüşmeye gelen İngiliz General Towshend’i kabul etmiş, görüşme sonrası Birinci Dünya Harbinin bu ünlü Generali Atatürk’e karşı hayranlığını, “Ben şimdiye kadar 15 hükümdar ve cumhurbaşkanı ile özel ve resmî konuşma yaptım. Mustafa Kemal’de büyük bir ruh kudretinin esrarı var” sözleriyle açıklamış, onun müstesna kişiliğinin ne denli büyüü altında kaldığını samimiyetle belirtmiştir.

Yetiştığı Ortamın Etkisi

Mustafa Kemal’in asker kişiliğinin oluşmasına, şüphesiz yetiştığı ortamın da etkisi olmuştur. Çünkü her kültür çevresi kendi insanını yetiştirir. Atatürk’ün asker kişiliğine bakıldığında da yetiştığı ortamın izlerini taşıdığı görülür. Atatürk, sürekli mücadeleler içerisinde yaşamış ve yoğrulmuş bir Türk insanıdır. O dönem, Türk milleti için, bütün değerleri ile birlikte var olmakla yok olmanın hududunda yaşanan bir tarih kesitidir. Bu ortam onun fikir ve düşünce hayatının şekillenmesinde etkili olmuştur. Uzun mücadeleler sonunda kurulan ve dünyanın en büyük imparatorluklarından birisi olan Osmanlı İmparatorluğu çağlar boyunca kendi hukukunu ve adaletini geniş bir alanda egemen kılmıştı. Atatürk, milletinin; gelenekleri, kahramanları, zaferleri, şehitleri, gezginleri ve düşünürleri ile kök saldıği Balkanlardaki topraklarından sökülerek Orta Asya’ya sürülmesini önlemeye çalışan, bu ağır yüke omuz veren, şanssız fakat yüce bir kuşağın çocuğudur.

Doğduğu ve yetiştığı XIX. yüzyılın son

ve XX. yüzyılın ilk döneminde Osmanlı Devleti, Avrupalı büyük devletlerin Şark Meselesi çerçevesinde takip ettikleri emperyalist politika ve Balkanlarda yaşayan gayrimüslimler arasında yayılan milliyetçilik hareketleri sonucu dağılma sürecine girmişti. Dolayısıyla Mustafa Kemal, yok olmamak için direnen ve başlangıçtan beri büyük bir imparatorluğun içinde yaşadığına inanan bir toplumun üyesi olarak dünyaya geldi. Fransız Devrimi ile yayılan milliyetçilik akımlarının çok uluslu imparatorlukların dağılmasına yol açtığı ve Uzak Doğu’da yeni güç odaklarının ortaya çıktığı tarihsel bir dönemde gözlerini dünyaya açtı. Türk tarihi ile özdeşleşmiş, devletine ve Türk geleneklerine bağlı bir aile ortamında büyüdü. Doğduğu yer Selanik o dönemlerde birçok fikrin oluştuğu birçok siyasi olayın gerçekleştiği bir şehirdi. Toplumsal uçurumun ve dengesizliklerin bir arada yaşandığı, büyüklüklerin gururuna, küçüklüklerin ezikliğine şahit oldu. Küçüklüğü reddeden hatta isyan eden bir ruh hali ile çocukluğunu yaşadı. Uzun süre kurtuluş çareleri arayan bir milletin başarısızlıkla sonuçlanmış deneyimlerine rağmen çare aramaktan yılmayan bir kuşakla beraber yetişti. Aile ortamı ve çevresi ile birlikte harpler, ayaklanmalar, göçler, eşkıya hareketleri ve Karadağ, Sırbistan, Avusturya, Yunanistan, Bulgaristan, Romanya ile sürekli olarak kanayan sınır problemleri Mustafa Kemal’in kişiliğinin oluşmasında etkili oldu. Balkanların ekonomik, siyasi ve sosyal ortamında azınlıkları, dış güçleri tanıdı, amaçlarını anladı, çeşitli ırkları bir arada, milliyetçilik akımlarının etkisinde ve bağımsızlık mücadelesi içinde gördü. En büyük karışıklık döneminde, ırkların ve dinlerin

çatıştığı bir ortamda yetişti.

Gençlik yıllarında içinde bulunduğu sosyal ve siyasi ortamı çok iyi gözlemledi, Türk ve dünya tarihini öğrenerek bu ortamın değerlendirmesini yaptı. Değerlendirmelerinden dersler çıkararak yıkılmakta olan Osmanlı Devleti'nin çöküş sebeplerini ve kurtarılmaya yollarını düşünme fırsatı buldu.

XIX. yüzyıl başlarından itibaren Osmanlı coğrafyasında yaşayan diğer milletler birer birer ayaklanmaya başlamışlardı. Ermeniler, Rumlar, Sırp, Hırvatlar, Rumenler ve Bulgarlar ayaklanmanın sacayaklarını oluşturmaktaydı. 1878'de sonuçlanan Osmanlı-Rus Harbi sonrasında Balkanların önemli bir kısmı elden çıktı. Balkanlar'da elde kalan bölüm son derece sınırlı idi. Yunan, Bulgar ve Sırp silahlı çeteleri Osmanlı Devleti'nin elinde kalan bu son Balkan yarımadası topraklarını da almak için büyük bir çaba içerisindeydi. Özellikle 93 Harbi'nin (1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı) bölge üzerindeki tahribat bilançosu korkunç oldu. Kısa sürede Rumeli'nin işgaliyle sonuçlanan savaşta, savaşın süresinin kısalığı sebebiyle can ve mal kaybının az olması beklenirken aksine bölgedeki Türk nüfusu en az yarısı oranında azalmıştı. Göç ettirilenlerin tüm mal varlıkları yakılıp yıkılarak yok edilmiş veya gasp edilmişti. Yerlerinde kalanların da büyük çoğunluğu aynı akıbete uğramıştı.

Sonuç olarak Mustafa Kemal, 93 Harbinde yüz binlere varan göçlerin, büyük yıkımların, kaybedilen toprakların ve terk edilen ocakların izlerinin yaşandığı bir çocukluk dönemi geçirdi. Sürekli olarak kanlı hudut olaylarını, dağlardaki eşkıyanın hikâyelerini

dinledi. Askeri lise yıllarında Türk-Yunan Harbini, gençliğinde Balkan Harbinin acılarını yaşadı. İmparatorluğun son yılları her yönden zor geçmekteydi. O dönemde çöküşü önlemenin tek çaresinin ordu olduğu düşüncesi hâkimdi. Bu sebeple herkes askerliğe saygı duyuyor, milleti düşüştüğü bunalımlı ortamdan askerin kurtaracağına inanıyordu. İşte Mustafa Kemal böyle bir ortamda yetişti, kişiliği bu duygular ve hassasiyetlerle bezendi.

Aldığı Eğitimin Etkisi

Mustafa Kemal'in yetişmesinde dönemin eğitim sistemi de etkili olmuştur. Aldığı eğitimin asker kişiliğine etkisine bakılacak olursa, Atatürk özel bir öğrenim görmemiş ancak tüm öğrenim hayatı boyunca hep çalışkan bir öğrenci olmuş, bu dönemi askeri kişiliğini geliştirmek bakımından çok faydalı değerlendirmiştir.

İlköğrenimini müteakip gittiği Selanik Askeri Rüştiyesinde yetenek ve zekâsı sayesinde kısa sürede arkadaşları arasında temayüz etmiş, özellikle matematik derslerindeki başarısı onun gelecekte, muharebelerde hesaplı riskleri belirlemesi ve analiz etmesine temel teşkil etmiştir.

Askeri Rüştiye sonrası öğrenimine Kuleli Askeri Lisesinde devam etmek isteyen Mustafa Kemal, daha iyi bir öğrenim göreceği yönünde tavsiyelere uyarak Manastır Askeri İdadisine gitmiştir. Çok yönlü kişiliği ile İstanbul'daki yaşam kendisine daha cazip görünse de, iyi bir asker olma ideali karar vermesinde daha ağır basmıştır. Matematik derslerine ilgisinin yanı sıra Askeri Lise eğitiminde tarih ve yabancı dil derslerine de

merak salmış, okuma alışkanlığı kazanmıştır.

Manastır Askeri İdadisinde iken üzerinde önemli etkisi olan tarih öğretmeni Mehmet Tevfik Bey, dönemin dar Osmanlı tarihçiliği görüşünden uzak, Türk tarihini tüm genişliği ve derinliği ile kavramış, öğrencilere dersi sevdirek tarih kültürünü aşılamıştır.

İdadi öğrencisi iken patlak veren Türk-Yunan Savaşı'nın doğurduğu düş kırıklığını yaşamıştır. Yunanlıların Girit'i ele geçirmek için adaya asker çıkarmalarıyla başlayan savaşta kimi gençler gibi Mustafa Kemal de gönüllü olarak savaşa katılmak istemiş, ancak henüz 16 yaşında olduğu için isteği kabul edilmemiştir.

Mustafa Kemal'in, askeri okullarda kendisine entelektüel ve siyasi alanda ufuklar açan birçok öğrenci arkadaşı olmuştur. Bunların arasında en çok öne çıkan Ali Fuad (Cebesoy)'dur. Tanınmış bir aileye mensup olan ve İstanbul'da saygın bir Fransız okuluna giden Ali Fuad Fransızca'yı çok iyi biliyordu. Ali Fuad Mustafa Kemal'in Fransızcasını ilerletmesine yardım ederken, karşılığında Mustafa Kemal de ona teknik derslerde yardımcı olmuştur. Şiir yazan Ömer Naci'nin tavsiye ettiği kitapların kendisini edebiyatla tanıştırdığını söylemiştir.

Kendisi gibi Makedonyalı arkadaşı Ali Fethi (Okyar) da Fransızcasını ilerletmesinde örnek teşkil etmiş, dil bilgisi ilerledikçe Ali Fethi ona Rousseau, Voltaire, Auguste Comte, Desmoulins, Montesquieu gibi Fransız filozoflarının eserlerini tanıtmıştır. Mustafa Kemal ayrıca Mekteb-i Harbiyede üç yıl Almanca öğrenimi görmüştür.

Okul döneminde birçok öğretmeni de

Mustafa Kemal üzerinde iz bırakmıştır. Örneğin Mekteb-i Harbiye'de taktik dersleri veren Kaymakam (Yarbay) Trabzonlu Nuri Bey bunlardan biridir. Talebeler geniş kültürlü, strateji uzmanı bu hocalarına büyük saygı duymuşlardır. Nuri Bey, aynı zamanda ders programında yeri olmayan gerilla savaşını da öğretmiştir. Öğrendikleri Mustafa Kemal'in zihninde unutulmaz bir iz bırakmış, yıllar sonra Libya'da çarpışırken, bir arkadaşına İtalyanlara karşı kendi gerilla harekâtlarında Nuri Bey'den öğrendiklerini uyguladığını yazmıştır. Tüm hocaları arasında en çok sayıp sevdiği ise Naci (Eldeniz) olmuş ve bu hayranlık ölümüne dek sürmüştür. Yüzbaşı Naci Bey, Harbiye'de adab-ı muaşeret ile talim ve tabiye dersleri vermiştir. Derslerinde insana dair konuları anlattığından Mustafa Kemal'in çok ilgisini çekmiştir.

Sonuçta iyi eğitilmiş bir asker olarak;

-Askeri tarih merakı onu; tarihte başarılı olmuş komutanları ve uygulamalarını inceleme, özümseme ve askeri kişiliğini geliştirme, başarılı manevraların ipuçlarını çözerek bunlardan istifade etme,

-Yabancı dil bilgisi; dünyaya açılma, askeri alanda gelişmiş ülkelerdeki uygulamaları takip etme, modern teknik ve taktikleri öğrenme, bunları kendi uygulamalarına yansıtma,

-Okuma alışkanlığı; sürekli kendini geliştirme olanağı sağlamıştır.

Mustafa Kemal, öğrencilik yıllarından başlayarak askeri eğitim ve harekât yönetimine çok önem vermiş, bu konulardaki bilgi ve kavramlara yönelik yayınların üzerinde durmuş, bulabildiği zamanlarda bu amaçla kitaplar,

broşürler yayımlamış, tercüme yapmıştır. Bunlar; Takımın Muharebe Talimi (Tercüme), Cumali Ordugahı Süvari Takım, Bölük, Alay, Tugay Manevraları, Beşinci Kolordu Erkan-ı Harbiye Tabiye ve Tatbikat Seyahati, Bölüğün Muharebe Talimi (Tercüme), Zabit ve Kumandan ile Hasb-ı Hal, Tabiye Meselesinin Halline ve Emirlerin Yazılış Şekillerine Dair Broşürdür. Bu yayınlar incelendiğinde, askeri konular hakkında ilkeler belirlediği görülür ve bu ilkelerin çoğunun günümüz koşullarında geçerliliğini sürdürmesi onun askeri dehasını gösterir.

Harp Okulu; kendisini askeri eğitim yönünden teknik olarak ve taktik seviyede geliştirme ve muharebe sahasını canlandırma, Harp Akademisi eğitimi; stratejik seviyede harekât planlaması yapma, muharebe sahası fonksiyon alanlarını analiz etme ve muharebe sahasını şekillendirme yeteneği kazanmasını sağlamıştır. Tüm bu öğrenim hayatı Kurmay Yüzbaşı olarak meslek hayatına başlarken edineceği tecrübeler için sağlam bir temel oluşturmuştur.

Şurası da bir gerçektir ki o dönemin askeri okullarında yüksek seviyede bir öğrenim verilmiştir. O tarihlerde bu okullarda İmparatorluğun çektiği sıkıntıları bilen, büyük hedefleri olan, sorumluluğunun bilincinde genç insanlar eğitim görmüş, Türk milletinin ve Türk tarihinin altın bir kuşağı yetişmiştir. Bu altın kuşak iki buçuk asırdır devam eden yenilgilerin baskısından kurtulmaya çalışan aziz milletimizin öncüleri olmuştur. İlk görevlerinde Balkan Harbini yaşayan bu komutanlar, imparatorluğu yıkıntıdan kurtarmak için Sarıkamış'tan

Basra'ya, Çanakkale'den Galiçya'ya, Makedonya'dan Sina'ya cepheden cepheye koşmuş, canları pahasına savaşmışlardır. İşte Mustafa Kemal, tüm bu üstün asker şahsiyetler arasında bilgi, yetenek, tecrübe ve kişiliği ile öne çıkmış, onlara liderlik ve komuta etmiştir. Yani altın kuşağın en iyileri arasında en üst seviyeye yükselmiştir.

Mesleki Tecrübeleri

1905'de Akademiyi Kurmay Yüzbaşı olarak bitiren Mustafa Kemal atamayı beklerken, Padişaha suikast yapma hazırlığında oldukları yolunda yapılan ihbar üzerine Ali Fuat Cebesoy ve Fethi Okyar'la birlikte tutuklandı, aylarca tutuklu kaldıktan sonra Şam'daki 5'nci Orduya atandı. Memleketin her yeri gibi Suriye de karışıktı. Arap aşiretleri devlet otoritesini tanımıyor ve dirliği bozuyordu. Mustafa Kemal küçük rütbeli bir subay olduğu halde kendisini herkese saydırdı, birçok aşireti yola getirdi ve komutanların sevgisini kazandı.

Suriye'deki Dürzî ayaklanmasının bastırılmasından sonra Mustafa Kemal bütün rütbelerde harp tecrübesi kazanacağı görevlerde bulundu. Askerlik hayatının başlangıç dönemlerinde;

-Trablusgarp'da şeyhlerin önyak olduğu ayaklanma hazırlığının giderilmesinde görev aldı.

-Avusturya-Macaristan'ın Bosna Hersek bölgesine asker yığması üzerine Bosna'da istihbarat çalışması yürüttü.

-31 Mart Ayaklanmasını bastırmak üzere Selanik'te teşkil edilen Hareket Ordusu ile İstanbul'a hareket etti ve ayaklanmanın

bastırılmasında görev aldı.

Hareket Ordusu Kurmay Başkanı olarak ordunun ayaklanmayı nasıl bastıracağına dair bütün planları hazırladı. Ayaklanmanın bastırılması sonrası artık ordunun görevini bitirdiğini düşünüyordu. Ona göre ordunun çok önemli asıl görevleri vardı. Siyaset sivilere bırakılmalıydı. Bu düşünce ile ittihatçıların arasına katılmadı. Cemiyetin askeri liderlerini, özellikle Enver Paşa'yı yeri geldikçe eleştirdi ve zaman onu haklı çıkardı.

-Harbiye nazırı Mahmut Şevket Paşa ile birlikte Arnavutluk'ta çıkan isyanı bastırma görevlerini icra etti.

-Subay Talimgâh Komutanlığı yaptı, gözlemci olarak Fransa'da düzenlenen tatbikata katıldı.

-Selanik'te Piyade Alay Komutanlığı görevinde bulundu.

Mesleki yönden olgunlaşan Atatürk dâhi komutan özelliklerini katıldığı muharebelere gösterdi. Bundan sonraki tüm rütbelerini muharebe meydanlarında aldı. Bir cepheden öbürüne ömrünün 11 yılını savaş alanlarında geçirdi.

Mustafa Kemal'in Askeri Dehasının Muharebelere Yansıması

Trablusgarp Harbi

Trablusgarp, Mustafa kemal için, gelecekte Milli Mücadele'de uygulayacağı, işgalci ordularla çatışma hareketi ve yerel halkı örgütlemek adına adeta bir staj yeri oldu.

-Tobruk ve Derne'de görev yaptı. Bölgeyi önceden tanınmasının faydalarını gördü.

Emrinde çok az sayıda Türk askeri vardı. Yerel halkı mücahit olarak teşkilatlandırdı. Onları eğitti. Ruhen güçlendirdi ve disiplinli savaşçılar haline getirdi.

-Silah, mühimmat, malzeme ihtiyacını daha ziyade baskınlar sonucu İtalyanlardan karşıladı. Küçük birliklerle üstün kuvvetlere karşı harekât taktiklerini kullandı.

-Kıyı savunması, çölde harekât ve gayri nizami harp tekniklerini uyguladı. Bu uygulamalar sonucu İtalyan kuvvetlerini kıyıya hapsedti, Trablusgarp içlerine doğru ilerlemelerini engelledi.

Mustafa Kemal buradaki muharebe tecrübelerinden, Çanakkale Muharebelerinde kıyı savunmasına ilişkin taktiklerde, Filistin cephesinde çölde harekât konusunda, Milli Mücadelenin başlangıcında gayri nizami harp konusunda ve milli teşkillerin desteklenmesinde etkinlikle istifade etti.

Balkan Harbi

Balkan Harbi Mustafa Kemal Trablusgarp'ta iken başladı. Aslında harbin öncesi Selanik'te görevli iken harbin yaklaştığını ve hazin sonucu öngörerek, Bulgar ordusunu yenmek için uygulanacak manevrayı ve alınması gereken tedbirleri rapor etmişti. Ne var ki bu rapor emrinde olduğu 5'inci Kolordu Komutanı tarafından padişahlık katına kadar haddini bilmezlik örneği olarak ulaştırıldı. Ve ne yazık ki aynı Kolordu Komutanı, Balkan Harbinde emrindeki Mürettep Kolorduyu tek kurşun atmadan 30.000 kişilik kuvvetiyle Selanik'te Yunanlılara teslim etti.

Mustafa Kemal Trablusgarp dönüşü

yeni kurulan Bolayır Kolordusuna önce Harekât Şube Müdürü olarak atandı, bir süre sonra Kurmay Başkanı olarak görev yaptı. Çatalca hattı üzerinde çatışmalar devam ederken, Başkomutanlıkça Şarköy'e çıkarma yapılarak, güneyden de Bolayır Kolordusu ile koordineli olarak Edirne istikametinde taarruz edilmesi planlandı. Bolayır Kolordusu planlandığı gibi 8 Şubat 1913'de taarruza başladı ve başlangıçta taarruzları da başarıyla geliştirdi. Ancak gemiler zamanında hareket etmediğinden Şarköy'e çıkacak kuvvet gecikti, takviye birlikler gelmedi. Bunun sonucunda Bolayır Kolordusu geri çekilmek zorunda kaldı. Buna rağmen Mustafa Kemal 17 Şubat 1913 gecesini Başkomutanlığa, Bulgar ordusunun gerisini keserek imha etmeye ve çökmek üzere olan Edirne savunmasını takviye etmeye yönelik yeni bir harekât planı teklif etti. Ne yazık ki bu plan da dikkate alınmadı. Oysa o tarihlerde Şükrü Paşa komutasında Edirne Müstahkem Mevki Komutanlığı Edirne savunmasını devam ettirmekteydi. Harbin başlangıcında en fazla 50 gün süreyle savunacak yiyecek ve cephanesiz bulunan Edirne'deki kuvvetler ve halk Şükrü Paşa'nın önderliğinde şehri 5 ay 5 gün süreyle savunmuş, bu mucizevî direniş tüm itilaf devletlerince bile saygı ve hayranlıkla karşılanmıştı. Şükrü Paşa, 26 Mart 1913 günü teslim olmak zorunda kalana kadar Bulgarların çoğunluk kuvvetlerini oyalamış ve İstanbul'a dayanmasına engel olmuştu.

Sonrasında Balkan devletleri birbirlerine düşüp 1913 yılı Haziran ayı sonunda aralarında çatışmaya başlayınca Çatalca ordusu Bolayır Kolordusu ile birlikte ileri harekâta geçti. 20 Temmuz 1913'de Edirne'ye ilk giren

birlikler arasında kolordu süvari tugayının başında Mustafa Kemal vardı.

Sonuç olarak Mustafa Kemal, Trablusgarp Harbi nedeniyle Birinci Balkan Harbi'ne Osmanlı ordusu Çatalca hattına çekildikten sonra katılmıştır. Rütbesinin henüz küçük ve karargâhta ancak şube müdürü olması dolayısıyla da harbin gidişatına doğrudan müdahalesi olmamıştır. Buna rağmen eğer, savaştan önce önerdiği harekât planı uygulansaydı, iyi bir sevk idare ile harbi kazanmak mümkündü. Önerdiği plana göre; Garp Ordusu hem kuzeyden, hem güneyden orta bölgeye (Varna-Selanik-Manastır arasındaki) çekilecek, böylece komutanlık ve birlikler dağıtılmadan merkezde toplanacak, öncelik en tehlikeli düşman kuvveti üzerinde toplanarak ordu tüm gücüyle taarruz edebilecekti. Doğu Trakya'da ise Şark Ordusu önce Kırklareli-Edirne hattında toplanacak, müteakiben Garp Ordusu ile birlikte Bulgar ordusuna taarruz edecekti. Plana göre, harekâtın başarılı olması için orduların en kısa zamanda hazırlanması zorunluluğu vardı. Balkan Savaşı'nda Mustafa Kemal'in önerdiği planlamanın tersine uygulamalar yapıldı, strateji ve taktik kurallara uyulmadı. Bunun sonucunda iki hafta gibi kısa sürede her iki ordu cephesinde de hezimetle karşılaşıldı. Mustafa Kemal'in tıpkı savaş öncesi yaptığı plan gibi, harbin ilerleyen aşamasında Edirne savunması henüz devam ederken önerdiği ikinci planlama da dikkate alınmadı. Oysa Mustafa Kemal'in hazırladığı rapor, kaybedilmiş bir savaşın yıkıntıları arasında bile son bir kurtuluş ışığı vadeden bir atılım olması bakımından önemliydi. Bu planlar, muharebelerdeki örnek uygulamalar yanında

kendisinin stratejik seviyede, rütbesinin çok ötesinde ne denli üstün bir planlama ve öngörüye sahip olduğunu göstermektedir.

Çanakkale Muharebeleri

Çanakkale Muharebeleri Atatürk'ün; cesur, kararlı, gerçekçi, öngörülü, sabırlı ve inisiyatif sahibi asker niteliklerinin tümünün en güzel şekilde yansıdığı örnek uygulamalarla doludur.

19. yüzyıl son çeyreğinden itibaren Prusya modelini örnek alan ve askerlik anlayışını bu model üzerine inşa eden Osmanlı ordusunda disiplin anlayışı ön plana çıkmaya başladı. Buna paralel olarak komutan ve subaylarda inisiyatif gücü sınırlandı, önemli kararlarda üst komutanın onayını alma zorunluluğu arttı. Bu zorunluluk şüphesiz, ihtiyat birlik komutanları açısından daha da bağlayıcı idi. Çanakkale muharebeleri, bir genel ihtiyat birlik komutanının inisiyatif gücünü hangi koşullarda ve nasıl kullanması gerektiğini göstermesi bakımından önemlidir.

Balkan Harbi sonrası Sofya Askeri Ataşeliğine görevlendirilen Mustafa Kemal Osmanlı Devletinin savaşa girmesi üzerine aktif bir görev talep etti ve bunun üzerine yarbay rütbesinde, Çanakkale Muharebeleri başlamadan bir ay evvel 20 Ocak 1915'de ismi olan fakat henüz teşkil olunmayan 19'ncü Tümen Komutanlığı'na atandı. Mustafa Kemal'in atama kararnamesini Enver Paşa'ya vekâlet eden Talat Paşa, Sadrazam Sait Halim Paşa ve Padişah Mehmet Reşat imzalamışlardı. Atama kararnamesini müteakip Mustafa Kemal, atandığı 19'ncü Tümeni uzun çabalardan sonra

bulabildi. Hatta Çanakkale savaşları sırasında kendisinin de komutanı olacak Liman von Sanders'in Kurmay Başkanı Kazım (İnanç) Bey'e tümeni sorduğunda, Kurmay Başkanı Mustafa Kemal'e "Bizim kuruluşlarımız arasında böyle bir tümen yok" cevabını verdi. Kurmay Başkanı bir tahmin yürüterek; "Ama Gelibolu'daki 3'ncü Kolordu'nun böyle bir birlik kurmayı tasarlamış olması pek mümkündür. Oraya gitmek zahmetine katlanırsanız, herhalde gerekli bilgiyi elde edersiniz" dedi. Mustafa Kemal, kâğıt üzerinde oluşturulmuş 19'ncü Tümen'de ancak 2 Şubat 1915'te göreve başlayabildi.

19'ncü Tümen Çanakkale Muharebeleri öncesi 3'ncü Kolordu kuruluşunda olmakla beraber Bigalı çevresinde ordu ihtiyatına ayrılmıştı. Tümene verilen görev "düşmanın çıkarma harekâtına göre Gelibolu, Saros bölgesi ya da Anadolu yakasında kullanılmaya hazır olmağı".

Mustafa Kemal, Balkan Harbi'nde Bolayır Kolordusu'nda görev yaparken Çanakkale sahilini ve sahilin suretini tetkik etmişti. 18 Mart'tan sonra Boğazı donanma ile geçemeyen düşmanın karaya asker çıkarma olasılığı iyice artınca, düşmanın nereye çıkabileceği hususunda çeşitli harp oyunları yaptırmakla uğraştı. Neticede düşmanın aynı anda birkaç noktaya çıkarmaya yapabileceğine hükmederek aşağıdaki kararları verdi.

-“Düşmanın Seddülbahir bölgesinde karaya asker çıkarma olasılığı yüksektir. Düşman bu bölgeye çıkmayı ve Alçıtepe'yi elde etmeyi başardığı takdirde Boğaz'ın girişinden itibaren önemli bir kısma sahip sahip

olabilecektir.

-Düşmanın Kabatepe bölgesinin kuzeyi veya güneyine asker çıkarma olasılığı yüksektir. Kabatepe bölgesi, Boğazın kilidi olan Kilitbahir'e çok yakın bulunmasından dolayı, Kabatepe bölgesine çıkacak düşman seri olarak Kilitbahir'e ulaşabilir. Birliklerin Seddülbahir bölgesine çıkan düşman askerleri ile meşgul olmalarını fırsat bilerek Kilitbahir'e ulaşabilir.

-Düşmanın Anadolu tarafında Menderes bölgesine asker çıkarması muhtemel ve tehlikeli değildir. Düşmanın buraya çıkaracağı askerlerin donanma ateşinden istifade edemeyeceği için çok kuvvet çıkarması gerekecektir.

-Düşmanın Bolayır tarafına asker çıkarma olasılığı zayıftır. Düşman ancak Kabatepe ve Seddülbahir civarına ihraç olunacak kuvvetleri desteklemek amacıyla Bolayır'a asker çıkarabilir, fakat bu çıkarma asıl hedefe yönelik değil, ikinci derecede gerekli bir tedbir olabilir.”

Bu kararlardan anlaşılabilceği üzere, Mustafa Kemal düşman çıkarma yerlerini tam ve isabetle değerlendirmişti. Bu değerlendirmesini defaten dile getirmiş, son olarak 24 Nisan 1915'de Gelibolu'dan Ecebat'a gelen Esat Paşa ile son gelişmeleri görüşürken, çıkarmaların yine Seddülbahir ile Kabatepe'ye olacağını bir kez daha belirtmişti.

Liman von Sanders ise, çıkarmanın birinci öncelikle Saros Körfezi'ne, ikinci öncelikle Anadolu kıyısına, üçüncü öncelikle Gelibolu Yarımadası'nın burnuna (Seddilbahir'e) yapılacağını hesap etmişti. Nitekim birlikleri tertiplerken bu görüş doğrultusunda, birinci öncelikle düşmanın

çıkmasını beklediği Saros Körfezi'ne, yani dar bir alana 5. ve 7. Tümenleri, ikinci önceliği verdiği Anadolu kıyısında, daha geniş bir alana 3. ve 11.Tümenleri, üçüncü önceliği beklediği Gelibolu Yarımadası'nın güneyine sadece 9.Tümeni yerleştirdi. Bu hatalı değerlendirme ve tertiplenme, çıkarma başladığında birlik intikalleri nedeniyle zaman kaybına ve 9.Tümenin zayıflamasına yol açtı.

Mustafa Kemal, sadece çıkarma bölgelerini isabetle değerlendirmekle kalmamış, aynı zamanda savunma şeklini de doğru belirlemişti. Gelibolu Yarımadası kıyı şeridindeki savunma sorumluluğunu devrederken 9.Tümen Komutanı Albay Halil Sami Bey, kendisine bölgenin savunulmasına yönelik karar ve değerlendirmesini sordu. Mustafa Kemal cevaben “Düşmanı karaya çıkartmamak suretiyle vazifenin yapılabileceğini, düşmanın çıkması mümkün olan sınırlı ve belirli iki sahil mıntıkasında, yani Kabatepe civarı ve Seddülbahir sahil kısımlarına çıkarma girişimi halinde savunma hattında derhal sahile yerleşecek surette kuvvetli tertibat almak gerektiğini” belirtti. Halil Sami Bey de Mustafa Kemal'in değerlendirmelerini esas alan savunma düzeni alacağını ifade etti. Ancak Ordu Komutanı olarak savunma planını kendi düşünceleri doğrultusunda yeniden düzenleyen Liman von Sanders, kıyının zayıf gözetleme birlikleriyle tutulmasını, kuvvetli ihtiyatlar ayırıp bunların desteğiyle düşmanı karaya çıkıttıktan sonra içerilere çekip karşı taarruzlarla denize dökülerek imhasını hedeflemişti. Kendisi bu konuda aldığı tedbiri sonradan şöyle ifade etmiştir. “Ben her fırka (tümen)'nın kuvvetlerini toplu tutmasını ve her fırkanın kendi

mıntukasında sahilde ancak mübrem (gerekli) emniyet tertibatı bulundurmasını emrettim.”

Doğrusu Ordu Komutanı'nın elindeki kuvvetlerin sayısı, hem kıyıyı sağlam tutmak, hem de geride kuvvetli ihtiyatlar bulundurmak için yeterli değildi. Ayrıca kıyıya çok kuvvet yığmak, güçlü düşman donanmasının ateşleri altında daha savaşın başında fazlaca kayıp verilmesine neden olurdu. Ancak Mustafa Kemal ve diğer Türk komutanların Sanders'den farklı düşüncelerinin sebebi; mevcut kuvvetler, arazi ile düşman imkân ve kabiliyetlerini daha gerçekçi değerlendirmeleriydi. Bir muharebede, sorumluluk bölgesinin her yerinde kuvvetli olmak için birliklerinizi dağıtırsanız, hiçbir yerde kuvvetli olamazsınız. Komutanlık sanatı, tüm faktörler ışığında sorumluluk bölgesinde nerelerde kuvvet tasarrufu yapıp, nerelerde sıklet merkezi oluşturacağınızı belirlemek, hesaplı riskleri göze almaktır. Mustafa Kemal'i muharebe meydanlarında, özellikle Çanakkale muharebelerinde farklı kılan en önemli etken, onun hem stratejik planlama hem de muharebeleri sevk idare etme safhasında komutanlık sanatının eşsiz örneklerini sergilemesidir.

Sonuçta, eğer başta Mustafa Kemal olmak üzere Türk komutanların savunma tertibindeki isabetli görüşleri dikkate alınmış olsaydı savaş belki de bu kadar uzun sürmeyecekti.

25 Nisan 1915'de çıkarmalarla başlayan kara harekâtı son tahliyelerin tamamlanması ile 9 Ocak 1916'da sona erdi.

8,5 ay süren kara muharebelerinde;

-Birinci safhada; 25-30 Nisan 1915 tarihleri arasında ilk çıkarmalar ve kıyı muharebeleri,

-İkinci safhada; 01 Mayıs-05 Ağustos 1915 tarihleri arasında karşılıklı, birlikleri takviye ederek taarruz ve karşı taarruzlar,

-Üçüncü safhada; 06-28 Ağustos 1915 tarihleri arasında İtilaf Kuvvetlerince yeni çıkarmalarla genel taarruz ve Anafartalar Muharebeleri,

-Dördüncü safhada; 29 Ağustos-17 Aralık 1915 tarihleri arasında mevzi/siper muharebeleri,

-Beşinci safhada; 18 Aralık 1915-9 Ocak 1916 tarihleri arasında İtilaf kuvvetlerinin Gelibolu yarımadasından tahliyesi gerçekleşti.

25 Nisan sabahı top sesleri ile uyanan 5'nci Ordu Komutanı, Gelibolu Yarımadasının güneyinden gelen raporlara rağmen İngilizlerin Bolayır kesimine çıkacağı saplantısından kurtulamadığı için, yanına sadece Alman yaveri Binbaşı Pirke'yi alarak Bolayır sırtlarına hareket etti.

Düşman çıkarması başladıktan sonra gelen raporları takip eden 19'ncü Tümen Komutanı Yarbay Mustafa Kemal, Arıburnu kesimine çıkan kuvvetlerin kıyıda yerleşmesine meydan vermemek için hemen harekete geçilmesi gerektiğini değerlendirdi. İrtibat kuramadığı 5'nci Ordu Komutanı'ndan emrin gelmesini beklemenin harekâtın gecikmesine ve telafi edilemez gelişmelere yol açacağını düşündü. Bu durumda inisiyatifini kullanarak Süvari Bölüğünü keşif için Kocadere'nin batı sırtlarına gönderdi, 57'nci Alayı bir dağ

bataryasıyla takviye ederek Conkbayırı doğrultusunda hareket ettirdi ve 72'nci Alayı Maltepe bölgesine yanaştırdı. Kendisi de durumu yakından incelemek amacıyla 57'nci Alayın tepeler hattına çıkmasını beklemeden yanına emir subayını ve birkaç atlı muhafız erini alarak Conkbayırı'na gitti. Burada peşlerinde Anzak öncülerinin olduğu birkaç manga askerle karşılaşınca erlere süngü taktırarak mevzi aldirdi. Bu durumda Anzaklar da mevziye girdi ve beklemeye başladı. Çünkü Anzak öncü kuvvetlerinin görevi Türklerin asıl savunma hattının yerini öğrenmekti. Mustafa Kemal erleri mevzilendirince Anzaklar Türklerin asıl savunma hattına çıktıklarını düşünerek gerideki kuvvetlerin gelmesini beklemeye başladılar. İşte bu arada zaman kazanılmış, 57'nci Alay bölgeye yanaşmıştı. Bundan sonra 27'nci Alayın Kanlısirt istikametindeki karşı taarruzundan sonra 57'nci Alayın Düztepe istikametinde taarruzu başladı. Bu taarruzlar neticesinde Anzak Kolordusu Arıburnu bölgesinde üç kilometre genişliğinde, bir kilometre derinliğinde bir bölgede kıyı hattına hapsedildi. Kısa süre sonra Arıburnu Kuvvetleri Komutanı olarak görevlendirilen Yarbay Mustafa Kemal, kendi tümeni ve 27'nci Alaydan başka bölgeye sonradan takviye gelen beş alayla birlikte uzun süre kıyı hattından çıkmasına müsaade etmedi.

1915 yılı Ağustos ayı başında Anzak Kolordusunu bir tümen ve iki tugayla takviye eden ve Suvla bölgesine üç tümenli 9'ncü Kolorduyu çıkaran İngilizler 6 Ağustos 1915'de genel taarruza geçti. Cephede oluşan büyük tehdit üzerine 8 Ağustos 1915 akşamı Anafartalar Grup Komutanı olarak görevlendirilen Albay Mustafa Kemal ertesi gün

9 Ağustos 1915'de önce Birinci Anafartalar Muharebesinde 9'ncü Kolorduyu mağlup ederek Suvla Koyu bölgesindeki tehdidi bertaraf etti. Bir sonraki gün 10 Ağustos 1915 sabahı şafak sökerken sadece süngü taarruzu ile Conkbayırı'ndaki İngiliz ve Anzak kuvvetlerini 500-1000 metre geri attı. Yenilgiyi hazmedemeyen Akdeniz Sefer Komutanı General Hamilton bölgeye yeni takviyeler sevk etti. Tüm bu kuvvetlerle 21 Ağustos 1915'de bir kez daha taarruzu denedi. İkinci Anafartalar Muharebesi olarak tarihe geçen bu İngiliz taarruzunda da Türk kuvvetleri düşmana geçit vermedi.

İkinci Anafartalar Muharebesi sonrası Hamilton İngiltere'den 95 bin kişilik yeni takviye talebinde bulunduysa da hükümet bu talebi karşılamaya sıcak bakmadı. Bundan sonra Çanakkale cephesindeki muharebeler, İtilaf devletleri 1916 yılı başında çekilene kadar mevzi/siper harpleri şeklinde devam etti.

Mustafa Kemal Çanakkale Muharebelerinde;

-Arıburnu'na çıkarma yapıldığını öğrenir öğrenmez emir beklemeden kritik arazi kesimlerine kuvvet sevk etti,

-Durumu aydınlığa kavuşturunca derhal taarruza geçti. Bu suretle Arıburnu'na çıkan kuvvetleri dar bir alana sıkıştırdı. Hücumlarla üzerlerinde devamlı baskı oluşturarak Anzaklar dahil İngilizlerin savaşıma azim ve iradelerini kırmaya yönelik strateji uyguladı.

-İngilizler cepheye yeni kuvvetler çıkardıkça bölge takviye ediliyordu, takviye gelen birlikler de Mustafa Kemal'in emrine

verildi. Anafartalar Grup Komutanı olarak Albay rütbesinde 11 tûmene emir komuta etti.

Sonuç olarak; Arıburnu cephesinde İngilizlerin 10 tûmene yakın kuvvetini mağlup etti. Cepheyi yeni kuvvetlerle ne kadar takviye etseler de sonuç alamayacağını anlayan İngilizler bölgedeki kuvvetlerini 1916 yılı başında tümüyle tahliye etmek zorunda kaldı.

Mustafa Kemal'in Çanakkale muharebelerindeki askeri ve stratejik yönden dâhice uygulamaları

-Muharebenin gidişatının henüz belirsiz olduğu çıkarmaların başladığı o kaotik ortamda, en tehlikeli gelişmenin nerede olacağını sezinyip , emir beklemeden harekete geçmesi (Cephedeki durumun tümüyle belirsiz ve karmaşık olduğu, ihtiyata en fazla nerede ihtiyaç duyulacağını bilinmediği muharebenin başlangıcında, bir genel ihtiyat birliği komutanının Ordu Komutanının emrini almadan bu şekilde harekete geçmesi tarihte görülmemiştir. Elbette Mustafa Kemal, emir almak için çaba göstermiş, ancak Ordu Komutanı ile irtibat kurmak mümkün olmamıştır. Ordu Komutanı'nı beklemenin çok geç olacağını bildiğinden, sorumluluğu üstlenerek inisiyatif kullanmıştır.),

-Taarruz için ön olarak, bölgedeki kritik arazi kesimi olan Conkbayırı ve Kocaçimen Tepeye birlik sevk etmesi,

-Sevk ettiği birliklerinden önce Conkbayırına gitmesi, orada çekilmekte olan küçük bir asker topluluğuna süngü taktırp derhal mevziye sokması, bu suretle tepeye tırmanmakta olan Anzakları şaşkırtıp

duraklatması (Kazanılan kısa zaman gerideki birliklerin yetişmesini sağlamış, Mustafa Kemal mermileri biten birkaç manga askere sadece süngü taktırp mevzi aldirmakla savaşın kaderini değiştirmiştir.),

-Durum açıklığa kavuşunca tereddütsüz azami kuvvetle taarruz etmesi (Bu suretle Anzakları kıyıda daracık alana sıkıştırmıştır.),

-Sürekli taarruz ve karşı taarruzlarla düşmanın moral gücünü ve savaşma azmini kırması,

-Conkbayırı'nda siper harpleri ile statik hale gelen muharebelerde baskın şeklinde süngü hücumu ile düşmanı 500-1000 metre geriye atması (Dünya harp tarihinde mevzi/siper harplerinde hem bu şekilde gerçekleştirilen, hem de tek bir hücumda düşmanı bu denli siperlerinden söküp atan başka bir örnek yoktur),

-Anafartalar'da süvarileri kitle halinde kullanıp üstün düşman kuvvetlerini mağlup etmesi (İkinci Dünya Harbinde uygulanan Yıldırım Harbine örnektir.),

-Muharebe alanında tek başına 11 tûmeni (O dönemin muharebe imkânları ve muharebe ortamında, üstelik iç içe geçmiş birliklerin durumu tahayyül edildiğinde sevk idarenin ne denli zor olduğu açıktır.),

-İngilizleri çaresiz bırakıp cepheyi tahliyeye mecbur etmesidir.

Çanakkale'de uluslararası güçlere karşı kazanılan zafer, Türk ve dünya tarihi bakımından önemli sonuçları beraberinde getirmiştir. Bunların şüphesiz en önemlisi, Mustafa Kemal'in askeri dehasının dünya tarihinde yer almış olmasıdır. Diğer önemli

neticelerinden biri de, Rusya üzerindeki tesirleri ve Çarlık Rejiminin çöküşünü hızlandırmasıdır.

Çanakkale Muharebelerini inceleyen H.C. Armstrong “Grey Wolf (Bozkurt) Mustafa Kemal” adlı eserinde, “Conkbayırı doruk çizgisi, Çanakkale’den İstanbul’a giden yolun kilidi idi. Eğer Çanakkale ve İstanbul düşerse, Türkiye Almanya’dan kopacak ve barış yapmak zorunda kalacaktı. Bu durumda Yunanistan, Romanya ve Bulgaristan muhtemelen İngilizlere katılacak, Rusya’ya giden yol açılacaktı. Taarruz eden Avustralyalılar bu müthiş olanaklar arasında soluk benizli, kararlı ve Conkbayırı’nın daracık doruğunda sadece kendi kişiliği ile yorgun Türkleri mevziilerinde tutan Mustafa Kemal vardı” diye belirterek Atatürk’ün oynadığı rolün azametini belirtmiştir.

Dönemin İngiltere Dışişleri Bakanı Sir Edward Grey muharebelere ilişkin düşüncelerini; "Tarihteki hiçbir olay, Çanakkale Muharebeleri'nde olduğu kadar yapılan plan ve öngörülerini boşa çıkartmamış, alınan kararları karıştırmamış ve belirlenen stratejik kuralları bozamamıştır" sözleriyle açıklamıştır.

Yeni Zelandalı askeri tarih uzmanı Allan Moorehead ise Atatürk’ün Çanakkale Muharebelerinde ortaya koyduğu sevk ve idare yeteneğinden, “Mustafa Kemal’in savaş güdümünde gösterdiği şaşırtıcı başarılar dizisi bu tarihte başlar diyebiliriz. Ne Liman von Sanders’in ve ne de başkasının göremediğini O görmüş, Gelibolu Yarımadasına ancak Conkbayırı ve Kocaçimen’den egemen olunabileceğini O anlamıştı. İtilaf Devletleri burayı ele geçirselerdi bütün Boğaz’a egemen olurlardı. Küçük rütbeli ama dahî bir Türk

subayının orada bulunması İtilaf Devletleri için en büyük talihsizlikti” diye övgüyle söz etmiştir.

Doğu (Kafkas) Cephesi

Çanakkale Muharebeleri süresince Mustafa Kemal Gelibolu yarımadasında 289 gün görev yapmıştır. 9 Aralık 1915’de hastalığı nedeniyle Anafartalar Grubu Komutanlığından ayrıldıktan sonra 16 Ocak 1916’da 11’nci ve 12’nci Tümenlerden oluşan Edirne’deki 16’ncı Kolordu Komutanlığına atanmıştır. Edirne’de bulunduğu altı haftalık kısa sürede kolordusunun eğitimini geliştirmeye, donatımını tamamlamaya ve birliklerine çeki düzen vermeye çalışmıştır.

1916 yılı Mart ayı sonunda Kolordusu ile birlikte Edirne’den Diyarbakır’a geldiğinde Rus Ordusu Muş-Bitlis hattına kadar ilerlemiş, Diyarbakır mihveri açılmıştı. Görev bölgesine giderken yolda terfi ettiğini öğrenmişti. “16’ncı Kolordu Kumandanı Albay Mustafa Kemal’in cereyan eden savaşlardaki faydalı ve olağanüstü hizmetlerinden dolayı kendisine bir yıl kıdem verilerek rütbesi Tuğgeneralliğe (Mirlivalığa) yükseltilmiştir” ibareli Padişah Buyruğunu Sultan Mehmet Reşat 1 Nisan 1916’da imzalamıştı.

Mustafa Kemal Paşa’ya 16’ıncı Kolordu ve bölgedeki zayıf kuvvetlerle Rusları bu hatta durdurma görevi verilmişti. Önce bölge halkının güvenini kazandı, onların desteğini aldı. Yerel kuvvetleri toparlayıp düzene soktu. Yaklaşık 100 km genişliğindeki cephe, üstün Rus kuvvetlerini önce durdurdu, sonra taarruza geçti. Arazinin dağlık yapısını iyi kullandı. Rus kuvvetlerini belirli istikametlere kanalize etti. Çok sert geçen 1917 yılı kışında Ruslar bütün cephe boyunca yaklaşık 100 bin zayıat verirken

Mustafa Kemal Paşa, kuvvetlerini uygun alanlara çekmek suretiyle soğuşa karşı korudu. Sonuçta Muş, Bitlis ve Tatvan'ı işgalden kurtardı. Rus kuvvetlerinin Diyarbakır istikametinde ilerlemesine mani oldu.

Buradaki muharebeler, Mustafa Kemal'in gerçekçi ve sabırlı kişiliğinin ön plana çıktığı, mevcut kuvvetlerin yanı sıra bölge halkının desteğini alarak yerel kuvvetlerden azami istifade ettiği, özel harekât nevilerini başarıyla uyguladığı bir örnek olmuştur. En önemlisi de; buradaki görev süresince halkın güvenini kazanmış, bu güven sayesinde milli mücadele döneminde onların desteğini almıştır.

Burada görev yaptığı dönemde Muş ovasını geriye bağlayan Kulp geçidindeki savunma tertibi alınan yeri Rus taarruzları için tehlikeli görmüş ve birliklerini geriye çekme kararını vermişti. Bu geri çekilme hakkında, emir subaylarından Şükrü Tezel anılarında şu bilgileri vermektedir. "Bizzat idare ettiği bu harekatta, birliklerin geriye kalan en son er de önünden geçerek görünürde hiç kimse kalmamış olmasına rağmen araziye hâkim bir noktada saatlerce dimdik ayakta duran Paşa hala yerinden ayrılmıyordu. Karşı sırtlardan bazı Rus birliklerinin görünmesi üzerine emir subaylarının telaşlanmasını önemsemeyen Mustafa Kemal "karşıdan gelmekte olduğunu gördüğüm asker önümden geçip emniyetle girmedikçe buradan ayrılmayı asla düşünmem" diyor ancak birliklerin çekildikleri yere baktığımızda hiç bir şey göremiyorduk. Fakat Paşa'nın eliyle işaret ettiği tarafa baktığımızda hakikaten bir askerin oldukça yavaş yürüyüşle ilerlemekte olduğunu gördük. O bulunduğu

yerden, hasta olduğu öğrenilen er geçtikten sonra ayrılmıştır."

Kolordu komutanlığından sonra Mustafa Kemal Paşa bu cephede 2'nci Ordu Komutanı olarak da görev yapmıştır. Bu görevden ayrılırken Kafkas (Doğu) cephesinde muharebeler durmuştu. Rusya'da Bolşevik Devrimi öncesi karışıklıklar yaşanıyordu. Doğu cephesinden sonra Atatürk 5 Temmuz 1917'de Sina Cephesindeki 7'nci Ordu Komutanlığına atandı.

Sina Cephesi

Sina cephesinde 1917 yılı ilkbaharında İngilizlerle yapılan iki Gazze muharebesi de Türk zaferiyle sonuçlanmıştı. Fakat İngilizler yeni kuvvetler getirerek cephe hattını takviye ediyorlardı. 11 Mart 1917'de Bağdat'ın İngilizler tarafından zapt edilmesinden sonra Filistin'de de durum ehemmiyet kazanmakta idi. Hicaz isyanı neticesinde Mekke düşmüş, Medine'deki kuvvetler sarılmış, Arap asileri Akabe Körfezinden Filistin Cephesinin yan ve gerilerini tehdide başlamışlardı. Mustafa Kemal Paşa cepheye geldiğinde İngilizler yeni takviyelerle sonbahar taarruzuna hazırlanmakta, Türk Başkomutanlığı Bağdat'ı geri almak için Yıldırım Ordular Grubunu teşkil etmekteydi. Yıldırım Orduları Grubu emrinde Halep'teki 7'nci Ordu ile Irak'taki 6'ncı Ordu bulunacaktı. Sonbaharda yapılan teşkilat değişikliği ile 6'ncı Ordunun yerini General Kress komutasında Filistin'deki 8'nci Ordu aldı.

Yıldırım Ordular Grubu Bağdat'ı geri almak için kurulsa da güneyde beliren tehdit üzerine Bağdat Seferi ertelenmiş, önce Sina cephesindeki İngilizlere saldırarak yenme, sonra

Bağdat üzerine yürüme kararlaştırılmıştı. Yıldırım Orduları Grubu Komutanlığına Almanya'dan Falkenhayn getirilmiş, kendisine büyük yetkiler verilmişti. Türkleri küçük gören Falkenhayn, bölgedeki şeyhleri, aşiret reislerini ve nüfuzlu insanları parayla satın alarak amacına ulaşacağı kanısındaydı. Bir sömürgeci gibi davranışları Mustafa Kemal Paşa'yı çok rahatsız ediyordu.

Bir süredir cephedeki durumu inceleyen Mustafa Kemal Paşa, 20 Eylül 1917'de Başkomutan Vekili Enver Paşa'ya bir rapor gönderdi. Raporunda özetle şunları belirtiyordu:

-Bölgede halk ile idare arasındaki ilişkiler sarsılmıştır. Halk perişan, hükümetin güçsüzlüğü yüzünden memleket anarşi içerisindedir. Rüşvet ve vurgunculuk almış yürümüş, halk hükümetten yüz çevirmiştir. Savaş sürüp giderse, çürüyen devlet binası günün birinde birden bire çökecektir.

-Savaş yakın bir gelecekte bitmeyecektir. Bizim karşı tarafı barışa zorlamamız bahis konusu değildir. Almanların izlediği usul "geliniz bizi yeniniz ilkesine dayanmaktadır.

-Ordumuz savaşın ilk yıllarına göre oranla çok zayıflamış, birliklerin mevcudu beşte bire düşmüştür. Doğuda Ruslar bir saldırıya geçerlerse buna karşı koyamayız. Irak'ta İngilizler amaçlarını elde etmişlerdir. Sina cephesinde düşman saldırıya hazırlanmaktadır.

-Özetle Batı'dan bir saldırı beklemeli, Suriye Cephesinde ise düşman saldırısını geri çevirecek tedbirler almak lazımdır. Irak'ın geri alınması düşünülemez. Elimizde bunun için

kuvvet de yoktur.

-Bu sözlerimle her şeyin bitmiş olduğunu söylemek istemiyorum. Kurtuluş çareleri vardır. Ancak isabetli tedbirleri bulmak, durumu hayale kapılmadan görmek gerekir. Bunun için; içten hükümet kuvvetlendirilmeli, açlığı giderecek iktisadi tedbirler alınmalı, askeri politikamız savunma politikası olmalı ve elimizdeki bir tek eri dahi sonuna kadar saklamalıyız. Yurt dışındaki bütün kuvvetlerimizi geri getirmeliyiz.

-Yine Suriye ve Hicaz'ın sorumluluğu şimdiye kadar olduğu gibi kendi evlatlarımızdan birinin elinde olmalıdır. Sina Cephesinde de komuta bizden birisine verilmelidir. Almanları idare etmek gibi bir yol memleketimizin çıkarlarına aykırıdır. Bu ölüm-kalım savaşında kendi kendimize karar veremeyecek kadar güçsüz değiliz. Falkenhayn'ın görevde kalması yurdumuzun çıkarları için zorunlu ise, kendisi yalnız bir askeri komutan kalmalı, asıl idare ve geri hizmetler bir yurt çocuğuna bırakılmalıdır. Eğer biz harekete geçmeden önce düşman saldırıya geçer ve 7'nci Ordudan gönderilen kuvvetler parça parça Kress'in komutasına verilerek benim karargâhım işsiz kalırsa, bu hale seyirci kalamam ve derhal bütün kuvvetleri kendi emrime alırım. Sina cephesi bir komuta altında erimeğe mecbur olursa, bu komutan ancak ben olabilirim. Almanların bu durumdan faydalanarak yurdumuzun bütün kaynaklarını kendi ellerine almalarına karşıyım.

Bu raporla yetinmeyerek 24 Eylül 1917'de ikinci bir rapor daha gönderdi. Bu raporunda da Sina Cephesindeki İngiliz kuvvetleriyle kendi kuvvetlerimizi rakamlara

dayanarak analiz ettikten sonra şu düşüncelere yer veriyordu:

-Burada bir saldırı değil ancak savunma savaşı yapabiliriz. Bunun için yurt içi ve dışından toplanacak bütün kuvvetler Sina Cephesine yollanmalıdır. Mevcut kuvvetlerle Mareşal Falkenhayn'ın bir saldırıya geçme düşüncesi tamamıyla yersizdir. Cepheye arka arkaya katılacak kuvvetleri, ağır top ve çok miktarda cephe ve malzemeyle pekiştirmek ve sağlam koruganlar hazırlayarak, saldırıyı düşmana zayıf verdirmek yolunu tutmalıyız.

-Bir savunma görevi alacak olan Sina Cephesine iki ordu karargâhı sığmaz. Bunu Falkenhayn'a da söyledim. Böyle bir kuruluşun Sina Cephesine sığabileceği gerekçesini savunduğu zaman bana gösterdiği plan, bir saldırı planı idi.

-Bu cepheye tek kişi komuta etmelidir. Sina Cephesine benim komuta edebilmem için noksan tecrübe ve kifayet gibi bir düşünce ileri sürülemez. Çünkü Arıburnu ve Anafartalar'da 11 tümeni ve bir süvari tugayını başarı ile kullanmış ve 10 tümenlik 2'nci Orduyu idare etmiş bir komutan, istenilen tecrübeyi kazanmıştır. Falkenhayn beş ayda hiçbir iş görmemiştir. Kendisine ne askeri, ne de siyasi asla güvenim yoktur. Bu cephede görev alamaz. Arabistan Başkomutanlığına bağlı olarak Sina Cephesine ben komuta etmeliyim. Bu olmazsa beni 7'nci Ordu Komutanlığından affetmelisiniz. Raporlarıma cevap alamazsam Mareşal Falkenhayn'a emrinde çalışmayacağımı bildireceğim.

Mustafa Kemal Paşa'nın raporlarına karşı Başkomutan Vekili Enver Paşa birkaç defa

teskin edici mahiyette cevap vermiş, görevine devam etmesini istemiştir. Ancak Atatürk, bu şartlar altında faydalı olamayacağını bildiğinden Ekim 1917 ortalarında 7'nci Ordu Komutanlığını bırakarak İstanbul'a dönmüştür.

Sadece bu raporlar bile Atatürk'ün askeri dehasını ortaya koymakta, onun geleceği nasıl doğrulukla sezinlediğini göstermektedir. Nitekim bu cephede sonraki gelişmeler tümüyle Atatürk'ün belirttiği şekilde gelişmiştir.

İngiliz Mısır Seferi Kuvvetleri yeni komutanı General Allenby 27 Ekim 1917'de Gazze'ye yoğun bir topçu ve donanma ateşi başlattı. Hazırlık ateşleri sürerken Birüssebi garnizonunu çepeçevre kuşatacak şekilde manevra yaptı. 8'nci Orduya, sınırlı ihtiyat birliklerini mevzilendirme olanağı bırakmadan üç cepheden eş zamanlı taarruza başladı. 31 Ekim 1917'de cereyan eden Birüssebi Muharebesinde yapılabilecek bir şey yoktu, cephe yarıldı. Birüssebi düştükten sonra İngiliz ordusu Gazze istikametinde saldırılarını sıklaştırdı. 2 Kasım 1917'de Gazze savunma hattının birkaç yerden yarılması üzerine Türk birlikleri çekilmeye başladı. Allenby çekilen kuvvetleri rahat bırakmamak için takip harekâtında yoğun bir baskı uyguladı. 8'nci Ordu Yafa'nın ötesine kadar çekildi. Bundan sonra İngilizler dikkatlerini Kudüs'e yoğunlaştırdılar. İkinci Kudüs Muharebesinde de 8 Aralık günü savunma mevzii Kudüs'ün kuzey batısından yarıldı. Türkler 8/9 Aralık gecesi Kudüs'ü boşaltmak zorunda kaldı. 9 Aralık 1917 günü Osmanlı Devleti'nin son Kudüs Mutasarrıfı İzzet Bey, Belediye Başkanına bir teslim mektubu vererek sabah şehirden ayrıldı.

Kudüs'ün kaybı sonrası Enver Paşa Yıldırım Ordular Grup Komutanlığına Liman von Sanders'i atadı. General Sanders ve ast birlik komutanları yaz mevsimi boyunca büyük olmasını bekledikleri İngiliz taarruzuna maruz kalacak savunma mevzilerini hazırlamak için gayretli bir şekilde çalıştılar. Filistin cephesinde Osmanlı ordusu 1918 yılında askerî insan gücü bakımından giderek zayıflıyordu. Kayıpların çoğu hastalıktan ya da firardandı.

Filistin-Suriye Cephesi

7'nci Ordu Komutanlığından ayrılan Mustafa Kemal Paşa 15 Ekim 1917'de 2'nci Ordu Komutanı sıfatıyla izinli olarak İstanbul'a döndü. 15 Aralık 1917'de Alman İmparatoru'nun resmi konuğu olarak Almanya'ya giden Veliâht Vahdettin'e refakat etti. Onunla birlikte Almanya'yı gezen Mustafa Kemal Paşa, Batı cephelerindeki durumun umduğundan daha kötü olduğunu gördü. Almanya savaşı bitirmek üzereydi. Bu görüşünü Almanlara açtığı zaman soğuk karşılandı. Ama elinden geldiği kadar Vahdettin'i görüşlerine yaklaştırmaya çalıştı. Bu gezi, görüşlerinde ne kadar haklı olduğunu kanıtlamıştır.

Filistin'de durumun tümüyle kritik bir aşamaya gelmesi üzerine Mustafa Kemal Paşa 7 Ağustos 1918'de ikinci kez 7'nci Ordu Komutanlığına atandı. İngilizlerin üstün kuvvetleri karşısında Yıldırım Orduları Grup Komutanlığı Yafa-Kudüs hattının kuzeyinde üç ordu ile savunma tertibi almıştı. Batıda Akdeniz sahiline doğru Cevat Paşa'nın komuta ettiği 8'nci Ordu, merkezde Mustafa Kemal Paşa'nın 7'nci Ordusu ve doğuda Cemal Paşa'nın komutasında 4'ncü Ordu tertiplenmişti. Önceki

muharebelerde Türk birlikleri çok zayıf vermiş, Yıldırım Ordular Grubunun toplamı yaklaşık 30 bin civarına düşmüştü. Üstelik arazi de savunmaya elverişli değildi. Buna mukabil İngiliz Mısır Seferi Kuvvetleri Komutanı General Allenby, sadece taarruz kademesinde 80 bin civarında askerle tertiplenmişti. Mısır Seferi Kuvvetlerinin toplam mevcudu 467.650 kişi idi.

Yıldırım Ordular Grubu üç ordusu ile 90 kilometrelik bir cepheye yayılmıştı. Tahkimat zayıf olmakla beraber eldeki kuvvet de bu kadar geniş bir cepheyi savunmaya kâfi değildi. Orduları birbirine denk cephelere yaymak suretiyle her deliği kapatmak isteyen düşünce neticesinde, düşman herhangi bir yerde kuracağı ağırlık merkeziyle cepheyi istediği yerden yarabilecek durumda idi. Nitekim İngilizler Nablus Muharebesine başlarken 8'nci Ordunun 8.000 mevcudu karşısında 53.000 kişi bulundurmaya suretiyle 7 misli, bu ordunun 22'nci Kolordusunun 3.000 mevcuduna karşı 15.000 mevcutla 14 misli üstünlük sağlayınca yarma kaçınılmaz oldu. Mevcut azlığının yanı sıra Yıldırım Ordular Grubu Nablus Meydan Muharebesine, geceli gündüzlü muharebelere fiziki ve moral bakımından muharebe gücünü büyük ölçüde kaybetmiş kuvvetlerle, her bakımdan noksansız bir desteğe sahip olan çok üstün İngiliz Ordusu karşısında girmek durumunda kaldı.

Henüz muharebeler başlamadan önce, cephe hattında hastalanmış yataarken Mustafa Kemal Paşa, Kurmay Başkanı'nın okuduğu günlük raporları dinliyordu. Raporlar arasında bir esirin ifadesinden iki gün sonra İngilizlerin taarruz edeceklerini sezdi. Derhal hasta

yatağından kalktı ve karargâhını toplayarak düşmanın 19 Eylül 1918 akşamı genel taarruza geçeceğini belirten bir harekât emri yazdırdı. Emrin bir nüshasını da bilgi için Yıldırım Ordular Grup Komutanı Liman von Sanders'e gönderdi. Sanders, Mustafa Kemal Paşa'nın çıkardığı sonucu uzak gördü (doğruluğuna ihtimal vermedi), bununla beraber ihtiyattan bir zarar gelmez diyerek müdahale etmedi.

Ne yazık ki Liman von Sanders, Mustafa Kemal Paşa'nın çok hırpalanmış kuvvetlerin bir elden idaresi için ordular grubu yerine ivedi olarak tek bir ordu halinde tensik edilmesi önerisini dikkate almamış, İngilizlerin 19 Eylül akşamı taarruza geçeceği görüşünü tebessümle karşılamıştı. Nitekim 19 Eylül 1918 günü General Allenby komutasındaki İngiliz birlikleri sıklet merkeziyle 8'nci Ordu cephesine taarruza başladı. 8'nci Ordu cephesinde 30 kilometre genişliğinde yarma oluştu. Bu kesimden giren İngiliz süvarileri Liman von Sanders'in Nasıra'daki karargâhını bile bastı. Gelişmeler Mustafa Kemal Paşa'yı haklı çıkarmıştı. Türk savunma cephesi artık onarılmayacak hale geldi. 8'nci Ordunun çekilmesi bozguna dönüştü. Gerideki bir mevzide tutunma olanağı da kalmadı. Bu durumda 7'nci Ordu Komutanı olarak bir kez daha askeri dehasını göstererek sağ kanadını Nablus kuzeyine kırarak Şeria Nehrinin batısında savunmaya geçti. Ne var ki 8'nci Ordu bölgesinden ilerleyen İngiliz birlikleri 7'nci Ordunun geri çekilme yollarını kesecek ve kuşatacak şekilde ilerliyorlardı. Bu nedenle Mustafa Kemal Paşa çaresiz önce Şeria Nehrinin doğusuna geçti, sonra 4'ncü Ordu ile birlikte Şam istikametinde çekilmeye başladı. Padişah,

ordusunu imhadan kurtardığı için Mustafa Kemal Paşa'ya "Fahri Yaverlik" unvanı verdi. Liman von Sanders gelinen aşamada Şam bölgesinde savunmaya geçilmesini istiyordu. Bu karar askeri olmaktan ziyade siyasi bir karardı. Mustafa Kemal gerçekçi bir komutan olduğu için bu düşüncede değildi.

29 Eylül 1918'de birlikleriyle Şam güneyine gelen Mustafa Kemal Paşa Başkomutanlığa aynı gün gönderdiği raporda, o güne kadarki gelişmeleri özetleyip, burada Yıldırım Ordular Grup Komutanı'ndan aldığı talimat üzerine 7'nci Orduyu Şam'ı savunmakla görevlendirilen 4'ncü Ordu Komutanı Cemal Paşa'ya bıraktığını, Rayak'ta toplanan perakende erlerle savunmaya geçilmesini görevini aldığını bildirdi. Yine raporunda Şam'ın uzun süre savunulamayacağını, bu nedenle kuzeyden kaydırılacak kuvvetlerle birlikte Rayak kuzeyinde esaslı bir savunma hattı kurulmasını teklif etti.

Mustafa Kemal'in dediği çıktı, Şam 30 Eylül 1918'de düştü. Buradan kuzeye çıkamayan iki Türk tümeni de esir edildi. Bu esnada Mustafa Kemal Paşa Rayak'ta toplayabildiği 1500 kadar subay ve erle savunma hattı kurmaya çalışıyordu. Ancak bu kadar kuvvetle bu denli üstün düşmana karşı ciddi bir savunma yapılamazdı. O, Yıldırım Ordular Grubu'ndan kalanların düşmana ezdirilmeden daha geriye, Halep'e kadar çekilmesi ve burada birliklere çeki düzen verilerek savunmaya geçilmesi gerektiğini düşünüyordu. Hâlbuki Liman von Sanders birliklerin buldukları mevkilerde savunmayı sürdürmelerini emretmişti. Bunun üzerine Mustafa Kemal Paşa

Humus'a giderek Liman von Sanders'le yüz yüze görüşüp düşüncesini açıkladı. Liman von Sanders Mustafa Kemal Paşa'nın düşüncelerine katıldığını, ancak neticede bir yabancı olduğunu ve çekilme kararını veremeyeceğini, böyle bir kararı ancak memleketin sahiplerinin verebileceğini belirtince Mustafa Kemal "O halde kararım uygulanacaktır" diyerek görüşmeye noktayı koydu. Sonrasında Ordular Grubu Kurmay Başkanı Kazım Paşa'yı da birliklerin Halep bölgesine çekilmesi kararının zorunluluğuna inandırdı.

Şam'daki savunma hattını geçen İngiliz birlikleri Halep'e doğru ilerledi. İngilizlerin Arap isyancılarla birlikte 23 Ekim 1918'de başlattıkları taarruzları Mustafa Kemal Paşa Halep kuzeyinde durdurdu. Böylece Antakya savunma hattı içinde kaldı ve İngilizlerin Toros geçitlerine doğru ilerlemeleri önlendi.

Mustafa Kemal Paşa burada mevcut kuvvetleri topladı. Kuvvetleri 7'nci ve 2'nci Ordu halinde teşkilatlandırarak Yıldırım Ordular Grubunu yeniden oluşturdu. 30 Ekim 1918'de imzalanan Mondros Ateşkes Anlaşması gereği Türk ordusundaki Alman komutan ve subaylar Türkiye'den ayrılınca Yıldırım Ordular Grubu Komutanlığına atandı. Liman von Sanders 31 Ekim 1918'de görevi kendisine teslim ederken "Yenildik. Şimdi her şey bitti" diye üzüntüsünü dile getirdi. Mustafa Kemal de "Savaş, bağlaşıklarımız için bitmiş olabilir. Bizim bağımsızlığımızın savaşı şu anda başlıyor" diye cevap verdi.

Mustafa Kemal Paşa Filistin-Suriye Cephesindeki uygulamalarıyla; disiplinli, düzenli ve kuvvet kaptırmadan çekilmeyi

başardı. Bu cephede İngiliz kuvvetleri ilk kez durdurulmuş oldu ve Hatay Misak-i Milli sınırları içinde kaldı.

Bu cephede örnek nitelikteki taktik ve stratejik uygulamaları;

-İngilizlerin taarruza geçeceği günü sezinlemesi,

-Ordu cephesinde, yarma oluşan komşu ordu cephesine doğru sağa kanat kırdırması,

-Çekilme zorunlu hale geldiğinde tereddütsüz uygulamaya geçmesi,

-Çekilmenin duracağı hattı doğru belirlemesi,

-Üst komutanlığın karar vermede tereddüt gösterdiği anda sorumluluğu üstlenerek tüm cepheye emir vermesi,

-Kuvvet kaptırmadan çekilmeyi başarabilmesi,

-Kuvvetlerini korumasıdır.

Sonuçta Mustafa Kemal Paşa, bu cephede başarılı olmak için geçmişten itibaren önerdiği tedbirler dikkate alınmadığı için, gelecekte nasıl bir sonuçla karşı karşıya kalınacağını biliyordu. En büyük endişesi, yanlış kararlar ve manevralar sonucu kuvvetlerin kuşatılarak esir düşmesi sonucu İngilizlere kaptırılmasıydı. Bu nedenle harbin sonuna kadar mümkün olduğunca kuvvetleri korumayı amaçladı. Büyük Harp biter bitmez Milli Mücadeleyi başlatmayı öngördüğünden, kullanılacak kuvvetleri hesaplıyordu. Kalan birlikler eriyerek artık tükenme noktasına geldiğinden, her bir kuvvetin muhafazası hayati öneme haizdi. Nitekim Milli Mücadele başlarken

Doğu cephesindeki kuvvetler dışında muharebe yeteneğine sahip en önemli güç, Güney cephesindeki bu birlikler oldu.

İstiklal Harbi

Kütahya Eskişehir Muharebeleri

Milli mücadelenin başlangıcında zayıf düzensiz birlikler karşısında çok üstün muharebe gücüyle Bursa-Uşak hattına kadar zorlanmadan ilerleyen Yunan ordusu, Türk birlikleri düzenli ordu teşkilatına geçtikten sonra 1921 yılı başlarında İnönü muharebelerinde iki kez yenilgiye uğratıldı.

Yunanlılar bu yenilgilerin öcünü almak üzere dört aylık bir hazırlıktan sonra yeni bir taarruza karar verdiler. Genel seferberlikte kuvvetlerini 11 tümene çıkardılar. Yunan ordusu Türklerden insan ve top bakımından iki, makineli tüfek bakımından on kat üstün durumdaydı. Bu sırada Türk ordusu bütün çabalara rağmen seferberliğini ve teşkilatlanmasını tamamlayamamıştı. Mevcutları eksik 15 piyade, iki süvari tümeniyle bir süvari tugayından kurulu Batı Cephesi kuvvetleri İnönü-Kütahya-Döğer genel hattında savunma için tertiplendi. Yunanlılar kuvvet çoğunluğu ile güney kanattan Döğer-Seyitgazi yönünde olmak üzere 10 Temmuz 1921’de saldırıya geçtiler.

Üstün kuvvetlerle başlayan Yunan taarruzu, cephenin diğer kesimlerinde bir gelişme olmasa da güney kanatta hızla gelişti. Bu bölgede oluşan yarma, tüm kuvvetlerin güneyden kuşatılma tehlikesini yaratınca Türk kuvvetleri Eskişehir-Seyitgazi hattına çekildi. Ancak mevcut koşullarda bu hatta da uzun süre savunulamayacağı açıktı. Bu esnada Mustafa

Kemal Paşa cepheye gelerek durumu değerlendirdi. Türk Ordusunun büyük çaplı bir harekât için geniş kapsamlı hazırlığa ve zamana ihtiyacı olduğunu gördü.

Batı Cephesi Komutanı İsmet Paşa’nın kamuoyu baskısı oluşacağı itirazına rağmen ordunun Sakarya Nehri doğusuna çekilmesi direktifini verdi. Gerekçesini de “Orduyu Eskişehir kuzey ve güneyinde topladıktan sonra, düşman ordusuyla araya büyük bir mesafe koymak gerekir ki ordunun düzenlenmesi, toparlanması ve yeniden güç kazanması mümkün olabilsin. Bunun için Sakarya doğusuna kadar çekilmek bile doğrudur. Düşman durmaksızın arkamızdan gelirse hareket üslerinden uzaklaşacak ve yeniden menzil hatları kurmaya mecbur olacak; herhalde beklemediği birçok güçlkle karşılaşacak, buna karşılık bizim ordumuz toplu bulunacak ve daha uygun şartlara sahip olacaktır. Bu türlü davranışımızın en büyük sakıncası, Eskişehir gibi önemli yerlerimizi ve çok araziye düşmana bırakmaktan dolayı halk üzerinde doğabilecek manevi sarsıntıdır. Fakat az zamanda elde edebileceğimiz başarılı sonuçlarla bu sakıncalar kendiliğinden giderilmiş olacaktır. Biz askerliğin gereklerini tereddütsüz uygulayalım, öteki türlü sakıncalara nasıl olsa karşı koyabiliriz” şeklinde izah etti.

Gerçekten de Kütahya ve Eskişehir muharebelerinin kaybedilmesi, Eskişehir gibi stratejik değeri yüksek bir bölgenin Yunanlıların eline geçmesi ve yaklaşık 130 kilometrelik bir bölgenin düşmana terk edilerek Sakarya nehri doğusuna çekilmeye başlanması Ankara’da büyük bir heyecan ve panik yarattı. Halkın ve

ordunun morali çok olumsuz etkilendi. Ankara'nın boşaltılması ve Meclisin Kayseri'ye taşınması hazırlıklarına başlandı. Meclis'te muhalif sesler yükseldi. Mustafa Kemal durumun bu denli olumsuzluğuna karşı tüm milleti ordusu ile birlikte yeniden bir ülkü etrafında birleştirmeyi ve mücadele ruhunu canlı tutmayı başardı. Eskişehir-Seyitgazi hattından Sakarya Nehri doğusuna çekilme 22 Temmuz 1921'de başladı. Yaklaşık 130 kilometre mesafeyi birlikler üç günde yürüdü. 25 Temmuz 1921'den itibaren Sakarya Nehri doğusunda tertiplenmeye geçildi.

Sakarya Meydan Muharebesi

22 gün 22 gece süren, belki de dünya tarihinin en uzun meydan muharebesi olan bu yaşamsal savaş yakın askeri tarihimizin bir dönüm noktasıdır. Muharebe başlarken Türk Ordusunun gücü 6.855 subay, 22.186 er, 868 makineli tüfek, 181 top, bir miktar binek aracı ve otomobil ile iki uçak idi. Yunan Ordusunun gücü ise 3.780 subay, 120.000 er, 2.768 makineli tüfek, 286 top, 840 kamyon ve 18 uçak idi.

Türk Milli Mücadelesinin en belirgin vasıflarından birisi de, bu savaşın bir "topyekûn savaş" öğretisi içinde yapılmış olmasıdır. Topyekûn savaşın niteliğini 5 Ağustos 1921'de "Ordu ve Millete" başlığıyla yayımladığı bildiriden anlamak mümkündür. Kendisi bu bildiriyle; milletin bütün bireylerini savaşıma çağırması, "Düşman ordusunu, ana yurdumuzun kutsal bağrında boğarak bağımsızlığımıza kavuşacağız. Bu tek amacın sağlanması için gereken her şey yapılacaktır." direktifiyle topyekûn harbin gereğini ortaya koymuştur.

Sakarya Meydan Muharebesinde önce

stratejik savunma, son safhada karşı taarruz yapılmıştır. Muharebe dört safhada cereyan etmiştir:

-Birinci Safha: Yunan Ordusunun ileri harekâtı (14-22 Ağustos 1921),

-İkinci Safha: Yunan Ordusunun taarruzu ve güneyden kuşatma teşebbüsü (23-30 Ağustos 1921),

-Üçüncü Safha: Yunan Ordusunun Çal Dağı- Haymana istikametinde yarma teşebbüsü (1-6 Eylül 1921),

-Dördüncü Safha: Yunan Ordusunun çekilmesi ve Türk Ordusunun karşı taarruz girişimi (7-22 Eylül 1921).

Yaklaşık 90 kilometre genişliğinde bir cephede gerçekleşen bu muharebede, önceki muharebelere farklı olarak Mustafa Kemal Paşa'nın verdiği "Hattı müdafaa yoktur, sathı müdafaa vardır, o sath bütün vatandır" prensibi kapsamında bir savunma sistemi uygulandı. Kuvvet yönünden üstün ve modern silahlarla donatılmış büyük bir ordu, muharebe bölgesinin derinliği içerisinde eritilip yenilerek felakete sürüklendi. Azimle yürütülen savunma sonunda düşmanın taarruz gücü kırıldı, düşman geri atıldıktan sonra, ele geçirilen stratejik üstünlükle ordunun genel karşı taarruza hazırlanmasında zaman ve inisiyatif kazanıldı.

Başkomutan, Sakarya Zaferini 12 Eylül 1921 tarihli günlük emrinde şu satırlarla müjdeledi: "21 gün devam eden Sakarya Meydan Muharebesi ordumuzun tam bir zaferiyle son bulmuştur".

Gerçekten de Sakarya Zaferi Türk tarihi için bir dönüm noktası olmuştur. Avrupalılar

karşısında 1683'de Viyana önlerinde başlayan çekilme, bu muharebe sonrası Sakarya Nehrinde son bulmuştur. Yunan ordusunun taarruzları burada doruk noktasına ulaşip gerilemeye başlarken artık inisiyatif Türk ordusuna geçmiştir. Türk topraklarını Sevr ile parçalama projesi iflas ederken, Büyük Avrupa devletleri Misak-ı Milli'yi tanımaya başlamıştır.

Mustafa Kemal Paşa bu muharebede "Memleketimizin yarısı değil, her tarafı yıkılsa, her tarafı ateşler içinde bırakılsa, biz bu toprakların üstünde bir tepeye çıkacağız ve orada savunma ile uğracağız" diyerek Yunanlıların Ankara'yı ele geçirdiklerinde savaşın sona ereceği beklentisini başlangıçta boşa çıkarmıştır.

Mustafa Kemal'in Sakarya Meydan Muharebesindeki Örnek Uygulamaları

-Kütahya-Eskişehir muharebeleri sonrası birlikleri Sakarya nehri doğusunu çekme kararını vermesi,

-Çekilmeyi örtme kuvveti kullanarak emniyetle gerçekleştirilmesi,

-Sakarya nehri doğusundaki tertiplenme şekli,

-Süvari birlikleri ile düşmanın yan ve gerisine derin taarruzlar icra etmesi,

-Bir hat boyunca savunma yapmak yerine alan/bölge savunma doktrinine geçmesi,

-Mevzi savunması ile oynak savunma doktrinini bir bütünlük içinde uygulaması,

-Düşmanı, taarruzlarında doruk noktasına ulaşmaya zorlaması,

-Muharebelerin başından sonuna değin, cephe hattındaki tüm komutan ve askerlerin

savaşıma azim ve iradelerini yüksek tutması, cephe hattı gerisinde milleti mutlaka zafere ulaşılabacağına inandırması,

-Muharebe sahasının derinliklerinde, en kritik arazi arızası olan Çal Dağı'nın kaybedilmesine karşın, aldığı tedbirlerle savunma hattının bütünlüğünü muhafaza etmesi,

-Henüz muharebelerin başında elde ihtiyat birliği kalmamasına rağmen, cephe hattının neresinde muharebe hızı azaldıysa, o bölgeden geriye kuvvet kaydırarak sürekli yeni ihtiyatlar oluşturması ve bunları gereken zaman, yer ve usulde kullanması,

-Düşmanın çekilme anını sezinleyerek karşı taarruza geçmesi,

-Takip harekâtını uygun yer ve zamanda durdurup muharebeyi kesmesidir.

Büyük Taarruz ve Başkomutan Meydan Muharebesi

Büyük Taarruz, Sakarya Meydan Muharebesinin ardından yaklaşık bir yıl sonra başlamıştır. Türk İstiklal Harbi'nin odak noktası olan Büyük Taarruz, Batı tekniğinin bütün imkânlarıyla silahlandırılıp donatılmış sayıca üstün bir düşmanın yok edildiği bir meydan muharebesi olmuştur. Beş safhada icra edilmiştir: Taarruz bölgelerine intikal, taarruz ve Yunan cephesinin yarılması, yarmanın genişletilmesi ve düşmanın çembere alınması, Başkomutan Meydan Muharebesi ve takip harekâtı.

Mustafa Kemal Paşa, Büyük Taarruz öncesi taarruz hazırlıklarını gerçekçi bir yol izleyerek yürütmüş, taarruzun zamanını ve şeklini gizli tutmuştur. Hazırlıklar eldeki bütün

imkânları kullanılarak, memleketin maddi ve manevi bütün güçleri seferber edilerek sürdürülmüştür. Taarruz hazırlıklarını Ankara'dan yönlendirmiş, zaman zaman cepheye gelerek müdahale etmiştir. Örneğin Yunan yumuşak karnına karşı asıl taarruz bölgesine, cephenin diğer kesimlerinden tasarruf ettiği bir kolorduyu eklemesi, imkânları ve seçenekleri büyük ölçüde genişletmiştir. Taarruz planını son olarak Akşehir'de cephe karargâhında 20-21 Ağustos 1922'de komutanlarla yapılan toplantıda gözden geçirmiştir. Taarruz planı; kuvvetin bir kısmı ile Yunan ordusunu Eskişehir-Afyonkarahisar cephesinde tutmak, kuvvetlerin çoğu ile Afyonkarahisar güneybatısından düşmanın güney yanına taarruz ederek, onu İzmir ulaştırma hatlarından ayırmak suretiyle kuzeye doğru atmak düşüncesine göre oluşturulmuştur.

Taarruz taktik baskın halinde başlatılacağından birliklerin toplanma ve tertiplenmesi gizlilik içinde yapılmıştır. Gizliliği sağlamak için tüm birlik kaydırmaları gece icra edilmiş, birlikler gündüzleri ağaç gölgelerinde dinlendirilmiş, düşmanın dikkatini kaydırmak için başka bölgelerde sahte faaliyetlerde bulunulmuştur. Taarruz zamanı geldiğinde Mustafa Kemal Paşa cepheye gidişini büyük bir gizlilik içinde saklamış, gazeteler onun annesiyle çay içtiğini yazarken gece Ankara'dan ayrılarak cepheye gitmiştir. Taarruzu diplomatik hamlelerle de gizlemiştir. Ordunun büyük kısmını geceleyin kimse fark etmeden kuzeyden güneye naklederken, diplomatik cepheye barış görüşmeleri konusunda yeni bir istek duyuyormuş gibi hamleler yapmıştır.

Hazırlıkların tamamlanmasını müteakip taarruz için önce 25/26 Ağustos 1922 gecesi 5'nci Süvari Kolordusu harekete geçmiş ve Ahır Dağı'nı aşmıştır. Ertesi sabah Sincanlı Ovası'na doğru ilerleyen 5'nci Süvari Kolordusu Yunan harekât derinliğine büyük zarar vermiştir. Yunan mevzilerine asıl taarruz 26 Ağustos 1922'de başlamıştır. Taarruzun muharebe sahasını Afyonkarahisar-Altıntaş-Dumlupınar üçgeni oluşturmuştur. Planda, gelişmelere göre Yunan ordusuyla bir sıra meydan muharebeleri olasılığı da göz önünde tutulmakla birlikte, asıl amaç savaşı tek bir vuruşla bitirebilmektir. Gerçekten de Yunan mevzileri 27 Ağustos günü öğleye doğru yarılarak Yunan kuvvetleri Afyon ve Sincanlı Ovası'nın kuzeyindeki dağlara atılmıştır. 30 Ağustos günü bizzat Mustafa Kemal Paşa'nın 11'nci Tümen karargâhından yönettiği Başkomutan Meydan Muharebesi sonunda beş Yunan tümeni esir ve imha edilmiştir. Bundan sonra Türk orduları, Atatürk'ün "Ordular, İlk hedefiniz Akdeniz'dir, İleri!" emrine uyarak büyük bir hızla İzmir ve Bursa yönünde ileri atılmış ve 9 Eylül'de İzmir kurtarılmıştır. Bu muharebelerde Mustafa Kemal Paşa, stratejik taarruz kapsamında; kuşatma, yarma, taarruz, başarıdan faydalanma ve takip olmak üzere tüm taarruzî harekât nevilerini başarıyla uygulamıştır.

Büyük Taarruz'daki planlama ve uygulamasıyla Mustafa Kemal, Birinci Dünya Harbi'nin açtığı "mevzi (siper) savaşı" sürecini Afyon'da kısa sürede yıkmış, modern stratejiyi görkemli yerine oturtmuştur. Afyon'da düşman mevzileri, modern tahkimatın tüm olanaklarıyla desteklenmişti. Burada, Birinci Dünya Harbi'nin deneylerinden de yararlanılmış, mevzileri

güçlendirici her şey yapılmıştı. Ama ünlü askerlerin mevzi düzeyindeki savaşa bir türlü getiremedikleri stratejik hareketliliği Atatürk, zapt edilemez denilen mevzileri Afyon güneyinde birkaç saat içinde parçalayıp düşman derinliklerine hızla ilerlemek suretiyle, stratejide “hareket harbi” kavramına yeni boyut getirmiştir. O böylece motorlu güce dayanmadan da yıldırım harbi yapılabileceğini ve 400 kilometre derinlikteki hedeflerin bir şimşek çakması biçiminde ve manevra üstünlüğü içinde elde edilebileceğini askeri kuramcılara göstermiştir. Bu üstün başarı, sadece belirli kesimde toplanan kuvvet ve malzemeyle kazanılmamış, sevk ve idaredeki üstün güçle de elde edilmiştir. Çünkü kayıtsız ve şartsız sonuca ulaşmak için elde var olan tüm birlikler ve araçlar, muharebenin yüksek isteklerine uydurularak kullanılmıştır. Askeri zafer büyük ölçüde Mustafa Kemal’in taarruz öncesi ve sonrası liderliği sayesinde kazanılmıştır.

Sonuçta Mustafa Kemal Paşa İstiklal Harbi süresince, başlangıçta sınırlı sayıdaki askeri kuvvetleri ve yerel teşkilleri destekleyerek işgalci güçleri yıpratmış, zaman kazanmış, müteakiben düzenli orduya geçerek Yunan birliklerinin ilerleyişini Sakarya nehrinde durdurmuş, son safhada da taarruzla Yunan kuvvetlerinin imha etmiştir. İstiklal Harbinde askeri harekâtın yanı sıra harbi de yönetmiş, topyekûn harp stratejisini hayata geçirmiştir. Lozan Antlaşması İstiklal Harbi’nin taçlandığı son nokta olmuş ve Milli Mücadele tüm mazlum milletler için örnek teşkil etmiştir.

Mustafa Kemal’in Büyük Taarruz’daki Örnek Uygulamaları

-Büyük taarruz öncesi stratejik aldatma yapması,

-Güneye kuvvet kaydırmalarını tam bir gizlilik içinde yaptırması,

-Süvari Kolordusunu taarruzdan bir gün önce Ahır Dağından geçirip düşmanın çekilme istikametini kapatması,

-Asıl taarruz bölgesinde azami muharebe gücü toplaması,

-Taarruzu tam bir baskın şeklinde, düşmanın beklemediği istikametten başlatması,

-Taarruzu yıldırım harbi şeklinde çok hızlı sürdürmesi, düşmana hiçbir aşamada tedbir alma fırsatı vermemesi,

-Düşmanı ihtiyatlarını kullanmada kararsız bırakması,

-Düşmanı çekilmesine fırsat vermeden kesin yenilgiye uğratması,

-Muharebe alanından kaçan Yunan kuvvetlerinin daha geride mevzilenerek zaman kazanmalarına fırsat vermemek için takip harekâtını amansız bir şekilde ve sürekli taarruz halinde uygulaması,

-İngiltere’nin gelişmeleri öğrenip Yunanlıları kurtarmaya yönelik diplomatik girişimler başlatmadan Yunan ordusunu Anadolu’dan tümüyle söküp atmasıdır. (İngilizler durumu öğrendiğinde Yunan Ordusu çoktan imha edilmiş, Türk kuvvetleri İzmir’e doğru ilerliyordu.)

Savunma Hatları, Meydan Muharebeleri, Topyekûn Harp ve Mustafa Kemal

Ateşli silahlardaki gelişmeler

muharebelere başlıca iki yönden etki etmiştir. Birincisi birlikler muharebe alanlarında toplu bulunmaktan kaçınmak zorunda kalmış, bunun sonucunda cephelerin genişliği ve derinliği artmıştır. İkincisi tahkimat ve siperin önemi artmıştır. Bu değişimi ilk kavrayan ve muharebe alanında uygulayan Gazi Osman Paşa'nın Plevne savunmasındaki başarısı örnek teşkil etmiş, İkinci Dünya Harbi'ne kadar muharebelerin genel seyri siper muharebeleri şeklinde geçmiştir. Muharebe meydanlarında büyük kıyım ve zayiata neden olan ve muharebelerin sürelerini uzatan hareket ve manevradan uzak bu ataletli savaş yöntemi İkinci Dünya Harbi'nin başlarında Almanların tankları muharebelerde kitle halinde kullanmalarıyla aşılmıştır. Özellikle Birinci Dünya Harbi'nde zirve noktasına ulaşan mevzi/siper harpleri savaş süresince ve sonrasında tüm orduları savunma hatları ve beton koruganların inşası gibi devasa büyüklükte tahkimata yöneltmiştir.

Mustafa Kemal, tahkimli mevzilerin en fazla rağbette olduğu dönemde savunma hatlarının faydalı olacağına inanmadığını şöyle ifade etmiştir. "Geçen gün bana zırhlı müdafaa hatlarından bahsediyorlardı. Faraza Maginot'dan...Benim görüşüm belki biraz aykırı düşecek amma... ısrar ederim ki bu hatların faydasına inanmıyorum. Zira harbi insan yapar. Bunun için insanın toprak üstünde olması gerekir. Köstebek gibi toprak altında beton borularda veya zırhlı kalelerde oturacak bir kuvvet, evvelden harp dışı edilmiş bir kuvvet sayılmalıdır. Manevra kabiliyetini kendi kendisine yok eden bir ordu harpte mağlubiyetten başka ne kazanabilir bilmem"

Atatürk bu görüşü ileri sürdüğü zaman Fransızlar bütün askerlerinin ve politikacılarının hemfikir olduğu görüşle Maginot hattına milyonlar yatırıyor, savunma planlarını Maginot hattına göre yapıyorlardı. Benzer şekilde Almanlar da büyük maliyetlerle Siegfried hattını inşa ediyorlardı. İkinci Dünya Harbi'nde büyük kuvvetlerin devamlı yaşayabildikleri, büyük çaplı silahların yeterli cephane ile birlikte bulunduğu, kilometrelerce uzunlukta türlü tank ve personel engeliyle desteklenmiş olan her iki hat da bir işe yaramamış ve yalnız Atatürk haklı çıkmıştır.

Birinci Dünya Harbi'nden önce, karşı tarafın silahlı kuvvetlerini meydan muharebeleri ile kesin yenilgiye uğrattıktan sonra arazi işgali kolaylaşıyor ve meydan muharebeleri aranan askeri harekât şekli olma değerini koruyordu. Birinci Dünya Harbi mevzi muharebelerine dönüşünce meydan muharebeleri çok güçleşmiş ve askeri stratejide fazla yeri olmayan yıpratma harbi başlamıştı. Bu nedenle Birinci Dünya Harbi süresince Almanların Ruslara karşı kazandığı Tannenberg Meydan Muharebesi ve Fransızların Almanlara karşı kazandığı Marn Meydan Muharebesi dışında önemli bir meydan muharebesi yaşanmamıştır. Bununla birlikte Tannenberg Meydan Muharebesi'nde askeri açıdan kesin sonuç alınmasına rağmen geniş Rus cephesinin küçük bir bölümünde cereyan etmesi ve Rus ordularının çoğunluğunu imha eden bir muharebe olmaması sebebiyle ne harbin sonucunu, ne de cephenin bütününe etkilememiştir. Marn Meydan Muharebesi ise harbin kaderini bir ölçüde etkilemiş, fakat harbi sona erdirmemiştir. Dolayısıyla Birinci Dünya Harbi'nde kesin sonuç sağlamayı hedefleyen

meydan muharebeleri harbin ilk yıllarında ve çok az sayıda yapılabilmiş, genellikle mevzi harbi, yıpratma harekâtı ile amaca ulaşılmaya çalışılmıştır.

Meydan muharebeleri İkinci Dünya Harbi'nde de geniş şekilde uygulanamamıştır. Çünkü cepheler genişlemiş, derinlikler çok artmış, bir veya birkaç meydan muharebesi ile harbi sonuçlandırmak veya harbin sonucunu etkilemek mümkün olamamaya başlamıştır. Mustafa Kemal İstiklal Harbi süresince iki büyük meydan muharebesi kazanmıştır. Bunlar Sakarya ve Başkomutan Meydan Muharebeleridir. Dolayısıyla tarihte meydan muharebelerine komuta eden son komutanlardan biri olan Mustafa Kemal, Sakarya Meydan Muharebesi'nde harbin gidişatını ve kaderini değiştirmesi, Başkomutan Meydan Muharebesi'nde harbi sonuçlandırması bakımından, bu alanda yegâne örnektir.

Topyekûn harp konusunda da Mustafa Kemal, 5 Ağustos 1921'de TBMM Hükümeti tarafından başkomutanlık görevine getirilmesinin ardından 7-8 Ağustos 1921'de Tekalif-i Milliye (Milli Yükümlülükler) emirlerini çıkartarak ordunun eksikliklerini tamamlamaya çalışmıştır. O zaman en çok darlık çekilen maddeler; yiyecek, giyim ve teçhizat, silah, cephaneye ve araçlardır. Bu ihtiyaçlardan yurt içinde temini mümkün olanlar tespit edilerek toplanmış, böylece tarihte ilk sayılabilecek, bir ulusun topyekûn muharebesi uygulanmıştır. Topyekûn harp uygulamasını hayata geçirirken, uygulamanın gerekçe ve stratejisini de şu şekilde belirtmiştir: “Bilirsiniz ki savaş ve çarpışma demek, iki ulusun, yalnız

iki ordunun değil, iki ulusun bütün varlıklarıyla, bütün maddesel ve ruhsal güçleriyle karşılaşması ve birbiriyle vuruşması demektir. Bunun için bütün Türk ulusunu, cephedeki ordu kadar düşüncesiyle, duygusuyla ve katılımcı olarak savaşa ilgilendirmeliydim. Ulus bireyleri, yalnız düşman karşısında olanlar değil, köyde, evinde, tarlasında bulunan herkes, silahla vuruşan savaştığı gibi kendini görevli bilerek, bütün varlığını savaşa verecektir. Gelecekteki savaşların başarı koşulu en çok bu kapsam içindedir.”

Sonuç

Mustafa Kemal'in muharebelerdeki taktik ve stratejik uygulamaları komutanlık sanatını en üst düzeyde uyguladığını ortaya koymaktadır. Uygulamalarına bakıldığında, örnek alınacak ve ders çıkarılacak pek çok nitelik görülmektedir. Günümüz harpleri, çatışmaları ve harekât ortamına da rehber olacak, ışık tutacak nitelikte ve halen ayrıntılı olarak tahlil ve analizine ihtiyaç olduğu değerlendirilen uygulamalarından bazıları şunlardır:

-Topyekûn Harp uygulaması,

-Birinci Dünya Harbinde klasik hale gelen ve İkinci Dünya Harbinde de yoğun olarak kullanılan mevzi/siper savaşlarındaki statiklik yerine harplere hareket kazandırması,

-Her iki savaşta da yoğun olarak kullanılan büyük çapta tahkim ve inşa edilmiş savunma hatları yerine birliklerin emniyetini,

günümüzün oynak savunma doktrini çerçevesinde hareketli manevra ile sağlaması,

-Hat savunması yerine alan/bölge savunması yaptırması,

-Düşmanın kuvvetli ihtiyatları bulunduğunda asıl taarruzun, baskın şeklinde ve kuşatma manevrası ile beraber hasmın kuvvetli tarafına yapılması,

-Manevra gücü yüksek birliklerin kitle halinde kullanılması,

-Derin harekât uygulamaları,

-Muharebelerdeki emir-komuta uygulamaları,

-Sivil-Asker işbirliği faaliyetleridir.

Genel bir değerlendirme yapmak gerekirse, Mustafa Kemal'in tüm muharebe uygulamaları çağının ötesindedir. Dolayısıyla kendisini dâhi asker yapan özelliği sadece muharebe meydanlarında kazandığı zaferler değil, aynı zamanda çağının ötesindeki ilerici yaklaşımlarıdır.

Ne yazık ki Mustafa Kemal, askeri deha uygulamalarını ve askeri stratejiye ilişkin görüşlerini evrensel mahiyette kitaplaştırma ve geniş kitlelere duyurma fırsatını bulamamıştır. Milli mücadele aşamasında başlayan devlet adamı görev ve sorumluluğunun İstiklal Harbi sonrası, yeni Türk devletinin kurulması safhasında her alanda daha da artması ve tüm yaşamını Türk milletinin çağdaşlaşmasına, gelişmesine vakfetmesi sebebiyle, pek çok konuda olduğu gibi askeri strateji konusunda da düşünceleri uygulamadaki örnekleriyle sınırlı

kalmıştır. Oysa karşılaştırıldığında, askeri strateji konusunda literatüre geçen Jomini, Clausewitz, Liddell Hart gibi başlıca düşünürlerden çok daha geniş, gelişmiş ve üstelik kalıcı askeri stratejik görüşlere sahip olduğu görülür. Ancak bu strateji uzmanları, uzun yıllar boyunca strateji kuramlarını kitaplara dökülecek zaman ve fikirlerini aktaracak imkânlar bulabilmelerine rağmen, Mustafa Kemal'in bunlara ayıracak zamanı hiç olmamıştır.

Sonuç olarak Mustafa Kemal'in askeri dehasının temelinde; doğuştan gelen kişisel özelliklerinin yanı sıra yetiştiği ortam ve aldığı eğitim ile mesleki yönden kazandığı tecrübelerin payı büyüktür. Hiçbir başarısı tesadüf sonucu oluşmamış, her uygulamasında bir sonraki gelişmeyi öngörerek hesaplı riskleri göze almış, akılcı, gerçekçi ve sabırlı kişiliği ile daima hedeflediği sonuca ulaşmıştır. Bununla birlikte, onu her muharebede zafere götüren iki temel askeri nitelik daima; cesareti ve inisiyatif gücü olmuştur.

-Cesareti, taarruz ruhunu hep önde tutmak ve atılğan hareket etmek suretiyle kararlarına yansımış,

-İnisiyatif gücü; ani karar gerektiren anlarda, tüm sorumluluğu üstlenerek emir beklemeden harekete geçmesini sağlamıştır.

Bugüne kadar pek çok yabancı üst düzey komutan "Yüzyılımızın en büyük askeri kuşkusuz Atatürk'tür" şeklinde beyanat vermiştir. Gerçekte Atatürk sadece yüzyılımızın değil, yüzyılların yetiştirdiği en büyük askerdir.

DİPNOTLAR

Nazım Onmuş, "Deha Kavramı ve Anılarıyla Atatürk'ün Dehası", Jandarma Dergisi Eki, Sayı 101, Ankara 2003, s. 7.

Meydan Larousse, Cilt III, Meydan Yayınevi, İstanbul 1969, s. 455.

Hikmet Özdemir, Atatürk'ün Liderlik Sırları, Remzi Kitapevi, İstanbul 2006, s. 12-13.

Atatürk ve Askerlik Sanatı, Genelkurmay ATASE Başkanlığı Yayınları, Ankara 1985, s. 58.

Süleyman Arslan, "Atatürk'ün Devlet Adamlığı Vasfı", Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, Kasım 1996, Sayı 36, s. 952.

Lord Kinross, Atatürk: Bir Milletten Yeniden Doğuşu, (çev. Necdet Sander), Altın Kitaplar Basımevi, İstanbul 1990, s. 576.

Süleyman Arslan, "Atatürk'ün Devlet Adamlığı Vasfı", s. 933.

Yalçın Özkan, "Dürüst Mavi Gözler ve Cesur Adımlar", Atatürk Haftası Armağanı, Genelkurmay ATASE Başkanlığı Yayınları, Ankara 2003, s. 133.

Enver Behnan Şapolya, Mustafa Kemal Atatürk ve Milli Mücadele Tarihi, Rafet Zaimler Yayınevi, İstanbul 1958, s. 508.

Kılıç Ali, Atatürk'ün Hususiyetleri, Sel Yayınları, İstanbul 1955, s. 31.

Salih Omurtak, Hasan Ali Yücel, İhsan Sungu, Enver Ziya Karal, Faik Reşit Unat, Enver Sökmen, Uluğ İğdemir, Atatürk, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınevi, İstanbul 1970, s. 157.

Suat İlhan, "Atatürk'ün Yetiştirdiği Ortam", Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, Cilt II, Sayı 5, Mart 1986, s. 279-280.

Atatürk'ün Önderliği ve İleri Görüşlülüğü, Genelkurmay ATASE Başkanlığı Yayınları, Ankara 2010, s. 5.

Suat İlhan, Harp Yönetimi ve Atatürk, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1970, s. 2.

Yusuf Sarıncay, "Atatürk'ün Yetiştirdiği Dönemin Sosyokültürel Yapısı", Cumhuriyetin İlanının 90'ıncı Yılında Atatürk ve Cumhuriyet Sempozyumu Bildiri Kitabı, Genelkurmay ATASE Daire Başkanlığı Yayını, Ankara 2014, s. 91.

İlhan, "Atatürk'ün Yetiştirdiği Ortam", s. 279-280.

Şerafettin Turan, "Atatürk'ün Eğitim Süreci ve Düşünce Dünyasını Etkileyen Olaylar ve Düşünürler", Cumhuriyetin İlanının 90'ıncı Yılında Atatürk ve Cumhuriyet Sempozyumu Bildiri Kitabı, Genelkurmay ATASE Daire Başkanlığı Yayını, Ankara 2014, s. 107.

İlhan, "Atatürk'ün Yetiştirdiği Ortam", s. 282-283, 285.

Yahya Akyüz, "Atatürk'ün Eğitim Düşüncesinin Kökenleri", Atatürk Araştırma Dergisi, Cilt VIII, Sayı 23, Mart 1992, s. 235.

B.H. Sumner, Russia and the Balkans 1870-1880, Oxford Clarendon Press, Oxford 1937, s. 56-57.

Naci Şahin, "1800'lü Yıllar Sonrasında Balkanlar'dan Anadolu'ya Yapılan Göç Hareketleri ve Anadolu Coğrafyasındaki Sosyokültürel Etkileri", Dokuzuncu Askeri Tarih Semineri Bildirileri, Cilt II, Genelkurmay ATASE Başkanlığı Yayınları, Ankara 2006, s. 71.

Hatice Örcün Barışta, "Osmanlı İmparatorluğu Dönemi Balkan Tarihi Araştırmalarına Katkıda Bulunacak Birkaç Görsel Belge Üzerine", Dokuzuncu Askeri Tarih Semineri Bildirileri, Cilt II, Genelkurmay ATASE Başkanlığı Yayınları, Ankara 2006, s. 71.

Atatürk'ün Önderliği ve İleri Görüşlülüğü, s.6.

Yahya Akyüz, "Atatürk'ü Yetiştiren Öğretmenlerden Birkaçı", Atatürk Devrimleri ve Eğitim Sempozyumu, Ankara Üniversitesi Eğitim Fakültesi Yayınları, Ankara 1981, s. 115.

- Turan, "Atatürk'ün Eğitim Süreci ve Düşünce Dünyasını Etkileyen Olaylar ve Düşünürler", s. 108.
- Ali Fuat Cebesoy, Sınıf Arkadaşım Atatürk, Baha Matbaası, İstanbul 1967, s. 42.
- Austin Bay, Atatürk: Modern Türkiye'nin Kurucusu Dahî Generalden Liderlik Üzerine Dersler, (çev. Fethi Aytuna), Pegasus Yayınları, İstanbul 2013, s. 37.
- Kinross, Atatürk: Bir Milletten Yeniden Doğuşu, s. 321-29.
- Şerafettin Turan, Kendine Özgü Bir Yaşam ve Kişilik: Kemal Atatürk, Bilgi Yayınevi, Ankara 2004, s. 51.
- Cebesoy, Sınıf Arkadaşım Atatürk, s. 21, 43-45.
- Cemil Sönmez, Atatürk'ün Yetişmesi ve Öğretmenleri, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 2004, s. 127-138.
- 10 Kasım 1996 Atatürk'ü Anma Töreni Broşürü, Harp Akademileri Basımevi, İstanbul 1996, s. 3.
- İlhan, "Atatürk'ün Yetiştirdiği Ortam", s. 279-280.
- Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, Cilt II, MEB Yayınları, Ankara 1972, s. 75.
- Türk Tarihi İçinde Atatürk ve Cumhuriyet, Genelkurmay ATASE Başkanlığı Yayınları, Ankara 2009, s. 31.
- İlber Ortaylı, Gazi Mustafa Kemal Atatürk, Kronik Yayınları, İstanbul, 2018, s.87
- Cebesoy, Sınıf Arkadaşım Atatürk, s. 155.
- "Atatürk", Askeri Mecmua, Sayı 114, Askeri Matbaa, İstanbul, 1939, s. 8-9; Hikmet Bayur, Atatürk'ün Hayatı ve Eseri, Güven Basımevi, Ankara 1963, s. 58,
- Askeri Yönüyle Atatürk, Genelkurmay ATASE Başkanlığı Yayınları, Ankara 1981, s. 20.
- Bayur, Atatürk'ün Hayatı ve Eseri, s. 58; Şevket Süreyya Aydemir, Tek Adam, Cilt I, Yükselen Matbaası, İstanbul 1969, s. 172; Fethi Okyar, Üç Devirde Bir Adam, Tercüman Yayını, İstanbul 1980, s. 190.
- Askeri Yönüyle Atatürk, s. 18-20.
- Mithat Atabay, "Çanakkale Savaşları Sırasında Mustafa Kemal Atatürk", Çanakkale Muharebelerinin İdaresi, Komutanlar ve Stratejiler, (ed. Lokman Erdemir, Kürşat Solak), Çanakkale Valiliği Yayınları, Ankara 2015, s. 105.
- ATASE (Askeri Tarih ve Stratejik Etüt) Daire Başkanlığı Arşivi, K (Klasör): 3964, D (Dosya): 7, F (Fihrist): 1-15.
- Eyüplü Mustafa Şükrü, Çanakkale Şarkısı, Necm-i İstiklal Matbaası, İstanbul 1915.
- Birinci Dünya Harbi'nde Türk Harbi, V. Cilt Çanakkale Cephesi Harekâtı, Birinci Kitap, Gnkur. Basımevi, Ankara 1993, s. 236; İsmail Bilgin, "Maydos Mıntika Komutanı: Kurmay Yarıbay Mustafa Kemal ve Cephedeki Görev Süresi Cepheden Ayrılışı", Çanakkale Araştırmaları Türk Yıllığı Dergisi, 100.Yıl Özel Sayısı, Sayı 18, Bahar 2015, s. 76.
- İbrahim Artuç, 1915 Çanakkale Savaşı, Kastaş Yayınevi, İstanbul 2015, s. 110, 113.
- Mustafa Kemal Arıburnu Muharebeleri Raporu, (yay. haz. Uluğ İğdemir), Türk Tarih Kurumu Yayını, seri: XVI, sayı: 8, Ankara 1968, s. 12.
- İsmet Görgülü, Çanakkale İlk Günde Biterdi, Bilgi Yayınları, İstanbul 2008, s. 17; Zekeriya Türkmen, "Çanakkale Muharebelerinde 9. Piyade Tümen Komutanı Miralay (Albay) Halil Sami Bey)", Çanakkale Muharebeleri'nin İdaresi, Komutanlar ve Stratejiler, (ed. Lokman Erdemir, Kürşat Solak), Çanakkale Valiliği Yayınları, Çanakkale 2015, s. 89.

Hüseyin Kabasakal, "Birinci Dünya Savaşı Çanakkale Muharebeleri'nde Türk ve Alman Savunma Planları Konusunda Yorumlar", Çanakkale Muharebeleri 75.Yıl Armağanı, Gnkur. Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayını, Ankara 1990, s. 83-84; Türkmen, "Çanakkale Muharebelerinde 9. Piyade Tümen Komutanı Miralay (Albay) Halil Sami Bey", s. 88.

Liman von Sanders, Türkiye'de Beş Sene, Askeri Matbaa, İstanbul 1921, s. 30-31.

Artuç, 1915 Çanakkale Savaşı, s. 111.

Nilgün Akgül, "Çanakkale Muharebeleri ve Etkileri", Askeri Tarih Bülteni, Genelkurmay Basımevi, Ankara 1991, s. 70-71.

Fahri Belen, Birinci Cihan Harbinde Türk Harbi 1914 Yılı Hareketleri, Genelkurmay Basımevi, Ankara 1964, s.152.

Levent Ünal, "Çanakkale Savaşında Çıkarmalar ve Kara Muharebelerine Bütüncül Yaklaşımla Bakış ve Taktik Resmin Değerlendirilmesi", 100.Yılında Çanakkale Savaşları, (yay. haz. Aynur Yavuz Akengin, Orhan Neçare), Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 2017, s. 453.

Birinci Dünya Harbinde Türk Harbi, Çanakkale Cephesi, Cilt V, Genelkurmay ATASE Başkanlığı Yayını, Ankara 1980, s. 15-17.

Askeri Yönüyle Atatürk, s. 32.

Mustafa Kemal, 25 Nisan günü Conkbayırı taarruzunu müteakip Kocadere'ye hareket etmiştir. Saat 12.30'da Kocadere köyünün batı yönünde 77. Alay Komutanı Binbaşı Saip Bey'e rastlamış ve 9. Tümen'den gelen düşmanın Kumtepe'ye çıkarma yaptığına dair haber sebebiyle kendisine oraya asker sevk etmesini emretmiştir. Ancak öğleden sonra saat 13.00 sularında Maltepe'de 3. Kolordu Komutanı Esat Paşa ile buluşup, durum

değerlendirmesi yaptığında, 9. Tümen'in raporundaki bilgilerin doğru olmadığını, düşmanın Kumtepe'ye çıkarma haberinin yanlış olduğunu ifade etmiştir. Mustafa Kemal, Arıburnu Muharebeleri Raporu, Gnkur. ATASE Bşk.lığı Yayınları, Ankara 2011, s. 26.

25 Nisan sabahı saat 06.10'dan evvel Maydos'tan 9. Tümen Komutanı Albay Halil Sami Bey 19. Tümen Komutanlığına gönderdiği raporda, düşmanın Arıburnu sırtlarından Kabatepe'nin gerilerindeki sırtları sarmakta olduğunu bildirerek, 19. Tümen'e bağlı Maltepe'deki kuvvetlerden bir taburun Kabatepe'nin kuzeyindeki Arıburnu'na karşı olan sırtlara acele sevk edilerek sonucun bildirilmesini talep etmiştir. Ceride kayıtlarına göre Mustafa Kemal bu raporun kendisine saat 09.30'da ulaştığını belirtmiştir. Mustafa Kemal, Arıburnu Muharebeleri Raporu, Gnkur. ATASE Bşk.lığı Yayınları, Ankara 2011, s. 20; Türkmen, "Çanakkale Muharebelerinde 9. Piyade Tümen Komutanı Miralay (Albay) Halil Sami Bey", s. 91-92. 9. Tümen Komutanı'nın kuvvet talebi bir emir değil, istektir. Bu talep Mustafa Kemal'e hemen ulaşıp olsaydı bile, genel ihtiyat birliği komutanı olarak kendisinin, Ordu Komutanı'nın emri olmadan talebi karşılaması söz konusu olamazdı. Dolayısıyla Mustafa Kemal Süvari Bölüğünü Kocaçimen Tepe ve 57. Alayı Conkbayırı'na 19. Tümen Komuta'nın isteğini yerine getirmek için değil, cephe'deki durumun ivediliğine binaen sevk etmiştir.

Fatma Ürekli, "Kıtalar Arası Zafer: Çanakkale 1915", Askeri Tarih Araştırmalar Dergisi, Sayı 4, Genelkurmay Basımevi, Ankara 2004, s.126.

Fahir Armaoğlu, "Çanakkale Muharebelerinin Rusya Üzerindeki Etkileri", Çanakkale Savaşları Sebep ve Sonuçları Uluslararası

- Sempozyumu, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1993, s. 7-30.
- Necati Ökse, "Çanakkale Muharebeleri, Bu Muharebelerde Atatürk'ün Oynadığı Rol", Atatürk Haftası Armağanı, Sayı 19, Genelkurmay ATASE Başkanlığı Yayınları, Ankara 1986, s. 117.
- F.Rezzan Ünalp, "Çanakkale Muharebeleri ve Mustafa Kemal", Çanakkale Araştırmaları Türk Yıllığı Dergisi 100.Yıl Özel Sayısı, AÇASAM Yayınları, Sayı 18, Bahar 2015, s. 37.
- Celal Erikan, Komutan Atatürk, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1964, s. 2.
- Mithat Atabay, "Çanakkale Savaşları Sırasında Mustafa Kemal Atatürk", s. 118.
- Askeri Yönüyle Atatürk, s. 32.
- ATASE Arşivi, K: 3407, D: 32, F: 6.
- Atatürk ile İlgili Arşiv Belgeleri (1911-1921 Tarihleri Arasına Ait 106 Belge), Yayın No:1, T.C.Başbakanlık Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayınları, Ankara 1982, s.11.
- 10 Kasım 1996 Atatürk'ü Anma Töreni Broşürü, s. 10.
- Fahri Belen, Birinci Dünya Harbinde Türk Harbi 1917 Yılı Hareketleri, Genelkurmay Basımevi, Ankara 1966, s. XIII.
- ATASE Bşk.lığı Atatürk Arşivi; Kls. 33, Dos. 12-16/A, F. 19-38.
- Atatürk'ün Bütün Eserleri, Cilt II, Kaynak Yayınları, İstanbul 1999, s. 126-129; Bayur, Atatürk, Hayatı ve Eseri, s. 129-133.
- ATASE Bşk.lığı Atatürk Arşivi; Kls. 33, Dos. 13-16/A, F. 19-56.
- Uluğ İğdemir, Yılların İçinden (Makaleler, Anılar, İncelemeler), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1991, s. 44-47; Hikmet Bayur, Türk İnkılâbı Tarihi, Cilt III, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1957, s. 398.
- Edward J. Erickson, I.Dünya Savaşında Osmanlı Ordusu, T.İş Bankası Yayınları, İstanbul 2009, s. 179-182.
- İsmail Tosun Saral, Emre Saral, Çanakkale ve Sina-Filistin Cephelelerinde Avusturya-Macaristan Ordusu Topçu Bataryaları, Türk-Macar Dostluk Derneği Yayınları, Ankara 2012, s. 88-89.
- Erickson, I.Dünya Savaşında Osmanlı Ordusu, s. 198.
- İsmet Üzen, "İngilizlerin Kudüs'ü Ele Geçirmesi ve General Edmund H.H.Allenby'nin Kudüs'e Törenle Girişi (9-11 Aralık 1917)", Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt 19, Sayı 2, Elazığ 2009, s. 330-331.
- Erickson, I.Dünya Savaşında Osmanlı Ordusu, s. 203-206.
- Türk Tarihi İçinde Atatürk ve Cumhuriyet, s. 34.
- Fahri Belen, Birinci Dünya Harbinde Türk Harbi 1918 Yılı Hareketleri, s. 63-64.
- Cemal Kemal, "Nablus Meydan Muharebesi'nde Mustafa Kemal", Atatürk Yolu Dergisi, Ankara Üniversitesi TİTE Yayınları, Sayı 51, Bahar 2013, s. 627.
- Askeri Yönüyle Atatürk, s. 50.
- Nablus muharebesine kadar olan süreçte, ağır kayıp ve zayıflar nedeniyle birlik mevcutları çok düşmüştü. Yıldırım Ordular Grubu'nun mevcudu aslında ordu bile değil, ancak kolordu seviyesine düşmüştü. Buna karşın ordulara güçleriyle denk olmayan cephe genişlikleri verilmişti. Dolayısıyla bu şartlar altında kuvvetlerin bir ordu yerine üç ordudan oluşan ordular grubu teşkili içinde bulunması, birliklerin geniş alanlara yayılarak manevra yeteneklerini kaybetmelerine, emir komutada karışıklığa ve uygulamada zaman kaybına sebebiyet veriyordu.

- Türk'ün Altın Kitabı, Gazi'nin Hayatı, Türk Neşriyat Yurdu, İstanbul 1928, s. 61.
- Fahri Yaver, maaş ve tahsisatı olmadığı halde padişah yaverliğini (askeri danışmanlığını) yapan subaya denir. Bu unvan Mustafa Kemal Paşa'ya, ordusunu düşmana kaptırmadan (esir veya imha olmadan) emniyetle geri çekmeyi başardığı için takdir mahiyetinde verilmiştir. Yıldırım Ordular Grubundan gelen raporlar doğrultusunda Padişah'ın takdiri ve onayı ile gerçekleşmiştir.
- Askeri Yönüyle Atatürk, s. 32.
- Türk'ün Altın Kitabı, Gazi'nin Hayatı, s. 62-64.
- Türk Tarihi Silahlı Kuvvetleri ve Atatürkçülük, Genelkurmay Başkanlığı 50.Yıl Yayını, Ankara 1973, s. 251-252.
- Kinross, Atatürk: Bir Milletten Yeniden Doğuşu, s. 321-322.
- İbrahim Artuç, Yeniden Doğuş-Türk Kurtuluş Savaşı, Kastaş Yayınevi, İstanbul 2001, s.259.
- Muzaffer Özsoy, "Askerlik Bilimi ve Strateji Açısından Atatürk", Çağdaş Düşüncenin Işığında Atatürk, Eczacıbaşı Vakfı Yayınları, 2. Baskı, İstanbul 1986, s.106.
- F.Rezzan Ünalp, "Türk Milli Mücadelesi'nin Oluşumunda Kuvayı Milliye Düşüncesi ve Bağımsızlık Önderi Olarak Mustafa Kemal", Askeri Tarih Araştırmaları Dergisi, Gnkur. ATASE Bşk.lığı Yayınları, Sayı 18, Ankara, Ağustos 2011, s. 83-84.
- Levent Ünal, "İstiklal Harbi, Sakarya Meydan Muharebesi", KHO Harp Tarihi II Ders Notları, KHO Matbaası, Ankara 2016, s. 271.
- Osman Ünal, "Sakarya Meydan Muharebesi ve Yunan Taarruzlarının Doruk Noktası", Stratejik Etütler Bülteni, Sayı 92, Genelkurmay ATASE Başkanlığı Yayınları, Ankara 1998, s. 8.
- Türk Tarihi Silahlı Kuvvetleri ve Atatürkçülük, s. 255.
- Özdeyişleriye Atatürk, Genelkurmay ATASE Başkanlığı Yayınları, Ankara 1981, s. 73.
- Muzaffer Erendil, "Atatürk'ün Önder Kişiliğinden Örnekler", Atatürk Haftası Armağanı, Genelkurmay ATASE Başkanlığı Yayınları, Ankara 1981, s. 21.
- George W. Gawrych, Genç Atatürk, (çev. Gül Çağalı Güven), Doğan Kitap, İstanbul 2014, s. 271.
- Hüsnü Özlü, "Arşiv Belgelerine Göre Büyük Taarruz Öncesi Sad Taarruz Planı ve Mustafa Kemal Paşa'nın Genel Taarruz Planının Analizi", Büyük Taarruzun 90.Yılında Uluslararası Milli Mücadele ve Zafer Yolu Sempozyumu Bildiriler Kitabı, Cilt II, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 2014, s. 940.
- Michael Llewellyn Smith, Ionian Vision: Greece in Asia Minor, 1919-1922, C. Hurst & Co. Publishers, New York 1973, s. 287.
- George W. Gavrych, "Kemal Atatürk's Politico-Military Strategy in the Turkish War of Independence 1919-1923", Journal of Strategic Studies, Eylül 1988, s. 325.
- Gawrych, Genç Atatürk, s. 248; Türk İstiklal Harbi, Batı Cephesi Cilt II, 6/2, Genelkurmay Basımevi, Ankara 1995, s. 111-114; Fahrettin Altay, İstiklal Harbimizde Süvari Kolordusu, İnsel Kitabevi, Ankara 1949, s. 46-47.
- Özsoy, "Askerlik Bilimi ve Strateji Açısından Atatürk", s.112-113.
- Gawrych, Genç Atatürk, s. 271.
- Utkan Kocatürk, Atatürk'ün Fikir ve Düşünceleri, Turhan Yayınevi, Ankara 1984, s. 305-306.
- Suat İlhan, Atatürk ve Askerlik, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 1989, s. 88-93.
- Ünal, "Sakarya Meydan Muharebesi ve Yunan Taarruzlarının Doruk Noktası", s. 16.
- Söylev (Nutuk), Cilt I, TDK Yayınları, Ankara 1981,

KAYNAKÇA

- Başbakanlık Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Arşivi, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt (ATASE) Daire Başkanlığı Arşivi.
- 10 Kasım 1996 Atatürk'ü Anma Töreni Broşürü, Harp Akademileri Basımevi, İstanbul 1996.
- Akgül, Nilgün "Çanakkale Muharebeleri ve Etkileri", Askeri Tarih Bülteni, Genelkurmay Basımevi, Ankara 1991, s. 70-71.
- Akgün, Seçil, "Sakarya Meydan Savaşı Öncesi Bazı Hazırlıklar ve Gelişmeler", Birinci Askeri Tarih semineri Bildiriler Kitabı II, Genelkurmay ATASE Başkanlığı Yayınları, Ankara 1983.
- Akyüz, Yahya, "Atatürk'ün Eğitim Düşüncesinin Kökenleri", Atatürk Araştırma Dergisi, Cilt VIII, S. 23, Mart 1992, s. 235.
-, "Atatürk'ü Yetiştiren Öğretmenlerden Birkaçı", Atatürk Devrimleri ve Eğitim Sempozyumu, Ankara Üniversitesi Eğitim Fakültesi Yayınları, Ankara 1981, s. 115.
- Ali, Kılıç, Atatürk'ün Hususiyetleri, Sel Yayınları, İstanbul 1955.
- Altay, Fahrettin, İstiklal Harbimizde Süvari Kolordusu, İnsel Kitabevi, Ankara 1949.
- Armaoğlu, Fahir "Çanakkale Muharebelerinin Rusya Üzerindeki Etkileri", Çanakkale Savaşları Sebep ve Sonuçları Uluslararası Sempozyumu, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1993, s. 7-30.
- Arslan, Süleyman, "Atatürk'ün Devlet Adamlığı Vasfı", Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, Sayı 36, Kasım 1996, s. 933-952.
- Artuç, İbrahim, 1915 Çanakkale Savaşı, Kastaş Yayınevi, İstanbul 2015.
-, Yeniden Doğu-Türk Kurtuluş Savaşı, Kastaş Yayınevi, İstanbul 2001.
- Askeri Yönüyle Atatürk, Genelkurmay ATASE Başkanlığı Yayınları, Ankara 1981.
- Atabay, Mithat, "Çanakkale Savaşları Sırasında Mustafa Kemal Atatürk", Çanakkale Muharebelerinin İdaresi, Komutanlar ve Stratejiler, (ed. Lokman Erdemir, Kürşat Solak), Çanakkale Valiliği Yayınları, Ankara 2015, s. 105, 118.
- Atatürk, Askeri Mecmua, S. 114, Genelkurmay ATASE Başkanlığı Yayını, Askeri Matbaa, İstanbul 1939.
- Atatürk ve Askerlik Sanatı, Genelkurmay ATASE Başkanlığı Yayınları, Ankara 1985.
- Atatürk'ün Bütün Eserleri, Cilt II, Kaynak Yayınları, İstanbul 1999, s. 126-129.
- Atatürk'ün Önderliği ve İleri Görüşlülüğü, Genelkurmay ATASE Başkanlığı Yayınları, Ankara 2010.
- Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, Cilt II, MEB Yayınları, Ankara 1972.
- Atatürk ile İlgili Arşiv Belgeleri (1911-1921 Tarihleri Arasına Ait 106 Belge), Yayın No:1, T.C.Başbakanlık Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayınları, Ankara 1982.
- Aydemir, Şevket Süreyya, Tek Adam, Cilt I, Yükselen Matbaası, İstanbul 1969.
- Barışta, Hatice Örcün, "Osmanlı İmparatorluğu Dönemi Balkan Tarihi Araştırmalarına Katkıda Bulunacak Birkaç Görsel Belge Üzerine", Dokuzuncu Askeri Tarih Semineri Bildirileri, Cilt II, Genelkurmay ATASE Başkanlığı Yayınları, Ankara 2006, s. 71.
- Bay, Austin, Atatürk: Modern Türkiye'nin Kurucusu Dâhi Generalden Liderlik Üzerine Dersler, (çev. Fethi Aytuna), Pegasus Yayınları, İstanbul 2013.
- Bilgin, İsmail, "Maydos Mıntıka Komutanı: Kurmay Yarbay Mustafa Kemal ve Cephedeki Görev

- Süresi Cepheden Ayrılışı”, Çanakkale Araştırmaları Türk Yıllığı Dergisi, 100.Yıl Özel Sayısı, sayı: 18, Bahar 2015, s. 76.
- Bayur, Hikmet, Atatürk’ün Hayatı ve Eseri, Güven Basımevi, Ankara 1963.
-, Türk İnkılâbı Tarihi, Cilt III, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1957.
- Belen, Fahri, Birinci Dünya Harbinde Türk Harbi 1914 Yılı Hareketleri, Genelkurmay Basımevi, Ankara 1964.
-, Birinci Dünya Harbinde Türk Harbi 1917 Yılı Hareketleri, Genelkurmay Basımevi, Ankara 1966.
-, Birinci Dünya Harbinde Türk Harbi 1918 Yılı Hareketleri, Genelkurmay Basımevi, Ankara 1967.
- Birinci Dünya Harbinde Türk Harbi, Çanakkale Cephesi, Cilt V, Genelkurmay ATASE Başkanlığı Yayını, Ankara 1980.
- Cebesoy, Ali Fuat, Sınıf Arkadaşım Atatürk, Baha Matbaası, İstanbul 1967.
- Erendil, Muzaffer "Atatürk’ün Önder Kişiliğinden Örnekler", Atatürk Haftası Armağanı, Genelkurmay ATASE Başkanlığı Yayınları, Ankara 1981, s. 21.
- Erickson, Edward, J., I.Dünya Savaşında Osmanlı Ordusu, T.İş Bankası Yayınları, İstanbul 2009.
- Erikan, Celal, Komutan Atatürk, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1964
- Gavrych, George W., "Kemal Ataturk’s Politico-Military Strategy in the Turkish War of Independence 1919-1923", Journal of Strategic Studies, Eylül 1988.
-, Genç Atatürk, (Çev. Gül Çağalı Güven), Doğan Kitap, İstanbul 2014.
- Görgülü, İsmet, Çanakkale İlk Günde Biterdi, Bilgi Yayınları, İstanbul 2008.
- İğdemir, Uluğ, Yılların İçinden (Makaleler, Anılar, İncelemeler), Türk Tarih Kurumu Yayını, Ankara 1991.
-, Mustafa Kemal Arıburnu Muharebeleri Raporu, Türk Tarih Kurumu Yayını, Seri XVI, Sayı 8, Ankara 1968.
- İlhan, Suat, Atatürk ve Askerlik, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 1989.
-, Harp Yönetimi ve Atatürk, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1970.
-, "Atatürk’ün Yetiştigi Ortam", Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, Cilt II, Sayı 5, Mart 1986, s. 279-280.
- Kabasakal, Hüseyin, “Birinci Dünya Savaşı Çanakkale Muharebeleri’nde Türk ve Alman Savunma Planları Konusunda Yorumlar”, Çanakkale Muharebeleri 75.Yıl Armağanı, Gnkur. Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayını, Ankara 1990, s. 83-84.
- Kemal, Cemal, “Nablus Meydan Muharebesi’nde Mustafa Kemal”, Atatürk Yolu Dergisi, Ankara Üniversitesi TİTE Yayınları, S.51, Bahar 2013, s. 627.
- Kinross, Lord, Atatürk: Bir Milletten Yeniden Doğuşu, (çev. Necdet Sander), Altın Kitaplar Basımevi, İstanbul 1990.
- Kocatürk, Utkan, Atatürk’ün Fikir ve Düşünceleri, Turhan Yayınevi, Ankara 1984.
- Meydan Larousse, Cilt III, Meydan Yayınevi, İstanbul 1969.
- Okyar, Fethi, Üç Devirde Bir Adam, Tercüman Yayını, İstanbul 1980.
- Omurtak, Salih Hasan Ali Yücel, İhsan Sungu, Enver Ziya Karal, Faik Reşit Unat, Enver Sökmen, Uluğ İğdemir, Atatürk, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınevi, İstanbul 1970.

- Onmuş, Nazım, "Deha Kavramı ve Anılarıyla Atatürk'ün Dehası", Jandarma Dergisi Eki, Sayı 101, Ankara 2003, s. 7.
- Ökse, Necati, "Çanakkale Muharebeleri, Bu Muharebelerde Atatürk'ün Oynadığı Rol", Atatürk Haftası Armağanı, S. 19, Genelkurmay ATASE Başkanlığı Yayınları, Ankara 1986, s. 117.
- Özdemir, Hikmet, Atatürk'ün Liderlik Sırları, Remzi Kitapevi, İstanbul 2006.
- Özdeyişleriye Atatürk, Genelkurmay ATASE Başkanlığı Yayınları, Ankara 1981.
- Özkan, Yalçın, "Dürüst Mavi Gözler ve Cesur Adımlar", Atatürk Haftası Armağanı, Genelkurmay ATASE Başkanlığı Yayınları, Ankara 2003, s. 133.
- Özlu, Hüsnü, "Arşiv Belgelerine Göre Büyük Taarruz Öncesi Sad Taarruz Planı ve Mustafa Kemal Paşa'nın Genel Taarruz Planının Analizi", Büyük Taarruzun 90.Yılında Uluslararası Milli Mücadele ve Zafer Yolu Sempozyumu Bildiriler Kitabı, Cilt II, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 2014, s. 940.
- Özsoy, Muzaffer, "Askerlik Bilimi ve Strateji Açısından Atatürk", Çağdaş Düşüncenin Işığında Atatürk, Ezcacıbaşı Vakfı Yayınları, 2. Baskı, İstanbul 1986, s. 106.
- Sanders, Liman von, Türkiye'de Beş Sene, Askeri Matbaa, İstanbul 1921.
- Sarınay, Yusuf, "Atatürk'ün Yetiştigi Dönemin Sosyokültürel Yapısı", Cumhuriyetin İlanının 90'ıncı Yılında Atatürk ve Cumhuriyet Sempozyumu Bildiri Kitabı, Genelkurmay ATASE Daire Başkanlığı Yayını, Ankara 2014, s. 91, 282-285.
- Saral, İsmail Tosun, Emre Saral, Çanakkale ve Sina-Filistin Cephelerinde Avusturya-Macaristan Ordusu Topçu Bataryaları, Türk-Macar Dostluk Derneği Yayınları, Ankara 2012.
- Söylev (Nutuk), Cilt I, TDK Yayınları, Ankara 1981.
- Smith, Michael Llewellyn, Ionian Vision: Greece in Asia Minor, 1919-1922, C. Hurst & Co. Publishers, New York 1973.
- Sumner, B.H., Russia and the Balkans 1870-1880, Oxford Clarendon Press, Oxford 1937.
- Şahin, Naci, "1800'lü Yıllar Sonrasında Balkanlar'dan Anadolu'ya Yapılan Göç Hareketleri ve Anadolu Coğrafyasındaki Sosyokültürel Etkileri", Dokuzuncu Askeri Tarih Semineri Bildirileri, Cilt II, Genelkurmay ATASE Başkanlığı Yayınları, Ankara 2006, s. 71.
- Şapolya, Enver Behnan, Mustafa Kemal Atatürk ve Milli Mücadele Tarihi, Rafet Zaimler Yayınevi, İstanbul 1958.
- Şükrü, Eyüplü Mustafa, Çanakkale Şarkısı, Necm-i İstiklal Matbaası, İstanbul 1915.
- Turan, Şerafettin, Kendine Özgü Bir Yaşam ve Kişilik: Kemal Atatürk, Bilgi Yayınevi, Ankara 2004.
-,....., "Atatürk'ün Eğitim Süreci ve Düşünce Dünyasını Etkileyen Olaylar ve Düşünürler", Cumhuriyetin İlanının 90'ıncı Yılında Atatürk ve Cumhuriyet Sempozyumu Bildiri Kitabı, Genelkurmay ATASE Daire Başkanlığı Yayını, Ankara 2014, s. 107-108.
- Türk'ün Altın Kitabı, Gazi'nin Hayatı, Türk Neşriyat Yurdu, İstanbul 1928.
- Türk İstiklal Harbi, Batı Cephesi Cilt II, 6/2, Genelkurmay Basımevi, Ankara 1995.
- Türk Tarihi İçinde Atatürk ve Cumhuriyet, Genelkurmay ATASE Başkanlığı Yayınları, Ankara 2009.
- Türk Tarihi Silahlı Kuvvetleri ve Atatürkçülük, Genelkurmay Başkanlığı 50.Yıl Yayını, Ankara 1973.
- Türkmen, Zekeriya, "Çanakkale Muharebelerinde 9.

- Piyade Tümen Komutanı Miralay (Albay) Halil Sami Bey)", Çanakkale Muharebeleri'nin İdaresi, Komutanlar ve Stratejiler, (ed. Lokman Erdemir, Kürşat Solak), Çanakkale Valiliği Yayınları, Çanakkale 2015, s. 88-89.
- Ünal, Levent, "Çanakkale Savaşında Çıkarmalar ve Kara Muharebelerine Bütüncül Yaklaşımla Bakış ve Taktik Resmin Değerlendirilmesi", 100.Yılında Çanakkale Savaşları, (yay. haz. Aynur Yavuz Akengin, Orhan Neçare), Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 2017, s. 453.
-,"İstiklal Harbi, Sakarya Meydan Muharebesi", KHO Harp Tarihi II Ders Notları, KHO Matbaası, Ankara 2016, s. 271.
- Ünal, Osman, "Sakarya Meydan Muharebesi ve Yunan Taarruzlarının Doruk Noktası", Stratejik Etütler Bülteni, S. 92, Genelkurmay ATASE Başkanlığı Yayınları, Ankara 1998, s. 8-16.
- Ünalp, F.Rezzan,"Çanakkale Muharebeleri ve Mustafa Kemal", Çanakkale Araştırmaları Türk Yıllığı Dergisi 100.Yıl Özel Sayısı, AÇASAM Yayınları, Sayı 18, Bahar 2015, s. 37.
-,"Türk Milli Mücadelesi'nin Oluşumunda Kuvay-ı Milliye Düşüncesi ve Bağımsızlık Önderi Olarak Mustafa Kemal", Askeri Tarih Araştırmaları Dergisi, Genelkurmay ATASE Başkanlığı Yayınları, Sayı 18, Ankara 2011, s. 83-84.
- Ürekli, Fatma, "Kıtalar Arası Zafer: Çanakkale 1915", Askeri Tarih Araştırmalar Dergisi, S.4, Genelkurmay Basımevi, Ankara 2004, s. 126.
- Üzen, İsmet, "İngilizlerin Kudüs'ü Ele Geçirmesi ve General Edmund H.H.Allenby'nin Kudüs'e Törenle Girişi (9-11 Aralık 1917)", Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt 19, Sayı 2, Elazığ 2009, s. 330-331.